

श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोच्चारे- ग्रन्थाङ्कः ८५.

श्रीमन्मलयगिरिसूरिछतविवरणयुतं, धृतकेवलश्रीमद्बहुस्वामिसूत्रितनिर्युक्तियुतं

श्रीआवश्यकसूत्रम् ।

(तृतीयो भागः)

प्रथमद्वितीयविभागौ पूर्वं श्रीमलागभोदयसमितिद्वारा मुद्रापितौ प्रकाशितौ च, अस्य तृतीयविभागस्य तु प्रकाशकः—श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोच्चारसंस्थाकार्यवाहकः—जीवगचंद्र साकरचंद्र जह्वेरी ।

इदं पुस्तकं मोहमय्यां जीवनचंद्र साकरचंद्र जह्वेरी इत्यनेन निर्णयसागरमुद्रणालये कोलभाटवीथ्यां २६-२८ तमे गृहे रामचन्द्र येसू शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

श्रीवीरात् २४६२.

विक्रमात् १९९२.

ख्रिस्ताब्दः १९३६.

प्रथमं संस्करणम्

मूल्यम् रु० २-८-०

प्रतयः १०००

527 BH
BH 1911

श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोच्चारं- ग्रन्थाङ्कः ८५.

श्रीगन्धमलयनिरिसूरिकृतविवरणयुतं, धृतकेवलश्रीमद्भद्रबाहुस्वामिसूत्रितनिर्युक्तियुतं

श्रीआवश्यकसूत्रम् ।

(तृतीयो भागः)

प्रथमद्वितीयविभागौ पूर्वं श्रीमत्पद्ममोक्षसमितिद्वारा मुद्रापिठौ प्रकाशितौ च, अस्य तृतीयविभागस्य तु प्रकाशकः-श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोच्चारसंस्थाकार्यवाहकः-जीवनचंद साकरचंद जहेरी ।

इदं पुस्तकं मोहमय्यां जीवनचंद साकरचंद जहेरी इत्यनेन निर्णयसागरमुद्रणालये कोलभाटवीथ्यां २६-२८ तमे गृहे रामचन्द्र येसू शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

श्रीवीरात् २४६२.

प्रथमं संस्करणम्

विक्रमात् १९९२.

मूल्यम् रु० २-८-०

खिलाब्दः १९३६.

प्रायः १०००

18/6/160

5027/160
18/6/160

[All Rights reserved by the Trustees of the Fund.]

अस्य पुनर्मुद्रणायाः सर्वेऽधिकारा एतद्ब्राह्मण्डागारकार्यवाहकैरायसीकृताः

Printed by Rāmachandra Yesu Shedge, at the "Nirṇaya-sāgar" Press, 26-28, Kolbhāt Street, Bombay.
Published by Jivanchand Sākerchand Javeri, for Sheth Devchand Lālbhāi Jain Pustakoddhār Fund,
at the Sheth Devchand Lālbhāi Jain Dharmashālā, (Bearding House), Badekhāṇ Chaklā, Gopipurā, Surat.

Sheth Devchand Lālbhāi Jain Pustakoddhār Fund Series: No. 85.

ŚRĪ ĀVĀŚYĀKA SŪTRA

Part III

WITH

NIRYUKTI (*gloss*) by ŚRUTAKEVALIN ŚRĪ BHADRABĀHUSVĀMIN

ALONG WITH

THE COMMENTARY BY ŚRĪ MALAYAGIRISŪRI.

Copies 1000]

Price Rs. 2-8-0

[A. D. 1936

ŚRĪ ĀVAŚYAKA SŪTRA

Parts I & II

Published by Śrī Āgamodaya Samiti as Serial No. 56 for Part I
and Serial No. 60 for Part II

AND THIS

Part III

Published by Sheth Devchand Lālbhāi Jain Pustakodhār Fund as Serial No. 85.

श्रीमलयगिरिसूत्रिताया आवश्यकवृत्तेरुपक्रमः ।

विपश्चितो विधाय कृपां समाददत्तेतद् मुद्रयित्वाऽर्घ्यमाणमापश्यकीयं श्रीमलयगिर्याचार्यविहितं विवरणं । अन्यविवरणानि-यद्यपि विहितमत्र विवरणं व्याससमासाभ्यां सूत्रिपुरन्दरैः श्रीहरिभद्रैः, तत्र व्यासविवरणस्य श्रीमलयगिर्याचार्यसत्ताकालतः प्रागेव व्युच्छेदः, तथापि सार्धद्वाविंशतिसहस्रमानं लघु विवेचनं तु श्रीमलयगिरिसत्ताकालेऽपि यखिवर्तमानमभूदेव, 'यद्यपि मया तथाऽन्यैः कृताऽस्य चिह्नितः' इति श्रीहरिभद्रसूत्रिभिरावश्यकयुक्तेरारम्भे उक्तत्वात् अन्य्याचार्यवर्षविहितानि अभविष्यन् अस्य अन्यानि विवरणानि, तथापि श्रीमलयगिर्याचार्यसमये केवला श्रीहरिभद्रसूत्रिकृतैव वृत्तिः प्रक्रेति श्रीमलयगिरयोऽस्मिन्नेव २० पत्रे अस्यैवावश्यकस्य मूलटीकायां० ४३ पत्रे अस्य मूलटीकाकृत् इत्याद्युवाहायुः ।

आवश्यकस्य स्थानं-आद्यन्त्यजिनयतीनां प्रत्यहं नियमेन द्विविधानेन शेषाणामपि कारणे सति अवश्यकरणाद् श्रीमति शासने जैनेन्द्रे नावश्यकस्यानावश्यकं स्थानं, किञ्च-अभ्यासक्रमे आदावस्यैव स्थानमिति सामाह्यमाह्याइं इष्कारसंग्राहं अहि-ज्जइत्ति, सामाह्याइ विन्दुसारपञ्जंतमित्यादिकाः स्पष्टा उक्तयः, अत एव शुतकेवलिश्रीभद्रबाहुस्यमिभिरस्यैवादौ आरब्धा निर्युक्तिः ।

आवश्यकस्य कर्त्ता-यद्यपि चेदमावश्यकं भगवद्भिर्गणधरेरेव चिहितमिति उपोदयतनिर्युक्तिगतकारणप्रत्ययद्वारयोः श्रीअनुयोगद्वारागत-स्यात्मागमादिप्रकरणस्य च दर्शनादवसीयते स्पष्टं, तथाऽप्यह्नवाक्षतथेदं व्यवह्रियते, यतो नेदं उपपन्नेइवेत्यादिनिपद्यात्रयकाले गणपरपदानुसायाश्च

प्राक् कृतं, किन्तु अनुज्ञाकालसायंकालयोर्मध्यभागे, आवश्यकं चावश्यकानुष्ठानं भगवतां गणधराणामपि, तथा चाङ्गबाह्वत्वेऽयस्य गणधरकृत-
ताऽन्याद्वैतत्र, अत एव चानङ्गप्रविष्टश्रुतलक्षणे ४८ पत्रे एत एव सूरीन्द्राः 'गणधरकृतप्रश्नव्यतिरेकेण शेषकृतप्रश्नपूर्वकं वा भगवतो मुरकलं
व्याकरण'मिति स्पष्टितवन्तः; अङ्गबाह्वस्य सर्वथा गणधरेतरतन्त्रितवे गणेशाद्यविकल्पस्यैवाभावात्, यच्च क्वचित् श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रभृतिभिः
स्यविरैः कृतमङ्गबाह्वमावश्यकादीत्युच्यते तद् आवश्यकनिर्युक्तिमावश्यकत्वेनाभिप्रेत्यैव, एवं च भगवद्भिः श्रीजिनभद्रक्षमाश्रमणैरावश्य-
कनिर्युक्तैर्व्याख्यानैऽपि 'आवासयाणुओगं' इत्युच्ये, श्रीआचाराङ्गवृत्तौ लोकनिक्षेपाधिकारे च चतुर्विंशतिस्तवस्त्वारतीयेत्यादिना चतुर्विंशति-
स्तवत्वेन तन्निर्युक्तिरेवाभिप्रेता, क्वचित्तु अङ्गबाह्वानां स्वविरकृतत्वनिदर्शने स्पष्टतयाऽऽवश्यकनिर्युक्तिरेवोच्यते यथाऽत्रैव ४८ 'तदनङ्गप्र-
विष्टं, तच्चावश्यकनिर्युक्त्यादि' ततश्चाङ्गप्रविष्टं गणधरकृतमेव स्वविरकृतं त्वङ्गबाह्वमेवेति निर्णयं सुधीभिः, एवं चास्यावश्यकस्याङ्गबाह्वत्वे
गणधरकृतत्वे च न कोऽपि विरोधः ।

अस्य सूत्रस्य प्रतिदिनमार्हतानां द्विरुपयोगित्वादस्याभ्यासक्रमे आदिस्थानात् अस्यैवादी निर्युक्तिरणाच्च महता विवरणेन परिवारितं पूज्यैः,
अस्यैवोपरि निर्युक्तिमूलभाष्यभाष्यविशेषावश्यकभाष्यचूर्णिप्रभृतयो विवरणग्रन्थाः विहिता विपश्चिन्मूर्धन्यैः, एवं चाचार्यश्रीमलयगिरिभि-
रपि व्यथापि विवरणमस्य, परं केनापि हेतुनेदमपूर्णेमेव श्रीकुन्थुनाथस्तत्रपर्यन्तं दृढ्यं, यथा चैतदपूर्णाचार्याणामेषां तथा श्रीबृहत्कल्प-
भाष्यविवरणमध्यपूर्णेमेवास्ति, मुद्रणं त्वेतस्यैतावन्मात्रं व्यथापि, ततः शेषं विवरणं श्रीमत्या आगमोदयसमित्या प्राग् मुद्रितायाः श्रीहरिभद्रीय-
वृत्तेरवधेयं, अपूर्णस्यापि मुद्रणमस्योपयुक्तानेकविषयसमावेशात् विस्तृततया विवरणाच्च नानुपयुक्तम् ।

ग्रन्थकाराभिधानं—पूर्वं प्राचुर्येण साधुमहारमनां नामानि गृहस्थपर्यायभावीन्येव प्रचारमापुः, प्रत्रउयापर्यायेऽपि फचिदेव च श्रीसिद्धसेनदिवाकरकलिकलसर्वज्ञश्रीहेमसूर्यादीनामिव नाम्नः परावर्त्तोऽपि, अधुना तु पोडशशताब्दीतः सागरविजयविमलाविशासनां प्राडुर्भावात् सर्वेषां परावर्त्तोऽभिधाने प्रव्रज्यादिने एव, परं श्रीमतामभिधानं तु पूर्वपर्यायाभिधानेनैव, न तु परावृत्तं, तेन गिर्योल्या काऽपि शाखा तदन्तर्गतञ्छेते महात्मान इति न भ्रान्तव्यं भारतीभूपैः, मलयगिरिवत् सर्वदा मनोहरत्वशीलगुण्णिविनययस्वदान्ततमत्वकुमततापनिर्णाशनादिकामनुपमां गुणगणततिगुपलभ्य पूश्यानां गौणं वाऽभिधानमेतत् खंडं स्यात्, यतो नेदमभिधानं संज्ञारूपं, किन्तूप-
मारूपमिति विदुषां विद्युतमेव ।

सत्तासमयः—यद्यपि पूज्यतमैर्ग्रन्था जमन्थिरेऽनेके तथापि न दुत्रापि स्वेपां सत्तासमयो मातापित्रोरभिधानं जन्मभूमिः यावत् पूज्यतमानां स्वगुरुणां गच्छत्यापि च नाम निर्दिष्टानि, पूज्यानां सर्वेष्वपि ग्रन्थेषु स्वरचित्तत्वं मात्रं दर्शितं प्रेक्ष्यते, नान्यत् किमपि गुरु-
गच्छाभिधानादिकं, न च वाच्यं तदानींतने समये ग्रन्थावसाने गुरुगच्छदर्शनपरमैलिह्यं नैवाभूत्, यतः पूज्यप्रवराः कलिकालसर्वज्ञ-
श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वराणां भ्रातरः शिष्याः शिष्याः शिष्याः वा उपसम्पदादिनाऽमूर्वन्निति अस्मिन्नेव ११ पत्रे तथाचाहुः स्तुतिषु गुरव इत्युद्दिश्य गुरुत्वं
श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वरप्रणीतमन्ययोग्यवच्छेदस्तुतिगतं काव्यमुद्धिखितं ततो निश्चीयते, कालिकालसर्वज्ञकाले तु परःशता ग्रन्थां गुरुगच्छा-
भिधानाद्यभिधानालङ्घताः, अस्मादेव च निर्देशादेतदपि न शक्यं वक्तुमेतत् यदुत गुरुषु न ते तथाविधां भक्तिं विभराचक्रुरिति, एवं च
यः कश्चिन्नोयवच्चुरेवं प्रालपत् यदुत श्रीहेमचन्द्रसूरीणां गुरुभ्रातर एते, श्रीहेमचन्द्रसूरिभ्य आचार्यपदं श्रीदेवचन्द्रैः परमगुरुमिर्दत्तमिति
मन्युना 'यूढो गणहरसदो' इलागुक्त्वा तन्घां श्रीदेवचन्द्राचार्यं शशापेति तत् निरस्तं, यतः प्रस्तुतं नन्दीघृत्तिगतश्रीहारिभत्रीयं वचोऽपि तथैवा-

न्यूनमिति तदनुसरतैवोक्तं श्रीमद्भिरपि, न च तथाविधानां महताशातना कथैवमुन्मार्गगोपकैरसूयामयैः वचनैः, श्रीमतामनेइसि श्रीमतां समन्तभद्राचार्याणामाद्यस्तुतिकारकतया प्रसिद्धिः, तत एव च श्रीमन्तः ११ पत्रे नयास्तव स्यात्प्रदेतिकाव्यमाद्यस्तुतिकारोऽप्यवोचदित्येव-
मादिश्यादिश्चन्, भगवन्तः श्रीहेमचन्द्राचार्या अपि खोपश्चश्रीसिद्धहेमश्चन्द्रानुशासनेऽप्येतदेव काव्यं स्तुतिकारोऽप्याहेत्येवमुक्त्योदाजहुः,
एवं च यः कश्चन पारगतादितागममलिम्बुक् परकीयागमपट्टधरः श्रीमतां समन्तभद्राणां नप्रत्वं नादितवांस्तन्न प्रमाणास्पदमित्यवधेयं धीघनैः
न चेदतः प्रन्नो नम्राटादर्शकः पाठः, न च नम्रानां भवतां शुभवतां कथश्चित्पक्षपातो भविष्यतीत्यपि नोद्यं, यतः श्रीमतां भगवतामर्हतां नमस्कारस्य
प्रसंगे परिग्रहनामनप्रसंगे नम्रानां स्पष्टस्तिरस्कारः सयुक्तिकं विस्तरेण विहितः, नयप्रमाणविचारे चाकलङ्कीयं लघीयखव्यलङ्कारव्याख्यादिकं द्रुपि-
तमतिशयेन, तथा च नैव भगवन्तः समन्तभद्रा दिगम्बराः, श्रीमतां च समये श्रीमतां समन्तभद्राणां श्वेतान्वरेषु स्तुतिकारकतया आद्यस्तुतिकार-
कतया च प्रसिद्धिः, तत एवोभयेषां कृतिद्वयेऽपि समान उल्लेखः, यद्यपि भगवन्तः श्रुतकेवलदेशीयाः श्रीसिद्धसेनदिवाकरा अपि आद्यस्तु-
तिसूत्रकाः, उदाहृतं च श्रीहेमचन्द्रैराचार्यैर्योगव्यवच्छेदस्तुदि चक्राणैः क सिद्धसेनस्तुतयो महार्था इत्युचानेस्तेपामनुकरणं, तथापि विशेषतः
यादिमुख्यतया तेषां प्रख्यातिः, वास्तवं चेदमभिधानं, यतस्तेषां स्तुतिवृन्दे शतशो वादस्यानान्यासृत्रितान्यवलोक्यन्तेऽवलोककैः, श्रीमन्तो
मलयगिरयोऽपि अत्रैव १०५ पत्रे वादिमुख्यनाम्नैव सस्मरुस्तान् ।

पूज्यपादानां ग्रन्थाः—पूज्यपादाः श्रीमतामभयदेवसूरिवर्येभ्यः परतोऽभूवन्निति स्थानाङ्गादिसूत्राणां व्याख्याभ्योऽनु राजप्रश्रीया-
शुषान्नानां व्यधुर्ग्याख्यां, जम्बूद्वीपप्रज्ञेतरभून् भगवत्कृतिभूषिता वृत्तिः, परं नष्टाऽज्ञेपैव सा शेमुपीमतां भाग्यहान्या, स्पष्टं चेदं श्रीजम्बूद्वीप-
प्रज्ञेतेः शान्तिचन्द्रीयायामपि वृत्तौ, इमे प्राप्यनाणाः ग्रन्थाः श्रीमतां—

- * १ राजप्रश्रीयष्टिः * २ जीवाभिगमष्टिः * ३ प्रज्ञापनाष्टिः * ४ सूर्यप्रज्ञप्तिष्टिः
 * ५ चन्द्रप्रज्ञप्तिष्टिः * ६ श्रीनन्दीसूत्रष्टिः * ७ श्रीआवश्यकष्टिः * ८ श्रीव्यवहारसूत्रष्टिः
 * ९ पट्टशीतिष्टिः * १० श्रीमलयगिरिव्याकरणं * ११ दृढकल्पसूत्रष्टिः * १२ कर्मप्रकृतिष्टिः
 * १३ पञ्चसङ्ग्रहष्टिः * १४ धर्मसङ्ग्रहणिष्टिः

तदेवं परोलक्षणां श्लोकग्रन्थानां विधातारः पूज्यपादा इति निश्चितं, तथा श्रीमतां पारगदितागमकर्मग्रन्थव्याकरणादिविधिषवाख्य-
 पारीणतामपि दृष्ट्वा मनीषिमतां मसकधूननमेव भवति ।

मुद्रणेऽस्या वृत्तेः यद्यपि निर्युक्तिमूलभाष्यभाष्यगाथादीनामकारादिक्रमो विधेयः, परं श्रीन्यायागमसप्तकानुक्रमे कृतत्वात्तस्य प्रायः
 समानोऽत्रैव इति नादृतास्तत्र, अत एव च कचिदधिकम्पूनातां गायानामङ्कव्यत्ययो नाकार्यत्र, शोधनदोषेणापि गायाद्व्यत्ययादि जातमत्र
 तदपि मनीषिभिर्मर्मणीयमेव, मुद्रणं चास्याः श्रेष्ठिदेवचन्द्र लालभाई पुस्तकोद्धारार्थकद्रव्यव्ययेन तत्संस्कार्यवाहकद्वारा विहितमिति
 स्वल्पमूत्यमहार्षपत्रमुन्दरमुद्रणालयमुद्रणादि स्यादेव ।

निवेदकाः—आनन्दसागराः

धेटी (पादलिप्तपुर) १९९२ माघशुक्ला २

* अपूर्णतासूचकं * मुद्रिततासूचकं * मुद्र्यमानतासूचकं

विद्वत्पुद्गलनोश्चैकव्यततिमियंः स्तुयते सर्वदा, भूषणव्यतिबोधको गुरुमतिः सिद्धान्तपारङ्गमी ।
व्याख्यादानविचक्षणः शुभगुणैर्विख्यातक्रीतिः सुधीः, आनन्दबिम्बमुनीश्वरं गणपतिं धन्दे महाज्ञानिनम् ॥

ॐ अरहा-पास-अरिट्टनेमि ।

स्वरित्रीमलयगिरि-विरचितविवरणयुक्त श्रीआवश्यकसूत्र

आमुल ।

आगमोदयसमिति ए आ श्रीआवश्यकसूत्र, वे भागमां प्रसिद्ध कर्तुं हतुं । भाग १ आगमोदयसमिति ग्रन्थोद्वारे अङ्क ५६, पानां १-३००, सूत्रगाथा ५४२, श्रमण भगवान् महावीर तथा श्रीमद् गणधरस्सुओ सुधीना विषयवाङ्को. फॉर्म ५० मूल्य रू. ४-०-० । भाग २ अङ्क ६०, पानां ३०१-४५०, सूत्र ५४३-८२९, आश्रवादि सुधीना विषयवाङ्को. फॉर्म २५ मूल्य रू. २-८-० ।

श्रीमती आगमोदयसमिति पासे स्यायि मंडोल न होवाथी, छपायेला ग्रन्थोत्तो लगमग रू. ४०००० (चालीश हजार रूपिया)नो जथ्यो वेचाण विमानो रस्यो होवाथी, अने व्यापारादिनी अतिशय मन्दताना प्रभावे मददना अभावथी, अपूर्ण भाग समिति हसणां पूर्ण करी तरे वेम न लागवाथी आ त्रीजो भाग श्रेष्ठ देवचन्द लालभाई जैनपुस्तकोद्वार फंडना अङ्क ८५ तरीके पानां ४५१-६०२, सूत्र ८३० थी १०९९ सम्पूर्ण, द्रव्यपर्यायव्यवस्थाविचारथी; तेमज श्रीमद् ऋषभनाथस्वामीयी लेई फरु भगवान् कुन्थुनाथस्वामीना नामो पाडयाना कारणोवाळा विषय सुधीनो सम्पूर्ण प्रन्य प्रसिद्ध कर्यो छे. फॉर्म ३८ मूल्य रू. २-८-० ।

भगवान् श्रीमलयगिरिजीए कोई पण कारणसर फक्त श्रीकुन्थुनाथस्वामी सुधीनो अधिकार धर्षव्यो छे. श्रीकुन्थुनाथ स्वामीना अधिकार पछी निवरणकारे “॥ साम्प्रतमरः ॥” याठ मूक्यो छे. मारी नम्र मान्यता एवी छे के “साम्प्रतम्-धरः” शब्द सूचने छे के “अरनाथ-आदि” भगवन्तोन्नो अधिकार लखवानी ईच्छा हशेज ! पण क्यांतो क्षारीरिक कारणे न लखी शक्या होय, अगर लख्युं होय तो छेबटनो एटलो ग्रन्थभाग नष्ट ययो होय । ग्रन्थान्ते पानां ६०३-६०८ आवइयकसूत्रना त्रणे भागना परिपूर्ण विषयक्रमधी तथा पानां ६०९-६१२ ग्रन्थोनी जाहेरानधी प्रसिद्ध कयौं छे ।

अधुरो भाग प्रसिद्ध करवानी अमोने तक मळबा माटे समितिना सेक्रेटरी महाशयो (१) कुंवरजी आणंदजी कापडिया, भावनगर (२) कमलक्षी गुलाबचंद, राधनपुर (३) भोगीलाल हालामाई, पाटण (४) भूतपूर्व सत्र-जडज साहेब सूरचंद परसोतमदास वदामी, सूरत; अने (५) जीवणचंद साकरचंद जंढेरी, सूरतनो उपकार स्वीकारिए छिये ।

श्रीबृहत्तपागच्छरूपी रत्नाकरनी अन्तर्गत संविज्ञ-सागरशास्त्राने विषे मणिगूपण, सूरिपुरन्दर, स्वपशाश्रमता, साक्षरशिरोमणि, आगमवाच्यतादाता, महाप्रभाविक आगमादि-ग्रन्थप्रकाशने सततोद्यमी, शेठ देवचंद लालभाई जैनपुस्तकोद्धार फंड अने श्रीमती आगमोदयसमिति आदि ग्रन्थोद्धार-भांडागरोत्ता-संस्थापक, शैलानानारेशना प्रतिबोधक, आगमना अग्रतिम अभ्यासी, परम भट्टारक १००८ श्रीमत् आनन्दसागरसूरीश्वरजीए; पूर्वना वक्त्रे अने अप व्रीजा भागनुं संशोधनकार्य कर्नु होवापी, अमो तथा समितिना कार्यवाहको; श्रीमदुनो जेटलो उपकार मानीए जेटलो ओछो छे ! संशोधनकार्ये हस्तप्रतो वेनार मुनिपुत्रबो अने मंडारोना कार्यवाहकोनो पण उपकार स्वीकारिए छिये ।

ग्रन्थ, विषय, अने ते उपरती अन्य टीकाओ आदि; ग्रन्थकार, तेमनो समय अने सत्ताकाल; तेमज ग्रन्थकारना अन्य ग्रन्थो आदि अनेक प्रस्तुत विगतो परत्वेनुं विवरण श्रीआनन्दसागरसूरीश्वरजीए उपक्रमनां आलेख्युं होबायी, अमारे विशेष सूचववातुं रवेतुं नवी ।

सुम्बई, ता० २७ एप्रिल-१९३६.
सं. १९९२ वैशाखशुद्ध ६ सोम.

जीवनचंद्र साकरचंद्र जहोरी,

पोता अने अन्य मानार्थ टुस्तीओ माटे.

आवश्यकवृत्तः

प्रथमो भागः—श्रीआगमोदयसमिला मुद्रापयित्वा प्रकाशितः ग्रन्थाङ्कः ५६ ।
द्वितीयो भागः— ” ” ” ” ६० ।
अयं तृतीयो भागः—श्रेष्ठि द्वेषचंद्र लालभाई जैनपुस्तकोद्धारे ग्रन्थाङ्कः ८५ ।

विषयः ।

१. तृतीयो भागः मूलग्रन्थः पत्राङ्कः ४५९-६०२
२. भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ” ६०३-६०८
३. ग्रन्थानां सूचीपत्रम् ” ६०९-६१२

श्रीमलयगिरिसूत्रिताया आवश्यकचतुरूपक्रमः ।

विपश्चितो विषाय कृपां समाददत्येतद् मुद्रयित्वाऽप्यमाणमावश्यकं श्रीमलयागिर्याचार्यविहितं विवरणं । अन्यविवरणानि—यद्यपि निदियमत्र विवरणं व्याससमासाभ्यां सूत्रिपुरन्दरैः श्रीहरिभद्रैः, तत्र व्यासविवरणस्य श्रीमलयगिर्याचार्यसत्ताकालतः प्रागेव व्युच्छेदः, तथापि माषंद्वाधिशतिसहस्रमानं लघु विवेचनं तु श्रीमलयगिरिसत्ताकालेऽपि वरिवरमानमगूदेव, 'यद्यपि मया तथाऽन्यैः कृताऽस्य विवृतिः' इति श्रीहरिभद्रं प्रमृश्रिभिरावश्यकचतुरारम्भे उच्यते। अन्यचार्यव्यवहितानि अभविष्यन् अस्य अन्यानि विवरणानि, तथापि श्रीमलयगिर्याचार्यसमये केवला श्रीहरिभद्रसूत्रिखैव वृत्तिः प्रवृत्तिः श्रीमलयगिरयोऽस्ति। पत्रे २० पत्रे अस्मैवावश्यकस्य मूळटीकायां ० ४३ पत्रे अस्य मूळटीकाकृत इत्याद्युदाहार्यः ।

आवश्यकस्य स्थानं—आद्यन्त्यजिनयतीनां प्रत्यहं नियमेन द्विविधानेन शेषाणामपि कारणे सति अवश्यफरणाद् श्रीमति शासने जैनेन्द्रे नावश्यकस्थानावश्यकं स्थानं, किंच—अभ्यासक्रमे आदावस्यैव स्थानमिति सामाह्यमाइयाइ इफारसंगहं अदि-
प्रश्चि, सामाह्याइ विन्दुसारपञ्जतमित्यादिकाः स्पष्टा उच्यते, अत एव श्रुतकेवलिश्रीभद्रबाहुस्वामिभिरस्यैवादौ आरब्धा नियुक्तिः ।

आवश्यकस्य पक्षार्थी—यद्यपि चेदमावश्यकं भगवद्भिर्गणधरेरेव विहितमिति उपोदघातनियुक्तिगतकारणप्रत्ययद्वारयोः श्रीअनुयोगद्वारगत-
स्वात्मागमादिप्रहरणस्य च दर्शनादवसीयते स्पष्टं, तथाऽप्यद्वाहाहृतयेदं व्यवह्रियते, यतो नेदं उप्पन्नेइवेत्यादिनिपघात्रयकाले गणधरपदानुशायाश्च

प्राक् कृतं, किन्तु अगुहाकालसायंकालयोर्मध्यभागे, आवश्यकं चावश्यकानुष्ठानं भगवतां गणधराणामपि, तथा चाङ्गवाहत्वेऽप्यस्य गणधरकृत-
ताऽप्याहृतैव, अत्र एव चानङ्गप्रविष्टश्रुतलक्षणे ४८ पत्रे एत एव सूरीन्द्राः 'गणधरकृतप्रभध्यतिरेकेण श्लेषकृतप्रभपूर्वकं वा भागवतो मुक्तकं
व्याकरणं'मिति स्पष्टितवन्तः, अङ्गवाहस्य सर्वथा गणधरेतरतद्धितत्वे गणेशाद्यविकल्पसैवामावात्, यच्च कश्चित् श्रीभद्रबाहुस्यामिप्रभृतिभिः
स्थविरैः कृतमङ्गवाहमावश्यकादीस्तुच्यते तद् आवश्यकनियुक्तिमावश्यकत्वेनाभिप्रेत्यैव, एवं च भगवदङ्किः श्रीलिनभद्रकृमाश्रमणैरावश्य-
कनियुक्तेभ्यांस्थानेऽपि 'आवासयाणुओगं' इत्यूचे, श्रीआचाराङ्गभृश्लोकाकनिशेषाधिकारे च चतुर्विंशतिसवस्त्वारतीयेत्यादिना चतुर्विंशति-
सप्तत्वेन त्रियुक्तिरेवामिप्रेता, कश्चिपु अङ्गवाहानां स्थविरकृतत्वनिर्देशेने स्पष्टतयाऽवश्यकनियुक्तिरेवोच्यते यथाऽत्रैव ४८ 'तदनुङ्गप्र-
विष्टं, तच्चावश्यकनियुक्त्यादि' ततश्चाङ्गप्रविष्टं गणधरकृतमेव स्थविरकृतं (वङ्गवाहमेवेति निर्णयं सुधीभिः, एवं चास्यावश्यकस्याङ्गवाहात्वे
गणधरकृतत्वे च न कोऽपि विरोधः ।

अस्य सूत्रस्य प्रतिदिनमाहृतानां द्विरुपयोगित्वादास्यासङ्गमे आदिस्थानात् अस्यैवादौ नियुक्तिकरणाच्च महता विवरणेन परिवारितं पूज्यैः,
अस्यैवोपरि नियुक्तिमूलभाष्यभाष्यविशेषावश्यकभाष्यचूर्णिप्रभृतयो विवरणप्रन्थाः विहिता विपद्भिन्मूर्धन्यैः, एवं चाचार्यश्रीमल्लयगिरिभि-
रपि व्यथायि विवरणमस्य, परं केनापि हेतुनेदमपूर्णमेव श्रीकुण्डुनाथसुवर्णन्तं दृढं, यथा चैतदपूर्णमाचार्याणामेपां तथा श्रीदृष्टकल्प-
भाष्यविवरणमत्यपूर्णमेवास्ति, सुद्वणं त्वेतस्यैतावन्मात्रं व्यथायि, ततः श्लेषं विवरणं श्रीमत्या आगमोदयसमित्या प्राग् मुद्रितायाः श्रीहरिभद्रीय-
दृतेरवषेयं, अपूर्णस्यापि मुद्रणमस्योपयुञ्जनेकविषयसमावेशात् विस्तृततया विवरणाच्च नानुपयुक्तम् ।

ग्रन्थकाराभिधानं-पूर्वं प्राचुर्येण साधुमहात्मनां नामानि गृहस्थपर्यायभावीन्येव प्रचारमापुः, मन्त्रज्यापर्यायेऽपि क्वचिदेव च श्रीसिद्धतेन दिवाकरकालिकालसर्वज्ञश्रीहेमसूर्यादीनामिव नाश्रः परावर्त्तोऽपि, अधुना तु पोडशशताब्दीतः सागरविजयविमलादिशाखानां प्रादुर्भावात् सर्वेषां परावर्त्तोऽभिधाने प्रमत्तयादिने एव, परं श्रीमतामभिधानं तु पूर्वपर्यायाभिधानेनैव, न तु परावृत्तं, तेन गिर्याख्या काऽपि शाखा तदन्तर्गतञ्चैते महात्मान इति न भ्रान्तव्यं भारतीयैः, मलयगिरिवत् सर्वदा मनोहरत्वशीलसुगन्धिविनयवचशान्ततमत्वकुमत्तापनिर्णानादिकामनुपमां गुणगणततिमुपलभ्य पूज्यानां गौणं वाऽभिधानमेतत् रूढं स्यात्, यतो नेदमभिधानं संज्ञारूपं, किन्तुपु-
मारूपमिति विदुषां विद्युत्तनेव ।

सत्तासमयः-यद्यपि पूज्यतमैर्ग्रन्था जमन्धिरेऽनेके तथापि न कुत्रापि खेषां सत्तासमयो मातापित्रोरभिधानं जन्मभूमिः यावत् पूज्यतमानां स्वगुरुणां गच्छत्यापि च नाम निर्दिष्टानि, पूज्यानां सर्वेष्वपि ग्रन्थेषु स्वरचित्तत्वं मात्रं दर्शितं प्रेक्ष्यते, नान्यत् किमपि गुरु-
गच्छाभिधानादिकं, न च वाच्यं तदानीं तने समये ग्रन्थावसाने गुरुगच्छदर्शनपरमैतिह्यं नैवाभूत्, यतः पूज्यप्रवराः कालिकालसर्वज्ञ-
श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वराणां श्रावतः शिष्याः शिष्यप्राया वा उपसम्पदादिनाऽभूयन्निति अस्मिन्नेव ११ पत्रे तथाबाहुः स्तुतिषु गुरव इत्युद्दिश्य गुरुत्वं श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वरप्रणीतमन्ययोगव्यवच्छेदस्तुतिगतं कान्यमुद्दिखितं ततो निश्चीयते, कालिकालसर्वज्ञकाले तु परःशता ग्रन्था गुरुगच्छा-
भिधानाद्यभिधानालङ्कृताः, अस्मादेव च निर्देशादेतदपि न शक्यं वक्तुमेतत् यदुत गुरुषु न ते तथाविधां भक्तिं विभक्तं चक्रुरिति, एवं च यः कश्चिद्योगचञ्चुरेवं प्रालपत् यदुत श्रीहेमचन्द्रसूरीभ्य आचार्यपदं श्रीदेवचन्द्रैः परमगुरुभिर्दत्तमिति मन्युना 'यूढो गणहरसहो' इत्याशुक्त्वा तन्धां श्रीदेवचन्द्राचार्यं शशापेति तत् निरस्तं, यतः प्रस्तुतं नन्दीबृत्तिगतश्रीहारिमन्त्रीयं वचोऽपि तथैवा-

न्यूनमिति तदनुसरतेत्येकं श्रीमद्भिरपि, न च वयावियानां महताशातना कार्यैवमुन्मागंणोर्पकरसूयामयैः वचनैः, श्रीमतामनेहसि श्रीमतां समन्तभद्राचार्याणामाद्यस्तुति कारकवया प्रसिद्धिः, तत एव च श्रीमन्तः ११ पत्रे नयास्वव स्यात्पदेतिकान्यमाद्यस्तुतिकारोऽप्यवोचदित्येव-
मारिण्यादिश्च, भगवन्तः श्रीहेमचन्द्राचार्या अपि स्योपश्रीसिद्धहेमशब्दाशुशासनेऽप्येतेदेव काव्यं स्तुतिकारोऽप्याहेत्येवमुक्तवोदाजहुः,
एवं पयः फत्रन पारगतादितगाममलिच्छुक् परकीयागमपटञ्जरः श्रीमतां समन्तभद्राणां नम्रत्वं नादितवांस्तत्र प्रमाणास्पदमित्यवधेयं धीयनैः
न चेदतः प्रतो नप्राटवादर्शकः पाठः, न च नम्राना नवतां शुभवतां कथञ्चित्क्षपतो भविष्यतीत्यपि नोद्यं, यतः श्रीमतां भगवतामहेतां नमस्कारस्य
प्रसंगे परिपहनामनप्रसंगे नम्रानां स्पष्टस्तिररकारः सयुक्तिकं विल्लरेण विहितः, नयप्रमाणविचारे चाकलङ्कीयं लघीयस्त्रय्यलङ्कारव्याख्यादिकं दूषि-
तमतिशयेन, तथा च नैव भगवन्तः समन्तभद्रा दिगम्बराः, श्रीमतां च समये श्रीमतां समन्तभद्राणां श्रेताम्बरेषु स्तुतिकारकतया आद्यस्तुतिकार-
यतया च प्रसिद्धिः, तन एवोभयेपां कृतिद्वयेऽपि समान उल्लेखः, यद्यपि भगवन्तः श्रुतकेवलिवेदीयाः श्रीसिद्धसेनदिवाकरा अपि आद्यस्तु-
तिसूक्तः, उदाहृतं च श्रीहेमचन्द्रैराचार्यैरयोगव्यवच्छेदस्तुतिं चक्रार्णैः क सिद्धसेनस्तुतयो महार्था इत्युचानैस्तेषामुकरणं, तथापि विशेषतः
यादिमुत्थयता तेषां प्रख्यातिः, वास्तवं चेदमभिधानं, यतस्तेषा स्तुतिष्टुन्दे शतशो वादस्थानान्यासूत्रितान्यबलोक्यन्तेऽबलोकैः, श्रीमन्तो
मलयगिरयोऽपि अत्रैव १०५ पत्रे वादिमुत्थयनाज्ञैव सस्करुस्तात् ।

पूज्यपादानां ग्रन्थाः—पूज्यपादाः श्रीमतामभयदेवसूरिवर्येभ्यः परतोऽभूवन्निति स्थानान्नाविसूत्राणां व्याख्याभ्योऽनु राजप्रश्रीया-
शुभाक्षानां व्यधुर्व्याख्यां, जम्बूद्वीपप्रक्षेत्रभूत् भगवत्कृतिभूषिता वृत्तिः, परं नष्टाऽशेषैव सा शेषुभीमतां भाग्यहान्या, स्पष्टं चेदं श्रीजम्बूद्वीप-
प्रशस्रेः शान्तिपन्त्रीयायामपि पृत्ती, इमे प्राप्यमाणाः ग्रन्थाः श्रीमतां—

- × १ राजप्रभियष्टिः
- * ५ चन्द्रप्रज्ञप्रतिष्टिः
- × ९ पलशीतिष्टिः
- × १३ पञ्चसहस्रष्टिः
- × २ जीवाभिगमष्टिः
- × ६ श्रीनन्दीसूत्रष्टिः
- * १० श्रीमलयगिरिव्याकरणं
- × १४ धर्मसङ्ग्रहणष्टिः
- × ३ प्रज्ञापनाष्टिः
- × ७ श्रीआवश्यकष्टिः
- ॐ ११ बृहत्कल्पसूत्रष्टिः
- × ४ सूर्यप्रज्ञप्रतिष्टिः
- × ८ श्रीव्यवहारसूत्रष्टिः
- × १२ कर्मप्रकृतिष्टिः

तदेवं परोलक्षाणां श्लोकग्रन्थानां विधातारः पूज्यपादा इति निश्चितं, तथा श्रीमतां पारगदितागमकर्मग्रन्थव्याकरणादिविविधवाङ्मय-
पारीणतामपि दृष्ट्वा मनीषिमतां मस्तकधूननेव भवति ।

मुद्रणेऽस्या वृत्तेः यद्यपि निर्युक्तिमूलभाष्यभाष्यगाथादीनामकारादिक्रमो विधेयः, परं श्रीनन्याद्यागमसप्तकानुक्रमे कृतत्यात्तस्य प्रायः
समानोऽत्रैव इति नादृतास्तत्र, अत एव च क्वचिदधिकन्यूनानां गाथानामङ्गव्यत्ययो नाकार्यत्र, शोधनदोषेणापि गाथाङ्गव्यत्ययादि जातमत्र
तदपि मनीषिभिर्मर्पणीयमेव, मुद्रणं चास्याः श्रेष्ठिदेवचन्द्र लालभाई पुस्तकोद्धारार्थकद्रव्यव्ययेन तत्संस्थाकार्यवाहकद्वारा विहितमिति
स्वल्पमूल्यमहार्घपत्रमुन्दरमुद्रणालयमुद्रणादि स्यादेव ।

निवेदकाः—आनन्दसागराः

धेटी (पादलितपुर) १९९२ माघशुक्ल २

* अपूर्णतासूचकं × मुद्रिततासूचकं ॐ सुव्यगनतासूचकं

विद्वद्रत्नरमनोशकाप्यलतिमियां स्तूयते संबंदा, शूण्यलपतिबोधको गुरुमतिः सिद्धान्तपरङ्गमी ।
व्याख्यादानविचक्षणः शुभगुणैर्विरयातकीर्तिः सुधीः, आनन्दान्धिसुनीधरं गणयति वन्दे महाशक्तिनम् ॥

ॐ अरहा-पास-अरिदुनेमिं ।

सूरिश्रीमलयगिरि-विरचितविवरणयुक्त श्रीआवश्यकसूत्र

आमुख ।

आगमोदयसमितिण आ श्रीआवश्यकसूत्र, वे भागमां प्रसिद्ध फर्नुं हतुं । भाग १ आगमोदयसमिति प्रन्थोद्धारे अङ्क ५६, पानां १-३००, सूत्रगाथा ५४२, श्रमण भगवान् महावीर तथा श्रीमद् गणधरप्रमुओ सुधीना विपयवाळो. फॉर्म ५० मूल्य रू. ४-०-० । भाग २ अङ्क ६०, पानां ३०१-४५०, सूत्र ५४३-८२९, आश्रवादि सुधीना विपयवाळो. फॉर्म २५ मूल्य रू. २-८-० ।

श्रीमती आगमोदयसमिति पासे स्थायि भंडोल न होवार्थी, छपायेला प्रन्थोनो लगभग रू. ४०००० (वालीश हजार रूपिया)नो जप्थो वेचाण विमतनो रलो होवार्थी, जने व्यापारादिनी अतिशय मन्दताना प्रमावे मददना अभावथी, अपूर्ण भाग समिति हनणां पूर्ण करी शके तेम न लागवार्थी आ त्रीजो भाग जेठ देवचन्द लालभाई जैनपुस्तकोद्धार फंडना अङ्क ८५ तरीके पानां ४५१-६०२, सूत्र ८३० धी १०९९ सम्पूर्ण, द्रव्यपर्यायलक्षणविचारर्थी; तेमज श्रीमद् ऋषभनाथस्वामीधी लेई फक्त भगवान् कुन्थुनाथस्वामीना नामो पाडपाना फारणोवाळा विपय सुधीनो सम्पूर्ण प्रन्थ प्रसिद्ध कर्यो छे. फॉर्म २८ मूल्य रू. २-८-० ।

મગવાન્ શ્રીમલયગિરિજીએ કોઈ પણ કારણસર ફક્ત શ્રીકુન્થુનાથસ્વામી સુધીનો અધિકાર ઘર્ણવ્યો છે. શ્રીકુન્થુનાથ સ્વામીના અધિકાર પછી વિવરણકારે “॥ સામ્પ્રત્તમરઃ ॥” પાઠ મૂક્યો છે. મારી નત્ર માન્યતા એવી છે કે “સામ્પ્રત્તમ્-ઝરઃ” શબ્દ સૂચવે છે કે “અરનાથ-આદિ” મગવન્તોનો અધિકાર લલ્લવાની ઈચ્છા હશેવ ! પણ ક્યાંતો શારીરિક કારણે ન લલ્લી શક્યા હોય, અગર લલ્લું હોય તો છેવટનો પદલો પ્રન્યભાગ નટ થયો હોય ! પ્રન્યાન્તે પાનાં ૬૦૩-૬૦૮ આવશ્યકસૂત્રના ત્રણે ભાગના પરિપૂર્ણ વિષયક્રમથી તથા પાનાં ૬૦૯-૬૧૨ પ્રન્યોની જાહેરાતથી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે ।

અધુરો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવાની અમોને તક મલવા માટે સમિતિના સેક્રેટરી મહાશયો (૧) કુંવરજી આણંદજી કાપડિયા, માવનગર (૨) કમલશી ગુલાબચંદ, રાધનપુર (૩) મોગીલાલ હાલાભાઈ, પાટણ (૪) મૂતપૂર્વ સત્ર-જઢજ સાહેવ સૂરચંદ પરસોતમદાસ વદામી, સૂરત; અને (૫) જીવણચંદ સાકરચંદ જહેરી, સૂરતનો ઉપકાર સ્વીકારીએ છિયે ।

શ્રીવૃદ્ધતપાગચ્છરૂપી રત્નાકરની અન્તર્ગત સંવિગ્ન-સાગરશાસને વિષે મળિમૂપણ, સૂરિપુરન્દર, સ્વપરશાસ્ત્રજ્ઞાતા, સાક્ષરશિરોમણિ, આગમવાચનાદાતા, મહાપ્રભાવિક આગમાદિ-પ્રન્યપ્રકાશને સતતોદયમી, રેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ફંડ અને શ્રીમતી આગમોદયસમિતિ આદિ પ્રન્યોદ્ધાર-માંડાગારોના-સંસ્થાપક, શૈલાનાનરેશના પ્રતિબોધક, આગમના અપ્રતિમ અભ્યાસી, પરમ મદ્દારક ૧૦૦૮ શ્રીમત્ આનન્દસાગરસૂરીશ્વરજીપ; પૂર્વના વત્રે અને આ ત્રીજા ભાગનું સંશોધનકાર્ય કર્યું હોવાથી, અમો તથા સમિતિના કાર્યવાહકો; શ્રીમદ્નો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે ! સંશોધનકાર્યે હસ્તપ્રતો દેનાર મુનિપુત્રવો અને મંડારોના કાર્યવાહકોનો પણ ઉપકાર સ્વીકારીએ છિયે ।

ग्रन्थ, विषय, अने ते उपरली अन्य टीकाओ आदि, ग्रन्थकार, तेमनो समय अने सत्ताकाल, तेमज ग्रन्थकारना अन्य ग्रन्थो आदि अनेक प्रस्तुत विगतो परत्वेतुं विवरण श्रीआनन्दसागरसूरीश्वरजीए उपक्रमना आलेख्यु होवायी, अमारे विशेष सूचववानु र्हेतुं नधी ।
मुम्बई, सा० २७ एप्रिल-१९३६. }
स. १९९२ वैशाखशुद्ध ६ सोम }
जीवनचंद साकरचंद जह्वेरी,
पोता अने अन्य मानार्थ दस्तीओ माटे.

आवश्यकवृत्तः

१ प्रथमो भागः—श्रीआगमोदयसमिता मुद्रापयित्वा प्रकाशितः ग्रन्थाङ्कः ५६ ।
द्वितीयो भागः— " " " " ६० ।
अथ तृतीयो भागः—श्रेष्ठि देवचंद्र लालभाई जैनपुस्तकोद्वारे ग्रन्थाङ्कः ८५ ।

विषयः ।

१ तृतीयो भागः मूलग्रन्थः पत्राङ्कः ४५१-६०२
२ भागत्रयस्य विषयानुक्रमः " " ६०३-६०८
३ ग्रन्थान्ता सूचीपत्रम् " " ६०९-६१२

सयाइं वज्जिऊण सेसदासदासीगोकुलभंडीपवहणाणिं जावजीवाए पच्चक्खाइ, एवं तस्स सावगधम्मणेण अप्प भावम। २५५
 बोदसयासाइं अतिकंताइं, पच्छा एक्कारसत्तवासगपडिमातोः फासेइ, इक्कारसमं पडिमं ठियस्स ओहिनाणमुप्पण्णं, तेण
 पुव्वदक्खिणपच्छिमासु दिसासु पंच पंच जोयणसयाणि खेततो पासइ, उत्तरेण चुल्लहिमंतं, उट्टं जाव सोहम्मो कप्पो अहे
 जाव लोलुययच्चयं नरगं चुलसीवाससहस्रिइगं जाणइ पासति, एवं से आणंदे समणोवासगे उत्तमेहिं अणुबयसि-
 वक्खावएहिं अप्पाणं भावेत्ता वीसं वासाणि समणोवासगपरियागं पाडणित्ता मासियाए संलेहणाए आलोइयपडिकंते समा-
 हिपत्ते कालं किच्चा सोहम्मावतंसगस्स महाविमाणस्स उत्तरपुरच्छिमेण अरुणे विमाणे देवत्ताए उववण्णे चउपलिओव-
 मट्टिईए, ततो चुए महाविदेहे सिञ्चिहिइ ॥

इदानीं कामदेवस्य कथानकम्—चंपा नयरी, पुष्पाभदे चेइए, जियसत्तू राया, कामदेवे गाहावई, तस्स भद्दा भारिया,
 अन्नया पुणभदे चेइए सामी समोसद्धो, एवं जहा आणंदे तेणेव कमेण सावगधम्मं पडिवज्जइ, नवरं सो छ हिरण्णकोडी-
 तो वट्ठिपत्तातो छ हिरण्णकोडीओ निहाणपत्ताओ छ हिरण्णकोडीतो सेसववहारपत्तातो छ हलसयाइं नित्तणसयाइं
 छ दाससयाइं छ दासीसयाइं छ दसगोसहस्सपमाणाइं पवराइं गोकुलाइं छ भंडीसयाइं दिसाजत्तियाइं छ भंडीसयाइं
 सवहणियाइं छप्पवहणमयाइं वज्जिऊण सेसाइं हिरण्णहलदासदासीवगगोकुलभंडीपवहणाइं जावजीवाए पच्चक्खाति-
 तहेव धारसवरिसाणंतरं एक्कारसत्तवासगपडिमातो फासेइ, एक्कारसमं पडिमं पडियत्तरस एगेण देवेण पिसायहत्थिपण-
 गरुवेहिं चह्म उवसग्गा कया, ते सम्म तेण अहियासिया, सामी समणे आमत्तित्ता एवं वयासी-जइ ताव अज्जो ! काम-

देवेणं समणोवासणेण उवसग्गा समं सहिया ता अज्जो ! समणेणं दुयालसंगं गणिपिडंगं अहिज्जमाणेणं० समणीए वा दढं
अहियासेयया. तए णं ते समणा निगंथा तं उवदेसं सम्मं विणएणं पडिसुणंति, कामदेवोऽवि सामिबंदओ आगतो संतो
सामिणा उववूहितो-धण्णे सि णं तुमं कामदेवा ! जस्स तव निगंधे पाययणे इमा एयारूवा पडिवत्ती, तए णं से कामदेवे
हद्धुट्ठे वंदित्ता नमंसित्ता पडिगते, एवं जहा आणंदे तहेव जाव सिञ्जिहिइ, नवरं अरुणाभे विमाणे इति वक्तव्यं, शेपं
तथेव ॥ तथा अनुभूते क्रियाकलापे सत्यवाप्यते, यथा-वल्कलचीरिणा पितुरुपकरणं प्रत्युपेक्षमाणेन, अत्र कथानकम्-
तेणं कालेणं तेणं समएणं चंपाए नयरीए सुहम्मसामी गणहरो समोसहो, कोणितो राया वंदिडं आगतो, कयप्पणामो
जंजुणामरुवदंसणविम्हितो गणहरं पुच्छति-भयवं ! इमीसे महतीए परिसाए एस सहू घयसित्तपावगोघ दित्तो मणोहर-
सरीरो य किं मण्णे एएण सीलं सेवियं तवो या चिन्नो दाणं वा दिन्नं जतो एरिसी सरीरे तेयसंपया ! इति, ततो भयवया
भणियं-सुणाहि रायं ! जहा तव पिउणा सेणिएण रण्णा पुच्छिएण भगवया महावीरेण कहियं-तेणं कालेणं तेणं समएणं
रायणिहं नगरे गुणसिए चेइए सामी समोसरितो, सेणिओ राया तित्थयरवंदणासमुस्तुतो निजाइ, तस्स अग्गणीए दुवे
पुरिसा कुंडुवसंबद्धकहं कहेमाणा पस्संति एणं साहुं एगचलणपरिद्धियं समूसवियवाहुजुवलं आयावेन्तं, तत्थेकेण भणियं-
अहो ! एस महप्पा रिसी सुरामिमुदे तप्पइ, एयस्स सग्गो मोक्खो य हत्थगतोत्ति, विइएण पच्चभिन्नातो, ततो भण-
ति-किं ! न याणसि ! एस राया पसन्नचंदो, कतो एयस्स धम्मो ?, पुत्तोऽणेण चालो रज्जे ठवितो, सो मंतीहि रज्जातो
मोइज्जइ सोऽणेण विणासितो, अंतेउरंपि न नज्जइ किं पाविहिइ ?, तं च से वयणं ज्ञाणवाघाइयं करेमाणं सुइपहमुव-

गर्भं, ततो सो चित्तिं पवत्तो-अहो ! ते अणज्जा अमच्चा निच्चं मया संमाणिया पुत्तस्स मे विप्पडिवच्चा, जइ अहं होतो
 तो एवं ते चिट्ठंते सुसासिए करंतो, एवं से संकप्पयंतस्स तं कारणं वट्टमाणमिव जायं, ततो तेहिं समं जुळं मणसा चैव
 कावमारच्छो, पत्तो य एत्थंतरे तं पएसं सेजिओ राया, तेण सो वंदिओ विणएणं, पेच्छइ णं ज्ञाणनिच्चलच्छं, अहो ! अच्छ-
 रियं एरिसं तवस्स सामत्थं रायरिसिणो पसन्नचंदस्स, एवं चित्तयंतो पत्तो तित्थयरसमीवं, वंदिऊण विणएण पुच्छइ-भय-
 वं ! पसन्नचंदो अणगारो जंमि समए मया वंदितो जइ तंमि समए कालं करेज्जा का से गई भवइ ?, भगवया भणियं-
 सत्तमा पुढवी, ततो चित्तेइ-साहूणं कहं नरगगमणं?, पुणो पुच्छइ- भयवं ! पसन्नचंदो जइ इयाणिं कालं करेइ तो कं गतिं
 वच्चेज्जा ?, भयवया भणियं-सबट्टसिच्चं महाविमाणं, ततो भणइ-कहमिमं दुविहं वागरणं ?, नरगदेवलोगेसु तवस्सिणो
 (गमणे)त्ति, भगवया भणियं-ज्ञाणविसेसेण तंमि य, इमंमि समए एरिसी तरस्स ज्ञाणसंपया होत्था जेण असायसायकम्मादा-
 णमिति, सो भणइ-कहं ?, भगवया भणियं-तव अगगाणीयपुरिससुहनिगयं पुत्तपरिभववयणं सोऊण उज्झियपसत्थज्ज्ञाणो
 तुमे वंदिज्जमाणो मणसा भिच्चपराणीएण समं जुज्झइ, ततो सो तंमि समए अहरगतिजोगो आसि, तुमंमि य अवगतो
 जायकरण (खीणजाणपहरण) सत्ती सीसावरणेण पहरामि परंति लोइए सीसे हत्थं पक्खिवंतो पडिबुद्धो-अहो ! अकज्जं अहो
 अकज्जं, रज्जं पयहिऊण परत्थे जइज्जणविरुच्चं मगमयतिन्नोत्ति चित्तिऊण निंदणगरिहणं करंतो ममं पणमिऊण तत्थ गतो
 चैव आलोइयपडिक्कंतो पसत्थज्ज्ञाणो संबुत्तो, ततो णेण पसत्थज्ज्ञाणेण संपयं तं सबं कम्ममसुभं खवियं पुण्णमज्जियं,
 तेण कालविभागेण दुविहाए गतीए निहेत्तो कओ, ततो कोणित्तो पुच्छइ-कहं भयवं ! वालं कुमारं ठवेऊण पसन्नचंदो

राया पयइओ ? एयं सोऽभिच्छामि, ततो भणइ सुहम्मसामी-पोयणपुरे नयरे सोमचंदो राया, तस्स धारिणी देवी, सा कयाइ तस्स रण्णो ओलोयणगयस्स केसे रएत्ति, पलियं दइण भणति-सामी ! दूतो आगतोत्ति, रण्णा दिट्ठी पसारिया, न य पस्सइ अपुपं जणं, ततो भणइ-देवि ! ते दिवं चक्खू, तीए पलियं दंसियं, धम्मदूतो एसत्ति, तं च दइण दुम्माण-सितो राया, तं नाऊण देवी भणइ-लज्जह बुद्धभावेण ?, निवारिज्जिहि जणो पडहदाणेण, ततो भणइ-देवि ! न एयं, वालो कुमारो असमत्थो पयापालणे इति मे मण्णु जायं, पुवपुरिसाणुचिण्णेण मग्गेण न गतोऽहंति विचारो, पसन्नचंदं कुमारं तुमं सारयस्समाणी अच्छतु, देवी नेच्छइ, ततो निच्छयागमणे पुत्तरस रज्जं दाऊण धाइदेविसहितो दिसापोकिल-यतायसत्ताए दिक्खं पवत्तो, चिरसुत्ते आसमपए ठितो, देवीए पुवाहुत्तो गब्भो परिवहुइ, पसन्नचंदस्स चारपुरिसेहिं निवे-दितो, पुन्नसमए पयूया कुमारं, सो वफलेसु ठवितोत्ति वक्कलीरीति नामेण पसिद्धिं गतो, देवी विसूइयारोगेण मया, धाईए वणमहिंसीदुद्धेण कुमारो वहुविज्जइ, धोवेण कालेण सावि धाई कालगाया, रिसी कढिणेण वहइ वक्कलीरिं, एवं सो परिवहुइ, पसन्नचंदो राया तस्स पउत्तिं निच्चमेव चारपुरिसेहितो पुच्छइ, परिवद्धितो चित्तकरेहिं लिहिऊण दंसितो, ततो पसन्नचंदेण राइणा सिणेहेण गणियादारिया रिसिद्धधारिणीतो पेसियातो, खंडमयविचिहफलेहिं वयणेहिं सरिरफा-सेण य लोभेहत्ति, ततो गयातो, ततो णं तातो रिसिं पच्छन्नं फलेहिं वयणेहिं सुकुमालपीणुन्नयथणसंपीलणेहिं य लोभंति, ततो सो बुद्धो गमणे कयसमवायो (संगारो) जाव अतिगतो तावसभंडं संठवेवं ताव रुक्खारुद्धेहिं चारपुरिसेहिं तासिं संना दि-ण्णा-रिसी आगतोत्ति, तातो वुयमवकंतातो, सो तासिं धीहिमणुसज्जमाणो तातो अपस्समाणो अन्नतो गतो, अडयीए परिभ-

मंतो रहगयं पुरिसं दहूण-ताय ! अभिवादयामिति भणइ, रहिणा पुच्छित्तो-कुमार ! कथ गंतयं?, सो भणइ-पोयणं नाम
 आसमपयं तत्थ, रहियपुरिसस्स कथ गंतवं?, ततो भणइ-अहंपि तत्थ वच्चाभि, तेण समं वच्चामाणो रहिणो भारियं तायेति
 आलवइ, तीए भणियं-को इमो उवयारो?, रहिणा भणियं-सुंदरि ! इत्थिविरहिते आसमपए पवड्ढितो, न, याणइ विसेसं,
 न से कुत्पियबंधंति, पुरमे य भणइ-किं इमे सिगे तात्त ! वाहिज्जंति?, रहिणा भणिओ-कुमार ! एए पयंमि कज्जे उवडज्जंति,
 न एत्थ दीसो, तेणवि से दिन्ना मोयगा, सो भणइ-पोयणासमवासीहिं मे कुमारेहिं पयारिसाणि चेव फलाणि दत्तपुद्धानि,
 वचंताण य से एक्केण चोरेण सह जुद्धं जायं, रहिणा गाढप्पहारो कओ, ततो सो सिक्खागुणपरितोसितो भणइ-सूर ! मे
 अत्थि विडलं धणं तं मे निण्हसुत्ति, तेहिं तिहिवि जणेहिं रहो भरित्तो, कमेण पत्ता पोयणं, मोहं समप्पिऊण वक्कलचीरी
 विसज्जित्तो, उदयं मग्गसुत्ति, सो भमंतो गणियाघरे पविट्ठो, गणियं भणइ-ताय ! अभिवादयामि, देहि इमेण मोह्णेण उद-
 गंति, गणियाए भणित्तो-दिज्जइ निवेसत्ति, तीए कासवतो सदावित्तो, सो नेच्छइ नहपरिकम्मं, अयणीयाणि वक्कलाणि,
 प्हाविउमाढत्तो, सो भणइ-मा मे रिसिवेसं अयणेह, ततो ताहिं भन्नइ-जे उदगत्यी इहमागच्छंति तेसिं एरिसो उवयारो
 कीरइ, ततो प्हावित्तो, पवराइं वत्थाइं परिहावित्तो, विभूसिओ आभरणाईहिं, गणियादारियाए पाणिं गाहित्तो, ततो ताओ
 गणियाओ वद्धवरं उवगायमाणीतो चिट्ठंति ! इतो य जो कुमारविलोभणनिमित्तं रिसिवेसो पेसित्तो जणो सो आगतो,
 तेण रण्णो कहियं-कुमारो अडविं अतिगतो, अग्हे रिसिस्स भएण न तिण्णा सहवेडं, ततो राया विसण्णाचित्तो भणइ-
 अहो अक्कजं, न य पिउसमीवे जातो नय इहं, न नज्जइ किं पत्तो होहिइत्ति चिंतापरो अच्छइ, सुणइ य मुंइगसदं, तं च

से सुइपहट्टूमणं जायं, भणइ-मए दुक्खिते को मन्ने सुहितो जो एवं गंधघेण रमइत्ति ? , एवं गणियांए हिएण जणेण कहियं, सा आगया, पायवडिया रायं पसन्नचंदं विन्नवेइ-देव ! निमित्तसंदेसो मे जातो जो तावसरुवो तरुणो अमुगदि-यसे अमुगयेलाए गिहं आगच्छेज्जा तरस तस्समयमेव दारियं देज्जासि, तं संसिया विउलसोकखभागिणी होहिति, सो य जहा भणियो निमित्तिणा अज्ज मे गिहमागतो, तं च संदेसं पमाणं करेतीए दत्ता से मया दारिया, तन्नमित्तं ऊत्तयो, न याणं पुण कुमारं पणहं, एत्थ मे अवणहं मरिसेहत्ति, खणा संदिट्ठा मणुस्सा, जेहिं आरामे कुमारो दिट्ठपुवो तेहिं गएहिं पचभिन्नातो, निवेदितं रण्णो पियं, ततो राया सयमेव गणियाघरं गतो, दिट्ठो कुमारो चंदोव सोमलेसो, ततो परमपीइमुयंहतेण यहुसहितो सगिहमाणीतो, सरिसकुलरुवजोवणगुणाण य रायकण्णाण पाणिं गाहितो, कयरज्जसंवि-भागो य जहासुहमभिरमइ, रहिगो य चोरदत्तं दयं विक्किणंतो रायपुरिसेहिं चोरोत्ति गहितो, वक्कलचीरिणा मोइतो पस-न्नचंदविदितं, सोमचंदोइवि रायरिसी आसमे कुमारं अपस्समाणो सोगसागरावडितो जातो, ततो पसन्नचंदसंपेसिएहिं पुरि-सेहिं अग्गेहिं वक्कलचीरी पोयणपुरे रायसमीवे दिट्ठोत्ति निवेदितेहिं कहवि संठवितो, तहावि निच्चमेव पुत्तमणुसंभरंतो अंधो जातो, रिसीहिं साणुकंपेहिं कयफलसंविभागो तत्थेव आसमे निवसइ, गएसु य वारससु संबच्छरेसु अहुरत्ते पडिबुद्धो पियरं चितेवमारद्धो-किह मन्ने तातो मया निग्घिणेण विरहितो अच्छइ ? इति, पिउदंसणसमूगो पभाए पसन्नचंदसमीवं गंतूण विण्णवेइ-देव ! विसज्जेह मं उक्कंठितो तायस्स, तेण भणियं-समगं वच्चासो, गया आसमपयं, निवेइयं रिसिणो-पसन्न-चंदो पणमइत्ति, चलणोवगतो य अणेण पाणिणा परामट्ठो, पुत्त ! निरामतोसित्ति ? , वक्कलचीरी पुणो अवयासितो, चिरका-

लघुरियं च से वाहंसुयं पबूढं, ततो उम्भिह्रियाणि तस्स नयणाणि, पस्सइ ते दोवि जणे परमबुद्धो, पुच्छइ य सधं गयं कालं,
वक्कलचीरीवि कुमारो उडवं अतिगतो पस्सामि ताव तायस्स तावसभंडयं अणुवेक्खिज्जमाणं केरिसं जायंति ?, ततो ताव-
सभंडयं उत्तरीयंतेण पडिलेहिउमारद्धो जइविच पत्तं पायकेसरियाए, ततो कत्थ मन्ने मया एरिसं करणं कयपुवंति विधि-
मणुसरंतस्स तयावरणकम्मक्खयोवसमेण पुयजाइस्सरणं जायं, सुमरइ य देवमाणुसभवे सामणं च पुराकयं, संभरिऊण
वेरगमगसमोइणो धम्मज्झाणविसयातीतो विसुज्झमाणपरिणामो विइयसुकज्झाणभूमिमइकंतो निट्टवियनाणदंसणच-
रणमोहंतराओ केवली जातो, ततो उडवातो निगंतूण पिउणो पसन्नचंदस्स य रणो जिणप्पणीतो धम्मो परिकहितो,
दोऽवि लद्धसम्मत्ता केवल्लिणो सिरेहिं पणया भणंति-सुद्धु भे दंसितो मग्गोत्ति, वक्कलचीरी पत्तेयबुद्धो पियरं गहेऊण वद्ध-
माणसामिणो पासं गतो, पसन्नचंदो य नियपुरं, जिणो य भयवं-महावीरो सगणो विहरमाणो पोयणपुरे मणोरमे उज्जाणे
समोसरितो, पसन्नचंदो वक्कलचीरिवयणजणियवेरगो परममणहरतित्थयरभासियामयवहुउच्छाहो बालं पुत्तं रज्जे उविऊण
पयइतो, अहिगयसुत्तत्थो तवसंजमभावियमती मगहपुरमागतो, तत्थ य आयावंतो सायरं सेणिएणं वंदितो, एवं निक्खंतो।
इतो य भयवं नरगामरगतीसु उक्कोसद्धिइजोगयं ज्ञाणपच्चयं-पसन्नचंदस्स वण्णेइ, ताव देवा तंमि पदेसे ओवइया,
पुच्छितो य अरहा सेणिएण-किंनिमित्तो एस देवसंपातो इति ?, सामिणा भणियं-पसन्नचंदस्स अणगारस्स नाणुप्पत्तीह-
रिसिया देवा उवागयत्ति, ततो पुच्छइ-भयवं ! एवं केवल्लनाणं-कम्मि वोच्छिज्जिहिइ ?, तंमि समए वंभलोगदेविंदसमा-
लितो विज्जुमाली देवो बुद्धरिसत्तेजो उज्जोवंतो तेएण दस दिसातो वंदिउमुवागतो, सो दंसितो भयवया, एवमादि जहा

वसुदेवाहंटीणं तद्वा भाणियं, अत्र पुनर्वल्कलचोरिणोऽधिकारः । तथा कर्मणां क्षये सति प्राप्यते सामाधिकं, यथा—
प्राप्तं चंडकौशिकेन, उपद्रमे सत्यवाप्यते यथा अङ्गर्षिणा, तथा मनोवाक्काययोगे प्रशस्ते लभ्यते बोधिः—सामाधिकमिति
गाथार्थः ॥ अथवाऽनुकम्पादिभिरवाप्यते सामाधिकं, तथा चाह—

अणुकंप १ ऽकामनिज्जर २ बालतवो ३ दाण ४ विणय ५ विभंगे ६ ।

संजोग विष्पओगे ७ वसणू ८ सव ९ इह्दि १० सक्कारे ११ ॥ ८४५ ॥

वेज्जे १ मिठे २ इंदयनागय ३ कयपुत्र ४ पुष्फसालसुए ५ ।

सिय ६ दुमहुरवणि ७ भाउय ८ आभीर ९ दसन्नि १० लापुत्ते ११ ॥ ८४६ ॥

अनुकम्पाप्रवणचित्तो जीवः सामाधिकं लभते, शुभपरिणामयुक्तत्वात्, वैद्यवत् १, हेतुः सर्वत्रायमेव परिभावनीयः,
प्रतिज्ञादृष्टान्तान्यत्वं तु प्रतियोगं भणिव्यामः, अकामनिर्जरावान् जीवः सामाधिकं लभते शुभपरिणामयुक्तत्वात्
मेष्ठवत् २, तथा लभते कोऽपि बालतपोयुक्तोऽपि सामाधिकं शुभपरिणामत्वादिन्द्रनागवत् ३, तथा सुपात्रप्रयुक्तयथा-
शक्तिश्रद्धादानो लभते सामाधिकं कृतपुण्यवत् ४, आराधितविनयो लभते सामाधिकं पुष्पशालसुतवत् ५, अवाप्तविभं-
गोऽपि लभते कोऽपि सामाधिकं शिवराजर्षिवत् ६, दृष्टद्रव्यसंयोगविप्रयोगो लभते कश्चित् सामाधिकं मथुराद्वयवासिवणि-
द्वयवत् ७, अनुभूतव्यस्तनो लभते कोऽपि सामाधिकं भ्रातृद्वयशकटचक्रव्यापादितवडुंडीलब्धमानुपत्वस्त्रीगर्भजातप्रियद्वे-
द्यापुत्रद्वयवत् ८, अनुभूतोत्सवोऽपि लभते कोऽपि सामाधिकमासीरवत् ९, दृष्टपरमहर्षिकोऽपि लभते कश्चित्सामा-

यिकं दशार्णभद्रराजवत् १०, सत्कारकाङ्क्षणेऽप्यलब्धसत्कारः कोऽपि लभते सामायिकमिलापुत्रवत् ११ ॥ इयमक्षरगम-
निका । साम्प्रतमुदाहरणानि प्रदर्शयन्ते—

वारमती नगरी, तत्थ कण्हो वासुदेवो, तस्स दो वेज्जा-धन्नंतरी वेयरणी य, धन्नंतरी अभवितो, वेयरणी भवितो, सो
साहूण गिलाणाण यिएण साहइ, जस्स जं कायवं तस्स तं फासुएण पडोयारेण साहइ, जइ अप्यणो संति ओसहाणि तो
देइ, धन्नंतरी पुण जाणि सावजाणि ताणि साहइ, असाहुप्पओग्गणि, ततो साहुणो भणंति-अम्हं कत्तो एयाणि ?, ताहे
भणइ-न मए सम्पणाणं अट्टाए अज्झाइयं वेज्जसत्थं, ते दोऽवि महारंभा महापरिग्गहा य सघाए वारवतीए तिगिच्छं करंति,
अण्णया कण्हो वासुदेवो तित्थयरं पुच्छति-एए वहूणं ढंकादियाणं वहं काउं कहिं गमिस्संति ?, ताहे सामी भणइ-एस
धन्नंतरी अप्पइट्ठणे नरए उववज्जिहिति, एस पुण वेयरणी कालंजरवत्तिणीए भंगाए महानइए विइस्स य अंतरा धान-
रत्ताए पचायाहिति, ताहे सो वयपत्तो सयमेव जूह्वइत्तणं काहिति, तत्थऽण्णया साहुणो सत्थेण समं विइवइस्संति, एगस्स
य साहुस्स पाए सळो लग्गिहिति, ताहे ते भणंति-अम्हे पडिच्छामो, सो भणइ-सवे मरामो, वच्चह तुज्जे, अहं भत्तं पच्च-
क्खामि, ताहे निब्बंध काउं ठितो, सोऽवि न तीरइ सळो नीणेउं, पच्छा थंडिलं पावितो छांयं च, ताहे सो वानरजूह्वइं तं
पएसं एइ जत्थ सो साह, जाव तं पुरिल्लेहिं दइण किलिकिलाइयं, ततो तेण जूहाहिवेण तेसं किलिकिलाइयं सवं सोऊण
रुसितेणांगंतूण दिट्ठो सो साह, तस्स तं साहुं दइण इहापोहा, कीहिं मए एरिसो दिट्ठोत्ति ?, सुभेण परिणामेण तयावर-
णिज्जकम्मक्खओवसमतो जाई संभरिया, वारवतिं संभरइ, ताहे तं साहुं थंदइ, तं च से सळं पासइ, ताहे सो तिगि-

च्छं सबं संभरइ, ततो सो गिरिं विलगिऊण सल्लुद्धरणिं संरोहणिं च ओसहिं गहाय आगतो, ताहे सल्लुद्धरणिं पाए अल्लियावेति, ततो सल्लो एगंते पडितो, संरोहणीए पडणाधितो, ताहे तस्स साहुस्स पुरतो अक्खराणि लिहइ-जहाडहं वेयरणीणाम वेज्जो पुबभवे बारवईए आसि, तेहिचि सो सुयपुबो, ताहे सो साहू धम्मं कहेइ, ततो सो भत्तं पच्चक्खाइ, तिसि राइंदियाणि जीवित्ता सहस्सारं गतो । एतदेवाह-

सो वानरजूहवई कंतारे सुविहियाणुकंपाए । भासुरवरवोंदिधरो देवो वेमाणिओ जाओ ॥ ८४७ ॥

सोऽनुकम्पाकारित्वेन भगवदरिष्टनेमिकथिततया वाऽतिप्रसिद्धो वानरयूथपतिः कान्तारे सुविहितस्य-सुसाधोरनुकम्पया परमभक्त्यपरपर्यायया भास्वरवरवोंदिधरो देवो वैमानिको जातः । सहस्सारं देवलोगं गतो य ओहिं पंजइ जाव पेच्छइ तं सरীরगमप्पणो तं च साहुं, ताहे आगंतूण साहुस्स देवहिं दाएइ, भणइ य-तुम्ह पसाएण देविही लद्धा, ततो तेण सो साहू साहरितो तेसिं साहूणं सगाले, ते पुच्छंति किहमागतो सि?, ताहे साहइ, एवं तस्म वानरस्स सम्मत्तसामाइयसुयसामाइयचरित्ताचरित्तसामाइयाण अणुकंपाए लाभो, इहरा निरयपाडगाणि कम्मणि करेत्ता निरयं गतो हंतो, ततो जुयस्स चारित्तसामाइयं भविस्सइ भविस्सइ सिद्धी य ॥

अकामनिजराए वसंतपुरे नयरे एगा इब्भवहुगा नदीएण्हाइ, अत्तो य तरुणो तं दइण भणइ-सुण्हायं ते पुच्छइ एस नदी मत्तवारणकरोह । एए य नदीरुक्खा वयं च पाएसु ते पणया ॥ १ ॥ साऽवितं पइ भणई-सुभगा हंतु नदीतो चिरं च जीवंतु जे नदीरुक्खा । सुण्हायपुच्छगाणं घरथीहामो पियं काउं ॥ २ ॥ प्रियं कहुं यतिप्यामहे इत्यर्थः, ताहे सो तीए घरं

वारं वा न याणइ, चित्तेइ-अन्नपानैहरेद्दालान्, यौवनस्थान् विभूषया । वश्यां स्त्रीसुपचारेण, वृद्धान् कर्कशसेवया ॥ १ ॥
 तीसे विइज्जागणि वेडळ्वाणि रुक्खे पलोएन्ताणि अच्छति, तेण तेसिं पुष्पाणि फलाणि दिन्नाणि, पुच्छियाणि य-का
 पसा ? कस्स वा ?, ताणि भणंति-अमुगस्स सुण्हा, ताहे सो चित्तेइ-केण उवाएण तीए सभं संपओगो ह्वेजा ?, ताहे
 एणा चरिगा भिक्खुइए सबत्थ अडंती दिट्ठा अबलोइया, चित्तिं-कुहुंभसहशप्रभं तनुसुखं पटं प्रावृता, नवागुरुविले-
 पना शरदि चन्द्रलेखा इव । यथा हसति मिथुकी सुललितं विट्ठेवन्दिता, ध्रुवं सुरतगोचरे चरति गोचरान्वेषिणी ॥ १ ॥
 ततो तं ओलमइ, सा तुट्ठा भणइ-किं करेमि ?, अमुगस्स सुण्हं संपादेहि, सा गया. तीए सगासं, भणिया य--जहा
 अमुगो एवंगुणजाइओ ते पुच्छइ, तीए रुट्ठाए पचुछुगाणि धोवंतीए मसिलित्तेण हथेण पट्टीए आहया, पंचंगुलीतो
 जायातो, वारेण य निच्छूढा, सा आगया साहइ-नामंपि न सहइ, तेण नायं जहा कालंपंचमीए अहं हक्कारितो, ताहे
 पंचमीदिवसे पुणरवि पट्टुविया पवेसजाणणानिमित्तं, ताहे सलज्जाए आहणिऊणं असोगवणियाछिड्डियाए निच्छूढा, सा
 आगया साहइ-जहा नामंपि न सहइ, आहणित्ता अवदारेण घाडिया, तेण णाओ पवेसो, तेणेव अवदारेण सो अतिगतो,
 असोगवणियाए सुत्ताणि, ससुरेण दिट्ठाणि, तेण नायं जहा न मम पुत्तोत्ति, पच्छा से पायाओ णेउरं गहियं, चेइयं
 च तीए, भणिओ सो अणाए-नास लहुं सहायकिज्जं करेज्जासु, पच्छा इयरी गंतूण भत्तारं भणइ-घम्मो एत्थं, असो-
 गवणियं' जामो, गयाणि, सुत्ताणि य, जाहे सो सुत्थं सुत्तो ताहे उट्टवित्ता भणति-तुज्झ एयं कुलाणुरुक्खं ? जं मम
 पायातो ससुरो नेउरं गेण्हइ, सो भणइ-सुयाहि पभाए लभिहिसि, धेरेण सिट्ठं, सो रुट्ठो भणति-विचरीओ सि थेरा !, सो

भणइ-मए अन्नो दिट्ठो, ताहे विवादे सा भणति-अहं अप्पाणं सोहेमि, एवं करेहि, ताहे ण्हाया जक्खधरं गया, तत्थ जो कारी सो दोण्हं जंघाणं अंतरेण वोळंततो लगइ, अकारी मुच्चइ, जक्खधरं गच्छंती य तेण पुरित्सेण पिसायख्वं काऊण अंतरा अवगूहिता, ततो सा तत्थ गंतूण जक्खं भणइ-जो मम मायापिईहिं दिण्णिहत्तो तं च पिसायं भोचूण जइ अण्णं जाणामि तो मे तुमं जाणसित्ति भणंती झडत्ति अंतरेण वीलीणा, जक्खो विलक्खो चित्तेइ-पेच्छ केरिसं जायं ?; अहयंपि वंचितोऽणाए, नत्थि सत्तित्तणं धुत्तीए, लोणेण उक्किट्ठिकलयलो कतो सुद्धा सुद्धा एसत्ति. धेरो सबेण लोणेण हीलि-तो, तस्स ताए अद्धितीए निद्दा नट्ठा, एवं रण्णा परंपरण सुयं जहा धेरो न सुयइ, ततो हक्कारेऊण अंतउरपालओ कतो, जभिसेक्क च हत्थिरयणं रण्णो वासधरस्स हेट्ठा वद्धं अच्छइ, देवी य हत्थिमैठे आसत्तिया, नवरं रत्तिं हत्थिणा हत्थो पसारितो सा ओयरिया, पुणरवि पभाए पडिविलइया, एवं वच्चइ कालो, तंमि दिणे अतिचिरं जायंति हत्थिमैठेण हत्थि-संकलाए आहया, सा भणइ-सो पुरिसो न सुयइ मा रूसह, तं धेरो पेच्छइ, सो चित्तेइ-जइ एयातोवि एरिसीतो किन्नु तातो अतिभद्वियातो इति निच्चित्तो सुत्तो, पभाए सबो लोगो उट्ठितो, सो न उट्ठइ, रण्णो सिट्ठं, राया भणइ-सुवउ, सत्तमे दिवसे उट्ठितो, रण्णा पुच्छित्तो, कहियं जहा एगा देवी, न याणामि कयरत्ति, सा एवं ववहरइ, ततो रण्णा भिंडमयो हत्थी कारावित्तो, सवातो अंतउररियाओ भणियातो-एयस्स अच्चणियं करेत्ता उट्ठडेह, सधाहि उट्ठडित्तो, सा नेच्छइ, भण-इ-अहं वीहेमि, ताहे राइणा उप्पलेण आहया, मुच्छियया किल पडिया, ताहे से उवगयं जहा एसा कारित्ति, भणिया य मत्त-गयमारुहंतीए भिंडमयस्स गयस्स वीहंतीए। इह मुच्छिय उप्पलाहया तत्थ न मुच्छिय संकलाहया ॥१॥ जा पिट्ठी से निभा-

लिया जाव संकल्पहारा विद्या, ताहे रण्णा सा देवी हत्थी गिंतो य तिण्णिधि छिन्नकडप, बिलइयाणि, भंडो भणिओ-एह्य
 अप्तइओ निरिप्यवायं देहि; हत्थिस्स दोहिवि पासेहिं वेलुगाहा ठविया, जाव एगो पादो आगासे कतो ताव जणो भण-
 इ-किं एस तिरिओ जाणइ ? एयाणि मारेययाणि, तहंवि राया रोसं न सुयइ, ततो दो पाया आगासे कया, तइयकाराए
 तिण्णि पाया आगासे कया, एयेण पाएण ठिओ, लोयेण अकंदो कतो-किं एयं हत्थिरयणं विणासेह य ? एणो चित्तं ओहिं-
 यं. आद्रं जातमित्ययं; भणितो-तरसि नियसेहं ? भणइ-जइ अभयं देह, विन्नं, तेण नियत्तितो अंकुसेण, जहा भमिजा
 थले ठितो, ताणि ओयारित्ता निचिसयाणि कयाणि, एगत्य पचंतगामे सुण्णाघरे ठियाणि । तत्थ य गामेह्यपारद्धो चोरो तं
 सुण्णाघरं अतिगतो, ते भणंति-वेडिहं अच्छामो, माकोइ पघिसड, गोसे पेत्यामो, सोऽवि चोरो बुकंतो, किहवि तीसे फासो
 वेइतो, सा दुक्का भणइ-को सि तुमं ? सो भणइ-चोरोऽहं, तीए भणियं-तुमं मम पती होहि जेय एयं साहामो, जहा
 एस चोरोत्ति, तेण पडियन्नं, पभाए लोयेण भंडो गहितो, सुलाए भिन्नो, सा चोरेण समं वचइ जाव अंतरा नदी, सा तेण
 भणिया-एह्य सरथंवे अच्छ जाव अहं पयाणि यत्थाणि आभरणणि य उत्तारेमि, सो गतो, वत्तिन्नो पधावितो, सा भणइ-
 पुण्णा नदी दीसइ कायपेजा, समं पियासंडा तुज्ज हत्थे । जहा तुमं पारमतीसुकामो, धुवं तुमं भंड गहावकामो ॥ १ ॥
 सो भणइ-चिर संधुतो याऽलिअसंधुपण, मेहेवि तां धुव अद्धुवेण । जाणपि तुज्ज प्रकृतिस्वभावं, अन्नो नरो को बुह
 वीससेज्जा ? ॥ १ ॥ सा भणइ-किं जाहि ? सो भणइ-जहा एसो मारावितो एनं ममंपि कहंवि मारावेहिसि ? । इयरोअवि
 भंडो तत्थ सुलाए चिन्नो उदगं मगाइ, तत्थेगो सहो, सो भणइ-जइ नमोकारं करसि तो देमि, सो उदगस्स अट्टाप गतो,

श्रीआव-
श्यकमल-
य० वृत्तौ
उपोद्घाते
॥ ४६३ ॥

जाव तंमि अपत्ते चैव सो नमोकारं करंतौ कालगतौ वाणमंतरो जातो, सहोऽवि आरक्खियपुरिसेहिं गहितो, सो देवो ओहिं पंजइ, पेच्छइ सरीरंगं सहुं च बद्धं, ताहे सो सिलं विउबित्ता मोएइ, तं च पेच्छइ देविं सरत्थंवे विलुक्कं, ताहे से धिणा उप्पन्ना, सियालरुवं विउबित्ता मंसपेसीए गहियाए दगतीरेण बोलेइ जाव नदीतो मच्छो उच्छछिऊण तडे पडितो, ततो सो मंसपेसिं मोत्तूण मच्छस्स पहावितो, सो पाणिए पडितो, मंसपेसीवि सेणेण गहिया, ताहे सियालो झायइ, ताए भन्नइ-मंसपेसिं परिच्चज्ज, मच्छं पत्थेसि जंबुया ! । चुक्को मंसं च मच्छं च, कलुणं झायसि कोरुहुया ! ॥ १ ॥ तेण भण्णइ-पत्तपुडपडिच्छण्णे, सरत्थंवेण पाएए ! । चुक्का पत्तिं च जारं च, कलुणं झायसि बंधकी ॥ १ ॥ एवं भणिया विलक्खा जाया, ताहे सो सयं रुवं दंसेइ पन्नवेइ य-धुत्ता ! पबयाहि, सा भण्णइ-पमज्जेह अवण्णं, ताहे सो राया तज्जिओ, तेण पडियन्ना, सकारेण निक्खंता, देवलोगं गया, एवं अकामनिज्जराए मँठस्स २ ॥

बालतवेणं-चसंतपुरं नगरं, तत्थ सेट्ठिधरं मारीए उच्छाइयं, तत्थ इंदनागो नाम दारओ, सो गिलाणो पाणियं मग्गइ, जाव सवाणि मयाणि पेच्छइ, वारंपि लोणेण कंटियाए घट्टियं, ताहे सो सुग्गयच्छिंडुतेण निगंतूण तंमि नगरे खप्परेण भिक्खं हिंडइ, लोगो से देइ भूयपुबोत्तिकाइं, एवं सो बहइ । इत्तो य-एगो सत्थवाहो रायगिहं जाउकामो घोसणं घोसावेइ, तेण सुयं, सत्थेण समं पत्थितो, तत्थ तेण सत्थे कूरो लद्धो, सो जिमितो, न जिण्णो, वित्थियदिवसे अच्छइ, सत्थवाहेण दिट्ठो, चित्तेइ-नूणं एस उववासितो, सो य अबत्तलिंगी, विइयदिवसे हिंडितस्स सेट्ठिणा बहं निद्धं च दिन्नं, सो तेण दुवे दिवसे अजिण्णेण अच्छइ, सत्थवाहो जाणइ-एस छट्ठेण खमइ, तस्स महती आस्था जाता, सो तइयदिवसे हिंडन्तो सत्थवाहेण

अकाम-
निर्जरायां
मेण्ठः
बालतपत्ती-
द्रनागः

॥ ४६३ ॥

सहावितो-कीस कइं नागतो ? तुण्हको अच्छइ, जाणइ-जहा छट्टं कपइयं, ताहे से दिण्णं, तेणवि अण्णे दो दिवसे अच्छावितो, लोगोडवि पणतो, अण्णस्स निमंतंतस्सवि न गेण्हइ, अण्णे भणंति-एसो एगपिंडितो, तेण तं अट्टपयं लळं, सत्यवाहेण भणितो-मा अण्णस्स खणं गेण्हिआसि, जाय नगरं गम्मइ ताव अहं देमि, गया नगरं, तेण से णियघरस्समीवे मढोकतो, ताहे सीसं मुंडावेइ, कासायाणि चीवराणि गेण्हइ, ताहे जदियसं से पारणयं तदियसं लोगो आणेइ भत्तं, एगस्स पडिच्छइ, ततो लोगो न याणइ-कस्स पडिच्छियंति, ताहे लोगेण जाणणानिमित्तं भेरी कया, जो देइ सो ताडेइ, ताहे लोगो पविसइ, एवं वच्चइ कालो, सामी समोसरितो, ताहे साह संदिसायंता भणिया-मुहुत्तं अच्छइ, अणेसणा, तंमि जिमिप भणिया-ओयरह, गोयमो भणिओ-मम वयणेणं भणिजासि-भो ! अणेगपिंडिया एगपिंडितो ते ददुमिच्छइ, ताहे गोयमससिणा भणितो रुद्धो, तुज्जे अणेगाणि पिंडसयाणि आहारेह, अहं एगं पिंडं भुंजामि, अहं चैय एगपिंडितो, मुहुत्तं तरेण उवसंतो चितेइ-न एए मुसं वयंति, किह होजा ? लळा सुती, होमि अणेगपिंडितो, जदियसं मम पारणं तदियसं अणेगाणि पिंडसयाणि करंति, एए पुण अकयकारिअं भुंजंति, सचं भणंति, एवं चिंतंतेण जाई संभरिया, पसेयबुद्धो जातो, अज्झयणं भासइ 'इंदणागेण अरहा बुत्तं' सिद्धो य, एवं बालतवेण सामाइयं लळं तेण ३ ॥

दाणेण जद्दा-एगाए वच्छवालीए पुत्तो, लोगेण ओसवे पायसी उवयसडिया, तत्थासत्तयरे दारगरूवाणि पायसं जेमं ताणि पासइ, ताहे सो मायरं यबुइ-ममवि पायसं रंधेहि, ताए भणिओ सो-णत्थिचि, सा अज्झिइए परुणा, ताओ सय-विद्धयाओ पुच्छंति, निब्बंधे कहियं, ताहिं अणुकम्मयाए अण्णाएवि अण्णाएवि रीरं सालि तंडुला य, ताहे येरीए

पायसो रक्षी, ततो तस्स दारगस्स ण्हायस्स षयमहुसंजुत्तं थालं भरेज्जण घट्टियं, परिवेपितमित्यर्थः, साहू. य. मासक्खमण-
 पारणए आगतो, जाव थेरी अंतो वाडला ताव तेण धम्मोऽवि मे होउत्ति तस्स पायसस्स. तिभागो दिन्नो, पुणो च्चितियं-
 अतिथोचं, विइओ भागो दिन्नो, पुणोऽवि अणेण च्चितियं-एत्थ जइ अण्णं अंक्खलगाइ छुब्भइ तो विणस्सइ, ताहे तइतो
 भागो दिन्नो, ततो तेण तस्स दवसुद्धेण दायगसुद्धेण गाहगसुद्धेण तिविहेण तिकरणसुद्धेण भावेण देवाउयं निवद्धं, ताहे
 माया से जाणइ-जिमितो, पुणरवि भरियं, अतीव रंक्कणेण पोहं पडिपुन्नं भरियं, ताहे रत्तिं विडूइयाए मतो, देवलोणं
 गतो, ततो जुतो रायगिहं नयरे पहाणस्स धणावहस्स सेट्टिस्स पुत्तो भद्दाए भारियाए जातो, लोको य गब्भगए भणत्ति-कय-
 पुण्णो जीवो जो उववण्णो, ततो से जायस्स नामं कयं कयपुत्तोत्ति; घट्टितो, कल्यतो गाहितो, परिणीतो, मायाए दुद्धलि-
 यगोद्धीए समप्पितो, तेहिं गणियाघरं पावितो, वारसहिं वरिसेहिं निद्धणं कुलं कयं, तोऽवि न निगच्छइ, मायापियाणि से
 मयाणि, भज्जा य से आभरणाणि चरमदिवसे पेसेइ, गणियामायाए नायं-निस्सारो क्तो, ताहे ताणि अण्णं च सहस्सं
 पडिविसज्जियं, गणियं माया भणइ-निच्छुभउ एसो, सा. नेच्छइ, ताहे चोरियं नीणिओ, घरं सज्जिज्जइ, तहावि स उइण्णो
 वाहि-अच्छइ, दासीए भण्णइ-निच्छुढोऽवि अच्छसि?, ताहे निययघरं गतो, तं च सडियपडियं पासइ, ताहे सा भज्जा ससंभ-
 मेण उट्टिया, ततो से सबं तीए कहियं, सोणेण अप्पुण्णो, भणइ-अत्थि किंचि जेण अन्नहिं गमित्ता ववहरामि?, ताहे जाणि
 आभरणाणि गणियामाऊए सहस्सं च कप्पासमोहं दिण्णं ताणि से दंसियाणि, सत्थो य तंमि दिवसे चलितो, सो तं भंड-
 मोहं गहाय तेण सत्थेण समं पधावितो, बहिं देउलियाए खट्टं पाडिऊण सुत्तो, अण्णस्स य वाणियगमायाए सुयं, जहा

तव पुत्रो बहणे भिन्ने मतो, तीए तस्स दबं दिन्नं, मा कस्सइ कहेज्जासि, तीए चितियं-मा दवजायं राउले पविसिहिइ मे
 अपुत्ताए, ततो रत्तिं तं सत्थं एइ, जा कंचि अणाहं पवेसेमि, ताहे तं पासइ, पडिवोहिच्चा पवेसितो, ताहे घरं नेऊण रो-
 वेइ-चिरनट्टगत्ति पुत्ता !, सुण्हाणं चउण्हं ताणं कहेइ-एस देवरो चिरनट्टतो, तस्स लाइयातो, तत्थवि वारस वरिसाणि
 अच्छइ, तत्थ एक्केक्काए चत्तारि चेडरूवाणि जायाणि, थेरीए भणियं-एत्ताहे निच्छुब्भउ, तातो न तरंति धरिउं, ताहे ताहिं
 संबलमोयगा कया, अंतो रयणाण भरिया, चिरं से एयं पाउगं होउ, ताहे वियडं पाएत्ता ताए चेय देउलियाए ऊसीसए
 संबलं ठविच्चा पडिगया, सोऽवि सीयलएणं पवणेणं संबुद्धो पभायं च, सोऽवि सत्थो तद्विवसमागतो, इमाएवि गवेसतो
 पेसितो, ताहे उट्टविच्चा घरं नीतो, भज्जा से संभमेण उट्टिया, संबलं गहियं, पविट्टो, अब्भंगादीणि कारइ, पुत्तो य से तदा
 गन्भिणीए जातो, सो एक्कारसवरिसो, लेहसालाए आगतो, रोवइ-देहि मे भत्तं मा उवज्जाएण हम्मिहामित्ति, ततो संबलय-
 गियातो मोयगो पणामितो, खायंतो तत्थ रयणं पासइ, लेहचेडएहिं दिट्ठं, तेहिं कंचुइयस्स दिणं दिवे अग्ग पोलियातो
 देहिति, इमावि से भज्जा जिमिए मोदगे भिंदइ, तेण दिट्ठाणि, भणइ-सुंभएण कयाणि, तेहिं तहेव पवित्थरितो ॥ सेय-
 णतो गंधहत्थी नदीए तंतुएण गहितो, राया अइण्णो, अभओ भणइ-जलकंतो अत्थि तो छुट्टइ, सो य रायउले अइवहुय-
 सणतो रयणाणं चिरेण लब्भइत्तिकऊण पडहतो निप्फेडितो-जो जलकंतं देइ तरस राया रज्जस्स अद्धं धूयं च देइ, ताहे
 अपूपिएण दिन्नो, नीतो उदगसगासं, उदगं पगासियं, तंतुओ जाणइ-थलं नीतो, मुक्को, नट्टो, राया चितेइ-कतो कंचुयस्स
 जलकंतरयणसंपत्ती ?, पुच्छइ-कतो एस जलकंतो तुज्ज ?, निव्वंधेण सिट्ठं-कयपुन्नगपुतेण दिन्नो, राया तुट्टो, कस्स

अन्नरस होहिइ ? , रण्णा सद्वावेक्षण क्यपुन्नगो धूयाए विवाहावित्तो, विसओ य से दिन्नो, भोगं भुंजइ, गणियावि आगया,
भणइ-एच्चिरकालं अहं वेणीबंधेण अच्छिया, सव्वट्टाणाणि तुमंअट्टाप गवेसावियाणि, एत्थं सि दिट्ठोत्ति ॥ कयपुण्ण-
गो अभयं भणइ-एत्थ मम चत्तारि महिलातो सचेडरूवाओ, तं घरं च न याणामि, ताहे चेइयघरं कयं, लेप्पगजक्खो य
क्यपुन्नगसरिसो कतो, तस्स अच्छणिया घोसाविया, दो य दाराणि कयाणि, एगेण पवेसो एगेण निप्फेडो, तत्थ अभओ
क्यपुन्नगो य एगतथ वारब्भासे आसणवरगया अच्छंति, ताहे कोमुदी आणत्ता, जहा अज्ज पडिमापवेसोत्ति अच्छणियं
करेह, नयरे य घोसावियं-सव्वमहिलाहिं सचेडरूवाहिं आगंतवं, ताहे लोगो एइ, तातोडवि आगयातो, चेडरूवाणि वप्पोत्ति
उच्छंगे निवेसंति, एवं तातो नायातो, थेरी अंबाडिया अभएणं, तातोडवि आणीयातो, पच्छा जहासुहं भोगे भुंजइ सत्त-
हिवि सहितो । वद्धमाणसामी समोसरितो, कयपुन्नगो सामिं वंदिऊण पुच्छइ अप्पणो संपत्तिं विपत्तिं च, भगवया
कहियं पायसदाणं, संवेगेण पव्वइतो, एवं दाणेण सामाइयं लब्भइ ४ ॥

इदानीं विणएणं, जहा भगहाविसए गोव्वरगामे पुप्फसालो गाहावती, भदा भारिया, पुत्तो से पुप्फसालसुतो, सो
मायापियरं पुच्छइ-को धम्मो ? , तेहिं भणइ-दो चेव देवयाओ माया पियरो य जीवलोगमि । तत्थवि पिया विसिट्ठो
जस्स वसे वट्ठई माया ॥ १ ॥ ताहे सो ताण पायमुहधोवणाइं विभासा, देवयाणि व सुस्सूसइ, अन्नया गामभोइओ आगतो,
ताणि संभंताणि पाहुण्यं करंति, सो चित्तेइ-एयाणवि एस देवयं, एयं पूएमि तो धम्मो होहिइ, तस्स सुस्सूया पकया,
अन्नया तस्स भोइयस्स अन्नो महल्लो दिट्ठो जाव सेणितो राया, तं ओलग्गिउमारद्धो, सामी समोसट्ठो, सेणिओ इट्ठीए गंतूण

धंदइ, ताहे सो सार्नी भणइ-अहं तुब्भे ओलगांमि?, सामिणा भणियं-अहं रयहरणपडिगहमायाए ओलगिआमि, ताणं सुणणाए सुबुद्धी, एवं विणएणं सामाइयं लब्भइ ५ ॥

विभंगेण जहा-हत्थिणाउरे नगरे सियो नाम राया, तस्स धारिणी देवी, सिवभेदे नामं पुत्ते, तस्स णं सिवस्स रण्णो अणया पुषरत्तावरत्तकालसमर्थसि रज्जधुरं चिंतेमाणस्स इमे एयाख्वे संकप्पे समुपज्जिता-अत्थि मे पुराकयाणं कम्मणां कक्षाणे फलवित्तिविसेसे जेणं हिरण्णेणं वहुमि, एवं रज्जेणं रट्टेणं धनेणं जाय पुत्तेहिं वहुमि, ता किं अहं पुणोऽवि पुत्तं न करेमिस्ति कलिऊण वीयदिवसे विपुलं भोयणं सद्यजणजोगं कारायियं, लोगो जेमावितो, दाणं च विण्णं, महयाए इहीए सिवभदो पुत्तो रज्जे ठवितो, ततो लोहीलोहकडाहकडुच्छुयं तंविं तावसभंलयं भिक्खाभायणप्पभिई घडावित्ता तं गहाय दिसायोक्खियतायसत्ताए तावसो जातो, छट्ठछट्टेणं अणिक्लित्तेणं तवोकम्मेणं उहुं वाहातो पणिग्गिय २ सूराभिमुहमाया-वेमाणे जावज्जीवाए विहरइ, तत्थ पढमच्छट्टपारणदिवसे य आयावणभूमीतो पचोरुहइ, ततो नियत्थवफालवत्थे जेणेय सए उडवे तेजेवांगत्तूण तंविं भायणं गिण्हइ, तत्थ उदगं घेत्तूण पुरत्थिमं दिसं पोक्खेइ, भणति य-पुरत्थिमाए दिसाए सोमो महाराया सो पत्थाणपत्थियं सिवं रायरिसिं अभिरक्खउ, जाणि य तत्थ कट्ठाणि मूलाणि जाय हरियाणि अणुजाणउत्तिमणि-ऊण पुरत्थिमं दिसिं पसरइ, ततो कंदाईणि गिण्हइ, दब्भे य समिद्धातो य, ततो सयमुलवमुयगच्छइ, तत्थ उवल्लेयणसंमज्जाणं करेइ, ततो आर्यते चोक्खे दब्भसगन्भकलसहत्यगते उदगं गेण्हइ, ताहे दब्भेहिं वालुयाए य वेदिं रएइ, रइत्ता अरणं महि-ऊण अणिं पाडेइ, तत्थ समिहाकट्ठा पक्खिवति, महुणा घएण य तंबुलेहिं अग्गिम्मि हुणति, चलिं त्रिस्सदेवं करेइ अतिथि-

पूर्यं च, ततो पच्छा अप्पणा आहारेइ, ततो दोच्च छट्टक्खमणपारणगे दाहिणं दिसं पोक्खइ, तत्थ जमे नाम महाराया, पूर्यं च, ततो पच्छा अप्पणा आहारेइ, ततो दोच्च छट्टक्खमणपारणगे दाहिणं दिसं पोक्खइ, तत्थ जमे नाम महाराया, सेसं तं चैव, च-
सेसं तं चैव सबं भाणियवं, तच्च छट्टक्खमणपारणगे पच्छिमं दिसं पोक्खइ, तत्थ वरुणे नाम महाराया, सेसं तं चैव, च-
उत्थ छट्टक्खमणपारणगे उत्तरं दिसं पोक्खइ, तत्थ वेसमणे महाराया, एवं तस्स रायरिसिस्स छट्टंठुणं अणिक्खित्तेणं दि-
साचक्खवालएणं तवोकम्मेणं सूराभियुद्धे आयावेमाणस्स अणया कयाइ तयावरणिज्जाणं कम्माणं खयोवसमेणं विभंगण्णाणं
समुप्पणं, सो तेण अस्सि लोणे पासइ सत्त दीवे सत्त समुद्धे, तेण परं न याणइ न पासइ, तते णं से सिवे रायरिसी हत्थि-
णाउरे नयरे लोग्गे एवमाइक्खइ-एवं खलु देवाणुप्पिया !, अस्सि लोए सत्त दीवा समुद्धा, तेण परं दीवा समुद्धा च
नत्थि । तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसद्धो, गोयमसामी भिक्खमडमाणे बहुजणस्स अत्तिए एयं निसामेइ-अस्सि
लोए सत्त दीवा सत्त समुद्धा, तेण परं दीवसमुद्धा नत्थित्ति; ततो भयवं गोयमे जातसंसए सामिं पुच्छइ, सामी सदेवमणु-
याए सभाए वागरेइ-गोयमा ! जं सिवे रायरिसी भणइ तं मिच्छा, अस्सिं तिरियलोए असंखेज्जा जंबुदीवाइया दीवा असं-
खेज्जा लवणाइया समुद्धा संठाणतो एणविहाणा वित्थरतो अणेगविहाणा, दुगुणा दुगुणबुद्धीए, तते णं सा परिसा एयमठं
सोच्चा हट्ठुद्धा भयवंतं वंदइ नमंसइ, ततो सट्ठाणं पडिगया, ततो णं बहुजणे अणमणस्स एवमाइक्खइ-जहा भयवया
एवं वागरियं जहा असंखेज्जा जंबुदीवाइया दीवा इच्चाइ तमेव भाणियवं, ततो णं से सिवे रायरिसी एयमठं सोच्चा संक्किए
जाए, विभंगण्णाणं च से खिप्पामेव परिवडियं, ततो तस्स एवं संक्कप्पो जातो-समणे खलु भयवं महाधीरे सबणू सवदरिसी
सहसंभवणे उज्जाणे विहरइ, तं गच्छामि णं सामिं धंदांमि पब्बुवात्तामि, एयं णे इहमवे य परमवे य हियत्ताए० भविस्सइ,

एवं संकल्पिऊण सवं भंडोवगरणं गहाय जेणेव भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, भयवंतं वंदइ नमंसइ, धम्मं सोचा जाय-
 परमसंवेगो उत्तरपुररत्थिमं दिसीभागमवकमिऊणं सवं भंडोवगरणं एडेइ, ततो सयमेव पंचमुट्टियं लोयं करेइ, ततो भय-
 वतो समीवे गंतूण चारित्तं पडियळाइ, एकारस अंगाइ पढइ, ततो विसुद्धपरिणामस्स केवलनाणं समुप्पण्णं सिद्धो य इ ॥
 संयोगवियोगतोऽवि लब्भइ, जहा दो महुरातो-दाहिणा उत्तरा य, तत्थुचरातो वाणितो दक्खिणं गतो, तत्थ एणो
 वाणियगो तत्त्वडिमो, तेण से पाहुण्णं कयं, ताहे निरंतरं ते भित्ता जाया, अमहं धिरतरा पीती होउत्ति जइ अमहं पुत्तो
 धूया य जायइ तो संजोगं करिस्सामो, ताहे दक्खिणेण उत्तरस्स धूया चरिया, दिन्ना, एत्थंतरे दक्खिणमहुरावाणितो
 मतो, पुत्तो से तंभि उणे उतो, अणया सो पहाइ, चउदिसिं चत्तारि सोवधिया कलसा ठविया, ताण वाहिं रुप्पिया,
 ताण वाहिं तंविया, ताण वाहिं मट्टिया, अणया ण्हाणविही रइया, ततो तस्स पुरतो पुयाए विसाए सोवन्निओ कलसो नट्ठो,
 एवं चउदिसिं सपे नट्ठ, उट्टियस्स ण्हाणपीढमवि नट्ठं, अद्धिती जाया, जाव धरं पयिड्ठो, ताहे भोयणविही उवट्ठविया,
 ताहे सोवणिययरुप्पमयाणि थालाणि रइयाणि, तत्थ एफेफं भायणं नासेउमारद्धं, सो य पेच्छइ नासंते जाव से मूलपत्ती-
 पि णासिउमारद्धा, ताहे तेण गहिया, जत्थियं गहियं तत्थियं ठियं, सेसं नट्ठं, ततो गतो सिरिधरं जोएइ जाव तंपि रिच्चयं
 पेच्छइ, जंपि निहाणपउत्तं तंपि नट्ठं, जंपि आभरणं तंपि नत्थि, जेत्थिपि षट्ठिपउत्तं तेवि भणंति-तुमं न याणामो, जो
 णाणियणो सोऽवि नट्ठो, ताहे चित्तेइ-अहो अहं अहन्नो, ततो चित्तेइ-पपयामि, पयइतो, सामाइयाईणि एकारस अंगाणि
 एए, एणो तेण खंटेण हत्थगएण कोउहोएण हिंडइ जइ पेच्छेज्जामि, विहरंतो उत्तरमहुरं गतो, ताणिवि रयणाणि ससुर-

श्रीअव-
इयकमल-
य० वृत्तौ
उपोद्घाते

॥ ४६७ ॥

कुलं गयाणि, ते य कलसा, तदाहि-सो उत्तरमाहुरो वाणितो उवगिज्जंतो अन्नया कयाइ मज्जइ, तस्स मज्जमाणस्स ते कलसा आगया, ततो सो तेहिं चैव मज्जित्तो, भोयणवेलाए तं सबं भोयणभंडं उवड्ढियं, सोऽवि साह् भिक्खं अडंतो तं धरं पविहो, तत्थ सत्ययाहस्स धूया पढमज्जोबणे पढमाणी वीयणयं गहाय अच्छइ, ताहे सो साह् तं भोयणभंडं पेच्छइ, सत्थवाहेण भिक्खा नीयाविया, दिण्णेऽवि अच्छइ, ताहे पुच्छइ-किं भयं! एयं चेहिं पलोवेह?, ताहे सो भणइ, न मम चेडीए पलोयणं, एयं भोयणभंडं पलोएमि, ततो पुच्छइ-कतो ते एयस्स आगमो?, सो भणइ-अज्जयपज्जयागयं, तेण भणियं-सब्भावं साह, तेण भणियं-मम ण्हायंतस्स एवं चैव ण्हाणविही उवड्ढिया, एवं सबोऽवि जेमणवेलाए भोयण-विही, सिरियराणिवि भरियाणि दिट्ठाणि, अदिट्ठपुवा य वाणियगा आणेत्ता देति, ताहे सो भणइ-एयं सबं मम आसि, सो पुच्छइ-किह?, ताहे साह् कहेइ ण्हाणादि, जइ न पत्तियसि भोयणपत्तीखंडं पेच्छ जाव दोइयं, झडत्ति लग्गं, पिउणो नामं साहइ, ताहे नायं एस सो जामाउओ, ताहे सो उट्ठिता अवयासेऊण परुण्णो, पच्छा भणइ-एयं सबं तव तदव-त्थं अच्छइ, एसा ते पुवविन्ना चेडी, पडिच्छसु णंति, सो भणइ-पुरिसो वा पुवं कामभोगे विप्पजहइ, कामभोगा वा पुरिसं पुवं विप्पजहंति, ताहे सोऽवि संवेगमावन्नो, ममंयि एमेव विप्पजहिसंत्ति, पवइतो, तत्थ एगेण विप्पओगेण सा-माइयं ल्हं, एगेण संजोगेण ल्हंति ७ ॥

इयाणिं धसणेणं, दो भाउया सगडेण वच्चंति, तत्थ चक्कुंडा सगडवट्टाए लोलइ, महहेण भणियं-यत्तेह भंडिं, इय-रेण वाहिया भंडी, सा सन्धी सुणेइ, ताहे चक्केण छिन्ना, मया, इत्थी य जाया हत्थिणउरे नगरे, सो महहत्तरागो पुवं मरित्ता

संयोगवि-
योगे मधु-
रावणिजो

॥ ४६७ ॥

तीसे पोढे आयातो, पुत्तो जातो, इयरोऽवि मतो, तीसे चेव पोढे आयातो, जंचेव सो उववणो तंचेव सा चिंतेइ-सिलं व हाविज्जामि, गभपाण्डणेहिवि न पडइ, एवं सो जातो ताहे दासीए हत्ये दिट्ठो, छंडुहि, सो सिट्ठिणा दिट्ठो निजंतो, तेण घेत्तूण अन्नाए दासीए दिट्ठो, सो तत्थ संयडुइ, तत्थ महल्लगस्स नामं रायसिलित्तो, इयरस्स गंगदत्तो, सो महल्लो जं जं किंचि लब्भइ तत्तो तस्सवि देइ, माऊए पुण अणिट्ठो, जहिं पेच्छइ तहिं कट्ठेण व पत्थरेण वा आहणइ, अन्नया इंदमहो जातो, ताहे पियरेण अप्पसागारियं आणेऊण आसंदस्स ओहाडियतो कत्तो जेमाविज्जइ, तीए कहवि दिट्ठो, ततो हत्यं घेत्तूण कहित्तो, चंदणियाए पक्खित्तो, ताहे सो रुयइ, पिउणा पहावित्तो, एत्थंतरे साह भिवल्लडुमतिगया, सेट्ठिणा पुच्छिया-भयं ! माऊए पुत्तो अणिट्ठो हवइ ?, हुंता हवइ, कहिं पुण ? ताहे भणंति-“यं दट्ठा वर्द्धते क्रोधः, स्नेहश्च परिहीयते । स विज्ञेयो मनुष्येण, एए मे पूर्ववैरिकः ॥ १ ॥ यं दट्ठा वर्द्धते स्नेहः, क्रोधश्च परिहीयते । स विज्ञेयो मनुष्येण, एए मे पूर्ववैरिकः ॥ २ ॥ ” ताहे सो भणइ-भयवं पवावेह ?, वाढंति, विसज्जित्तो, पवइजो, तेसिं आयरियाण सगासे भायावि सिजे-हाणुरागेण पवइतो, ते साह जाया, ईरियासमिया^०, अणिस्सियं तवं करंति, ताहे सो तत्थ नियानं करेइ-जइ अत्थि इमस्स तवस्स नियमस्स संजमस्स थ फलं तो आगमिस्से थ काले जणमणनयणाणंदो भवामि, घोरं च तवं करेत्ता देवलोगं गओ, ततो बुत्तो वसुदेवपुत्तो वासुदेवो जातो, इयरो वलदेवो, एवं गंगदत्तेण वसणेण सामाइयं लद्धं ८ ॥

ऊसवे जहा एंगंमि पंचंतियगामे आभीराणि, ताणि साहूण पासे धम्मं सुणंति, ताहे देवलोगं भणंति, एवं तेसिं अत्थि धम्मे बुद्धी, अन्नया कयाइ इंदमहे वा अन्नंमि वा ऊसवे नगरं गयाणि, जारिसा धारवती, तत्थ लोगं पेच्छंति मंडियप-

साहियं सुगंधिविचिन्नेवत्यं, ताणि तं दद्रूण भणंति-एस देवलो गो जो से तया साहृहिं वन्नितो, एत्ताहे जइ वच्चाभो तो सुंदरतरं करेमो जेण अग्हेवि देवलो गो उवज्जामो, ताहे ताणि गंतूण साहूण साहंति-जो तुभेहिं अमहं कहितो देवलो गो सो पचक्खो अग्हेहिं दिट्ठो, साहू भणंति-न तारित्तो देवलो गो, अतो अणारिसो अणंसगुणो, ततो ताणि अब्भहियजाय-विम्हयाणि पयइयाणि, एवं ऊसवेण सामाइयलंभो ९ ॥

‘इहिं’त्ति, दसन्नपुरे नगरे दसन्नभदो राया, तस्स पंच देवीसयाण अंतउरं, एवं सो रूवेण जोषणेण बलेण वाहणेण यं पडिवद्धो, एरिसं नत्थि अणरसत्ति चिंतेइ, दसन्नकूडे पवए सामी समोसरितो, ताहे सो चिंतेइ-तहा कळं बंदामि जहा न अन्नेण वंदियपुयो, तं च अब्भत्थियं सक्को नाऊण चिंतेइ-वरागो अप्पाणं न याणइ, ततो राया महया समुदण्ण निगतो, वंदितो सविहीए, सक्को य देवराया एरावणं विलगो, तस्स अट्ट मुहे विउवइ, मुहे अट्ट दंतो, दंतो दंतो अट्ट अट्ट पुक्खरिणीतो, एक्केकाए पुक्खरिणीए अट्ट अट्ट पउमे, पउमे पउमे अट्ट अट्ट पत्ते विउवइ, एक्केकंमि पत्ते अट्ट अट्ट वत्तीसइपत्तवद्धाणि दिद्याणि नाडगाणि विउवइ, एवं सो सविहीए उवगिज्जमाणो आगतो, ततो एरावणं विलगो चैव ति-क्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, ताहे सो हत्थी अगपाएहिं भूसीए ठितो, ताहे तस्स हत्थिस्स दसन्नकूडे पवए देवयाए पभावेण पायाणि उट्टियाणि, ततो से नामं खायं-गयगपदगोत्ति, ताहे सो दसन्नभदो चिंतेइ-एरिसा कतो अग्हाणं इट्ठी?; अहो कएइत्तो अणेण धम्मो, अहमवि करेमि, ताहे सो सबं छडुऊण पवइत्तो, एवं इट्ठीए सामाइयं लहइ १० ॥

इयाणिं सद्धारेण, एगो धिज्जाइत्तो तहारूवाणं थेराणं अंतिए धम्मं सोच्चा पवतिओ समहिलिओ, उगं पवजं करेत्ति,

नधरमयरोप्परं पीती न ओसरइ, महिला मणागं धिजाइणीति गधमुघहइ, मरिऊण देवलोगं गयाणि, जहाउयं भुत्तं ॥ इ-
 तो य इलावद्धे णगरे इलादेवया, तं एगा सत्थवाही पुत्तकामा ओलगइ, सो घइऊण पुत्तो, से जातो, नामं च से कयं
 इलापुत्तोत्ति, इयरीवि गधदोसेण ततो चुया लंखणकुले उप्पन्ना, दोवि जोषणं पत्ताणि, अन्नया सा तेण लंखणचेडी दिट्ठा,
 पुधभवरागेण अञ्जोववणो, सा मग्गिज्जंतीवि न लब्भइ, जत्तिएण तुलति तत्तिएणवि सुवण्णेण, ताणि भणंति-एसा
 अग्गणमक्खयनिही, जइ सिप्पं सिक्खेइ अग्गहेहि य समं हिंडइ तो देमो, सो तेहिं समं पहिंडितो सिक्खिओ य, ताहे विवा-
 हनिमित्तं रणो पेच्छणयं करेहत्ति भणितो, वेण्णातडं गयाणि, तत्थ राया सअंतेउरो पेच्छइ, इलापुत्तो य खेडुतो करेइ,
 राया अहे दिट्ठी दारियाए, रायाणए य अदंते अण्णेऽवि न दंति, साहुसकाररवो वहति, भणिओ राइणा-लंख ! पडणं
 करेह, तं च किर एवं-वंससिहरे अडुं कट्टं कएहयं अच्छति, तत्थ य दो कीलगा, सो पाउगातो आविधति, तातो य
 पाउयातो मूले विंधियातो, ततो सपाउगो असिखेडगहत्थगतो आगासं उप्पइत्ता वंससिहरे कट्टे आरुहिकूण सत्त-करणांइ
 अग्गिमे अडुं काऊण पाउयातलियाए खीलगो पवेसियवो, ततो सत्त करणांइ पच्छिमद्धे दाऊण तत्थवि खीलगो पाउ-
 यानालियाए घेत्तवो, जइ फिडिइ तो फिडितो संतो पडितो सतथा लंखिजइ, तेण तं कयं, रायावि दारियं पलोएइ, लो-
 नेण कलयलो फतो, न य देइ, राया न देइत्तिकारं; चित्तेइ-जइ एस मरइ तो अहं एयं दारियं परिणेमि, भणइ-न दिट्ठं,
 पुणो करेह, तत्थवि न दिट्ठं, तइयपि चारं कयं, चउत्थियाए चाराए भणितो-पुणो करेह, रंगो विरत्तो, ताहे सो इलापुत्तो
 वंसगे ठितो चित्तेइ-धिरत्थु भोगाणं, एस राया एत्तियाहिं महिलाहिं न तित्तो, एयाए रंगोवजीधियाए लग्गिउं मग्गइ,

एयाए कारणेण ममं मारिउमिच्छइ, सो य उबभट्टितो, एगत्य सिद्धिघरे साहुणो पडिलाभिज्जमाणे पासइ, सवालंकार-
विभूत्तियाहिं इत्यीहिं, साहू य पसंतचित्तेण पलोएमाणो पेच्छइ, ताहे चित्तेइ-अहो धन्ना निःस्पृहा विषयेषु, अहं सेट्ठि-
सुतो सयणवग्गं परिचइत्ता आगतो, एत्थवि मे एसा अवत्था, तत्थेव विरागं गयस्स केवलनाणमुप्पणं, ताएवि चेडीए
विरागे विभासा, अग्गमहिंसीएऽवि, रण्णोऽवि पुणरावत्ती वेरगपरिणामो, एवं ते चत्तारि केवली जाया सिद्धाय ॥ एवं
सकारेणवि सामाइयं लब्भइ ॥ अहया इमेहिं कारणेहिं लंभो—

अ०सुट्ठाणे विणए परक्रमे साहुसेवणाए य । सम्मइंसणलंभो विरयाविरईएँ विरईए ॥ ८४८ ॥
अभ्युत्थाने सति सम्यग्दर्शनलाभो भवतीति क्रिया, विनीतोऽयमिति साधूनां धर्मकथनप्रवृत्तेः, तथा विणये अंजलि-
प्रगृहादिरूपे, तथा पराक्रमे कपायजवं प्रति क्रियमाणे, साधुसेवनायां च क्रियमाणायां कथंचित्क्रियोपलब्ध्यादेः, सम्यग्द-
र्शनलाभो भवतीति क्रियाशेषः, तथा विरताविरतेः-देशविरतेः, विरतेः-सर्वविरतेर्लाभः, कथमिति द्वारं गतम् । तच्चेत्थं
लभ्यं सत् कियन्तं कालं जघन्यत उत्कर्षतश्च भवतीति प्रतिपादयन्नाह—

सम्मत्तस्स सुअस्स य छावट्ठी सागरोयमाइं ठिई । सेसाण पुव्वकोडी देस्सणा होइ उक्कोसा ॥ ८४९ ॥
सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य च-श्रुतज्ञानस्य च लब्धिमङ्गीकृत्य स्थितिः यद्व्यष्टिः सागरोपमाणि, कथमिति चेत्, उच्यते—
दो वारे विजयाइसु गयस्स तिन्नऽचुए अहय ताइं । अइरेगं नरभविअं नाणाजीवाण सवद्धा ॥ १ ॥ (वि. २७६२) नरज-
म्मपुपकोडीपुहुत्तमुक्कोसतो अहियं ॥ शेषयोः देशविरतिसर्वविरतिसामाधिक्योरुत्कृष्टा स्थितिर्देशोना पूर्वकोटी, सप्तमासा-

धिकवर्षाष्टकोना पूर्वकोटीतियावत्, जघन्यतस्त्वाद्यसामायिकत्रयस्य स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तं, सर्वविरतिसामायिकस्य एकः समयः, चारित्रपरिणामारम्भसमयानन्तरमेव कल्याण्ययुष्कक्षयसम्भवात्, देशविरतिप्रतिपत्तिपरिणामस्त्वान्तर्माहूर्त्तिक एव, द्विविधत्रिविधादिभङ्गबहुलप्राणातिपातादिनिवृत्तिरूपत्वात्, (सर्वविरतिश्रवणपूर्वकं आसक्त्यशक्तिमानेन ग्रहणपरिणामात् ग्रहणाच्च तस्याः) सर्वजीवापेक्षया तु सर्वाणि सर्वदा ॥ द्वारम् ॥ सम्प्रति कतीति द्वारं, कति-कियन्तो नाम वर्त्तमानसमये सम्यक्त्वादिसामायिकानां प्रतिपत्तारः प्राक् प्रतिपत्ताः प्रतिपत्तिता वा ?, तत्र प्रतिपद्यमानकेभ्यः प्राक्प्रतिपत्ताः प्रतिपत्तिताश्च सम्भवन्तीति तानेव प्रतिपादयन्नाह—

सम्सत्तदेसविरथा पल्लिअस्स असंखभागमित्ताओ । सेढीअसंखभागो सुए सहस्सग्गसो विरई ॥ ८५० ॥

सम्यक्त्वदेशविरताः प्राणिनः सम्यक्त्वं देशविरतिं च प्रतिपद्यमानाः प्राणिनः पत्यस्य-क्षेत्रपत्योपमस्य असंख्यभागमात्राः, इयं भावना-क्षेत्रपत्योपमस्य असङ्ख्येये भागे यावन्तः प्रदेशास्तावन्त एकस्मिन् विवक्षिते समये उत्कर्षतः सम्यक्त्वसामायिकं देशविरतिसामायिकं च प्रतिपद्यमानाः प्रत्येकं लभ्यन्ते, किन्तु देशविरतिसामायिकप्रतिपत्तृभ्यः सम्यक्त्वप्रतिपत्तारोऽसङ्ख्येयगुणाः प्रतिपत्तव्याः, जघन्यतस्तूभयेऽपि एको द्वौ वेति, 'सेढीअसङ्खभागो सुए' इति इह संवर्त्तितचतुरशीकृतस्य लोकस्य सतरज्जुप्रमाणा एकैकप्रदेशा पङ्क्तिः श्रेणिः, तस्या असङ्ख्येयभागः श्रुते-सामान्यश्रुतेऽक्षरात्मके प्रतिपत्तारो, लभ्यन्त इति शेषः, किमुक्तं भवति ?-यथोक्तरूपायाः श्रेणेः खल्वसङ्ख्येयतमे भागे यावन्तो नभःप्रदेशास्तावन्त एकस्मिन् विवक्षिते समये उत्कर्षतः सामान्यश्रुतेऽक्षरात्मके सम्यक्त्वमित्यात्वानुगते प्रतिपद्यमाना भवन्तीति,

उपन्यतत्त्वेको द्वौ वा, 'सहस्सगसो चिरती' इति सहस्रशो विरतिमधिकृत्य उत्कर्षतः प्रतिपत्तारो, ज्ञेया इत्यध्याहारः,
उपन्यतत्त्वेको द्वौ वेति ॥ सम्प्रति प्राक्प्रतिपन्नान् प्रतिपतितांश्च प्रतिपादयन्नाह—

सम्मतदेसविरया पडिवन्ना संपई असंखिज्जा । संखिज्जा य चरित्ते तीसुवि पडिआ अणंतगुणा ॥ ८५१ ॥

'सम्यक्त्वदेशविरताः' सम्यग्दृष्टयो देशविरताश्च 'प्रतिपन्नाः' प्राक्प्रतिपन्नाः 'सम्प्रति' विवक्षिते वर्त्तमानसमये उत्कर्षतो जघन्यतथासङ्ख्येयाः, प्राप्यन्ते इति शेषः, किन्तु जघन्यपदादुकृष्टपदे विशेषाधिकाः, एते च प्रत्येकं प्रतिपद्यमान-
क्रेभ्योऽसङ्ख्येयगुणाः, 'संखिज्जा य चरित्ते' इति चरित्रे प्राक्प्रतिपन्नाः सङ्ख्येयाः, एतेऽपि स्वस्थाने प्रतिपद्यमानकेभ्यः
संख्येयगुणाः, उत्तंच—'सद्गणे सद्गणे पुषपवन्ना पवज्जमाणेहिं । होंति असंखेज्जगुणा संखेज्जगुणा चरित्तस्स ॥ १ ॥' (वि.
२११५) 'तीसुवि पडिया अणंतगुणा' इति पूर्वप्रतिपन्नेभ्यश्च चरणप्रतिपतिता अनन्तगुणाः, तेभ्यो देशविरतिप्रतिपतिता
असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सम्यक्त्वप्रतिपतिता असङ्ख्येयगुणाः, त्रिभ्योऽपि-चरणदेशसम्यक्त्वैभ्यः एतानेव चर-
णादिगुणान् प्राप्य ये प्रतिपतिताः ते अनन्तगुणाः तत्र सम्यग्दृष्ट्यादिभ्यः प्रतिपद्यमानकेभ्यः, आह च भाष्यकृत-
"चरणपडिया अणंता तदसंखगुणा य देसविरईतो । संमादसंखगुणिया ततो सुयातो अणंतगुणा ॥१॥" (वि. २७७२) ॥

तदेवमत्र श्रुतवर्जसामाधिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्नाः प्रतिपतिताश्चोक्ताः, अथ श्रुतस्य तानाह—

सुअपडिवन्ना संपइ पयरस्स असंखभागमित्ताओ । सेसा संसारत्था सुअपरिवडिआंहु ते सधे ॥ ८५२ ॥

सम्यग्मित्यारूपस्य सामान्येनाधरात्मकस्य श्रुतस्य ये पूर्वप्रतिपन्नास्ते सम्प्रति-वर्त्तमानसमये प्रतरस्यासङ्ख्येयभाग-

मात्राः प्राप्यन्ते, किमुक्तं भवति ?-सत्तरजुप्रमाणा श्रेणिः श्रेण्या गुणिता प्रतरं, तस्य प्रतरस्यासङ्ख्येतमे भागे याः श्रेण्योऽसङ्ख्येयास्तासु यावन्तो नभःप्रदेशास्तावत्प्रमाणा विवक्षितसमये श्रुतप्रतिपन्ना इति, उक्तं च-“सा सेढी सेढिगुणा परं तदसंखभाग सेढीणं । संखार्इयाण पएसरासिमाणासु य पयन्ना ॥ १ ॥” (वि. २.७६८) श्रुतप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकेभ्यस्तु ये श्रेणाः संसारस्था जीवाः, भापालब्धिरहिता पृथिव्यादय इत्यर्थः, ते सर्वेऽपि व्यावहारिकराश्यनुगता भापालब्धिप्राप्य प्रतिपतितत्वात् श्रुतप्रतिपतिता मन्तव्याः, ते च सम्यक्त्वप्रतिपतितेभ्योऽनन्तगुणाः ॥ गतं कतिदारम्, अधुना सान्तरद्वारं वक्तव्यम्, सकृदवाप्तमपगतं पुनः सम्यक्त्वादि कियता कालेनावाप्यते ? तत्र श्रुतस्याविशिष्टस्याक्षरारम्भकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तम्, उक्तर्पतः प्राह—

कालमपगतं च सुए अद्धापरिअट्ठओ य देसूणो । आसायणवहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥ ८५३ ॥

श्रुते-श्रुतस्य सामान्यतोऽक्षरात्मकस्य उत्कृष्टमन्तरं भवति कालोऽनन्त एव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, उभयत्राप्यनुस्वारोऽलाक्षणिकः, स चानन्तः कालोऽसङ्ख्यातपुद्गलपरावर्त्तमानः प्रतिपत्तव्यः, तथाहि-यदा कश्चित् द्वीन्द्रियादिः श्रुतलब्धिमान् मृत्वा पृथिव्यादिपूतपथ तत्रान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा झटिति पुनरपि द्वीन्द्रियादिप्लागच्छति तदा स भूयोऽपि श्रुतलब्धिमान् भवतीति तस्यान्तरं जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणं, यदा तु द्वीन्द्रियादिः कश्चिन्मृतो वनस्पतिपूकृष्टं कालं पर्यटति तस्योत्कृष्टमन्तरं, वनस्पतिकालश्चासङ्ख्येयपुद्गलपरावर्त्तमान इति, सम्यक्त्वादिसामायिकेषु त्रिषु जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सम्यक्त्वादिभ्यश्च्युतस्य पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तं न सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिभावात्, उत्कृष्टं त्वाह-‘अद्धापरियट्ठओ य देसूणो’

अर्द्धः-अपार्द्धः पुद्गलपरावर्त्तो देशोनः उत्कृष्टमन्तरं सम्यक्त्वादिसामायिकानां त्रयाणां भवति, केपामित्याह-आशात-
नावहुलानां, उक्तं च-“तिथयर पवयण सुयं आयरियं गणहरं महिर्द्धीयं । आसायंतो बहुसो अणंतसंसारिओ होइ ॥ १ ॥”
पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं पंचसङ्ग्रहदीकातो वेदितव्यं, तत्र सविस्तरमभिधानात् ॥ गतमन्तरद्वारम्, अभिधातव्यं कियन्तं कालम-
विरहेण एको द्व्यादयो वा सामायिकं प्रतिपद्यन्ते इति ?, तत्राह—

सम्मसुअमगारीणं आवलिअसंखभागमित्ताओ । अट्ट समया चरित्ते संबंसिं जहन्न दो समया ॥ ८५४ ॥

सम्यक्त्वश्रुतागारिणां-सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानां नैरन्वयेण एकस्मिन् द्वादिपु वा प्रतिपद्यमानेषु आव-
लिकाया असङ्ख्येयभागमात्राः समयाः प्रतिपत्तिकालः, किमुक्तं भवति ?-सर्वस्मिन्नपि लोके सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसा-
मायिकदेशविरतिसामायिकानामुत्कर्षत आवलिकाया असङ्ख्येयभागवर्त्तिनः समयान् यावदविरहितमेकको द्वादयो वा
प्रतिपत्तारः प्राप्यन्ते, ततः परं त्रयाणामपि प्रतिपत्तेरुपरमादवश्यं विरहकालो भवति, तथा चारित्रे निरन्तरं प्रतिपत्तिका-
लोऽपि समयाः, ततः परमवश्यं विरहः, जघन्यतस्तु सर्वेष्वपि सामायिकेष्वविरहेण प्रतिपत्तिकालो द्वौ समयौ ॥ इह विर-
हकालो द्वारागाथायामनुद्दिष्टोऽपि अविरहकालस्य प्रतिपक्षभूतत्वात् सूचितो द्रष्टव्यः, ततः सम्प्रति सम्यक्त्वादिप्रतिपत्ति-
विरहकालमानमाह—

सुअसम्म सत्तगं खलु विरयाविरईइ होइ चारसगं । विरईइ पन्नरसगं विरहिअकालो अहोरत्तो ॥ ८५५ ॥

सम्यक्त्वश्रुतयोः सर्वस्मिन्नपि लोके प्रतिपत्तिविरहकाल उत्कर्षतः ‘सत्तग’मिति अहोरात्राणां सप्तकमेव, खलुशब्दोऽव-

धारणार्थः, ततः परमवश्यं क्वचित्प्रतिपद्यते, जघन्यतस्त्वेकः समयः, विरताविरतेः-देशविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालो द्वादशकम्-अहोरात्राणि द्वादश, जघन्यतस्तु त्रयः समयाः, उक्तं च चूर्णौ-“विरताविरतीए जहन्नेणं तइओ समओ, उक्कोसेणं वारस अहोरत्ता” इति, ‘विरतेः’ सर्वविरतेरुत्कर्षतः प्रतिपत्तिविरहकालः पञ्चदशकमहोरात्राणां, जघन्यतस्तु समयत्रयं ॥ द्वारम् ॥ साम्प्रतं भवद्वारं वक्तव्यम्, तत्र कियतो भवानेको जीवः किं सामाधिकं लभते इति प्रतिपादयन्नाह-सम्मत्तदेसविरया पलिअस्स असंखभागमित्ताओ । अट्ट भवा उ चरित्ते अणंतकालं च सुअसमए ॥ ८५६ ॥

सम्यक्त्ववन्तो देशविरतिमन्तश्च स्वं स्वं सामाधिकं पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रान् भवान् यावत् लभन्ते, इयमत्र भावना-सम्यक्त्वसामाधिकं देशविरतिसामाधिकं च प्रत्येकं जघन्यत एकं भवम् उत्कर्षतः क्षेत्रपल्योपमस्यासङ्ख्येयतमे भागे यावन्तो नभःप्रदेशास्त्वावतो भवान् यावदेको जीवः प्रतिपद्यते, नवरं. सम्यक्त्वभवासङ्ख्येयकार्षेयविरतिभवासङ्ख्येयकं लघुतरं द्रष्टव्यमिति, चारित्रे विचार्ये उत्कर्षतो भवा-आदानभवा अष्टौ, ततो नियमतः सिद्ध्यति, जघन्यतस्त्वेको भवः, ‘अणंतकालं च सुयसमए’ इति अनन्तकालम्-अनन्तभवरूपं यावत् श्रुतसमये-सामान्यश्रुतसामाधिके प्रतिपन्ना भवति उत्कर्षतो, जघन्यतस्त्वेकं भवं, यथा मरुदेवीति । गतं भवद्वारम्, अधुना आकर्षद्वारमाह-

तिण्ह सहस्सपुहुत्तं सयपुहुत्तं च होइ विरईए । एगभवे आगरिसा एवइआ हुंति नायघा ॥ ८५७ ॥

आकर्षणमाकर्षः, प्रथमतया मुक्तस्य वा ग्रहणमित्यर्थः, ते च द्विधा-एकभविका नानाभविकाश्च, तत्र प्रथमत एकभ-विका उच्यन्ते-‘त्रयाणां’ सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामाधिकानामेकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षणमुत्कर्षतो भवति, विरतेः-

सर्वविरतेस्स्यैकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षणामुल्लेख्यतः, पृथक्त्वमिति द्विप्रभृतेरानवगम्यः, एवमेते उल्लेख्यत एकभक्तिका आकर्षा भवन्ति ज्ञातव्याः, जयन्यतरतु घटुर्णामप्येक एवैकस्मिन् भवे, उक्तं च चूर्णौ—“सुयत्नामाइयं एगभवे जहद्वेणं एकस्मिं आगरिसेइ, उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं वारा, एवं संमत्तस्सऽपि देसविरतीएय, सबविरतिं पुण जहद्वेण एकस्मिं उक्कोसेणं सयपु- हुत्तं वारा” इति । सम्प्रति (तान्) नानाभवगतान् प्रतिपादयति—

तिण्हः सहस्समसंवा सहस्सपुहुत्तं च होइ विरईए । नाणभवे आगरिसा एवइआ हुंति नायवा ॥ ८५८ ॥
त्रयाणां-सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानां नानाभवेव्याकर्षणामुल्लेख्यतः भवन्यसङ्ख्येयानि सहस्राणि, यत्तत्र- याणामप्येकस्मिन् भवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षणामुल्लेख्यतः, भवाश्च क्षेत्रपत्योपमासङ्ख्येयभागततःप्रदेशतुल्याः, ‘संमत्तदेश- विरया पळियस्सासंलभागेत्ताओ’ इति वचनात्, ततः सहस्रपृथक्त्वं तैर्गुणितं असङ्ख्येयानि सहस्राणि भवन्ति, सहस्र- पृथक्त्वं नानाभवेव्याकर्षणामुल्लेख्यतः भवति विरतेः-सर्वविरतेः, तस्या हि खल्वेकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षणामुल्लेख्यतः, भवा- श्चाष्टौ, ततः शतपृथक्त्वमष्टभिर्गुणितं सहस्रपृथक्त्वं भवति, एतावन्तो नानाभवेव्याकर्षा भवन्ति ज्ञातव्याः, अन्ये पठन्ति- ‘दोण्हः सहस्समसंवा’ इति, तत्रापि श्रुतसामायिकं सम्यक्त्वसामायिकनान्तरीयकत्वादनुक्तमपि प्रतिपत्तव्यं, सामान्यश्रुत- स्स त्यक्षरात्मकस्य नानाभवेव्याकर्षा अनन्तगुणाः ॥ गतमाकर्षद्वारं, सम्प्रति स्पशद्वारमाह—

सम्मत्तचरणसहिआ सयं लोगं फुसे निरवसेसं । सत्त य चउदसभागे पंच य सुअदेसविरईए ॥ ८५९ ॥
‘सम्यक्त्वचरणसहिताः’ सम्यक्त्वचरणयुक्ताः प्राणिन उल्लेख्यतः सर्वं लोकं स्पृशन्ति, किं तर्हि व्याप्तिमात्रेण ?; नेत्याह-

निरपेक्षं-प्रतिप्रदेशाद्यास्या, समस्तमप्यसद्भ्यात्प्रदेशात्मकं, एते च केवलिसमुद्भूतावस्थायां केवलिनः प्रत्येतव्याः,
 सामान्यतयाऽसद्भ्येयभागं स्पृशन्तीति स्वयमेव द्रष्टव्यम्, एकजीवस्य लोकासद्भ्येयभागेऽवस्थानात्, तथा 'सत्त य
 बोद्धसे' त्यादि श्रुतसामाचिरुसहिताः सप्त चतुर्दशभागान् स्पृशन्ति, देशविरत्या सहिताः पत्र चतुर्दशभागान्, इयमत्र
 भावना-इह लोकाशान्तरमेतायत्प्रमाणः कियते, तद्यथा-सप्त भागा अधः सप्त भागा उपरि, तत्र रत्नप्रभाया उपरितलादारभ्य यावत्
 तस्या अपोऽपकाशान्तरमेतायत्प्रमाणः प्रथमो भागः, ततः शर्कराप्रभाया उपरितलादारभ्य यावदधस्तस्या अयकाशान्त-
 रमेतावान् द्वितीयो भागः, एवं शेषास्यपि पृथिवीपु भावनीयम्, एषोऽधः सप्तभागानां विधिः, उपरितनसप्तभागानामयं
 विधिः-रत्नप्रभाया उपरितलादारभ्य यावत् सौधर्मः कल्पः एव प्रथमो भागः, सौधर्मकल्पस्योपरितलात् परतो यावन्महे-
 न्द्रकल्प एव द्वितीयः, माहिन्द्रकल्पधिमनानामुपरि यावत् ब्रह्मलोकान्तकपर्यन्तस्तावान् तृतीयः, ततः परो महाशुक्र-
 सारसारपर्यन्तश्चतुर्थः, ततः परं यावदच्युतकल्पः एव पञ्चमः, ततः परो त्रैवेयकपर्यन्तः षष्ठः, ततो लोकान्तः सप्तमः, उक्तं
 च नृणां-"लोको चतुर्दशभागे कीरद, हेट्टा उवरिंरिपि सत्त सत्त चैव, कट्टं?, रयणप्पभातो आरुभ जाव से उवासंतरं एयं
 न्णं पढमो भागो, एवं तेसासुवि पुढवीसु, एते अहे सत्त भागा, उवरिं इमो भागविही-रयणप्पभाए उवरिमतलातो आरुं
 भाए गोएमो कप्पो एस पढमो भागो, सोहम्मगाणं विमाणणं उवरिं आरुं जाव सणकुमारमाहिंदा एस विइतो, एवं तत्तिओ
 भाए पंण्योमंडतगा, चउत्थो जाव महासुकसएस्सारा, पंचमो आणयार्इ चउरो कप्पा, छट्टा नेवेज्जा, सेसा जाव लोगतो
 भाए पंण्य'णि, पत्र एत्थपत्तचरणसहितः प्रकृष्टतपस्वी श्रुतज्ञानोपेतो यदाऽनुत्तरसुरेण्विलिङ्गागत्या समुत्पद्यते तदा लोकस्य

सप्त चतुर्दशभागान् सृशति, 'सत्त चे' त्यत्र चत्वार्यनुकसमुच्चयार्थत्वाद्दधः पञ्च चतुर्दशभागान् श्रुतज्ञानी सृशतीति प्रतिपत्तव्यं, तथाहि-सम्यग्दृष्टिः श्रुतज्ञानी पूर्वं नरकेषु बद्धायुक्तः पृष्ठयिष्यां तमःप्रभायामिलिकागत्या समुत्पद्यमानः पया चतुर्दशभागान् लोकस्य सृशतीति, देशविरतस्त्वच्युतदेवलोके समुत्पद्यमानः पञ्च लोकस्य चतुर्दशभागान् सृशतीति प्रतिपत्तव्यम्, अथस्तु देशविरतो 'घण्टलाला' न्यायेनापि परिणामपरित्यजन्नोत्पद्यते, ततोऽधोभागेषु न चिन्तितः, आह च चूर्णिकृत्-“देसविरतो हेट्टान उववज्जइ तेण पंच, उवरिं अचुयं जावत्ति भणिय” मिति ॥ तदेवं क्षेत्रमधिकृत्य स्पर्शना प्रोक्ता, अथ भागस्पर्शना वक्तव्या, किं सामायिकं श्रुतादि कियद्भिर्जावैः स्पष्टं, प्राप्तपूर्वमिति भावः, इत्येतदुपदर्शयन्नाह—

सवजीवेदिं सुखं सम्मचरित्ताइं सवसिद्धिं । भागेहिं असंखिज्जिहिं फासिया देसविरइओ ॥ ८६० ॥

सर्वजीवैः सांख्यवहारिकराशयन्तर्गतैः श्रुतं-सामान्येनाक्षरात्मकं श्रुतं सृष्टं, द्वीन्द्रियादिभावस्य तैः सर्वैरप्यनन्तशः सृष्टत्वात्, तत्र च सामान्यश्रुतसद्भावात्, सम्यक्त्वचारित्रं सर्वसिद्धेः सृष्टे, तदनुभवमन्तरेण सिद्धत्वायोगात्, भागीर-सङ्ख्येयैः सृष्टा देशविरतिः, इयमत्र भावना-सर्वसिद्धानामसङ्ख्येया भागा बुद्ध्या क्रियंते, तत्रैकमसङ्ख्येयं भागं मुक्त्वा शेषैः सर्वैरप्यसङ्ख्येयैर्भागैर्देशविरतिः सृष्टा, एकैकं त्वसङ्ख्येयेन भागेन न सृष्टा, यथा मरुदेव्या भगवत्या, उक्तं च चूर्णो-असंखेजेहिं भागेहिं देसविरतिं कां पच्छा चारित्तं पडिवज्जित्ता सिद्धी पत्ता, जे पुण सुद्धाइं चेव सम्मत्तचरित्ताइं फासेऊण मोक्सं गया ते देसविरतिसिद्धानमसंखेज्जइभागो” इति ॥ गतं स्पर्शनाद्वारम्, इदानीं निरुक्तिद्वारम्,

तत्र तदुच्यते। सामायिकस्य क्रियाकारकमेदपर्यायैः द्वायार्थकधनरूपं निर्वचनं निरुक्तिः, तत्र सम्यक्त्वसामायिक-
निरुक्तिमभिरसुराह—

सम्मपिठी अमोहो सोही सन्भाववंसणं पोही । अविवज्जओ सुविट्ठित्ति एवमाई निरुत्ताई ॥ ८६१ ॥

सम्यगिति प्रशंसायां, सम्यग्-प्रशस्ता मोक्षायिरोधित्वात् दृष्टिः-दर्शनम्, अर्थानां जीवादीनामिति गम्यते, सम्यग्-
दृष्टिः १ तथा मोहनं मोहो-वितथग्रहः न मोहोऽमोहः अथितथग्रहः २ शोधनं शुद्धिः मिथ्यात्वमलापगमात्, तत्त्वार्थ-
भ्रान्तरूपं सम्यग्दर्शनं ३ तथा सत्-जिनाभित्तं प्रवचनं तस्य भायो-यथायस्थितं स्वरूपं सद्भावस्तस्य दर्शनम्-उपल-
म्भः सद्भावदर्शनं ४ बोधनं पोधिः-परमार्थसंगमः ५ अतथा अतसिन् तदध्यवसायो विपर्ययः, न विपर्ययः अविपर्ययः,
तत्राप्ययसाय इति भायः ६ तथा सुशब्दः प्रशंसायां, शोभना दृष्टिः सुदृष्टिः, एवमादीनि सम्यग्दर्शनस्य निरुक्तानि-क्रिया-
कारकभेदैः पर्यायाः ॥ सम्प्रति श्रुतसामायिकनिरुक्तिप्रदर्शनार्थमाह—

अएएर सत्ती सम्मं साइयं गल्लु सपज्जयसिअं च । गमियं अंगपविट्ठं सत्तथि एण सपडियक्खा ॥ ८६२ ॥

इयं च वीठिकायामेव व्याख्यातेति श्रूयो न व्याख्यायते ॥ देशधिरतिसामायिकनिरुक्तिप्रतिपादनायाह—

धिरगापिरई संवुउमसंबुडे षालपंडिणं चैव । वेसिक्खेसखिरई अणुधम्मोऽगारधम्मो अ ॥ ८६३ ॥

धिरगणं विरतं, भाये क्तप्रत्ययः, न विरतिः अविरतिः, विरतेन युक्ता अविरतिर्विरताविरतिः, तथा संवृताः-स्थगिताः,
गणिका एतर्प्य, असंवृता-अपरित्यक्ताः, संवृताश्च असंवृताश्च संवृतासंवृताः सापद्योगा यस्मिन् सामायिके तत् संवृ-

तासंयुतम्, अत्रोत्तरपदलोपो यथा भीमसेनो भीम इत्यत्र, तथा बालव्यवहारयोगात् बालं पण्डितव्यवहारयोगात् पण्डितं, बालं च तत् पण्डितं च बालपण्डितं, तथा देशः-स्थूलप्राणातिपातादिः एकदेशो बृक्षच्छेदनादिस्त्रयोविरतिः-विरमणं यस्यां निवृत्तौ सा देशकदेशविरतिः, तथा गरीयान् साधुधर्मः, सकलपापनिवृत्त्यात्मकत्वात्, तदपेक्षयाऽणुः-अल्पो धर्मो देश-विरतिलक्षणः अणुधर्मः, तथा न गच्छन्तीत्यगा-वृक्षास्तेः कृतमा समन्तात् राजते इत्यागारं-गृहं तत्र स्थितानां धर्मोऽ-गारधर्मः, मयूरव्यंसकादित्वात् मध्यमपदलोपी समासः ॥ सम्प्रति सर्वविरतिसामायिकनिरुक्तिप्रदर्शनार्थमाह---

सामाहं समहं सम्मावाओ समास संखेवो । अणवज्जं च परिन्ना पचक्खणे अ ते अट्ट ॥ ८६४ ॥

समो-रागद्वेषयोरपान्तरालवर्त्तो मध्यस्थः, इण् गतौ, अयनं अयो, गमनमित्यर्थः, समस्य अयः समायः-समीभूतस्य सतो मोक्षाद्यनि प्रवृत्तिः, समाय एव सामायिकं, विनयादेराकृतिगणत्वात् 'विनयादिभ्य' इति स्वार्थिक इकण् प्रत्ययः, पृक्तान्तोपदान्तगमनमिति भावः १, 'समयिक'मिति सम्यक्शब्दार्थे समित्युपसर्गः, सम्यक् अयः समयः-सम्यग्दयापूर्वकं जीयेतु प्रवर्त्तनं, समयोऽस्यास्तीति 'अतोऽनेकस्वरा'दिति मत्स्वर्थीय इकप्रत्ययः २, तथा समयग्-रागद्वेषपरिहारेण वदनं वादः सम्यग्वादः, रागादिपरित्यागेन यथावद्वदनमित्यर्थः ३, तथा 'असू क्षेपणे' असनं आसः, क्षेप इत्यर्थः, सम्शब्दः प्रदंसार्यः, शोभनमसनं समासः, संसाराद्द्विर्जीवस्य जीवात् कर्मणो वा क्षेपणं ४ तथा संक्षेपणं संक्षेपः-स्तोकाक्षरं महार्थं च सामायिकं, तत्र स्तोकाक्षरं कतिपयाक्षरात्मकत्वात् महार्थं द्वादशाङ्गपिण्डार्थत्वात् ५, 'अणवज्जं चे'ति अयद्यं-पापं नास्त्यद्यत्तस्मिन्नित्यनयद्यं सामायिकं ६, तथा परि-समन्तात् पापपरित्यागेन ज्ञानं परिज्ञा सामायिकं ७, तथा परिहर-

णीयं परतु प्रति आख्याणं-गुरुसाधिकनिवृत्तिकथनं ८, एते अष्टौ सामायिकपर्यायाः । अथ सामायिकपर्यायाणामभिधानं-
 क्रियं १, उच्यते, अतम्मोहप्रतिपर्ययम्, तथाहि-यथा चन्द्रः शशी निशाकरो रजनीकर उडुपतिरित्येवमादिषु चन्द्रपर्या-
 नेषु आश्रित्यः सपिता भारकरो दिनकर इत्येवमादिषु सूर्यपर्यायेष्वभिहितेषु चन्द्रसूर्यपर्यायाऽभिज्ञस्य सत एकस्मिन् शशि-
 पर्याये केनाप्युक्ते समस्तसूर्यपर्यायव्युदासेन चन्द्रपर्यायेषु यदिवा सूर्यपर्याये एकस्मिन् केनाप्युक्ते समस्तचन्द्रपर्यायपरित्या-
 नेन समेषु सूर्यपर्यायेषु सम्प्रत्ययो भवति, नतु मुल्यति, एवं चतुर्णामपि सामायिकानां पृथक् पर्यायेष्वभिहितेषु तदभिज्ञस्य
 एत परस्य सामायिकस्यैकस्मिन् पर्यायेऽभिहिते शेषसामायिकपर्यायव्युदासेन विचक्षितसामायिकपर्यायेषु सर्वेषु प्रत्ययो
 भवति, न तु मोहं यातीति ॥ साम्प्रतं सर्वविरतिसामायिकपर्यायाथानामष्टानामप्यनुष्ठावन् यथासङ्ख्यमष्टावेव दृष्टा-
 न्तगृहान् महारमनः प्रतिपादयन्नाह-

वृमर्धते १ मेअञ्जे २ कालगपुच्छा ३ चिलाप ४ अत्तेअ ५ ।

धम्मरूइ ६ इला ७ तेपलि ८ सामइए अहुवाहरणा ॥ ८६५ ॥

सामायिके-सर्वविरतिसामायिकेऽष्टानामपि पर्यायार्थानां यथाक्रममन्यष्टाबुदाहरणानि, तथा-सामायिकशब्दार्था-
 नुष्ठाने दनदन्तो महर्षिः, समयिकशब्दार्थानुष्ठाने मेतार्यः, सम्यग्वादशब्दार्थानुष्ठाने कालकाचार्यपृच्छा, समासशब्दार्थानु-
 ष्ठाने चिखतिगुतः, सङ्गेषशब्दार्थानुष्ठाने आत्रेयः, अयं चोपलक्षणं कपिलादीनां, अनवद्यशब्दार्थानुष्ठाने धर्मरुचिः,

परिज्ञानाद्बन्धुवार्थानुष्ठाने इलापुत्रः, प्रत्याख्यानशब्दार्थानुष्ठाने तेतलिसुतः, एष गाथासमासार्थः ॥ भावार्थस्तु कथानकेभ्योऽव-
सेयः, तत्र 'यथोद्देशं निर्देश' इति दमदन्तानगारचरितवर्णनमद्यकालमनुष्याणां संवेगोत्पादनाय क्रियते—

हृत्पिसीसयं नगरं, तद्य दमदंतो राया । इतो य-हृत्पिणाउरे नयरे पंच पंडवा, तेसिं च तस्स य परोप्परं वइरं, जतो
तेहि पंचहि पंडवेहि दमदंतस्स जरासंधमूलं रायगिहं गयस्स तस्स संतिओउ सबो विसओ दहो लूडितो य, अन्नया दमदंतो
आगतो, तेण हृत्पिणापुरं रोहियं, ते भएण न निति, तो दमदंतेण भणिया-सीयाला चैव तुब्भे, सुण्णगविसए जहिच्छि-
यमाहिडह, जाय अहं जरासंधसगांसं गतो ताव मम विसयं लूडेह, इयाणिं निष्फिडह, ते न निति, ताहे सविसयं गतो, अण्ण-
या निपिण्णरामभोगो पपइतो, ततो एगछविहारं पडिवन्नो, विहरंतो हृत्पिणाउरं गतो, तस्स वाहिं पडिमं ठितो, जुहिद्धि-
लेण अणुजत्तानिगएण वंदितो, पच्छा सेसेहिवि चउहिं पंडवेहिं वंदितो, ताहे दुज्जोहणो आगतो, तस्स मणुरसेहिं कहि-
यं-जहा सो एसो दमदंतो, तेण सो माउलिगेण आहतो, पच्छा खंधावारेण एन्तेण पत्थरं पत्थरं खिवंतेण पत्थररासीकतो,
जुहिद्धिओ नियत्तो पुच्छेइ-एय साहू आसि, से कहियं-एस सो पत्थररासी दुज्जोहणेण कतो, ताहे सो अंवाडितो, ते य
पत्थरा अवरणीया, तेहेण अबंभंगितो खामितो य, तस्स किर भगवतो दमदंतस्स दुज्जोहणे पंडवेसु य समो भावो आसि,
एयं कायपं ॥ अमुमेवाथं प्रतिपादयन्नाह—

निसगंतो हृत्पिसीसाओ दमदंतो कामभोगमवहाय । नवि रज्जइ रत्तेसुं दुट्टेसु न दोसमावजे ॥ १५१ ॥ (भा०)
हृत्पिशीर्षान्नगरात् निष्क्रान्तः-प्रव्रजितो दमदन्तो राजा कामभोगानपहाय, कामप्रधाना भोगाः-शब्दादयत्नान् परि-

त्यज्य, त च नापि रक्तेषु-अनुरक्तेषु रज्यते-प्रीतिं करोति, नापि द्विष्टेषु दोषमापद्यते, वर्तमानकालनिर्देशस्तत्कालापेक्षया, युक्तं भवति, यतो गुणय एवंविधा एव भवन्ति ॥ तथा चाह—

यंदिप्रमाणा न समुक्तसंति, हीलिज्जमाणा न समुज्जलंति ।

वंतेण चिंशेण चरंति भीरा, मुणी समुग्गाइअरागदोसा ॥ ८३६ ॥

पश्यमाना मुनयो न समुत्कर्षन्ति-न समुत्कर्षं यान्ति, नापि पीड्यमानाः-निन्दयमानाः समुज्ज्वलन्ति-कोपाग्निं प्रकटयन्ति, किन्तु दान्तेन-उपशान्तेन चिंशेन भीरा मुनयः समुद्घातितारागद्वेषाशरन्ति ॥

ने समणो जइ सुमणो भायेण य जइ न होइ पावमणो । सगणे य जणे अ समो अ माणायमाणेसु ॥ ८३७ ॥

इह नन्द इति न केवलं क्षमण उच्यते, किन्तु प्राकृतवैल्या समनाः, अपिच समनाः 'तो'सि तता-तवा भण्यते-
रे-ने-ने-भस्मयानारिमृरां मनो यस्यासौ सुमना भवति, तथा भावेन-आत्मपरिणागलक्षणेन न भवति पापमनाः,
रे-ने-ने-इत्तत्तन्ना न भारतीति भावना, तथा स्वजने च-आत्राधिके जने वा-अन्यस्मिन् समः-सुल्यः, समथ माना-
पन्नकेः ॥ तदा हि यथावस्थितमनोयुक्तया समना इति वक्तुं शक्यते ॥

अपि अ से कोइ वेसो सिओ अ सधेसु देव जीयेसु । एएण होइ समणो एसो अलोडधि पजाओ ॥ ८३८ ॥

अपि 'से' एतत् साधेर्विदि कश्चापि द्वेष्यः प्रियश्च, सद्ब्रह्मनपरितापनोपप्रवणादिक्रियतो निवृत्ततया, सर्वेभ्येव जीवेषु-

नयंपामपि जीवानां, तत एतेन कारणेन भवति समत्ताः एषः, प्राकृतशैल्या समण इत्यत्यान्धः पर्यायः, अपिः सम्भावने,
एयमन्येऽपि तत्तदर्थघटनात् पर्यायाः सम्भावनीयाः ॥

समप्रति मतार्थकथानकम्-साकेते नगरे चंदवडंसओ राया, तरस दुवे पत्तीओ-सुदंसणा य पियदंसणा य, तत्थ सुदंस-
णाए दुवे पुत्ता-सागरचंदो मुणिचंदो य, पियदंसणाएवि दो पुत्ता-गुणचंदो वालचंदो य, सागरचंदो जुवराया, मुणिचंदस्स
उज्जेणी दिन्ना कुमारभोत्तीए ॥ इओ य-चंडवडिसतो राया माहमासे पडिमं ठितो यासघरे, सागरं करेइ, जाव दीवगो
जलइत्ति, तस्स सेज्जावाली चित्तेइ-दुक्खं सामी अंधकारे अच्छिहिति, ताए वीए जामे विज्जायंते दीवगे तेहं छुढं, सो ताव
जलितो जाव अद्धरत्तो, ताहे पुणोऽवि तेहं छुढं, ततो ताव जलितो जाव तइओ पहरो, पुणोवि तेहं छुढं, ततो सुकुमा-
रसररो विहायंतीए रयणीए वेयणाभिभूतो कालगतो, पच्छा सागरचंदो राया जातो, अन्नया सा माइसवत्ति भणइ-
गेण्ह रज्जं, पुत्ताण ते भयवत्ति, अहं पवयामि, सा नेच्छइ, एएण रज्जं आयत्तंति, ततो सो अइजाणनिज्जाणेसु रायं
रायलच्छीए दिप्पंतं पासिऊण चित्तेइ-मए पुत्ताण रज्जं दिज्जंतं न इच्छियं, तेऽवि एवं सोभंता, इयाणिं सारेमि, छिद्दाणि
मगइ, सो य राया छुहाल्लुतो, तेण सूयस्स संदेसतो दिन्नो-एत्तो चेव पुवण्हियं पट्टवेज्जासि, जह विरावेमि, सूएण सीह-
केसरतो मोयगो चेडीए हल्ये विसज्जितो, पियदंसणाए दिट्ठो, भणइ-पेच्छामि णंति, तीए अप्पितो, पुवमणाए विसम-
क्खिया हत्था कया, तेहिं सो विसेण मक्खितो, पच्छा सा भणइ-अहो सुरही मोयगोत्ति, पडिअप्पितो चेडीए, ताए
गंतूण रणो समप्पितो, तेऽवि दो कुमारा रायसगासे अच्छंति, तेण चित्तियं-किह अहं एएहिं छुहाइएहिं खाइस्सं ? , तेण

गुरा काऊण तेनि दोण्हचि सो दिन्नी, ते खाइउमारखा, जाव विसयेगा आंगंतुं पयत्ता, राइणा संभंतेण वेळा सहाविता,
 गुण्ण पाइया, सजा जाया, दासी सहाविया, पुच्छिया भणइ-न केणचि दिट्ठो, नवरमेयाणं मायाप परामुट्ठो, सा सहाविया,
 नाया जहा पसा फारिस्ति, ताहे अंवाडिया, भणिया य-जहा पाये! तया नेच्छसि रजं दिज्जंतं, इयाणिमहं अकयपरलोगसं-
 पत्तो संगारे छुट्ठो होतोचि, ततो तेसि रजं दाऊण पपइतो ॥ अण्णया संघाडतो साहूण उज्जेणीतो आगतो, सो पुच्छित्तो-
 ताथ निरुत्तसंगं?, ते भणंति-निरुत्तसंगं, नवरं रायपुत्तो पुरोहियपुत्तो यवाहेति पासंडत्थे साहुणो य, ततो सागरचंदमुणी
 जमरिसेणं तत्थ गतो, साहूहि विस्सामित्तो, ते य साहू संभोइया, तेहिं भिक्खायेलाप भणित्तो-आणिज्जउ, सो भणइ-अहं
 अत्तयामित्तो, नवरं ठवणपुत्ताणि साहूह, तेहिं से चेहत्तो दिन्नी, सो तं पुरोहियघरं दंसित्ता आगतो, इमोडयि तत्थेव
 पयिट्ठो, यंबुणं सहेणं धम्मलाभेइ, अंतैवरियातो निगयातो हाहाकारं करंतीतो, सो वज्जुवज्जुसहेणं भणइ-किं एयं
 मात्थिय! इत्ति!, ते निगया वाहिं, वारं वंधंति, पच्छा भणंति-नच्चसु, सो पडिगाहं ठवित्ता पणच्चित्तो, ते न याणंति घाएंडं,
 ननंति-गुग्गामो, दोडयि एफसराप आगया, मम्मसु आहया, जहा जंताणि तहा खलखलाविया, ततो निसहं हणिऊण
 ननंति-उत्ताट्ठिणा गतो, उत्ताणे अच्छइ, राइणो कहियं, तेण मगावित्तो, साहू भणंति-पाहुणतो आगतो, न याणाम्मो,
 ननंति-उत्ताट्ठिणा दिट्ठो, राया आगतो, तेण खामित्तो, नेच्छइ मोत्तुं, जइ पपयंति तो मुयामि, ताहे पुच्छिया, पडिस्सुयं,
 ननंति-उत्ताट्ठिणा वत्थिया, जहा सट्टाणे ठिया संधिणो, लोयं काऊण पपाविया, रायपुत्तो सम्मं करेइ-मम पित्तिवत्ति,
 ननंति-उत्ताट्ठिणा वत्थिया, जहा सट्टाणे वत्थिया, दोवि मरिऊण पपाविया, संगारं करंति, संगारो नाम सङ्केत्तं;

जो पदमं चयइ तेण सो संयोहिययो, पुरोहियसुलो घइऊण तीए दुगुंछाए रायनिहे मेईए पोटे आगतो, तीसे सेट्टिणी वयं-
सिया, सा एसा मंलं विक्किणइ, तीए भण्णइ-मा अण्णत्थ हिडाहि, अहं सयं किणामि, एवं दिवसे दिवसे आणेइ, एवं
तासिं पीइं पणा जाया, ताहे तीसे सेट्टिणीए घरस्स समोसिया ठिया, समोसिया नाम पातिवेसनी, सा च सेट्टिणी निंदू,
ततो मेदीए रहस्सियं चेष पुत्तो दिन्नो, सेट्टिणीए धूया मया जाया, सा मेईए गहिया, पच्छा सा सेट्टिणी तं दारगं मेईए
पाएसु पाडेइ-तुग्ग पभावेण जीयउत्ति, तेण से नामं कयं मेयज्जोत्ति, संग्हितो, कलातो गहियातो, संबोहिज्जंतो देयेण न य
सतुग्गइ, ताहे अट्टण्हं इब्भकनगणं एगदियसेणं पाणिं गाहितो, सिवियाए नगरं हिडइ, देवोऽवि मेयं अणुपचिद्धो रोविउ-
मारज्जो, जइ मम धूया जीवन्ती तीसेपि अज्जविवाहो कतो हंतो, भत्तं च मेयाण कयं होन्तं, ताहे ताए मेइए जहावत्तं
सिद्धं, ततो रुद्धो देयाणुभावेणं गंतुं सिवियातो पाडितो, भणितो-तुमं असरिखीतो परिणेसि, खड्डुए छूढो, ताहे देवो भणति-
किइ इयाणिं?, सो भणति-महंतो अवन्नो जातो, तो एत्तो मोएहि, तो कंचि कालं अच्छामि, (केत्तियं?, चारस वरिसाणि,
तो भणइ-किं करेमि?, भणति-रण्णो धूयं दवावेहि, तथो) सवातो किरियातो ओहाडियातो भविस्सति, ताहे से छगलतो
दिन्नो, सो रयणाणि वोत्तिरइ, तेण रयणाणं थालं भरियं, तेण पिया भणितो-रण्णो धूयं वरेह, रयणाणं थालं भरित्ता
गतो, किं सग्गसि?, धूयं, निच्छूढो, एवं दिवसे दिवसे थालं रयणाणं भरिऊण गच्छइ, राया रेण्हइ, अभओ भणइ-कत्तो
रयणाणि?, सो भणइ-छगलतो हदइ, अभओ भणइ-अन्हं दिज्जउ, आणीतो, मडगंधाणि वोत्तिरइ, अभतो चिंतइ-देवा-
णुभावो एमो, किंनु परिक्खिज्जउ, ततो भणितो-राया दुक्खं वेभारपपयं सामिं वंदतो जाइ, रहमगं करेह, सो कतो,

अज्ञावि दीसइ, भणितो-पागारं सोवणं करेह, कतो, पुणोऽवि भणितो, जइ समुहमाणेसि, तथ ण्हतो सुद्धो होहिसि तो ते दाहामो, आणीतो, वेलाए ण्हविओ, दिण्णा धूया, कतो विवाहो य सिवियाए हिंडंतेण, तातोऽवि से अण्णातो आणीयातो, एवं भोगे भुंजइ, वारस वरिसाणि, पच्छा वोहितो, महिलाहिवि वारस वरिसाणि मगियाणि, दिन्नाणि, चउवी-साए यासेहि सयाणिवि पयइयाणि, नयपुधी जातो, एकखविहारपडिमं पडियन्नो, तथेव रायगिहे हिंडइ, सुवण्णकार-गिहमइगतो, सो य सेणियस्स सोवणियाणं जवाणं अट्टसयं करेइ, चेइयच्चणियाए, ते परिवाडीए कारेइ, तिसंशं, तस्स गिहं साह अतिगतो, तस्स एगाए यायाए भिक्खा निनीणिया, ततो सो मज्जे गतो, ते य जवा कौचगेण गिलिया, सो य आगतो, न पेच्छइ, रण्णो य चेइयच्चणियाए वेला दुक्कइ, अज्ज अट्ट खंडाणि कीरामित्ति, साहुं संकति, पुच्छइ, तुण्हको अरच्छइ, ताहे सीसावेढेण वंधइ, भणितो य-साह केण गहिता !, ताहे तहा आवेढितो जहा भूमीए अच्छीणि पडियाणि, कुंचगो दारुं फोडेन्तेण सिलिकाए आहतो गलए, तेण ते जवा वंता, लोगो भणइ-पाव ! एते ते जवा, सोवि भयवं तं घेयणं अहियासंतो कालगतो सिद्धो य, लोगो आगतो, दिट्ठो मेयज्जो, रण्णो कहियं, वज्झाणि आणत्ताणि, धरं चइत्ता पयइयाणि भणंति-सायग ! धम्मेण वट्ठाहि, मुक्काणि, भणइ-जइ उप्पययह तो ते कवलीए कहेमि, एवं समइयं अप्पगे परे य कायपं ॥ तथा च कथानकार्थे देशप्रतिपादनार्थमाह—

जो कुंचगावराहे पाणिदया कुंचगं तु नाइक्खे । जीवियमणुपेहंतं मेअज्जरिसिं नमंसांमि ॥ ८६९ ॥

यः क्रीयकस्यापराधे सति प्राणिदयया हेतुभूतया सूत्रे विभक्तिलोप आर्पत्वात्, क्रीयकं नाचष्टे एव, तुशब्द एव-

फाराधौ भिन्नक्रमश्च, अपितु स्वप्नाणत्यागं व्यचसिता, तमनुकम्पया जीवितमात्मनोऽनयेक्षमाणं मेतार्यपि नमस्यामि ॥
निष्फेडिआणि इन्द्रिणि सीसावेढेण जस्स अच्छीणि । न य संजमाथो चलिओ मेअज्जो मंदरगिरि च ॥ ८७० ॥
निःस्फेडिते-निष्कासिते भूमौ पातिते इति, अत्र द्वे अपि शीर्षावेढेन यस्याक्षिणी, स एवमपि कदर्थ्यमानो-
ऽनुकम्पया न च-चैव चशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, संयमाच्चलितो मेतार्यो मंदरगिरिवत् स्वस्थानाद् वातादिभिरतस्तं मेतार्यपि
नमस्यामीति सम्बन्धः । द्वारम् । इदानीं सम्यग्वादे कथानकम्-लुफमिणीए णगरीए जियसत्तू राया, तस्य भद्दा नाम
धिआइणी, पुत्रो से दत्तो, मामगो से दत्तस्स अज्जाकालगो, सो य पपइतो, सो य दत्तो जलूपसंगी मज्जपसंगी ओलगि-
उमारज्जो, पहाणदंडो जातो, कुलपुत्तए भिंदित्ता राया धाडितो, सो राया जातो, जण्णा अणेण सुवहू जट्टा, अण्णया तं मामगं
पेच्छइ, तुट्टो भणइ-धम्मं सुणेमि, ततो पुच्छइ-जण्णाणं किं फलं ?, सो भणइ-किं धम्मं पुच्छसि ?, धम्मं कहेइ, पुणोऽवि
पुच्छइ, नरगाणं पंधं पुच्छसि ?, अधम्मफलं कहेइ: पुणोऽवि पुच्छइ, असुभाणं कम्माणं उदये पुच्छसि ?, तंपि परि-
कहेइ, पुणोऽवि पुच्छइ, ताहे भणइ-नरया फलं जण्णाणं, रुट्टो भणइ-को पचतो ?, आयरितो भणइ-जहा तुमं सत्तमे
दियसे सुणगकुंमीए पचिहिसि, एत्थइवि को पचतो ?, जहा तुमं सत्तमे दियसे सत्ता मुहे गमिस्सइ, रुट्टो भणइ-तुज्झ को
मच् ? , भणइ-अहं सुइरं फालं पपज्जं फालं देवलोगं गच्छिस्सामि, रुट्टो भणइ-रुंभह, ते दंडा निघिण्णा, तेहिं सो चेव
राया आवाहितो-एहि लेण एयं बंधित्ता अप्पेमो, सो य पच्छओ अच्छइ, तस्स दिवसा विस्सरिया, सत्तमे दिवसे राय-
पां सोदावेइ, मणुस्सेहिं रक्खावेइ, एणो य देवकुलिगो पुक्ककरंडगहत्थगतो पचसे पविसति, सण्णा वोसिरित्ता पुक्केहिं

श्रीशिव, राधावि सत्तमे दिवसे आमचण्डगरेण नीड, जागि ते नमणगं मारेमि, जाव अण्णेणं आसफिसोरेणं सह पुष्केति
 मन्निगिया गुरेण मन्ना, पादो भूमीए आहतो, ताहे तेण मत्ता मुहमतिगया, तेण णायं-जहा मारिजामि, ततो दंडाण
 अणापुट्टाए नियन्तिमारेयो, ते दंडा जाणंति-नूणं रास्सं भिनं, जाव घरं पविसइ ताव गेण्हामो, गहितो, इयरो राया
 भाणीतो, तेण पुंभीए तुणए तं च द्युभित्ता दारं दिन्नं, हेट्टा अग्गी पज्जालितो, ते गुणया ताविजंता रांडलंडेहि
 छिंदंति, एवं सम्मायातो काययो जहा कालज्जेणं ॥ तथा चामुमेवार्यमभिधित्सुराह—

इस्सेण पुच्छिओ जो जन्नत्तं कालओ तुरमणीए । समयाइ आहिण्णं सम्मं दुदअं भयंतेणं ॥ ८७१ ॥

इत्तेन धिग्जातिनृपतिना यः कालको मुनिः पृष्टो यश्फलं तुरमिण्यां नगर्यां, तेन भदंतेन-परमकल्याणयोगिना सम-
 तथा जाहितेन-मप्यस्यतया गृहीतेन इहलोक्तभयमनपेक्ष्य सम्यक् उक्तं, मा भूद्रचनादधिकरणप्रवृत्तिः ॥ द्वारम् ॥ समा-
 ग्द्वारमिदानीं, तत्र कथानरुम्—

एगो धिज्जाइतो पंडियमानी, सासणं खिसइ, सो वाए पइत्ताए उग्गाहिऊण पराजिणित्ता पयाचितो, पच्छा देवयाए
 पोइयस्स उयाणयं, दुगुंछं न मुंचति, सन्नायगा य से उवसंता, आगारी से नेहं न छडुइ, कम्मणं दिन्नं, कहां मे वसे
 दोच्चा ?, मतो, देयलोमे उवयन्नो, मायि तण्णियेदेण पपइया, अणालोइय चेव कालं काऊण देवलोमे उवयन्ना, ततो सो
 पइऊण रायणिहे नगरे धणगत्यवाहो, पंच से पुत्ता, तस्स चिलाइया चेडी, तीसे पुत्तो उवयन्नो, नामं च से कयं चिलाइ-
 गोधि, इयसीयि तस्सेच धणस्स पंचण्हं पुत्ताणमुवरि दारिया जाया, सुसमा से नामं कयं, सो य चिलागो तीए चाल-

गातो विद्रो, अणालीओ करेइ, ताहे निच्छूढो, सीहगुहं चोरपछिमतिगतो, तत्य अगपहारी णिस्संसी य, चोरसेणावती मगो, नो सेणावती जातो, अद्रया चोरे भणइ-रायणिहे धणो नाम सत्वबाहो, तस्स धूया सुसमा नाम दारिया, ताहिं पचागो, धणं नुब्भं सुसमा मगं, ततो ओसोयणिं दाउं णमं साहंता आगया, धणो सह पुत्तेहिं आधरिसिओ, तेऽवि तं परं पयिसिचा चेहिं गहाय पषायिया, धणेण नगरगोत्तिया सहायिया मम धूयं नियत्तेह, दयं तुब्भं, चोरा भग्गा, लोगो धणं गहाय नियत्तो, इयरो सह पुत्तेहिं चिळायस्स मगतो लगो, चिळतोवि दारियं गहाय नस्सइ, जाहे सरीरेण न तरइ गुगमं पदिउं, इमेऽवि दुष्सा, ताहे सुसमाए सीसं गहाय पयित्तो, इयरे धाडिता नियत्ता, छुहाए परिताचिजंति, ताहे धणो पुत्ते भणइ-ममं मारेत्ता राह, ताहे नगरं यच्चह, ते नेच्छंति, जेढो भणइ-ममं मारित्ता खाह, एवं जाय उहरतो, ताहे पिया ते भणइ-मा अद्रमं मारेमो, एएणं चिळएणं ययरोयियं मुसमं खामो, एवं ते आहारिया पुत्तिमंसं, एवं सपसाहु-स्सपि आहारो पुत्तमंतोयमो कारणितो, उरुं च-“अणलेपधोपाद्भवसद्भयोगभरमात्रयत्रार्यम् । पन्नग इयाभ्यवहरेदाधारं पुत्रपत्यच ॥ १ ॥” (प्रथमरतो) तेण आहारेण नगरं गया, पुणरवि भोगाण आभागी जाया, एवं साह्रवि नेयाणमुहस्स, सोऽपि चिळतो तेण सीसेणं हत्यगतेणं विसामूढो जाय एणं साहुं आयावंतं पेच्छइ, तं भणति-मम संले-येण धम्मं कहेहि, मा एवं ते सीसं पाडिस्सामि, साणुणा भणितो-उयसमो वियेगो संवरो य, एयाणि गहाय एणंतं गतो, तत्य चित्तिउमारओ-उयसमो कायपो कोहाइणं, अणं च कुब्भो, ताहा वियेगो धणसयणस्स कायपो, ततो तं सीसं असि च एवेइ, ताहा गंपरो इंदियसंवरो य सो कायपो, एवं ज्ञायइ, जाय लोदियगंधेण तं कीडियातो खाइमा-

रुदातो, सो ताहिं जहा चालणी तथा क्तो, पायसिराहितो जाव सीसकरोडी ताव गयातो, तहवि न झाणातो. चलितो ॥
तथा चायुमेयार्थं प्रतिपादयन्नाह—

जो तिहिं पणहिं सम्मं समभिगओ संजमं समारूढो । उवसम-विवेग-संवर चिलाइपुत्तं नमंसाभि ॥ ८७२ ॥
यः त्रिभिः पादैः 'सम्मं'ति सम्यक्त्वं समभिगतः-प्राप्तः, तथा संयमं समारूढः, कानि त्रीणि पदानीत्यत आह-उपशमो
विवेकः संवर इति, तत्रोपशमः-क्रोधादिनिग्रहः विवेकः-स्वजनसुवर्णादित्यागः, संवरः-इन्द्रियनोइन्द्रियगोपनं, तमित्थंभूत-
मुपशमवियेकसंवरलक्षणपदत्रयश्रवणतः संयमसमारूढं चिलातीपुत्रं नमस्यामि ॥

अहिसरिआ पाएहिं सोणिअगंधेण जस्स कीडीओ । खायंति उत्तमंगं तं दुक्करकारयं वंदे ॥ ८७३ ॥
अभियुताः-प्रविष्टाः पादाभ्यां शोणितगन्धेन यस्य अविचलिताध्यवसायस्य कीटिका भक्षयंति उत्तमाङ्गं, शोणितगन्धेना
यस्य पादशिराभिः प्रविश्य कीटिका मध्यभागं भक्षयन्त्यस्तावद् गता यावदुत्तमाङ्गम्, उपरिष्टाच्चालनीव काणितमित्यर्थः,
तमित्थं युक्करकारकं धन्दे, चिलातीपुत्रमिति वर्त्तते ॥

धीरो चिलाइपुत्तो मूङ्गलियाहिं चालिणिव क्तो । सो तहवि खज्जमाणो पडिवन्नो उत्तमं अहं ॥ ८७४ ॥
धीरः-सत्त्वसम्पन्नश्चिलातीपुत्रः 'मूङ्गलियाहिं' इति कीटिकाभिर्भक्ष्यमाणश्चालनीवत् कृतः यस्तथापि-तेनापि प्रकारेण
लाघमानः सन् प्रतिपन्न उत्तमार्थं, शुभपरिणामापरित्यागात् ॥

अद्धाइज्जेहिं राइंविएहिं पत्तं चिलाइपुत्तेणं । देविंवामर भवणं अरुद्धरगणसंकुलं रम्मं ॥ ८७५ ॥

अर्गन्तृतीयं रात्रिर्दिव्यः-अदोरात्रः प्राप्तं चिलातीपुत्रेण देवेन्द्रस्यैव अमरभवनं देवेन्द्रामरभवनम् अप्सरोगणसङ्कुलं रम्यमिति ॥ द्वारम् ॥ सङ्गेष्वारमधुना—

सप्तसाहस्रा गंधा सहस्रस पंच य द्विवद्धमेगं च । ठविआ एगसिलोगे संखेवो एस नायवो ॥ ८७६ ॥

चत्तारि घालतवस्सी मयसाहस्ते गंवे काउं जियसुचुं रायाणमुवट्टिया-अम्ह सत्थाणि सुणेहि, तुमं पंचमो लोणपालो, तेण भणियं-केत्तियं ? , ते भणंति-चत्तारि संहियातो सयसाहस्सीतो, सो भणइ-एच्चिरेणं कालेणं मम रज्जं सीयइ, ततो अउं अदं कयं, सहवि राया न पटिच्छइ, एवं अदं अद्धमोसारिज्जंतं जाव एफेको सिलोगो ठितो, तंपि न सुणइ, ताहे तेहि पउहि नियमपदरिणसहियो एफो सिलोगो कतो, स चायम्-“ जीणं भोजनमात्रेयः, कपिलः प्राणिनां दया । चूरयतिरविश्वासः, पात्रालः स्त्रीषु माईयम् ॥ १ ॥” आत्रेय एवमाह-जीणं भोजनं सेवनीयमारोग्याधिना, एवं प्रत्येकं योजना कार्यं, एवं सामायिकमपि चतुर्धंशपूर्वाधसद्दात् सङ्गो वर्त्तते इति ॥ गतं सङ्क्षेपदारम्, इदानीमनवच्ययारं, तत्र कथानकम्-चरंतपुरे नगरे जियसुचू राया, थारिणी देवी, तीसे पुत्तो धम्मरुई, सो य राया थेरो, अन्नया ताव सो पप-इउसामो धम्मरुइस्स रज्जं दावमिच्छइ, सो मायरं पुच्छइ-कीस तातो रज्जं परिचयइ ? , सा भणइ-रज्जं संसारवज्जणं, सो भणइ-ममपि न कज्जं, ततो सोऽपि सह पियरेण तावसो जातो, तथ अमायासा होहिचि गंडओ घोखेइ आसमेसु-कण्ठे अमायगा होहि, इतो पुष्फफळणं संगहं करेह, कण्ठं न वट्टेइ छिदिउं, धम्मरुई चित्तेइ-सवकालं न छिंदेज्जा तो सुंदरं धेज्जा, गण्णया ताह अमायासाए तावसासमस्स अट्टरेण वोळंति, ते धम्मरुई पेच्छिज्जण भणति-भयवं ! किं तुज्जं अणा-

पुट्टी नखि ? तो अडविं जाह, ते भणंति-अहं जावजीवं अणाकुट्टी, सो संभंतो चिंतिउमारद्धो, साह्रवि गयां, जाई संभरिया, पंतैयबुजो जातो ॥ अमुमेयार्धमभिधित्तुराह—

सोऊण अणाउट्टिं अणभीओ वल्लिऊण अणगं तु । अणवज्जयं उवगओ धम्मरूई नाम अणगारो ॥ ८७७ ॥
 श्रुत्या-आकर्ण्य आकुट्टनमाकुट्टिः-छेदनं, हिंसेत्यर्थः, न आकुट्टिरनाकुट्टिः तां सर्वकालिकीमाकर्ण्य 'अणभीतः' अणवणेति दण्डकथानुः, अणति-गच्छति तासु तासु योनिषु जीयोऽनेनेति अणं-यापं तन्नीतः वर्जयित्वा अणगं तु, परित्यज्य सावद्ययोगमित्यर्थः, वर्जनीयो वर्ज्यः अणस्य वर्ज्यः अणवर्ज्यः तद्भावस्तत्ता तां अणवर्ज्यतामुपगतः-प्राप्तः, साधुः संवृत्त इति भावः, धर्मरूचिर्नामानगारः ॥ गतमनवद्यद्वारम्, सम्प्रति परिज्ञानद्वारम्, तत्र कथानकमिलापुत्रस्य, तच्च प्रागेवाभिहितमिति गार्थोऽन्यते— परिजाणिऊण जीये अज्जीवे जाणणापरिन्नाए । सावज्जजोगकरणं परिजाणइ सो इलापुत्तो ॥ ८७८ ॥

परिज्ञाय जीवान् अजीवांश्च 'जाणणापरिण्णाए'त्ति ज्ञपरिज्ञया सावद्ययोगकरणं पडिजाणइ सो इलापुत्तो, सावद्ययोगत्रियां परिजाणइत्ति प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिजानाति स इलापुत्रः ॥ गतं परिज्ञानद्वारम्, इदानीं प्रत्याख्यानद्वारम्, तत्र कथानकम्-तेतलिपुरं नगरं, कणगरहो राया, पडमावती देवी, राया भोगलोलो जाए जाए पुत्ते वियंगेइ, तेतलिसुतो अमच्चो कळादो, तेण मूसियारो सेट्टी तस्स धूया पोहिला आगासतले विट्ठा, मगिया लळिया, अमच्चो पडमावती य परोप्परं भणंति-एणं कह्वि कुमारं संरस्सामो, सो तव मम य भिक्खाभायणं भविस्सति, मम उदरे पुत्तो एयं रहस्सगयं सारवेमो, संपत्तीए पोहिया देवी य समं चैव पसूया, पोहिलाए दांतिया देवीए विट्ठा, देवीए कुमारो पोहिलाए, सो संवद्धइ, कलातो य

गिण्डइ, अन्नया पोट्टिळा तेतलिस्स अणिट्ठा जाया, नाममधि न गेण्हइ, अन्नया सा पयइयातो पुच्छइ-अत्थि किंचि जाण्ह ?
 नेण अहं पिया होज्जा, तातो भणंति-न वट्टइ एयं कहेउं, धम्मो कहितो, संवेगमावण्णा पुच्छइ-पययामि, भणइ-जइ
 मंघोहेत्ति, ताए पडिस्सुयं, सामन्नं काउं देवलोगं गया, सो य राया मतो, ताहे पडरस्स दंसेइ कुमारं रहस्सं च भिंदेइ,
 ताहे सो रज्जे अहितित्तो, माया कुमारं भणइ-तेयलिसुयस्स सुहुं वट्टेज्जास्सि, तस्स पहावेण तं राया जातो, तस्स नामं कयं
 कणगज्जतो, ताहे सपट्ठोणेषु अमग्गो ठावितो, देवो तं वोहेइ, न संबुज्जइ, ताहे रायाणं विपरिणामेइ, जतो ठाइ ततो
 राया परग्गुहो ठाइ, भीतो घरमागतो, सोऽपि परियणो नाढाइ, सुद्धयरं भीतो, ताहे तालपुडं विसं खाइ, न भरइ, कंको
 अती संपे पाहितो, न छिंदइ, उब्बंघइ, रज्जू छिन्ना, पच्छा पाहाणं गलए वंधित्ता अत्थाहं पाणियं पविसइ, तत्थवि
 धाहो जातो, ताहे तण्हूडे अग्गि काउं पविट्ठो, तत्थवि न डक्कइ, ततो नगरीतो निष्फिट्ठा अडविं पविसइ, तत्थ जाय
 राणमेत्तं जाइ तो इत्थी वेगेण आगच्छइ, पुरतो महती पवायखलुा, उभतो बहलंधयारेण अचकलूफासो, मज्झे य सरा
 पडंति, ताहे तत्थ ठितो चिंतेइ-पोट्टिळा जइ मं निथारेज्जत्ति, एवं वयासी-हा पोट्टिळे ! आवसो पोट्टिळे ! कत्तो वयासो ?,
 आळावणे भणइ, जहा तेतलिणाए, ताहे सा भणइ-भीयस्स भो ! खलु पयजा ताणं, आवरस्स भेसज्जकिंचं, संतस्स
 याहणकिंचं, महाजले वहणकिंचं, पयमादी आलायगा, तं दट्ठण संबुज्जो, भणइ-रायाणं उवसामेहि, मा भणिहिति-रुद्धो पव-
 इतो, ताए साहरियं, ताए समंततो मग्गिज्जइ, रण्णो कहियं, सह मायाए निग्गतो, खामेत्ता पवेत्तितो, निवलमणं, सिवियाए
 नीणितो, पपइतो य ॥ न्युणिकारस्सेयं कथितवान्-“भीयस्स खलु भो ! पयजा. ताणं आवरस्स भेसज्जकिंचमिचाइ आ-

एतन्मे दोषं चि तत्रं चि पइत्ता जामेय चिसिं पाउब्धूया तामेव दिसिं पडिगया, ततो णं तरस अणुचितेमाणसस सुभेणं
 परिणामेणं जातिरसरणं सगुण्णं, एवं राउ आं जंयुषीये महाविदेहे पुक्कल्लायइविजए पौडरगिणीए नयरीए महापउमे
 नाम राया होत्ता, घेराणं अंतिए पपइए, सामाइयमाइयाइं चउइस पुपाइं अहिजित्ता चइइं चासाइं सामन्नपरियागं
 पाउणिता मासियाए गंलेइणाए आलोइयपडिफंते समाहिपत्ते कालं किचा महातुके कप्पे देवत्ताए उवयन्ने, तए णं तओ
 पइत्ता इहेव जंयुषीये दीवे भारहे वासे तेतलिपुरे नयरे तेतलिरस अमच्चरस दारए जाते, तं सेयं खलु मम पुपविट्ठाइं मह-
 पयाइं सपमेव उवसंपजित्ताणं विहरित्तए, ततो जेयेव पमयवणो उज्जाणो तेणेव उवगम्म असोगवरपायवसस हेट्ठा सुहनि-
 नत्ते, तत्थ तस्म अणुभितेमाणसस पुपाधीयाइं चोइसपुपाइं सयमेव अभिसमन्नागयाइं, तते णं से सुभेण अज्झवसा-
 जेणं केवली जाते, अइसंनिहितेहि देवेहि महिमा कया, इमीसे कइए लच्छे समणे कणगज्जओ राया मायाए समं
 मग्दीए आगंतूण रागिइ, धम्मं कइइ, सायगे जाते; भयवं केवली अज्झयणं भासइ, एवं तेण पक्कल्लापणेण समयया
 कया, सायद्योगाः प्रत्याख्यानपरिज्ञाता इत्यर्थः ॥ अत्र गाथा—

पगरते इव दद्रुं जीवाजीये य पुण्ण-पावं च । पक्कल्लायया जोगा सांचज्जा तेअलिसुण्णं ॥ ८७१ ॥

प्रत्यक्षानिव दद्रुन् जीवाजीवान् पुण्यं पापं च सम्यक् चतुर्दशपूर्वस्मरणात् प्रत्याख्याता योगाः सावध्याः तेतलिसुतेन ।
 गनं निरुक्छिद्वारम् ॥

समाप्ता उपोवृधातनिर्युक्तिः ॥

अथ सूत्रसार्दिकनिर्युक्त्यपसरः, सा च प्राष्टायसराऽपि नोच्यते, यस्मादसति सूत्रे कल्यासाधिति, ततः सूत्रानुगमे तां पर्याप्तः, आह-यंधयं किमिति तस्याः खल्विहोपन्यासः १, उच्यते-निर्युक्तिमात्रसामान्यात् । सम्प्रति सूत्रानुगमोऽवसरमासः, तत्र सूत्रमुच्चारणीयं, तच्च किंभूतमिति लक्षणगाथा—

अप्पगंगमदृत्थं पत्तीसादोसधिरहियं जं च । लखणजुत्तं सुत्तं अट्टहि य गुणेहिं उचवेयं ॥ ८८० ॥
अल्पग्रन्थं च तत् महार्थं धेति विशेषणसमासः, अल्पग्रन्थमहार्थं यथा 'उत्पादव्ययध्रौच्ययुक्तं सदि'त्यादि सूत्रम्, अधिकृतज्ञामायिकदूत्रं वा, यच्च द्वात्रिंशदोषविरहितं तत् सूत्रम्, के ते द्वात्रिंशदोषाः १, उच्यते—

अलिप १ मुवघायजणयं २ निरत्थ ३ मत्थयं ४ छलं ५ दुहिलं ६ ।
निरत्सार ७ महिय ८ मूणं ९ पुणरुत्तं १० वाह्य ११ मजुत्तं १२ ॥ ८८१ ॥
कमभिन्न १३ ययणभिन्नं १४ विभत्तिभिन्नं १५ च लिंगभिन्नं १६ च ।
अणभिहिय १७ मपय १८ मेय य सभावहीणं १९ यवहियं च २० ॥ ८८२ ॥
फाल २१ जति २२ च्छविदोसो २३ समयविरुद्धं २४ च ययणमेत्तं २५ च ।
अत्थावत्ती दोसो २६ य होइ असमासदोसो २७ य ॥ ८८३ ॥
उयमा २८ रूपगदोसो २९ निपेस ३० पयत्थ ३१ संधिदोसो ३२ य ।
एण उ सुत्तदोसा घत्तीसं णेति नायघा ॥ ८८४ ॥

तत्रालीकं द्विधा-अभूतोद्भावनं भूतनिहवश्च, तत्र अभूतोद्भावनं यथा प्रधानं जगतः कारणमित्यादि, भूतनिहवो यथा
 नास्त्यात्मेत्यादि १ उपघातजनकं-सत्त्वोपघातजनकं, यथा वेदविहिता हिंसा धर्माय इत्यादि २ वर्णक्रमनिर्देशवत् निर-
 र्धकम्, आरादेशादिवत् इत्यादिबद्धा ३, पौर्वापर्यायोगाद् असम्बद्धार्थमपार्थकं यथा दश दाडिमानी पडपूपाः कुण्ड-
 मजाजिनं पल्लपिण्डः त्वर कीटिके दिशमुदीचीं स्पर्शनकस्य पिता प्रतिशीन इत्यादि ४ अर्थविकल्पोपपत्त्या यचनविघातः
 छलं, याकुछलादि, यथा नवकम्बलो देवदत्त इत्यादि ५, द्रोहस्वभावं द्रुहिलं, यथा-‘यस्य बुद्धिर्न लिप्येत, हत्वा सर्वमिदं
 जगत् । आकाशमिव पङ्केन, नासौ पापेन युज्यते ॥ १ ॥’ ६ कलुषं वा द्रुहिलं, येन समता पुण्यपापयोरपघटते, यथा-“एता-
 यानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः । भद्रे ! वृकपदं पश्य, यद्ददन्ति बहुश्रुताः ॥ १ ॥” इति, निस्सारं-परिफल्गु, यथा
 वेदवचनं ७, अधिकं-वर्णादिभिरभ्यधिकं ८, तैरेव हीनमूनं ९, अथवा हेतूदाहरणाधिकमधिकं, यथा-अनित्यः शब्दः
 कृतकत्वप्रयत्नानन्तरीयकत्वाभ्यां घटपटवदित्यादि ८, ताभ्यामेव हीनमूनं, यथा अनित्यः शब्दो घटवत्, अनित्यः शब्दः
 कृतकत्वादिति ९, शब्दार्थयोः पुनर्वचनं पौनरुक्त्यमन्यत्रानुवादात्, अर्थादापन्नस्य स्वशब्देन पुनर्वचनं च, तत्र शब्दपुन-
 रुक्तमिन्द्र इन्द्र इति, अर्थपुनरुक्तमिन्द्रः शक्र इति, अर्थादापन्नस्य स्वशब्देन पुनर्वचनं यथा-देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते
 घलवान् पद्विन्द्रियश्च, अर्थादापन्नं रात्रौ भुङ्क्ते इति, तत्र यो ज्ञ्यात्-दिवा न भुङ्क्ते रात्रौ भुङ्क्ते स पुनरुक्तमाह १०,
 व्याहृतं नाम यत्र पूर्वेण परं व्याहन्यते, यथा ‘कर्म चास्ति फलं चास्ति, कर्ता नास्ति च कर्मणा’ मित्यादि ११ अयुक्तम्-
 अनुपपत्तिक्षमं, यथा-‘तेषां कटतटभ्रष्टैर्गजानां मदविन्दुभिः । प्रावर्त्तत नदी घोरा, हरत्यश्वस्यवाहिनी ॥१॥’ इत्यादि १२,

रुमभिन्नं यत्र यथासत्पुनरेदो न क्रियते यथा 'स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणामर्थाः स्पर्शनरसगन्धवर्णशब्दा' इति वक्तव्ये स्पर्शरूपशब्दगन्धरसा इति त्रयस्यैव इति १३, वचनभिन्नं यत्र वचनव्यत्ययो, यथा वृक्षावेतौ पुष्पिता इत्यादि १४, विभक्ति[वि]भिन्नं च यत्र विभक्तिव्यत्ययः, यथैप वृक्ष इति वक्तव्ये एव वृक्षमित्याह १५, लिङ्गभिन्नं यत्र लिङ्गव्यत्ययः, यथा इपं स्त्रीति वक्तव्ये अयं स्त्रीत्याह १६, अनभिहितं-स्वसिद्धान्तेऽनुपदिष्टं, यथा सप्तमः प्रदार्थो दशमं द्रव्यं वा वक्षोपिरुस्य, प्रधानपुरुषाभ्यधिकं साक्षरस्य, चतुःसत्यातिरिक्तं शाक्यस्येत्यादि १७ अपदं यत्र पद्ये विधातव्येऽन्य-च्छन्दोऽभिधानं, यथा आर्यापादे वैतालीयपादाभिधानं १८, स्वभावहीनं यद्गस्तुनः प्रत्यक्षादिप्रसिद्धं स्वभावमतिरिच्य-न्ययावचनं यथा शीतोऽग्निः मूर्चिमदाकाशमित्यादि १९, व्यनहितं नाम अन्तर्हितं, यत्र प्रकृतमुत्सृज्याप्रकृतं विस्तरतोऽभि-धाय पुनः प्रकृतमधिक्रियते, यथा हेतुकथामधिकृत्य सुसिद्धंतपदलक्षणप्रपञ्चमर्थशास्त्रं चाभिधाय पुनर्हेतुवचनं २०, का-लदोषः जतीतादिकालव्यत्ययः, यथा रामो वनं प्राचिदादिति वक्तव्ये प्रविशतीत्याह २१, यतिदोषः अस्थानविच्छेदः अकरणं वा २२, छयिः अलंकारविशेषता तेन शून्यता छयिदोषः २३, समयविरुद्धं-स्वसिद्धान्तविरुद्धं, यथाः सार्द्रव्यस्या-न्त कारणे कार्यं सर्वदोषिकस्य इत्यादि २४ वचनमात्रमहेतुकं, यथा चिक्विते भूप्रदेशे इदं लोकमध्यमिति २५ अर्थापत्तिदोषो यत्रार्थादनिष्टापत्तिर्यथा ब्राह्मणो न हन्तव्य इत्यर्थादनाक्षणाघातापत्तिः २६ असमासदोषो नाम समासव्यत्ययो, यदिव

१ यद्यपि सर्वजातीनामपीति द्रव्य इति छन्दोऽनुशासनवचसा सर्वेषां छन्दसां संकटः स्यात्, परं स एकप्रकरणोक्तानां शेषः, इमे आर्यायोगीश्वरे भिन्नप्रकरणगते इति दोषवत्ता ।

यत्र ममागविषी सत्यममासत्तर्जनं, यथा राजपुरुषोऽयमित्यत्र तत्पुरुषे समासे कर्त्तव्ये विदोषणसमासकरणं बहुमीहित्करणं
 गा, यरिया असमासरुणं राशः पुरुषोऽयमिति २७ उपमादोषो हीनाधिकोपमामिधानं, यथा मेरुः सर्पदोषमः, सर्पपो
 मेरुमः, विन्दुः नमुद्रोपमः समुद्रो विन्दूपम इत्यादि २८, रूपकदोषो नाम स्वरूपाथवव्यत्ययो, यथा पर्वते पर्वतरू-
 पारयवानामनिधानं समुद्रानयवानां चाभिधानमित्यादि २९, निर्देशदोषो यत्र उद्दिश्यपदानामेकवाक्यभावो न क्रियते,
 यथा देवदत्तः स्यात्पामोदनं पचतीति वक्तव्ये पचतिशब्दानभिधानं ३०, पदार्थदोषो यत्र वस्तुपर्यायवाचिनः पदार्थस्या-
 धान्तरपरिरूपनाश्रयणं यथा द्रव्यपर्यायवाचिनां सत्तादीनां द्रव्यादर्थान्तरपरिकल्पनमुल्लूकस्य ३१, सन्धिदोषो-विच्छिद्य-
 मंशितत्वं सन्ध्यभावो वा ३२, एते द्वात्रिंशत् सूत्रदोषा भवन्ति ज्ञातव्याः, एभिर्वियुक्तं द्वात्रिंशद्दोषरहितं लक्षणयुक्तं सूत्रं
 तत् इति वाच्यदोषः, द्वात्रिंशद्दोषरहितं यच्चेति वचनाद्धि तच्छब्दनिर्देशो गम्यत एव, तथाऽष्टभिर्गुणै रूपेणं यत् तल्लक्ष-
 णयुक्तमिति वर्तते ॥ ते चाष्टौ गुणा इमे—

निशेसं सारवंतं च, हेउञ्जुत्तमलंकियं । उवणीयं सोवयारं व, मियं महुरमेव य ॥ ८८५ ॥

निशेसं नाम प्रागुक्तमस्तदोपरहितं, सारयत्-बहुपर्यायं, सामायिकशब्दवत्, अन्यव्यतिरेकलक्षणा हेतवस्तैर्युक्तं
 हेतुयुक्तं, अलङ्कृतम्-उपमादिभिरुपेतं, उपनीतम्-उपनयोपसंहृतं, सोपचारम्-अश्याभ्यामिधानं, मितं-नियतवर्णाद्विपरि-
 मानं, मयुतं-श्रवणमनोहरं ॥ अथवेदं सर्वज्ञभाषितसूत्रलक्षणं—

अप्यग्नरमसंविद्धं सारवं चिरसतोमुहं । अत्थोभमणवज्जं च, सुत्तं सवन्नुभासियं ॥ ८८६ ॥

अल्पाक्षरं नाम मितार्क्षरं, यथा सामायिकसूत्रं, असन्दिग्धं यत् सैन्धवशाब्दवत् लवणपटघोटकाद्यनेकार्थसंशयकारि न भवति, सारवत्-चहुपर्यायं, प्रतिमुखलमेकार्थाभिधायकं वा, विश्वतोमुखं-अनेकमुखं, प्रतिसूत्रमनुयोगचतुष्टयाभिधानात्, अस्तोभकं चर्वावैहिकारादिपदच्छिद्रपूरणस्तोभकशून्यं, स्तोभका निपाता इति पूर्ववैयाकरणेषु प्रसिद्धेः, अनवद्यम्-अग-
र्ह्यमहिंसाप्रतिपादकं, न 'पद् शतानि नियुज्यन्ते, पशूनां मध्यमेऽहनि । अश्वमेधस्य वचनात्, न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥' इत्यादिवचनमिव हिंसाभिधायकं, एवंभूतं सूत्रं सर्वज्ञभाषितमिति ॥ ततः सूत्रानुगमात् सपदच्छेदसूत्रोच्चारणरूपात् सूत्रेऽनुगते, किमुक्तं भवति ? अनवद्यमिति निश्चिते सूत्रपदनिक्षेपलक्षणः सूत्रालापकन्यासः प्रवर्त्तते, तदनन्तरं सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिः चरमानुयोगद्वारा विहिता नयाश्च भवन्ति, समकं चैतत्प्रतिसूत्रमनुगच्छति, तथा चाह भाष्यकृत्—सुत्तं सुत्तानुगमो सुत्तालावगक्तो य निक्खेवो । सुत्तप्फासियनिज्जुत्ति नया य समगं तु वधंति ॥ १ ॥ (वि. २८०१)

सूत्रानुगमादीनां त्वयं विषयविभागः—सपदच्छेदं सूत्रमभिधाय भवति सूत्रानुगमोऽयसितप्रयोजनः, सूत्रालापकन्यासोऽपि नामादिनिक्षेपमात्रमेवाभिधाय, सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिस्तु पदार्थविग्रहविचारप्रत्यवस्थानाद्यभिधाय, तच्च प्रत्यवस्थानादि प्रायो नैगमादिनयमतविषयमतौ वस्तुतस्तदन्तर्भाविन एव नया इति, न चैतत् स्वमनीषिकाविजृम्भितम्, यत् आह भाष्यकारः—
होइ कयत्थो वोत्तुं सपयच्छेयं सुयं सुयाणुगमो । सुत्तालावगनासो नामादिद्वासचिणिओगं ॥१॥ (वि. १००९)
सुत्तप्फासियनिज्जुत्तित्तियोगो सेसओ पयत्थादी । पायं सोच्चिय नेगमनयाइमयगोयोरो होइ ॥२॥ (वि. १०१०)
आह-यद्येवं क्रमस्ततः किमित्युक्तमेण निक्षेपद्वारे सूत्रालापकन्यासोऽभिहितः ?, उच्यते, निक्षेपसामान्यात्, एवं हि

प्रतिपत्तिरपि भवतीत्यलं प्रसङ्गेन ॥ तदेवं विनेयत्वानुप्रशयं नयानुगमादीनां प्रसङ्गतो विषयविभागः प्रदाशैता, अपुना
 प्रहृणं प्रतुमः, तत्र प्रकृतमिदं-सूत्रानुगमे सूत्रमुधारणीयम्, तच्च पत्रानमस्कारपूर्वकं, तस्याशेषश्रुतस्कन्धान्तर्गतत्वात्,
 ततोऽगमेन सूत्रादौ व्याख्येयः, सूत्रादित्वात्, सर्वसम्मतसामायिकसूत्रादिवचनवत्, सूत्रादिता चास्य निर्युक्तिकृता
 सूत्रादौ व्याख्यायमानत्वाद्यसेया, अन्ये तु व्याचक्षते-मङ्गलत्वादेवार्थं सूत्रादौ व्याख्यायते, तथाहि-त्रिविधं मङ्गलं-आदौ
 मध्येऽनगाने च, तत्र आदिमङ्गलार्थं नन्दी व्याख्याता, मध्यमङ्गलार्थं तीर्थङ्कराद्विगुणाभिधायकः 'तित्थयरे भयवंते' इत्यादि-
 गाधानम्भूः, नमस्कारस्त्वयसानमङ्गलार्थं इति, एतच्चयुक्तं, शास्त्रस्यापरिस्समाप्तत्वेनावसानत्वायोगात्, न चादिमङ्गलत्व-
 मप्यख्येयपदं, तस्य कृतत्वात्, करणे चानवस्थाप्रसङ्गात्, यदिया कृतं परबुद्धिमान्द्यप्रदर्शनेन, न खल्वेप सतां न्यायः,
 ततो गुरुरचनात् यथावधारितं तच्चार्थमेव प्रूमः, सूत्रादिर्नमस्कारः, अतस्तमेव प्राख्याख्याय सूत्रं व्याख्यास्यामः, स
 चोत्तरपाठपुषोगद्वाराणुसारतो व्याख्येय इति नमस्कारनिर्युक्तिप्रस्तावनीमिमामाह गाथां निर्युक्तिकारः—

उत्पत्ती १ निपत्तेवो २ पर्यं ३ पयत्थो ४ परल्यणा ५ वत्थू ६ ।

अत्रसेव ७ पसिद्धि ८ फनो ९ पओअण १० फलं ११ नमुक्कारो ॥ ८८७ ॥

वत्पदन्मुत्पादः प्रवृत्तिरुत्पाद इत्यर्थः, सोऽस्य नमस्कारस्य नयानुसारतश्चिन्तनीयः, तथा निक्षेपणं निक्षेपो-न्यासः, स
 पान् कार्यः, पचतेऽनेनेति पदं, तच्च पत्रपा-नामिकं नैपातिकं औपसर्गिकमाख्यातिकं मिश्रं च, तत्र अश्व इत्यादि नामिकं,
 च पा द अद इत्यादि नैपातिकं, प्र परा इत्यादि औपसर्गिकं, पठति मुक्ते इत्याद्याख्यातिकं, संयत इत्यादि मिश्रं, तदस्य

यथासम्भवं वाच्यं, तथा पदस्यार्थः पदार्थः, स चास्य वाच्यः, तथा किमाद्यनुयोगद्वारैश्च प्रकरणेण रूपणा प्ररूपणा, सा च दुवि-
हा पर्युत्पत्त्यादि विधेया, तथा वसन्त्यस्मिन् गुणा इति वस्तु तत् नमस्कारार्थं वाच्यम्, आक्षेपणमाक्षेपः, आशङ्कैत्यर्थः,
सा चास्य कार्यो, तथा प्रतिद्धिः-तत्परिहाररूपा वक्तव्या, क्रमः-अर्हदाद्यभिधेयपरिपाटी, प्रयोजनम्-अर्हदादिक्रमस्य
कारणं, अथवा येन प्रयुक्तो नमस्कारे प्रवर्तते तत् नमस्कारस्य प्रयोजनमपवर्गाख्यं वक्तव्यं, फलं-नमस्कारक्रियानन्तर-
भाषि स्वर्गादिकं निरूपणीयं, अन्ये तु व्यत्ययेन प्रयोजनफलयोरर्थं प्रतिपादयन्ति, नमस्कारः खल्वेभिर्द्वारैश्चिन्तनीयः,
एष गाथासमुदायार्थः ॥ तत्र 'ययोर्देशं निर्देश' इति न्यायमाश्रित्य प्रथमत उत्पत्तिद्वारनिरूपणार्थमाह—

उत्पत्त्यानुत्पन्नो इत्य नयाऽऽहणेगमस्सऽणुपन्नो । सेसाणं उत्पन्नो जइ कत्तो ? तिविहसामित्ता ॥ ८८८ ॥

उत्पन्नथासायनुत्पन्नश्च उत्पन्नानुत्पन्नः 'मयूरव्यंसकादय' इति विशेषणसमासः यथा कृताकृतं भुङ्क्तमभुङ्क्तमित्यादि,
एवंप्रकारश्च समासः स्याद्वादिनामेव युक्तिमियत्तिं, न शेषस्य एकान्तवादिनः, एकत्रैकदा परस्परविरुद्धधर्मानभ्युपगमात्,
अथ स्याद्वादिनोऽपि कथमेकत्रैकदा परस्परविरुद्धधर्माध्यास इत्यत आह-'एतथ नया' इति, अत्र उत्पत्त्यनुत्पत्तिविषये नयाः
प्रवर्तन्ते, ते च नैगमादयः सप्त, नैगमो द्विभेदः-सर्वसद्वाही देशसद्वाही च, तत्र सर्वसद्वाहिणो नैगमस्य सामान्यमात्रावल-
म्बित्वात् सामान्यस्य चोत्पादव्यपरहितत्वात् नमस्कारस्यापि च तदन्तर्गतत्वादनुत्पन्नो नमस्कारः, शेषाणां देशसद्वाहिनैग-
मप्रभृतीनां उत्पन्नः, शेषा हि विशेषप्राहिणः विशेषाथोत्पादव्ययशून्यस्य बान्धयेयादेरिवावस्तुत्वात्, नमस्कारश्चायं वस्तिवति
विशेषत्वात्पुनश्च इति । आह-शेषा देशसद्वाहिनैगमसद्वाहादयः, सद्वाहस्य च विशेषप्राहित्वं न विद्यते, ततः कथमुक्तं शेषा-

णामुत्पन्न इति ? , नैप दोषः, तस्य सर्वसद्गाहिनेगम एवान्तर्भावविवक्षणात् । 'जइ कत्तो'त्ति यदि उत्पन्नस्ताहिं कुत इत्याह- 'तिविहसामित्ता' इति, त्रिविधं च तत् स्वामित्वं च त्रिविधस्वामित्वात्, त्रिविधस्वामित्वात्, त्रिविधस्वामिभावात् त्रिविधकारणादित्यर्थः, आह च- एवमन्येकत्रैकदा परस्परविरुद्धधर्माध्यासदोषस्तदवस्थ एव, तदयुक्तम्, अशेषस्यापि वस्तु- नस्तरयतः सामान्यविशेषात्मकत्वाभ्युपगमे नमस्कारस्यापि सामान्यविशेषात्मकत्वात्, तत्र च सामान्यधर्मः सत्त्वादिभिरनु- त्पादात् विशेषधर्मैरानुपूर्व्यादिभिरुत्पादादिति ॥ साप्रतं यदुक्तं 'त्रिविधस्वामित्वा'दिति तत् त्रिविधस्वामित्वमुपदर्शयति— समुद्राणवायणालङ्घिओ य पढमे नयत्तिए तिविहं । उल्लुसुअ पढमवज्जं सेसनया लद्धिमिच्छंति ॥ ८८९ ॥

समुत्थानतो वाचनातो लब्धितश्च नमस्कारः, समुत्पद्यते इति वाक्यशेषः, तत्र सम्यक् सङ्गतं प्रशस्तं वा उत्थानं यस्मात् तत् समुत्थानं, किं तदिति चेत्, उच्यते, अन्यस्याश्रुतत्वात् तदाधारतया प्रत्यासन्नत्वात् शरीरमत्र परिगृह्यते, शरीरं हि नमस्कारकारणं, तद्भावे भावसम्भवात्, ततः समुत्थानतः, तथा वाचनं वाचना-परतः श्रवणमधिगम उपदेश इत्यनर्थान्तरं, सा च नमस्कारकारणं, तद्भावभावित्वादेव च, ततो वाचनातः, तथा लब्धिः-तदावरणकर्मक्षयोपशमल- क्षणा साऽपि कारणं तद्भावभावित्वादेव, ततो लब्धितः, चशब्दः पदत्रयान्तप्रयुक्तो नयापेक्षया त्रयाणामपि प्राधान्यव्या- पनार्थः, अत एवाह- 'पढमे नयत्तिए तिविहं' प्रथमे नयत्रिके त्रिविधं, अशुद्धनैगमसद्बहव्यवहाराल्ब्ये विचार्ये समुत्था- नादिकं त्रिविधमपि नमस्कारकारणं, आह-प्रथमे नयत्रिकेऽशुद्धनैगमसद्बहौ कथं त्रिविधं कारणमिच्छतः ?, तयोः सामा- न्यमात्रालम्बित्वात्, नैप दोषः, अशुद्धनैगमसद्बहयोर्नयत्रिकग्रहणेनाग्रहणात्, तन्मतेन नमस्कारस्योत्पत्तेरेवाभावात्,

एतच्च प्रागेव 'नैगमरसऽणुष्यशो' इत्यत्र चर्चितम्, 'उच्छुसुय पढमवज्जं'ति ऋजुसूत्रः प्रथमवज्जं-समुत्थानाल्पकारण-
शून्यं शेषं कारणद्वयमेवेच्छति, समुत्थानस्य व्यभिचारित्वात्, तद्भावेऽपि वाचनालब्धिशून्यस्यासम्भवात्, 'सेस नया
लद्धिभिच्छन्ती'ति शेषनयाः-शब्दादयस्ते लब्धिमेवैकं कारणमिच्छन्ति, वाचनाया अपि व्यभिचारित्वात्, तथाहि-स-
त्यामपि वाचनायां नोपजायते लब्धिरहितस्य गुरुकर्मणोऽभव्यस्य वा नमस्कारः, सत्यां तु लब्धावश्यमुपजायते, ततोऽ-
न्यव्यतिरेकाव्यभिचारात्सर्वैका कारणमिति, गतमुत्पत्तिद्वारम् । इदानीं निक्षेपः-स चतुर्धा, तद्यथा-नामनमस्कारः
स्थापनानमस्कारो द्रव्यनमस्कारश्च, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यनमस्कारोऽप्यागमतो नोआगमतश्च,
तत्रागमतो ज्ञशरीरद्रव्यनमस्कारो भव्यशरीरद्रव्यनमस्कारो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तद्रव्यनमस्कारश्च ॥ सम्प्रति ज्ञश-
रीरभव्यशरीरद्रव्यनमस्कारप्रतिपादनार्थमाह-

निणहाइ दष भावोवउत्त जं कुज्ज सस्मदिट्ठीओ ।

निहवानाम्, आदिशब्दात् शोडिकानामाजीविकानां, यदिया द्रव्यनिमित्तं यो मंत्रदेवताराधनादौ नमस्कारः स द्रव्य-
नमस्कारः, तत्र द्रव्यनमस्कारे उदाहरणम्-वसंतदरे नगरे जियसत्तू राया, धारणी देवी, सो अन्नया देवीए सहितो ओलो-
यणट्ठितो दमगं पासइ, अणुंकपा दोणहवि जावा, देवी भणइ-नदिसरिसा रायाणो, भरियाइं भंरंति, रण्णा आणावितो,
क्यालंकारो दिन्नवत्यो तेहिं ड्यणीतो, सो य कच्छूए गहितल्लतो ओलगाविज्जइ, कालंतरेण राइणा से रज्जं दिन्नं,
पेच्छइ दंडभडभोइए देवतायणपूयातो करेमाणे, सो चितेइ-अहं कस्स करेमि ?, रण्णो आययणं करेमि, तेण देवउल्लं

कारियं, तस्य रण्णो देयीए य पडिमा कया, पडिमापवेसे राया देवी य आणीया, ताणि पुच्छंति-किं एयं?, सो साहइ,
 तुडो राया, सघिरोयं सफारेइ, सो तिसंधं पडिमातो अचेइ, राया पडियइ, ततो तुट्टेण राइणा से सपट्टाणगानि विइज्जाणि,
 अन्नया राया दंउजत्ताए गतो तं सपंतैज्जट्टाणेणु ठविज्जं, तत्थवि अंतैउरियाओ निरोहमसइमाणीतो तं चेव उवचरंति,
 सो नेच्छइ, ताहे तातो भत्तगं नेच्छंति, पच्छा सणियं पविट्ठो विट्ठालितो य, राया आगतो, सिट्ठे विणासितो, रायसमाणो
 त्तिायरो, अंतैउरथाणीया छफाया, अहवा न छफाया, किन्तु संकादयो पमाया, मा सेणियादीणवि दघनमोफारो भवि-
 स्सति, दमगत्थाणीया साहू, कच्छूथाणीयं मिच्छत्तं, दंडो संसारे विणियातो, एत्त दानमोफारो, 'भावोचउत्त जं कुज्ज
 सम्मदिट्ठीओ' भावनमस्कारो मनोवाफार्यरूपयुक्तः सन् यत्सम्यग्दृष्टिः करोति शब्दक्रियादिकं ॥ अत्र च नामादिनिक्षेपाणां
 योनयो यं निक्षेपमिच्छति तच्च उपदर्शयते-नैगमसद्भव्यवहारः कजुसुत्ताश्चतुरोऽपि निक्षेपान् मन्यन्ते, शब्दसमभिरूढैवंभूतास्तु
 भायनिक्षेपमेव केवलम्, आह च भाव्यकृत्-“भावं चिय सइनया सेसा इच्छंति सवनिक्खेवे” ॥ अन्ये पुनरेवं
 व्याचक्षते-नैगमश्चतुरोऽपि निक्षेपानिच्छति, सद्भव्यवहारीं स्थापनायज्जान् त्रीन् निक्षेपान्, ऋजुसूत्रः स्थापनाद्भव्यवर्जो द्वौ
 निक्षेपो, तद्यथा-नामनिक्षेपं भावनिक्षेपं च, त्रयः शब्दा भावनिक्षेपमेव केवलमिच्छन्ति, न शेषान् त्रीन्, तथा च तेषां
 प्रत्यः-‘पत्तरोऽपि नेगमनयो ववहारो संगहो ठवणयज्जं । उजुसुत्त पढमचरिमे इच्छति भावं तु सइनया ॥ १ ॥’ तदेतद-
 युक्तं, युक्तिधियोधात्, तथाहि-नैगमनयो यदि सामान्यमाही विशेषमाही च निर्विवादमविशेषेण स्थापनामिच्छति ततः
 सामान्यमाही सत्त्वानयो विशेषावलम्बी च व्यवहारनयः कथं स्थापनां नेच्छेत्?, सर्वदेशसद्वाहिनैगमन्यमतापेक्षया सद्-

हृदयहारनयमतयोरविशेषात् एतच्चावसीयते, तत्र तत्र प्रदेशे सर्वसद्वाहिणो नैगमस्य सद्ब्रह्मे देशसद्वाहिणो व्यवहारेऽन्तर्भा-
वविषयज्ञात्, यदप्यघादीत्-स्थापनाद्रव्यवर्जो द्वौ निक्षेपाविच्छति ऋजुसूत्र इति, तदप्यसमीचीनं, सम्यक् तत्त्वानभिज्ञा-
नात्, तथाहि-स्थापना नाम द्रव्यस्याकारविशेषः, द्रव्यं च ऋजुसूत्रनयोऽवश्यमिच्छति, केवलं न पृथक्सं, अतीतानागतयो-
र्विनिष्ठानुत्पन्नत्वेन परकीयस्यानुपयोगित्वेनावस्तुत्याभ्युगमात्, उक्तं चानुयोगद्वारेषु-“उज्जुसुयस्त एगो अणुवत्ते आग-
मतो एगं दयावस्सयं, पुहुत्तं नेच्छइ” इति, तद् यदि द्रव्यं सुवर्णादिकं पिण्डाद्यवस्थायां तथाविधकटककेयूराद्याकाररहित-
तया निराकारमपीच्छति, भविष्यत्कुण्डलादिपर्यायलक्षणभावहेतुत्वात्, ततः साक्षात् साकारं (कथं) नेच्छेत्?, तस्य
ननु सुतरामभ्युपगमः, तस्मात् ऋजुसूत्रोऽपि नैगमनय इव चतुरोऽपि निक्षेपानिच्छतीति प्रतिपत्तव्यमित्यलं परमान्द्यप्रका-
शनेन ॥ गतं निक्षेपद्वारम्, तत्र पञ्चसु नामिकादिषु पदेषु यन्नमस्कारे पदं तदुपदर्शयन्नाह-

नेवाइयं पदं द्रव्यभावसंकोअणपयत्थो ॥ ८९० ॥

निपतत्यर्हदादिपदपर्यन्तेष्विति निपातः, निपाते भवं नैपातिकम्, अध्यात्मादित्यादिकण, यदिवा निपात एव नैपातिकं,
धिनयादेराकृतिगणत्वात् स्वार्थिक इकण, तत्र नम इति नैपातिकं पदं ॥ गतं पदद्वारम्, अधुना पदार्थद्वारमाह-‘द्रव्यभा-
संकोयणपयत्थो’ नम इति ‘णमू प्रहृत्वे’ नमनं नमः, औणादिकोऽसप्रत्ययः, अस्वार्थः-पूजा द्रव्यभावसङ्कोचनलक्षणा,
तत्र द्रव्यसङ्कोचनं करशिरःपादाद्यवयवसङ्कोचः, भावसङ्कोचनं विशुद्धस्य मनसो व्यापारः, सूत्रे चैवं समासः-द्रव्यभावस-
ङ्कोचनात्मकः पदार्थो द्रव्यभावसङ्कोचनपदार्थः, शाकपार्थिवादिदर्शनात् मध्यपदलोपी समासः, एष चात्र भावार्थः-नमोऽ-

ईन्द्र इति किमुक्तं भवति ?-द्रव्यभावसङ्कोचलक्षणां भगवतामर्हतां पूजां करोमि, द्रव्यभावसङ्कोचनवियये च भङ्गश्चतु-
ष्टयं, द्रव्यसङ्कोचनं न भावसङ्कोचनमित्येको भङ्गो, यथा पालकस्य, भावसङ्कोचनं न द्रव्यसङ्कोचनमिति द्वितीयो, यथाऽनु-
सरयिमानयासिनां देवानां, द्रव्यभावयोः सङ्कोचनमिति तृतीयो यथा शांभस्य, न द्रव्यसङ्कोचनं न भावसङ्कोचनमिति
शून्यो भङ्गः, इह भावसङ्कोचनं प्रथानं, द्रव्यसङ्कोचनं तु तदुच्चिनिमित्तं प्रथानं, केवलं तु विफलमेव ॥ गतं पदार्थद्वारम्,
अनुना प्ररूपणाद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

दुयिहा परूयणा छप्पया य नवहा य छप्पया इणमो । किं कस्स केण च क्विं केचचिरं कइविहो अ भवे ? ॥८९१॥
द्विविधा-द्विप्रकारा प्ररूपणा-घर्णना, द्वैविध्यमेव दर्शयति-पद्पदा च नवधा-नवप्रकारा, नवपदेति तात्पर्यार्थः, चश-
ब्दात् पद्मपदा च, तत्र पद्पदा इणमो-इयं, किं कस्याः केन वा फ वा कियच्चिरं कतिविधो वा, भवेन्नमस्कारः ? ॥ तत्र
किंद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

किं ? जीयो तप्परिणओ (१) पुपपडियदओ ल जीवाणं । जीयस्स च जीवाण च पडुच पडिवज्जमाणं व (तु) ॥८९२॥
किंशब्दः क्षेपप्रश्नपुंसकव्याकरणेषु, तत्रेह प्रश्ने, अयं च प्राकृतेऽलिङ्गः, सर्वादिः, नपुंसकनिर्देशः, सर्वलिङ्गः सद्
यथायोगमभिसम्बध्यते, किं सामायिकं ? को नमस्कारः ? तत्र नैगमादिनयानामविशुद्धानां मतमधिकृत्याजीवादिव्युदा-
मेनाह-जीयो, नाजीयः, स च सद्ब्रह्मनयापेक्षया मा भूदविशिष्टः स्कन्धः, स्कन्धो नाम सर्वास्तिकायसङ्घातः, यदाहुस्तन्म-
तामटग्निनः-“पुरुष पपेदं मिं सर्वं यज्जतं यच्च भाव्यं उतामृतत्वस्येशानो यदग्नेनातिरोहति” इत्यादि, तथा तन्नयवि-

शेषोपदेश्यैव सा भूदविशिष्टो ग्रामस्ततो नोस्कन्धो नोस्कन्धो इति वाक्यशेषो द्रष्टव्यः, तथाहि-सर्वोस्तिक्कायमयः स्कन्धः, तदेकदेशो जीवः, स चैकदेशत्वात् स्कन्धो न भवति, अनेकस्कन्धापत्तेः, प्रतिजीवं स्कन्धत्वाभ्युपगमात्, अस्कन्धोऽपि न भवति, स्कन्धान्तर्वर्त्तित्वाद्, अन्यथा स्कन्धाभावप्रसङ्गात्, प्रत्येकमस्कन्धत्वात्, अनभिलाष्योऽपि न भवति, वस्तुचि-
त्, तस्मात् नोस्कन्धः, स्कन्धैकदेश इति भावः, स्कन्धदेशविशेषताद्योतको नोशब्दः, एवं नोग्रामोऽपि भावनीयः,
।सो नाम चतुर्दशभूतग्रामसमुदायः, स चतुर्दशभूतग्रामः पर्याप्तसूक्ष्मैकेन्द्रियादयः, यद् वक्ष्यति-“एर्गिविय सुहुमि-
श्रियरपणिदिया य सवितिचऊ । अपज्जत्ता पज्जत्ता मेदेण चउहसगामा ॥ (प्रति. सं.) ॥ १ ॥” कृतं प्रसङ्गेन,
प्रकृतं प्रस्तुमः, तत्र सामान्येनाशुद्धनयानां नैगमादीनां जीवोऽनुपयुक्तोऽपि तज्ज्ञानलब्धियुक्तो योग्यो वा नमस्कारः,
नमस्कारनमस्कारवतोरभेदोपचाराच्चैवं निर्देशः, सम्प्रति शब्दादिशुद्धनयमतमधिकृत्याह-‘तत्परिणतो’ इति, जीव इति
वर्त्तते, शब्दादिनयाः प्राहुः-जीवस्तत्परिणतो-नमस्कारपरिणत एव नमस्कारो भवति, नापरिणतः, उक्तं च-“तत्परिणा-
मोचिय ततो सदाईणं तथा नमोकारो । सेसाणमणुवत्तो व लद्धिसहितोऽहवा जोगो ॥ १ ॥” एकत्वानेकत्वचिन्तायां तु
नैगमस्य सामान्यप्राहिणः सद्ब्रह्मे विशेषप्राहिणो व्यवहारेऽन्तर्भावविवक्षणात् सद्ब्रह्मादिभिरेव पङ्क्तिर्नैविविचारः, तत्र सद्ब्रह्मस्य
नमस्कारजातिमात्राक्षेपादेको नमस्कारः, व्यवहारस्य व्यवहारपरतया व्यक्तिभेदेन बहवो नमस्काराः, ऋजुसूत्रादयस्तु
स्यैवैतमानमात्राभ्युपगमपरतया प्रत्येकमेकमेव नमस्कारमिच्छन्ति, तमपि चोपयुक्तमिति, उक्तं च-“संगहनतो नमो-
-ये.मया एगं । इच्छइ धवहारी पुण एगमिहेगं व्ह वहवो ॥ १ ॥ उज्जुसुयाईणं पुण जेण सयं संपयं च

पर्युति । परोप्यं परोप्यं तेण नमोकारमिच्छंति ॥ २ ॥” अत्र ‘एगमिहेग’मित्यादि, एकं-नमस्कारयन्तमिह-जीवलोके एकं
 नमस्कारमिच्छति, यहन नमस्कारयतो जीवान् बह्वनमस्कारानिति, गतं किमिति कस्येति श्रारम्,
 तत्र प्राहप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकाङ्क्षीकरणतः प्ररूपणमाह-‘पुयपडियन्नतो उ जीयाण’मित्यादि, इह यदा पूर्वप्रतिपन्न एवा-
 धिदियते तदा व्ययहारनयमतमाश्रित्य जीवानां विज्ञेयो, बहुजीवस्वामिक इत्यर्थः, प्रतिपद्यमानं तु प्रतीत्य जीवस्य जीवानां
 या नमस्कारः, यदा एको जीवो नमस्कारं प्रतिपद्यते तदा जीवस्येति, यदा तु बहवो जीवास्तं प्रतिपद्यन्ते तदा जीवानामिति
 अश्रुगमनिका, भावापसवयम्-सद्वहनयस्य पूर्वप्रतिपन्नचित्तायां प्रतिपद्यमानकचित्तायां च एकस्वामिक एव नमस्कारो,
 जातिमानाम्युपगमात्, दोषनयानां तु व्ययहारादीनां प्रतिपद्यमानको नमस्कारस्यैको वा जीवोऽनेके वा, पूर्वप्रतिपन्नस्तु
 नियमोनेके, तेषां गतिचतुष्टयेऽपि मार्गणायामसङ्ख्येयानां सदैव लाभात्, आह च-‘पडिवज्जमाणतो पुण एगोऽजेने
 य संगणं मौजुं । इद्धो सेसनयाणं पडियत्ता नियमतोऽणेगा ॥ ३ ॥” इह ऋजुसूत्रादयोऽविशुद्धाः प्रतिपत्तव्याः, अनेकाम्युप-
 मात्, अन्यथा परकीयानम्युपगमेनानैकाम्युपगमानुपपत्तेः, अथ नमस्करणं नमस्कारः, नमस्करणक्रिया च सकम्पिका,
 ततः संनायः-किमती नमस्कारो नमस्कृतिक्रियानिष्पादकस्य कर्तुः उत नमस्कार्यस्य पूज्यस्य ?, उच्यते, अत्र नयैर्विचारः,
 तत्र नेगमव्यवधानयमतं नमस्कार्यस्य नमस्कारो, न नमस्कृत्युः, तस्य तदुपभोगाभावात्, तथाहि-यद्यपि नाम नमस्कारक्रि-
 यानिष्पादकः कर्ता तथापि नासी तं नमस्कारमुपमुक्ते, किन्तु नमस्कार्य एव, ततो यथा भिधानिष्पादकोऽपि दाता न
 तादुपमुक्ते इति तस्य न भिक्षा, किन्तु भिक्षोः, एवं नमस्कारोऽपि नमस्कार्यस्यैव, नतु नमस्कृत्युरिति, नमस्कार्यं तु वस्तु

द्विविधं-जीवरूपमजीवरूपं च, जीवरूपं जिनादि अजीवरूपं तत्र्यतिमादि, जीवाजीवपदाभ्यां वैकवचनबहुवचनाभ्यामष्टौ भङ्गाः, तद्यथा-जीवस्य १ अजीवस्य २ जीवानां ३ अजीवानां ४ जीवस्याजीवस्य च ५ जीवस्याजीवानां च ६ जीवानामजीवस्य च ७ जीवानामजीवानां च ८, अत्रोदाहरणानि-‘जीवस्स सो जिणस्स उ अज्जीवस्स उ जिणिंदपडिमाए । जीवाण जईणंपि व अज्जीवाणं तु यडिमाणं ॥१॥ जीवस्सजीवस्स य जइणो विवस्स वेगतो समयं । जीवस्सजीवाण य जइणो पडिमाण वेगत्य ॥२॥ जीवाणमजीवस्स य जईण विवस्स वेगतो समयं । जीवाणमजीवाण य जईण पडिमाण वेगत्य ॥ २ ॥’ ननु प्राक् सर्वनयमताभिप्रायेणेदमुक्तं-‘जीवो नमस्कारः’ केवलं केषांचिन्नयानामभिप्रायेण सामान्येन जीवः अपरेयां नमस्कारक्रियापरिणतः, अत्र तु विपरीतार्थकथनमिति कथं न विरोधः?, नैप दोषः, नमस्कारो हि प्रागुक्त्युक्तिभिः सर्वनयमताभिप्रायेण जीव एव, जीवादन्त्यस्य नमस्कारक्रियाकर्तृत्वायोगात्, केवलं स जीवकर्तृकोऽपि सन् कस्याबुपयोगद्वारेणाभवतीति स्वामित्वचिन्तामात्रमत्र क्रियते, ततो न कश्चिद्दोषः, आह च भाष्यकृत्-‘जीवोत्ति नमोक्कारो नणु सव्वमयं कंहं पुणो भेओ ? । इह जीवस्सेव सतो भन्नइ सामित्तचित्तेयं ॥ १ ॥’ सद्ब्रहनयस्तु सामान्यमात्रग्राही, अत एव अयं स्वः अयं परः अयं जीवः अयमजीव इति विशेषणनिरपेक्षो नमस्कारं-नमःसामान्यमात्रमेकस्य स्वामिमात्रस्य जीवाजीवविशेषणरहितस्याभिमन्यते, न बहूनां, नापि बहुप्रभेदान्नमस्कारान्, न खलु स जीवस्यायं नमस्कारोऽयमजीवस्यायं स्वस्य अयं परस्येति स्वामिभेदान् कर्तृभेदान् वा नमस्कारस्यानुमन्यते, सामान्यमात्राक्षेपात्, उक्तं च-‘सामन्नमेत्तगाही सपरजियेयरविसेसणोऽभिन्नो । न य भेयमिच्छइ सया स नमोसामन्नमेत्तस्स ॥ १ ॥’ अथवा स सद्ब्रहनयः सर्ववस्तूनां सर्वेषामपि च

धर्मधम्मिणाममेदमात्रमेवेच्छति, न भेदं, ततः कस्यासौ नमस्कार इति स्वामित्वाचिन्तैव तन्मतेन नोपपद्यते, केवलं नमस्कारक्रियानिष्पादको जीवो, जीवाजीवानां च भेद इति, जीवो नमस्कार इति सर्वदैव तदभिप्रायेण तुल्याधिकरणता, अशुद्धतरो वा कश्चित् सद्ब्रह्मो नमस्कारं सम्बन्धितयाऽभिमन्यमानो जीवस्येति प्रतिपद्यते, नाजीवस्य नापि जीवानामित्यादि, आह च—“जीवो नमोत्ति तुल्लाहिगरण्यं वेइ नउ स जीवस्स । इच्छइ वाऽसुद्धयरो तं जीवस्सेव नऽद्धस्स ॥ १ ॥” ऋजुसूत्रमतं तु नमस्कारस्य ज्ञानक्रियाशब्दरूपत्वात् तेषां च कर्तुरनर्थान्तरत्वात् कर्तृस्वामिक एव नमस्कारो, न पूज्यस्वामिकः, आह च—“उज्जुसुयमयं नाणं सद्दो किरिया व जं नमोक्कारो । होज्ज नहि सवहा सो जुत्तो तक्कचुरअस्स ॥ १ ॥” शब्दादिनयाः प्राहुः—ज्ञानमेव नमस्कारो, न शब्दक्रिये, व्यभिचारात्, तथाहि—शब्दक्रियाविरहेऽपि भवति नमस्कारोपयोगमात्रादिष्टफलसिद्धिः, न तदभावे शब्दक्रियासद्भावेऽपीति, ततस्तन्मतेनोपयुक्तस्य कर्तुरेव नमस्कारो, न वाद्यस्य, आह च—“जं नाणं चेव नमो सद्दार्इणं न सद्दकिरियातो । तेण विसेसेण तयं वज्जइस न तेऽणुमन्नंति ॥१॥” कस्येतिद्वारं गतम्, अधुना केनेति द्वारमुच्यते—केन साधनेन साध्यते नमस्कारः?, तत्रेयं गाथा—

नाणावरणिज्जस्स य दंसणमोहरस तह खओवसमे । जीवमजीवे अट्टसु भंगेसु अ होइ सवथ ॥ ८९३ ॥

ज्ञानावरणीयस्येति सामान्योक्तावपि मतिज्ञानावरणीयस्य श्रुतज्ञानावरणीयस्य चेति द्रष्टव्यं, नमस्कारस्य मतिश्रुतज्ञानान्तर्गतत्वात्, ज्ञानं च सम्यग्दर्शनमृते न भवति, तत आह—‘दर्शनमोहस्य’ दर्शनमोहनीयस्य च यः क्षयोपशमस्तेन साध्यते नमस्कारः, तद्वशादवाप्यते नमस्कार इति भावः, तस्य च आचरणस्य द्विविधानि स्पष्टकानि भवन्ति—सर्वोपघातीनि

देशोपघातीनि च, सर्वं स्वाचार्यं गुणमुपपन्नन्तीत्येवंशीलानि सर्वोपघातीनि, स्वाचार्यस्य गुणस्य देशमुपपन्नन्तीत्येवंशीलानि देशोपघातीनि, तत्र सर्वेषु सर्वघातिषु स्पष्टकेषु उद्घातिषु देशोपघातीनां च स्पष्टकानां प्रतिसमयशुद्ध्यपेक्षमनन्तैर्भगिः क्षयमुपगच्छद्विविमुच्यमानः क्रमेण नमस्कारत्व प्रथमं नकारलक्षणमक्षरं लभते, एवमेकैकवर्णं प्राप्या समस्तं नमस्कारं लभते “मइसुयनाणावरणं दंसणमोहं च तदुपघातीणि । तफ्फडुगाइं दुविहाइं सबदेसोवघाईणि ॥ १ ॥ सर्वेषु सबघाइसु हएसु देसोवघाइयाणं च । भागेहिं मुच्चमाणो समए समए अणंतेहिं ॥२॥ पढमं लहइ नकारं एकेकं वन्नमेवमन्नंपि । कमसो विसु-ज्जमाणो लभइ समत्तं नमोकारं ॥ ३ ॥ क्षयोपशमस्वरूपं चैवम्-उदयावलिकाप्रविष्टस्यांशस्य क्षयः, शेषस्य तूपशमः, उक्तं च-“स्त्रीणमुद्ग्नं सेत्तयमुवसंतं भन्नए खतोवसमो ॥” गतं केनेति द्वारम् । अधुना कस्मिन्निति द्वारावसरः, तत्र कस्मिन्निति सप्तमी अधिकरणे, अधिकरणं चाधारः, स च चतुर्भेदः, तद्यथा-व्यापक औपश्लेषिकः सामीप्यको वैपयिकश्च, तत्र व्यापको यथा तिलेषु तैलं, औपश्लेषिको यथा कटे आस्ते, सामीप्यको यथा गङ्गायां घोषः, वैपयिको यथा रूपे चक्षुः, तत्राद्योऽभ्यन्तरः, शेषा बाह्याः, अत्र नयैर्विचारः, तत्र नैगमव्यवहारौ बाह्यमिच्छतः, तन्मतानुवादि साक्षादिदं गाथाश-कलं ‘जीवमजीवे’ त्यादि, जीवमजीव इति प्राकृतशैल्या अभूतसैवानुस्वारस्यागमः, तस्त्वत एष भावार्थः-जीवेऽजीवे इ-त्यादिष्वष्टसु भङ्गेषु भवति, सर्वत्र नमस्कार इति गम्यते, नमस्कारो हि जीवगुणत्वात् जीव एव, स च यदा गजेन्द्रादौ तदा जीवे, यदा कटादौ तदा अजीवे, यदा बहुषु पुरुषेषु तदा जीवेषु ३ यदा बहुषु कटादिषु तदा अजीवेषु ४ यदा एकस्मिन् घोटेकं आस्तरणे च तदा जीवेऽजीवे च ५ यदा एकस्मिन्नेव घोटेके बहुवास्तरणेषु तदा जीवेऽजीवेषु ६ यदा बहुषु पुरुषेषु

वाहकेष्वेकस्मिन् वाहने शिथिकादौ तदा जीवेष्वजीवे च ७ यदा बहुषु पुरुषेषु वाहकेषु बहुषु च वाहनाङ्गेषु तदा जीवेष्वजीवेषु
 च ८ । आह-पूज्यस्य नमस्कार इति नैगमव्यवहारी, स एव च किमित्याधारो न भवति येन पृथगिष्यते ? , उच्यते, नाव-
 द्यं यत् यस्य सम्बन्धि तस्य स एवाधारः, अन्यथापि दर्शनात्, यथा देवदत्तस्य धान्यं क्षेत्रे, ततोऽत्रापि पृथगाधार इत्य-
 एमङ्गी, तुशब्दात् शेषनयाक्षेपः, स विनयेजगानुग्रहाय सङ्क्षेपतो ददर्शते, तत्र सङ्ग्रहनयः सामान्यमात्रग्राहितया स्वपर-
 जीवेतरविशेषणरहित इति नमस्कारमाधारमात्रे अविशिष्टे इच्छति, आह च-“सामञ्जमेतगाही सपरजिएयरविसेसनिर-
 वेकलो । संगहनओऽभिमन्नइ आहारे तमविसिद्धंमि ॥ १ ॥” अपरस्तु जीवधर्मो नमस्कार इति जीवे एवाधारे, नाजीवे
 इति प्रतिपन्नः, यदियाऽन्योऽन्यत्र वर्तते इति व्यधिकरणं सङ्ग्रहनयो मूलत एव नाम्युपगच्छतीति तन्मते नाधिकरण-
 चिन्ता, ऋजुसूत्रस्तु ज्ञानं शब्दः क्रिया वा नमस्कार इति प्रतिपन्नवान्, ज्ञानादयश्च जीवादनन्य इति जीव एव मन्यते
 नमस्कारं, नान्यत्र, ननु ऋजुसूत्रोऽन्यमप्याधारमिच्छत्येव ‘आकाशे यस्ती’ति वचनात्, सत्यमेतत्, केवलं द्रव्यविवक्षा-
 यां न गुणविवक्षायामित्यदोषः, शब्दादयस्तु ज्ञानरूपमेव नमस्कारमित्यन्तः, न शब्दक्रियारूपं, अतो ज्ञानरूपे जीवे
 प्येच्छति, नान्यत्र, गतं कस्मिन्निति द्वारम् । अयुना कियधिरमसौ भवतीति निरूपयन्नाह—

उयजोग पदुयंतोमुहुत्तलद्वीइ होइ उ जहन्नो । उकोस द्विई छावद्वि सागर (द्वारं) अरिहाइ पंचविहो (द्वारं) ८९४
 इह नमस्कारस्य कालचिन्ता द्विधा-उपयोगतो लब्धितश्च, तत्रोपयोगं प्रतीत्य स्थितिर्जघन्यत एत्कर्पतश्चान्तर्मुहूर्त्तमेव,
 ‘लद्वीप’ इत्यादि, लब्धेस्तु तदावरणधयल्याया जघन्यतः स्थितिः अन्तर्मुहूर्त्तमेव, एत्कर्पतः पद्मपट्टिसागरोपमाणि, साति-

रेकाणीति गम्यते, सम्यक्त्वकालो हि नमस्कारकालः, सम्यक्त्वकालश्चोत्कर्षतो लब्धिमधिकृत्य नरभवातिरेकाणि पट्टपट्टिः सागरोपमाणीति, एषा च चिंता एकं जीवमधिकृत्य, नानाजीवान् प्रति पुनः सर्वकालमिति ॥ द्वारम् । सम्प्रति 'कतिविहो वै' त्यस्य प्रश्नस्य निर्वचनार्थो गाथावयवः, 'अरिहाइ पंचविहो' इति, अर्हत्सिद्धाचार्योपाध्यायसाधुपदानामादौ सन्निपातान् दर्शनादिपञ्चविधार्थसम्बन्धात् पञ्चविधो नमस्कारः, द्वारम् ॥ एतेन अर्थान्तरेण तत्त्ववृत्त्या नम इति पदस्याभिसंबन्धमाह ॥ गता पट्टपदप्ररूपणा । सम्प्रति नवपदप्ररूपणाया अवसरः, तत्रेयं गाथा—

संतपयपरूवणया १ दधपमाणं च २ खित्त ३ फुसणा य ४ ।

कालो य ५ अंतर ६ भागो ७ भावे ८ अप्पावहुं ९ चेव ॥ ८९५ ॥

सदिति सद्भूतं, विद्यमानार्थमित्यर्थः, सच्च तत्पदं च सत्पदं तस्य प्ररूपणा सत्पदप्ररूपणा, कार्येति वाक्यशेषः, यतश्च नमस्कारो जीवद्रव्यादभिन्न इति द्रव्यप्रमाणं यत्कव्यं, कियन्ति नमस्कारवंति जीवद्रव्याणि ?, तथा क्षेत्रमिति कियति क्षेत्रे नमस्कारः, एवं स्पर्शना च कालश्च अन्तरं च वक्तव्यं, तथा भाग इति नमस्कारवन्तः श्रेयजीवानां कतिभागे वर्तन्ते इति भागो यत्कव्यः, तथा 'भावे'ति कस्मिन् भावे नमस्कारो वर्तते इति वाच्यम्, 'अप्पावहुं चेव'त्ति अल्प-चहुत्वं च यत्कव्यं, प्राक्प्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकापेक्षेयति गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्राद्यं द्वार-मभिधित्सुराह—

संतपयं पडिवन्ने पडिवज्जंते य मग्गणं गइसु १ । इंदिय २ काये ३ जोए ४ धेए ५ य कसाय ६ लेसासु ७ ॥ ८९६ ॥

सम्मत्त ८ नाण ९ दंसण १० संजय ११ उचओगओ १२ य आहारै १३ ।

भात्तग १४ परित्त १५ पज्जत्त १६ सुद्धुम १७ सघ्नी य १८ भव १९ चरिमे २० ॥ ८९७ ॥

सत्पदस्य-विषयमानार्थस्य नमस्कारलक्षणस्य, सूत्रे च द्वितीया पष्ठ्यर्थं देदित्तव्या प्राकृतत्वात्, पूर्वप्रतिपद्धान् प्रतिपद्य-
मानकथाश्रित्य मार्गणा-अन्येपणा कर्त्तव्या, फवेत्याह-गतिषु चतसृष्वपि, तथा-नमस्कारः किमस्ति किं वा नास्तीति,
तनास्तीति श्रुतः, तथाहि-चतुष्पकारायामपि गती नमस्कारस्य पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः, प्रतिपद्यमानकास्तु विवक्षितकाले
भाष्याः, कदाचिद् भवन्ति कदाचिन्नेति, एवमिन्द्रियादिषु चरमान्तेषु द्वारेषु यथा पीठिकायां मतिज्ञानस्य सत्पदप्ररूपणा
कृता तथा नमस्कारस्यापि कर्त्तव्या, तयोरभिन्नस्वामिकत्वेनैकवक्तव्यत्वात् ॥ तदेवं गतं सत्पदप्ररूपणाद्वारम्, अधुना
द्रव्यप्रमाणक्षेत्रस्पर्शनारूपं द्वारत्रयमभिहितसुराह—

पलियासंलिज्जइमो पडिवन्नो होज्ज खित्त लोअस्स । सत्तसु चउदसभागेसु हुज्ज फुसणावि एमेव ॥ ८९८ ॥

इह नमस्कारस्य प्रतिपद्यमानकाः कदाचिद्भवन्ति कदाचित्त, यदापि भवन्ति तदापि जघन्यत एको द्वौ वा, उत्कर्षतः
सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमस्य असद्व्येयभागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तायत्प्रमाणाः, 'पलियमसंखेज्जइमो पडिवन्नो'त्ति पल्यो-
पमस्य-सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमस्य असद्व्येयो भागः, पूर्वप्रतिपन्नाः जघन्यतः सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमासद्व्येयभागप्रदेशप्रमाणाः,
उत्कर्षतोऽप्येतायत्प्रमाणा एव, नवरं जघन्यपदाबुत्कृष्टपदमधिकमवसातव्यमिति । द्वारम् ॥ क्षेत्रद्वारमाह-'खेत्त लोअस्से'-
त्यादि, क्षेत्रमधिकृत्य चिन्तायां लोकस्य सत्तसु चतुर्दशभागेषु भवेन्नमस्कारः, इयमूर्धलोकमधिकृत्य चिन्ता, अधोलोक-

चिन्तायां तु पश्यतु चतुर्दशभागेषु द्रष्टव्यम्, तंधाहि-नमस्कारयान् जीव ऊर्ध्वमनुत्तरसुरेषु गच्छन् लोकस्य सप्तसु
चतुर्दशभागेषु भवति, अपस्तु पृथिव्यां गच्छन् लोकास्य पंचसु चतुर्दशभागेष्विति । 'कुसुणादि एमेव' इति, एवमेव
राशनाऽपि यकल्या, नवरं स्वर्गनाचिन्तायां पर्यन्तवर्तिनोऽपि प्रदेशान् स्पृशतीति क्षेत्रात् स्वर्गनाया भेदेनाभिधानं ॥
सम्प्रति कालद्वारप्रतिपादनार्थमह—

एगं पटुच हिटा तहेव नाणाजियाण सवद्धा ।

एकं नमस्कारयन्तं जीवं प्रतीत्य यथैवाधस्तात् 'इवओग पडुचंतोमुहुत्त लद्धीउ होइ उ जहण्णा' इत्यादिना काल
वक्तुः तथैवेहापि यकल्या; नानाजीवानां पुनर्नमस्कारचिन्तायां सर्वाद्वा-सर्वः कालः, लोकेऽस्याऽऽकालमधिच्छेदेन
भावात् । गतं कालद्वारम्, अधुनाऽन्तरद्वारं भावद्वारं चाह—

अंतर पटुचमेगं जहन्नमंतोमुहुत्तं तु ॥ ८९१ ॥

उक्तोसेणं चैयं अद्वापरियट्ठओ य देसूणो । नाणाजीवे नत्थिय उ भावे य भवे खओवसमे ॥ ९०० ॥
नमस्कारात् परिश्रष्टस्य पुनर्नमस्कारलाभे यदयान्तरालं तत् एकं जीवं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्तम्, उत्कर्षतस्त्वे-
तदेव दर्शयति—'अद्वा परियट्ठो उ देसूणो' अर्थः पुद्गलपरावर्त्तो देशोनः; प्रासभायनमस्कारस्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्र-
संसारभावात्, नानाजीवान् प्रति पुनर्नास्त्यन्तरं, न खलु स कश्चनापि कालोऽस्ति यत्र सर्वथा न कस्यापि लोके नम-
स्कारसंभव इति, द्वारम् । भावे तु विचार्यमाणे नमस्कारो भवेत् क्षायोपद्रमिके, एतच्च प्राचुर्यमङ्गीकृत्योक्तम्, अन्यथा

ध्यायिकोपशमिकयोरप्येके पदन्ति, तत्र ध्यायिके यथा श्रेणिकस्य, औपशमिके श्रेण्यन्तर्गतानामिति, इह यद्यपि 'उद्देश-
क्रमेण निर्देश' इति भागद्वारव्याख्यानानन्तरं भागद्वारव्याख्यानमुचितं तथापि 'विचित्रा सूत्रगति'रिति न कश्चिदोपः ॥
सम्प्रति भागद्वारं व्याख्यातुराह—

जीवाणऽणंतभागो पडियन्नो सेसगा अणंतगुणा ।

जीवानामनन्ततमो भागो नमस्कारस्य प्रतिपन्नः प्राप्यते, दोपास्तु नमस्कारमप्रतिपन्ना मिथ्यादृष्टयोऽनन्तगुणाः, गतं
भागद्वारम् । अल्पवहुत्वद्वारम्—यथा पीठिकायां मतिज्ञानस्य तथा भावनीयं ॥ तदेवं कृता नवपदप्ररूपणा, सम्प्रति चश-
ब्दादिषां पञ्चविधप्ररूपणामभिधाय पश्चिमाधेन वस्तुद्वारं निरूपयति—

वस्तुं अरहंताइं पंच भवे तेसिमो हेज्ज ॥ ९०१ ॥

वस्तु दलिकं द्रव्यं योग्यमर्हमित्यनर्थान्तरं, तत्र वस्तु-नमस्कारस्य योग्यमर्हदादयः पञ्च भवन्ति, तेषां च वस्तुत्वे-नम-
स्कारार्हत्वेऽयं पक्ष्यमाणलक्षणो हेतुः ॥ साम्प्रतं चशब्दसूचितां पञ्चविधां प्ररूपणां प्रतिपिपादयितुराह—

आरोचणा य भयणा पुच्छणा तह् दावणा य निज्जवणा ।

आरोपणा भजना पृच्छा 'दायण'सि दर्शना दापना वा निर्योपना च, तत्र किं जीय एव नमस्कारः? आहोश्चिन्नम-
स्कारो वा जीय? इत्येवं यत्परस्परमधारणाऽऽरोपणं पर्यवृत्योगरूपमेया आरोपणा, उक्तं च—'किं जीयो होज्ज नमो?
नमो प जीयोसि? जं परोप्परतो । अण्णारोवणमेसो पज्जणुजो गो मयाऽऽरुवणा ॥१॥' अत्र जीय एव नमस्कार इति प्रत्य-

यस्थानं भजना, तथाहि-जीव एव नमस्कार इत्युत्तरपदांधारणं, अजीवात् व्ययच्छिद्य जीव एव नमस्कार इत्यवधारणात्; जीवस्त्वनवधारितो नमस्कारो वा स्यादनमस्कारो वा; यथा द्रुम एव चूत इत्युक्ते द्रुमश्चूतोऽचूतो वा, तत एतत्प्रत्यवस्थानमेकपदव्यभिचाराद्भजना, आह च-“जीवो नमोऽनमो वा नमो उ नियमेण जीव इइ भयणा । जह चूतो होइ द्रुमो द्रुमो उ चूतो अचूतो वा ॥ १ ॥” एवं भजनायां कृतायां शिष्यः प्राह-यदि नाम न सर्वो जीवो नमस्कारः तर्हि स किंस्वरूपो जीवो नमस्कारः? किंस्वरूपो वा अनमस्कारः? इति पृच्छा, अत्र प्रतिव्याकरणं दापना, नमस्कारपर्यायपरिणतो जीवो नमस्कारो, नापरिणत इति, निर्यापना त्वेप एव नमस्कारपर्यायपरिणतो जीवो नमस्कारः, नमस्कारोऽपि जीवपरिणाम एव, नाजीवपरिणाम इति, अथ दापनानिर्यापनयोः कः प्रतिविशेषः?, उच्यते-दापना प्रश्नार्थव्याख्यानं, निर्यापना तस्यैव निगमनम् ॥ अथेवमन्या चतुर्विधा प्ररूपणा—

नमुष्कारऽनमोकारो नोआइजुए व नंवहा वा ॥ ९०२ ॥

इह चातुर्विधं प्ररूपणायाः प्रकृत्यकारनोकारोभयनिपेयसमाश्रयणात् प्रतिपत्तव्यम्, तत्र प्रकृतिर्नाम शुद्धतास्वभावो यथा नमस्कार इति, स एव नजा सम्बन्धादकारसम्भवेऽनमस्कारः, स एव नोशब्दोपादानात् नोनमस्कारः, उभयनिपेधात् नोअनमस्कारः, तत्र नमस्कारः अनमस्कार इति भङ्गकद्वयं साक्षादुपात्तं, ‘नोआदियुते’ इति नोशब्देन आदिर्युक्तो यस्य नमस्कारस्य इतरस्य वा अनमस्कारस्य स नोआदियुक्तः, अनेन शेषौ द्वौ भङ्गावक्षिप्तौ, नोनमस्कारो नोनमस्कारो नोनमस्कार इति, तत्र नमस्कारो नाम नमस्कारपरिणतो जीवः, अनमस्कारस्त्वपरिणतो लब्धिश्चून्यो वा, नोनमस्कारो

विवक्षया नमस्कारदेशोऽनमस्कारो वा, देवसर्वनिषेधपरत्वान्नोशब्दस्य, नोअनमस्कारदेशोऽपि अनमस्कारदेशो वा नमस्कारो वा, एषा चतुर्विधा प्ररूपणा । अर्थतेषु भङ्गेषु मध्ये को नयः कान् भङ्गकानिच्छतीति निरूच्यते, तत्र शब्दादयस्त्रयः शब्दनयाः सम्पूर्णमेव प्रदेशरहितमखण्डं वस्तुभ्युपगच्छन्तीति तन्मतेन द्वावेव भङ्गौ-नमस्कारोऽनमस्कार इति, नैगमादयस्तु चत्वरो नया देशप्रदेशानपि वस्तुनोऽभ्युपगच्छन्तीति तन्मतापेक्षया चत्वरोऽपि भङ्गाः, तदेवं प्रागुक्ता पत्रयविधा प्ररूपणा इयं चतुर्विधेति सङ्कलने प्रकारान्तरेण नवविधा प्ररूपणा प्रतिपादिता द्रष्टव्या, गतं प्ररूपणाद्यारम् । इदानीं 'वक्तुं तदरहंताई पंच भवे तेसिमो हेऊ' इति गाथाशकलोपन्यस्तं वस्तुद्वारमयसप्राप्तं विस्तारतो व्याख्यायते, तचानन्तरोक्तं गाथाशकलं प्रागेव व्याख्यातं, नवरं तत्र यदुक्तं 'तेषां वस्तुत्वे अयं हेतु' रिति स इदानीं हेतुरुच्यते, तत्रेयं गाथा—

मग्गो अविष्पणासो आयारे विणयया सहायत्तं । पंचविहनमुक्कारं करेसि एएहिं हेऊहिं ॥ ९०३ ॥

मार्गः अविप्रणाश आचारः विनयता सहायत्वं यथाक्रममर्हदादीनां नमस्कारार्हत्वे इमे हेतवः, तथा चाह-पत्रयविधनमस्कारं करोम्येतहेतुभिरिति ॥ इयमत्र भावना-अर्हतां नमस्कारार्हत्वे मार्गः-सम्यग्दर्शनादिलक्षणो हेतुः, तथाहि-असौ मार्गो भगवन्निरेव प्रदर्शितः तस्माच्च मुक्तिपदावाप्तिः ततः परम्परया मुक्तिहेतुत्वान्नमस्कारार्हत्वे इति, सिद्धानां नमस्कारार्हत्वेऽविप्रणाशः-शाश्वतत्वं हेतुः, यतस्तदविप्रणाशमवगम्य प्राणिनः संसारवैमुख्येन मोक्षाय घटन्ते, तथा आचार्याणां नमस्कारार्हत्वे आचारो हेतुः, तथाहि-तानाचारयत आचारख्यापकांश्च प्राप्य प्राणिन आचारपरिज्ञानानुष्ठाननिमित्तं यतन्ते, उपाध्यायानां तु नमस्कारार्हत्वे विनयो हेतुः, यतस्तान् स्वयं विनीतान् प्राप्य कर्मविनयसामर्थ्यविनयवन्तो भवन्ति देहिनः,

साधूनां नमस्कारार्हत्वे हेतुः सहायत्वं, यतस्ते सिद्धियधूसङ्गमैकनिधानां साधूनां तदवाप्तिक्रियासाहायकमनुतिष्ठन्ति, एवं तावत् समासेन अर्हदादीनां नमस्कारार्हत्वद्वारेण मार्गप्रणयनादयो गुणा उक्ताः ॥ सम्प्रति प्रपञ्चेनार्हतां गुणानुपदेशयन्नाह—

अडवीञ्ज देसिअत्तं तहेव निज्जामया समुद्धम्मि । छक्कायरक्खणट्ठा महगोया तेण चुञ्चंति ॥ ९०४ ॥

अटव्यां देशकत्वं कृतमर्हद्भिः, तथैव निर्यामकाः समुद्रे, तथा भगवन्तः एव पट्टकायरक्षणार्थं यतः प्रयत्नं कृतवन्तस्त-
तस्ते महागोपा उच्यन्ते, इति गाथासमासार्थः ॥ अवयवार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्र आद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनार्थमाह—

अडविं सपचयायं वोलिन्ता देसिओवएसेणं । पावंति जहिट्ठुरं भवाडविंपी तहा जीवा ॥ ९०५ ॥

पावंति निघुइपुरं जिणोचइण्ण चेव मग्गेण । अडवीइ देसिअत्तं एवं नेयं जिणिंदाणं ॥ ९०६ ॥

अटवीं प्रतीतां समत्सपायां—व्याघ्रादिप्रत्यपायबहुलां वोलित्या—उल्लङ्घ्य देशकोपदेशेन—निपुणमार्गज्ञोपदेशेन प्राप्नुवन्ति यथा इष्टपुरं—इष्टं पत्तनं, तथा जीवां अपि भवाटवीं, अपिशब्दो भिन्नक्रमः, स च यथास्थानं योजितः, उल्लङ्घ्येति वर्त्तते, किं ? प्राप्नुवन्ति निर्धृतिपुरं—सिद्धिपुरं जिनोपदिष्टेनैव, नान्योपदिष्टेन, अन्येपामसर्वज्ञतया सम्यग्मार्गपरिज्ञानासम्भवात्, मार्गेण, एवमटव्यां देशकत्वं ज्ञेयं जिनेन्द्राणामिति गाथाद्वयसमासार्थः ॥ व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—एतद्य अडवीं दुविहा—दयाडवीं भायाडवीं च, तत्थ दयाडवीए ताव षदाहरणं—वसन्तपुरं नगरं, धणो सत्थवाहो, सो पुरं गंतुकामो धोसणं करेइ, जहा नंदिफलनायाए, तत्थ बहवे तडियकप्पडिगादयो संपविट्ठा, सो तेसिं मिलियाणं पंथगुणे कहेइ, एगो पंथो उज्जुगो १ एगो वंको २, जो सो वंकी तेण मणगं सुहेण गम्मइ, बहुणा च कालेण इच्छियं पुरं पाविज्जइ, अपसाणे

य सो उज्जुगं चैव ओयरइ, जो पुण उज्जुगो तेण. लहुं चैव गम्मइ, परं किच्छेण, जतो सो अतीव विसमो सण्हो य, तत्थ ओयारे चैव दुवे महाघोरा वग्घसिंघा परिवसंति, ते ततो पाए चैव लगंति, अमुयंताण य पंथं न पवहंति, अवसाणं च जाव अणुवट्ठंति, रुक्खा य तत्थ एगे मणोहरा, तेसिं पुण छायासु न वीसमियधं, मारणप्पिया खु सा छाया, अवरं पुण परिसडियपंडुपत्ता, तेसिं पुण अहो मुहुत्तगं वीसमियधं, मणोहररूवधारिणो महुरवयणा य एत्थ मगतडड्डिया चैव बहवे पुरिसा हक्कारंति, तेसिं वयणं न सोयधं, सत्थिगा खणंपि न भोत्तवा, एगागिणो नियमा भयं दुरंतं, थोवो दवग्गी अप्पमत्तेहिं उल्हवेयवो, अणोल्हविजंतो य नियमेण डहइ, पुणो य दुग्गुच्चओ पवतो उवउत्तेहिं चैव लंघेयवो, अलंघणे नियमा मरिज्जइ, पुणो महती अइगुविला वंसकुडंगी सिग्घं लंघेयवा, तंमिड्डियाणं बहू दोसा, ततो लहुगो खड्डो लग्गो, तस्स समीवे मणोरहो नाम वंभणो, निच्चं सन्निहितो अच्छइ, सो भणइ-मणागं पूरेहि एयंति, तस्स वयणं न सोयधं, न सो पूरियवो, सो खु पूरिज्जमाणो महत्तरगो हवति, पंथातो य भज्जिज्जिइ, तहा एत्थ किंपागदुमाणं फलाणि पंचपगाराणि दिव्वाणि नेत्ताइसुहकराणि ण पेक्खियव्वाणि न भोत्तव्वाणि, वावीसं च णं एत्थ घोरा महाकराला पिसाया खणं खणमभिद्दवंति, तेऽपि णं न गणोयवा, भत्तं पाणं च एत्थ विभागतो विरसं दुल्लहं वत्ति, अपयाणगं च न कायधं, अणवरयं च गंतधं, रत्तीएवि जामदुवे सुवियधं, सेसदुगे य गंतवमेव, एवं च गच्छंतेहिं देवाणुप्पिया ! खिप्पामेव अडवी लंघिज्जइ, लंघित्ता य तमेगंतदोगच्चवज्जियं पसत्थं सिवपुरं पाविज्जइ, तत्थ य पुणो न हंति केइ किलेसा इति, ततो तत्थ केइ तेण समं पयट्ठा, जे उज्जुगेण पहाविया, अण्णे पुण इयरेण, ततो सो पसत्थे उच्चहितो, पुरतो वचंतो मगसिलाइसु

(विसर्गं) आहणइ, पंधस्स दोसणुणपिसुणगाणि अक्खराणि लिहति, एच्चियं गयं एच्चियं सेसंति विभासा, एवं जे तस्स निद्वेसे यद्विया ते तेण समं अचिरेण तं पुरं पत्ता, जेऽपि लिहियाणुसारेण समं गच्छंति तेऽपि पायंति, जे न दद्विया न या वद्वंति छायादिपडिलेयिणो य ते न पत्ता न यापि पायंति, एवं दधाडवीदेसगनायं, इदाणि भावाडवीदेसगं जोइज्जइ, सत्थवाह-
त्थणीया अरहंता, उग्घोसणाथाणीया धम्मकहा, तडिगाइथाणीया जीवा, अडवीयाणितो संसारो, उज्जुगो साहुसगो, वंको य साधगमगो, पप्पपुरत्थाणीतो मोक्खो, वग्घसीहत्थाणीया रागदोसा, मणोहररुक्खञ्जयाथाणियातो इत्थिया-
इसंसत्तवसदीतो परिसडियाइथाणियातो अणवज्जवसदीतो, मगतडत्थइकारणपुरिस्सत्थजिणा पासत्थादी अकहाणमिया, सत्थियाथाणिया साह, दवमादियाणीया कोहादओ कसाया, फलथाणीया विसया, पिसायथाणीया धावीसं परिसहा,
भत्तपाणालि एद्वज्जिज्जालि, अपयाणगथाणितो निरुज्जमो, जामवुगे सड्ढासो, पुरपायणं च मोक्खसुहंति, एत्थ य तं पुरं गंतुक्कमो जणो इवेदेसणादिणा उवगारी सत्थवाहोचि नमंसति, एवं मोक्खत्थीहिति भयवं पणमेययो, तथा चाह—
जह तमिह सत्थवाहं नमइ जणो तं पुरं तु गंतुमणो । परसुचमारिच्चणतो निच्चिग्घत्थं च भत्तीए ॥ ९०७ ॥
अरिहो उ नमोफारस्स भावओ खीणारागभयमोहो । मोक्खत्थीणंपि जिणो तहेव जम्हा अतो अरिहा ॥ ९०८ ॥
यया च तत्त्वं विवक्षितं पुरं गन्तुमना जनः परमोपकारित्वात् निर्विघ्नार्थं च भक्त्वा तं सार्धवाहमिह लोके नमति,
तथैव जिनो भावतः क्षीणारागमदमोहः—प्रध्वस्तारागदपमोहो नमस्कारस्वार्हो—योग्यो यस्मादतोऽर्हन् ।
संसाराअडवीए मिच्छत्तन्नाणमोहिअपहाए । जेहिं कय वेसियत्तं, ते अरिहंते पणिवयासि ॥ ९०९ ॥

संसाराटव्यां, किंविशिष्टायामित्याह-मिथ्यात्वाज्ञानमोहितपथायां-मिथ्यात्वाज्ञानाभ्यां मोहितः पन्था यस्यां सा तथा तस्यां, यैः कृतं देशकत्वं तानर्हतः प्रणिपतामि-नमस्करोमि ॥ तच्च देशकत्वं दृष्ट्वा ज्ञात्वा च सम्यक्पन्थान-मासेव्य च कृतं, तथा चाह—

सम्महंसणदिट्ठो नाणेण य तेहि सुट्ठु उवलद्धो । चरणकरणेहिं पहतो नेवाणपहो जिणिंदेहिं ॥ ९१० ॥

सम्यग्दर्शनेन-अविपरीतेन दर्शनेन दृष्टो, ज्ञानेन च सुट्ठु-यथावस्थितस्तरहंद्भिर्ज्ञीतः, चरणं च करणं च चरणकरणं, समाहारत्वादेकवचनं, तेन प्रहतः-आसेवितो निर्वाणमार्गो जिनेन्द्रैः, तत्र चरणं-व्रतादि करणं-पिण्डविशुद्ध्यादिः, यथोक्तम्-“वय ५ समणधम्म १० संजम १७ वेयावच्चं १० च वंभगुत्तीतो ९ । नाणातितियं ३ तव २ कोहनिगहार्हं चरणमेयं ॥ १ ॥ पिंडविसोही ४ समिती ६ भावण १२ पडिमा १२ य इंदियनिरोहो ५ । पडिलेहण २५ गुत्तीओ ३ अभिगहा ४ चैव करणं तु ॥ २ ॥” न केवलं प्रहत एव, किन्तु ते खल्वनेन पथा निर्वृत्तिपुरमेव प्राप्ताः ॥ तथा चाह—

सिद्धिवसहिमुवगया नेवाणसुहं च ते अणुप्पत्ता । सासयमधावाहं पत्ता अयरामरं ठाणं ॥ ९११ ॥

सिद्धिवसतिं-मोक्षालयम् उपगताः-सामीप्येन कर्मविगमलक्षणेन प्राप्ताः, अनेन एकेन्द्रियव्यवच्छेदमाह, केषाञ्चित् सुखदुःखरहिता एव तत्र तिष्ठन्तीति दर्शनं तत्राह-निर्वाणसुखं च ते अनुप्राप्ताः, निरतिशयसुखं प्राप्ता इत्यर्थः, ते च दर्शनपरिभवादिनेहागच्छन्तीति केषाञ्चिद्दर्शनं तन्निपेथार्थमाह-शाश्वतं-नित्यं अव्याबाधं-व्यावाधारहितं अजरामरं-जरामर-णरहितं स्थानं प्राप्ताः ॥ सम्प्रति द्वितीयं द्वारं व्याचिख्यासुराह—

पावति जहा पारं सम्मं निज्जामगा समुद्दस्स । भवजलहिस्स जिणिंवा तहेव जम्हा अओ अरिहा ॥ ९१२ ॥
 प्रापयन्ति नयन्ति यथा-येन प्रकारेण पारं-पर्यन्तं सम्यक्-शोभनेन विधिना निर्यामकाः प्रतीताः समुद्रस्य, तथैव
 भवजलधेः-भयसमुद्रस्य पारं जिनेन्द्राः प्रापयन्तीति, यस्मादेवमतस्तस्मादहो नमस्कारस्य, एष सङ्ख्यार्थः ॥ भावार्थः पुनरे-
 यम्-एतत् निज्जामगा दुविहा, तंजहा-द्वनिज्जामया भावनिज्जामया य, तत्थ द्वनिज्जामए उदाहरणं-तहेव योसणगं
 विभासा, एतथ अट्ट वाया वण्णेयवा, तंजहा-पदीणवाए पडीणवाए दाहिणवाए, जो उत्तरपुरच्छिमेणं वातो
 सो सत्तासुयो, जो दाहिणपुयेणं सो तुंगारो, जो दाहिणावरेणं सो वीयावो, अवरुत्तरेणं गज्जभो, एवमेते अट्ट वाया,
 अन्नेऽपि दिसासु अट्ट, तंजहा-उत्तरसत्तासुओ पुरत्थिमेणं सत्तासुओ य, तथा पुरिमंतुंगारो दाहिणंतुंगारो दाहिणवीयावो
 य अवरवीयावो य अवरगज्जभो उत्तरगज्जभो य, इयमत्र भावना-चत्वारः शुद्धदिग्वाताः, तद्यथा-प्राचीनवातः प्रतीची-
 नवातः उदीचीनवातो दक्षिणवातश्च, तत्र यः प्राच्या दिशः समागच्छति स प्राचीनवातः, एवं शेषदिग्वातभावनाऽपि कार्या,
 चत्वारः शुद्धविदिग्वाताः, तद्यथा-उत्तरपूर्वस्यां सक्तासुको, दक्षिणपूर्वस्यां तुंगारो, दक्षिणापरस्यां वीजावापः, अपरोत्त-
 रस्यां गर्जाभः, एवमष्टौ शुद्धदिग्विदिग्वाताः, अष्टावन्ये दिग्विदिगपान्तरालवर्तिनः, तद्यथा-उत्तरस्या उत्तरपूर्वस्याश्चापा-
 न्तराले उत्तरसक्तासुकः १ उत्तरपूर्वस्याः पूर्वस्याश्चापान्तराले पूर्वसक्तासुकः २ पूर्वस्या दक्षिणपूर्वस्याश्चापान्तराले पूर्वतुङ्गारः
 ३ दक्षिणपूर्वस्या दक्षिणायाश्चान्तरा दक्षिणतुङ्गारः ४ दक्षिणस्याः दक्षिणापरस्याश्च दक्षिणवीजापः ५ दक्षिणापरस्या अपर-
 त्याश्चापरवीजापः ६ अपरस्या अपरोत्तरस्याश्चापरगर्जाभः ७, अपरोत्तरस्या उत्तरस्याश्चापान्तराले उत्तरगर्जाभः ८, एवमेते

पोडश, सप्तदशश्च कालिकावातः, तत्र यथा जलधौ कालिकावातरहिते अनुकूले गर्ज्जभावाते निपुणनिर्यामकसहिता निश्चिद्राः पोता ईप्सितं पत्तनं प्राप्नुवन्ति ॥ एयम्—

मिच्छत्तकालिआवायविरहिण्णु सप्तमत्तगज्जहपवाण्णु । एगसमयेण पत्ता सिद्धिवसहिपट्टणं पोआ ॥ ९१३ ॥
मिथ्यात्वमेव कालिकावातो मिथ्यात्वकालिकावातस्तेन विरहिते भवाम्भोधौ, तथा सम्यक्त्वमेव गर्ज्जामः प्रयातो यत्र स तथा तस्मिन्, एकसमयेन प्राप्ताः सिद्धिवसतिपत्तनं पोताः—जीववोहिस्थाः अर्हन्निर्यामकोपकारात् ॥ ततो यथा सांयात्रिकः सर्वः प्रसिद्धनिर्यामकं चिरगतमपि यात्रासिद्धयर्थं पूजयन्ति, एवं ग्रन्थकारोऽपि सिद्धिपत्तनं प्रति प्रस्थितोऽस्मीट्यात्रासिद्धये निर्यामकरत्नेभ्यस्तीर्थकृद्भ्यः ॥ स्रवचिकीर्षयेदमाह—

निज्जामगरयणाणं अमूढनाणमयकणधारणं । वंदासि विणयपणओ त्तिविहेण त्तिदंडविरयाणं ॥ ९१४ ॥
निर्यामकरत्नेभ्योऽर्हद्भ्योऽमूढज्ञाना—यथावस्थितज्ञाना मननं मतिः—संवित् सैव कर्णधारो येषां ते तथाविधास्तेभ्यो, वन्दे विनयप्रणतस्त्रिविधेन त्रिदण्डविरतेभ्यः 'शक्तादिभिर्बहुल'मिति चतुर्थी ॥ सम्प्रति तृतीयं द्वारं व्याचिख्यासुराह—
पालंति जहा गावो गोवा अहिसावयाइडुगोहिं । पउरतणपाणिआणि य वणाणि पावंति तह च्चेव ॥ ९१५ ॥
जीवनिकाया गावो जं ते पालंति ते महागोवा । मरणाइभयाड जिणा निवाणवणं च पावंति ॥ ९१६ ॥
तो उवगारत्तणओ नमोऽरिहा भविअजीवलोगस्स । सबस्सेह जिणिंवा लोगुत्तमभावतो तहय ॥ ९१७ ॥
यथा गोपा गाः पालयन्ति—रक्षन्त्यहिंश्वापदादिदुर्गन्धः वनानि च प्रचुरवृणपानीयानि प्राप्नुवन्ति, तथैव च जीवनिकाया

एव-पृथिव्यादिपृथ्वीवनिकाया एव गावः जीवनिकायगावः तान्, ते भगवन्तोऽर्हन्तो जिना महागोपाः पालयन्ति-रक्षन्ति मरणादिभयेभ्यो, निर्वाणवनं च प्रापयन्ति, एवं ते जिनेन्द्रा इह-अस्मिन् जीवलोकै उपकारित्वहेतोः सर्वस्य भव्यजीव-लोकस्य नमोऽर्हो लोकोत्तमभावतः, तथा च एवं तावदुक्तेन प्रकारेण नमोऽर्हत्वे पंच हेतवो-गुणाः प्रतिपादिताः ॥ साम्प्रतं प्रकारान्तरेण नमोऽर्हत्त्वेहेतुगुणाभिधित्तयाऽऽह-

रागद्वेषकसाए, इंदियाणि य पंचवि । परीसहे उवसगे, नामयन्तो नमोऽरिहा ॥ ९१८ ॥

रागद्वेषकसायत् इन्द्रियाणि पञ्चापि परिपहान् उपसर्गान् नामयन्तो नमोऽर्हाः ॥ तत्र 'रञ्जी रागे' रज्यतेऽनेनास्मिन् वा रजनं वा रागः, स च नामादिमेदाच्चतुष्प्रकारः, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यरागो द्वेषा-आगमतो नोआगमतश्च, तत्रा-गमतो रागपदार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः, नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरतद्द्रव्यतिरिक्तभेदतस्त्रिविधः, ज्ञशरीरभव्यश-रीरे प्रतीते, व्यतिरिक्तो द्विधा-कर्मद्रव्यरागो नोकर्मद्रव्यरागश्च, तत्र कर्मद्रव्यरागश्चतुर्विधः, तद्यथा-रागवेदनीयदु-गला योग्या १ चर्च्यमानकाः २ वद्धाः ३ उदीरणावलिकाप्राप्ताश्च ४, वन्धपरिणामाभिमुखा योग्याः, वन्धपरिणामं प्राप्ता वच्यमानकाः, निर्धृत्तवन्धपरिणामाः सत्कर्मतया स्थिता जीवेनात्मसाकृता वद्धाः, उदीरणाकरणेनाकृष्योदीरणावलि-काप्रविष्टा उदीरणावलिकाप्राप्ता, नोकर्मद्रव्यरागः-कर्मरोगैकदेशः तदन्यो वा, तत्र तदन्यो द्विविधः-प्रायोगिको वैश्रसिकश्च, प्रायोगिकः कुसुम्भरागादिः, वैश्रसिकः सन्ध्याञ्चरागादिः, भावरागोऽपि द्विधा-आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो रागपदार्थज्ञस्तत्र चोपयुक्तः, नोआगमतो रागवेदनीयकर्मोदयप्रभवः परिणामविशेषः, स च द्विधा-प्रशस्तः अप्र-

शस्तश्च, तत्राप्रशस्तस्त्रिविधः, तद्यथा-दृष्टिरागो विषयरागः स्नेहरागश्च, तत्र त्रयाणां त्रिपद्यधिकानां प्रवादिशता-
 नामात्मीयात्मीयदर्शनानुरागो दृष्टिरागः, उक्तंच-"असीयसयं किरियाणं अकिरियावादीणमाहु चुलसीती । अण्णाणिय
 सत्तही वेणइयाणं च वत्तीसा ॥ १ ॥ जिणवयणवाहिरमती मूढा नियदरिसणाणुरागेण । सपट्टुकहियमेते मोक्खपहं न उ
 पवजंति ॥ २ ॥" विषयरागः-शब्दादिविषयगोचरः, स्नेहरागो-विषयादिनिमित्तकिलोऽधिनीतेष्वपत्यादिषु भावी, तत्रेह
 रागे उदाहरणम्-लिङ्गपइट्टियं नयरं, तत्थ दो भाडया-अरहणतो अरिहमित्तो य, महंतस्स भारिया अरहमित्ते अणुरत्ता,
 सो नेच्छइ, ततो सा बहुसो उवसग्गेइ, भणिया अणेण-किं न पेच्छसि भाउगंति ?, ततो तीए नायं, जहा मम भत्तारस्स
 वीहइ, ततो भत्तारो मारितो, सा पच्छा भणइ-इयाणिंयि नेच्छसि ?, तेण नायं-एतीए दुइसीलाए मम भाउगो नियभ-
 त्तारो मारितो, तेण निधेएण पवइतो, साह जातो, सावि अट्टवसट्टा मया सुणिया जाया, साहुणो य तं गामं गया, सो साह
 भिक्खं पविट्ठो सुणिगाए दिट्ठो, लग्गा मग्गामग्गि उवसग्गेइ, विरत्तीए नट्ठो, तत्थवि मया अडवीए मक्कडी जाया, तेऽवि
 साहुणो कम्मधम्मसंजोगेण तीसे अडवीए मज्जेणं वच्चति, तीए दिट्ठो, लग्गा कंठे, तत्थवि किलेसेणं पळातो, तत्थवि मया
 जक्खिणी जाया, ओहिं पउंजइ, दिट्ठो सो साह ओहिणा, छिद्दाणि मग्गति, सो साह सया अप्पमतो, ततो सा छिदं न
 लहइ, सा य सवायेरेण तस्स छिदं मग्गइ, एवं वच्चइ कालो, तत्थ किर जे समवया समणा ते हसिज्जण तरुणसमणा भणं-
 ति-धत्तो हु सो अरहमित्तो, 'जंसि पिओ सुणियाणं, वयंस ! गुरुमक्कडीणं च । अद्यया सो साह वियरयं उत्तरइ, तत्थ य
 पायविक्खंभं पाणिंयं, तेण पातो पसारितो भयणं, तत्थ य तीए छिदं लभिज्जण ऊरू छिद्दो, ततो माऽहं आउक्काए पडिओ

होञ्जति निच्छादुफुडं तेण भणियं, सो पडिओ, सम्महिट्टिगाए सा धाडिया, तेहव सो ऊरु सपएसो लाइतो, रुढो य तप्परणं देवयापभावेणं, अण्णे भणंति-सो भिक्खमतिगतो अण्णगामे, तत्थ ताए वाणमंतरीए तस्स रुवं छाएत्ता तस्स रुवेणं पंथे तलाए प्हाइ, अत्तेहिं दिट्ठो, सिट्ठो गुरुणं, आवस्सए आलोएइ, अज्जो! संमं आलोएहि, सो उवउत्तो, मुहणंतगाइ जाव पडिफमणं देवसियं ताव आमोएइ, भणइ-न संभरामि खमासमणो !, तेहि पडिमिन्नो भणति-नत्थित्ति, आयरिया अणुव-ट्टियस्स न देति पायच्चिउत्तं, सो चिंतेइ-किं कह वत्ति !, सा उवसंता साहइ गुरुणं-मए एवं कयं, सा साविगा जाया, सबं परिकुइइ, एवमप्पत्तथो एस नेहाणुरागो, अस्स इमा निरुत्तगाहा-‘रज्जंति असुभकलमलकुणिमाणिट्ठेसु पाणिणो जेण । रागोत्ति तेण भन्नइ जं रज्जइ तत्थ रागतथो ॥ १ ॥’ एवं दृष्टिरागो विषयरगोऽप्यप्रशस्तो द्रष्टव्यः, दीर्घसंसारहेतुकदध्यवसायात्मक-त्वात्, प्रशस्तस्तु रागोऽर्हदादिविषयः, उक्तं च-“अरहंतेसु य रागो साहूसु वीयरगोसु । एस पसत्थो रागो अज्ज सरागाण साहूणं ॥१॥” एवंविधं रागं नामयन्तः-अपनयन्तः, क्रियाकालनिष्ठाकालयोरभेदेनापनीतवन्त एव गृह्यन्ते, आह-प्रशस्तनामनमयुक्तं, न, तस्यापि वन्धात्मकत्वात्, यद्येवं तत ‘एस पसत्थो रागो’ इत्यादि विरुद्धं, नैप दोषः, सरागसंयतानां कुरासननोदाहरणतस्तस्य रागस्य प्राशस्त्यादित्यलं प्रसङ्गेन ॥ इदानीं ‘दोस’ ति दोषः द्वेषो वा, तत्र ‘दुप वैकृत्ये’ दुष्यतेऽ-नेनास्मिन्नस्माद् दूषणं वा दोषः, ‘द्विषी अप्रीती’ द्विष्यतेऽनेन अस्मिन् अस्मात् द्वेषणं वा द्वेषः, असावपि नामादिभेदाच्चतु-विधो, निक्षेपो रागवदवसेयः, तथा दिग्मात्रमुपदर्शयते-नोआगततो द्रव्यद्वेषो ज्ञथरीरभव्यथरीरव्यतिरिक्तो द्विधा-कर्मद्र-व्यद्वेषः नोऽकर्मद्रव्यद्वेषः, तत्र कर्मद्रव्यद्वेषश्चतुष्प्रकारः-द्वेषवेदनीयपुद्गला योग्याः १ वध्यमानकाः २ वज्राः ३ उदीरणा-

वलिकाप्रासादाश्च ४, अग्नीषां व्याख्यानं प्राग्वत्, नोकम्मद्रव्यद्वेषो दुष्टव्रणादिः, भावद्वेषो द्वेषकर्मविपाकः, स च द्विधा-
 प्रशस्तः अप्रशस्तश्च, तत्र प्रशस्तोऽज्ञानादिगोचरः, तथाहि-अज्ञानमविरतिं च द्विपन् ज्ञाने विरतौ च सम्यग्यतते इति
 तस्य प्राशस्त्यं, अप्रशस्तः सम्यक्त्वादिगोचरः, तत्राप्रशस्ते उदाहरणं-नन्दो नाम नाविओ गंगाए लोगं उत्तरेइ, तत्थ
 य धम्मरुई नाम अणगारो तीए नावाए उत्तिओ, जणो मोल्लं दाऊण गतो, साह रुद्धो, फिडिया भिक्खावेला, तहायि न
 विसज्जेइ, वालुयाए उण्हं तिसाइतो य अमुंचतो रुद्धो, सो य दिट्ठीविसलद्धितो, तेण दह्दो मओ, एगाए सभाए घरको-
 इलो जाओ, साह विहरंतो तं गामं गतो, भत्तपाणं गहाय भोत्तुकामो सभं गतो, तेण दिट्ठो, सो पेक्खंततो चैय आसु-
 रुत्तो, भोत्तुमारुद्धस्स कचवरं पाडेइ, अण्णपासं गतो, तत्थयि एवं, अण्णत्थ गतो, तत्थयि एवं, कहिंचि न लहइ भोचुं,
 ततो सो तं पलोएइ, को एस !, नाविगन्दमंगुलो, दह्दो, समुद्धं जतो गंगा पविसइ तत्थ वरिसे वरिसे अण्णणेणं मग्गेणं
 यहइ, चिराण गंगा मयंगंगा भणइ, तत्थ हंसो जातो, सो य साह माहमासे सत्थेण पभाए जाइ, तेण दिट्ठो, पाणियस्स
 पंखे भरिऊण सिंचइ, तत्थयि उइवित्तो, पच्छा अंजणगयए सीहो जातो, सोवि सत्थेण तेणेव मग्गेण गच्छइ, सीहो
 उवट्ठित्तो, सत्थो भिओ, सो इमं न मुयइ, तत्थयि दह्दो, मतो य वाणारसीए वडुतो जातो, तत्थयि भिक्खं हिंडंतं धूली
 छूहइ, रुठ्ठेण दह्दो, तत्थेव राया जातो, जाइ सरइ, तत्थ सपातो अतीताओ जाइओ असुभातो सरइ, जइ संपयं मारेइ
 तो वहुयातो किट्ठो होमिच्चि तस्स जाण्णानिमित्तं समस्यामवलम्बयते, जो एवं पूरइ तस्स रज्जस्स अंळं देमि, सा य सम-
 स्सा इमा- गंगाए नावित्तो नंदो, सभाए घरकोइलो । हंसो मयंगंगतीराए, सीहो अंजणपपए ॥ १ ॥ वाणारसीए वडुओ,

राया तत्रैव आगतो ॥ अमुं गोवापि पठति, सो विहरंतो साहू तत्थ समोसहो, आरामे ठिओ; आरामिओ पढइ, तेण पुच्छिओ साहइ, तेण भणियं-अहं पूरेमि, 'एएसिं घायगो जो उ, सोवि इत्येय आगतो' ॥ सो घेत्तूण रण्णो समीवं गतो, पढइ; राया सुणंततो मुच्छित्तो, सो हम्ममाणो भणइ-कवं काउं अहं न याणामि, लोगस्स कलिकरंडो एसो मे समणेण दित्तो, राया तत्थ मणूसे विसज्जेइ, जइ अणुजाणह वंदतो एसि, आगतो, सहुओ जातो, साहूवि आलोइयपडिक्कंतो, एवं संसारवद्धणो दोसो जेहिं नामितो ते अरिहा ॥ इह रागद्वेषौ क्रोधाद्यपेक्षया नयैः पर्यालोच्येते, तत्र यद्यपि नया नैगमादयः सप्त, तथापि नैगमः सामान्यग्राही सद्बहे विशेषग्राही व्यवहारेऽन्तर्भवतीति पद्भिरेव सद्बहादिभिविचारः, तत्र सद्बहस्याप्रीतिजातिसामान्यतः क्रोधमानौ द्वेषः मायालोभौ तु प्रीतिजातिसामान्याद्रागः, उक्तंच-"कोहं वा माणं वा अप्रीतिजाइत्तौ संगहो दोसं । माया लोभे य सपीइजाइसामन्नतो रागं ॥ १ ॥" व्यवहारश्च क्रोधमानमाया द्वेषः; मायाया अपि परोपघाताय प्रयुज्यमानत्वेनाप्रीतिजातावन्तर्भावात्, लोभस्तु न्यायोपादानमूर्च्छात्मको रागः, उक्तंच-"भायंपि दोसमिच्छइ ववहारो जं परोवघायाय । नायोवायाणोच्चिय मुच्छालाभोत्ति तो रागो ॥ १ ॥" ऋजुसूत्रस्य क्रोधस्तावदप्रीतिरूपत्वात् द्वेषः, मानमायालोभास्तु भाज्याः, कदाचित् रागः कदाचिद् द्वेषः, तथाहि-यदा मानोऽहङ्कारोपयोगात्मकस्तदाऽऽत्मनि बहुमानेन प्रीतियोगाद्रागो, यदा तु स एव परगुणविद्वेषोपयोगात्मकः तदानीमप्रीतिरूपत्वाद् द्वेषः, एवं मायालोभावपि परोपघाताय व्याप्रियमाणौ द्वेषः, स्वशरीरस्वधनस्वजनदिषु मूर्च्छोपयोगकाले तु तावैव रागः, अभिष्वङ्गात्मकत्वात्, उक्तंच-"माणो रागोत्ति मतो साहंकारोवयोगकालमि । सो चैव होइ दोसो परगुणदोसोवयोगंमि ॥ १ ॥

मायालोभावेवं परोपघातोवजोगतो दोसो । सुच्छोवयोगकाले रागोऽभिस्संगलिंगोत्ति ॥ २ ॥” शब्दादीनां तु मत्तं-लोभो-
 रागः, क्रोधो द्वेषः, मानमाये तु यदा स्वगुणोपकारोपयोगात्मके तदा मूर्च्छात्मकत्वालोभः, लोभत्वाच्च रागः, यदा तु स्वगुणो-
 पकारोपयोगविकले तदा परोपघातोपयोगात्मकत्वात् क्रोधः, क्रोधत्वाच्च द्वेषः, उक्तं च-“सदाइमं माणे मायाए य सगुणोव-
 गाराय । उवओगो लोभोच्चिय जतो स तत्येव अवरुद्धो ॥ १ ॥ सेसंसा कोहोच्चिय परोवघायमइयत्ति तो दोसो” इति ॥

अथ कपायद्वारं, शब्दार्थः प्राग्वत्, तेषामष्टविधो निक्षेपः, तद्यथा-नामकपायः स्थापनाकपायः द्रव्यकपायः समुत्पत्ति-
 कपायः ४ प्रत्ययकपायः आदेशकपायः रसकपायः भावकपायः ८, आह च-“नामं ठवणादविए, उप्पत्ती पच्चए य आदेसे ।
 रसभावकसाए या नएहिं छहिं मग्गणा तेसिं ॥ १ ॥” नामस्थापने सुग्गे, द्रव्यकपायो नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्य-
 त्तिरिक्तो द्विधा-कर्मद्रव्यकपायो नोकर्मद्रव्यकपायश्च, कर्मद्रव्यकपायश्चतुःप्रकारः, कपायवेदनीयपुद्गला योग्याः १ बध्य-
 मानाः २ वद्धाः ३ उदीरणावलिकाम्राष्टाश्च ४, नोकर्मद्रव्यकपायः सर्जकपायादिः, उत्पत्तिकपायो यतो द्रव्यादेर्वा-
 ह्यात् कपायप्रभवस्तदेव कपायनिमित्तत्वात् उत्पत्तिकपायः, द्रव्यात् कपायोत्पत्तिः सुप्रतीता, उक्तं च-“किं एत्तो कट्ट-
 यं ? जं मूढो खानुंगंमि अफ्फिडितो । खानुस्स तस्स रूसइ न अप्पणो दुप्पयोगस्स ॥ १ ॥” प्रत्ययकपायः स्वत्वान्तरः
 कारणविशेषः कपायपुद्गललक्षणः, आदेशकपायः कैतवकृतध्रकुटिमज्जुराकारः, तस्य हि कपायमन्तरेणापि तथादेश-
 नात्, रसकपायो हरीतक्यादीनां रसः, भावकपायो नोआगमतः कपायोदय एव, स च क्रोधादिमेदाच्चतुःप्रकारः, तद्यथा-
 क्रोधकपायो मानकपायो मायाकपायो लोभकपायश्च, तत्र क्रोधो नामादिमेदाच्चतुःप्रकारः, नामस्थापने धुण्णे, नोआग-

मते इशरीरभव्यदारीरव्यतिरिक्तो द्रव्यक्रोधः प्राकृतशब्दसामान्यापेक्षया चर्मकारक्रोधः रजकक्रोधो नीलिकोधश्च क्रोध-
इति गृह्यते, नोआगमतो भावक्रोधः क्रोधादय एष, स च चतुर्भेदः, उक्तं च-“जलरेणुपुटविषयराईसरिसो चउधिहो
कोहो।” प्रभेदफलमुत्तरत्र वक्ष्यामः, तत्र क्रोधे उदाहरणम्-वसंतदरे नयरे उच्छन्नवंसो एगो दारगो, देसंतरं संकम-
माणो सत्येण उडिद्धतो तावसपह्लं ततो, तस्स नामं अग्निवसत्ति, तावसेणं वद्धितो, जमो नामं सो तावसो, जमस्स
पुत्तो जमदग्मितो जातो, सो घोररागारं तवच्चरणं करेइत्ति विक्खातो जातो। इतो य दो देवा, वेसानरो सद्धो धन्नंतरी
तावसभचो, ते दोडवि परोपरं पणवेंति, भणंति य-साहू तावसे परिकुलामो, सद्धो आह-जो अमहं सवअंतिमओ तुब्झ
य सवप्पहाणो ते परिकुलेसो। इतो य मिहिलाए नयरीए तरुणधम्मो पउमरहो राया, सो वंपं वच्चइ वसुपुब्जस्स आय-
रियस्स मूले पषयामित्ति, तेहिं सो परिकुलजइ भत्तेणं पाणेण य, पंथे य विसमे सुकुमालतो दुक्खाविज्जइ, अणुलोमे
य से उवसगो करेंति-चित्तक्खोभो जायइ, सो धणियतरागं धिरो जातो, न पुण तेहिं खोभितो, अण्णे भणंति-ते सिद्ध-
पुत्तल्वेण गया, अतिसए साहेंति, जहा चिरं जीवियं, सो भणइ-बहुओ मे धम्मो होहिति, न सक्खिओ खोभेडं, गया
जमदग्गिरस समीवं, सउणल्याणि कयाणि, कुच्चे से घरओ कतो, सउणओ भणइ-भद्वे ! जामि हिमयंतं, सा न देइ, सा न
एहिसित्ति, सो सवहे करेइ गोयाइयागइ जहा एमित्ति, सा भणइ, न एएहिं पत्तियामित्ति, जइ एयस्स रिसिस्स दुक्खि(क्कि)-
यं पियसि तो विसज्जेमित्ति, सो रुद्धो, तेण दोडवि दोहिं हत्थेहिं गहियाणि, पुच्छिया भणंति-महरिसि ! अणवचोडसि, सो
भणइ-सचमेयं, खोभितो। एवं सो सावगो जातो देवो, इमोडवि ताओ आयावणभूमितो उइण्णो मिगकोट्टगं नगरं जाइ,

तथ जियसचू राया, सो उद्वितो, कि देनि ? धूयं देहिति, तस्स धूयासयं, जां तुमं इच्छइ सा तुञ्जंति, कण्णंतेउरं गतो,
 ताहिं दइण निच्छूढं, न लज्जसिति भणितो, तातो खुज्जीकयातो, तत्थ एगा तस्स धूया रेणुएणं रमइ, तीएऽणेणं फळं
 पणामियं, इच्छसिति य भणिया, हत्थो पसारितो, निज्जंतीए उवट्टियायो खुज्जीओ सालिरुए देहि, अक्खुज्जीतो कयातो,
 नीया आसमं, सगोमहिसपरियणा राइणा दिन्ना, संवद्धिया, जोयणं पत्ता जाहे जाया ताहे वीवाहधम्मो जातो, अन्नया
 उवसमए जमदग्गिणा भणिया-अहं ते चरं साहेमि, जेण ते पुत्तो वंभणपहाणो होइ, तीए भणियं-एवं किज्जउ, मज्झ य
 भणिणी हत्थिणउरे अणंतविरियस्स भज्जा, तीसेवि साहेहि खत्तियचरुंगति, तेण साहितो, सा चिंतेइ-अहं ता अडवीए
 मिगी जाया, मा मम पुत्तो एवं नासउत्ति तीए खत्तियचरु जिमितो, इयरीए इयरो पेसितो, दोणहवि पुत्ता जाया, ताव-
 सीए रामो, इयरीए कत्तविरिओ, सो रामो तत्थ संवद्धइ, अन्नया एगो विज्जाहरो तत्थ समोसहो, पडिभग्गो, तेण सो
 पडिचरिओ पयुणो जातो, ततो से रामस्स तेण तुट्ठेण परसुविज्जा दिन्ना, सरवणे साहिया, अन्ने भणंति-जमदग्गिस्स पूरं-
 परागया परसुविज्जा, तेण रामो पाडिओ, तस्स सिद्धा, सा रेणुगा भणिणीघरं गया, तेण रण्णा समं पळग्गा, सपुत्ता
 जमदग्गिणा आणीया, रुद्धो रामो, ततो रामेण सपुत्ता मारिया, सोऽवि किर तत्थेव ईसत्थं सिक्खितो, तीसे भणिणीए
 सुयं, रण्णो कहियं, सो आगतो, आसमं विणासित्ता गावीतो धेचूण पधावितो, रामस्स कहियं, तेण पधाविज्जण परसुणा
 मारिओ, कत्तविरिओ राया जाओ, तस्स देवी तारा, अण्णया से पिउमरणं कहियं, तेण आंगंतूण जमदग्गी मारिओ,
 रामस्स कहियं, तेण गएण जलंतेणं परसुणा कत्तवीरितो मारितो, सयं चेव रज्जं पडिवण्णं । इतो य देवी तेण

संभोगेण पलायंती तावसासमं गया, पडितो य समुद्रेण भूमिं खायंतो गन्धो, ततो नामं कयं सुभूमो, रामस्स य परसू
जहिं खत्तियं पेच्छइ तहिं तहिं जलति, अन्नया तावसासमस्स मज्जेण विइवयइ, परसू उज्जलितो, तावसा भणंति-अग्हे चिय
खत्तिया, तेण रामेण सत्त वारा निक्खत्तिया पुहवी कया, हणूं घालं भरियं, एवं किर रामेण कोवेण खत्तिया बहिया,
एवंविधं क्रोधं नामयन्त इत्यादि पूर्ववत् ॥ मानोऽपि नामादिमेदाच्चतुष्पकारः, कर्मद्रव्यमानस्तथैव, नोकर्मद्रव्यमानः
स्तब्धद्रव्यलक्षणः, भावमानो नोआगमतस्तद्विपाकः, स च षतुर्द्धा, यथाऽऽह-“तिणिसलया १ कट्ट २ द्विय ३ सेलत्थंभो-
४ वमो माणो ॥” अन्नोदाहरणम्-सो सुभूमो तत्थ संबद्धइ, विजाहरपरिगहितो जातो, किर चक्कयट्ठी भविस्सइत्ति, मेघ-
नावु विजाहरो इत्थीरयणनियधूयापत्तमसिरीदाणनिमित्तं तस्स समीवे सयासे अच्छइ, अन्नया तेण विसाईहिं परिक्खि-
जइ, इतो य रामो नेमित्तियं पुच्छइ, कतो मम विणासोत्ति ?, तेण मणियं-जो एयंमि सीहासणे निविसिहिइ, एयातो
दाढातो पायसीभूयातो खाहिति, ततो ते भयं, ततो तेण अवारियं भत्तं कयं, तत्थ सीहासणं घुरे ठवियं, दाढातो से
अगतो कयातो, एवं वच्चइ कालो, इतो य सुभूमो मायं पुच्छइ-किं एत्तिओ लोगो ?, अन्नोऽवि अत्थि ?, तीए सयं
कहियं, सो तं सोऊणमभिमणेण हत्थिणापुरं गतो, तं समं पविट्ठो, देवया रडिऊण नट्ठा, तातो दाढातो परमन्नं आयातो,
माहणा तं पट्टारेवं लग्गा, मेघनादेण विजाहरेणं ताणि पहरणाणि तेसिं चेव एवरिं पाडिज्जंति, सो वीसत्थो मुंजइ, रामस्स
परिकहियं, सण्णद्धो आगतो, परसुं मुयइ, विच्चातो, इयो य तं चेव थालं गहाय उट्ठितो, चक्करयणं जायं, तेण से रामस्स
सीसं छिन्नं, पच्छा तेण सुभोगेण माणिणा एकवीसं वारा निब्बंभणा पुहवी कया, गम्भावि फालिया, एवंविधं मानं नामयंत

इत्यादि पूर्ववत् ॥ माया चतुर्विधा नामादिभेदतः, कर्मद्रव्यमाया योग्यादिभेदाः पुगलाः, नोकर्मद्रव्यमाया निधानप्रयु-
 छानि द्रव्याणि, भावमाया नोआगतस्तत्कर्मद्रव्यविपाकलक्षणा, तस्याश्चरवारो भेदाः, “मायाऽवलेहि १ गोमुत्ति २ भेद-
 सिग ३ षण्वसिसमूल ४ समा” मायाए उदाहरणं पंडरज्जा, तीए किल भसपच्चक्खाइयाए पूयानिमित्तं तिणिण वारे लोगो
 मंतेण आवाहितो, आयरिपहिं आलोयाविया ठिया, चउत्थयं च वारं नालोयाविया, भणति-एस पुपग्भासेणागच्छइ, माया-
 सइदोसेण कियिसिया जाया, एरिसी दुंरंता माया । अहवा संगुंदरी उदाहरणं, वसंतपुरं नयरं, जियसचू राया, घणवइ-
 पणावहा भायरो सेट्ठी, धणसिरी तेसिं भणिणी, सा वालरंडा परलोगरया य, पच्छा मासकप्पागयधम्मधोसायरियसमीवे
 पडियुज्जा, भायरोऽवि से नेहेण पडियुज्जा, सा पयइबमिच्छइ, ते संसारनेहेणं न देति, सा य धम्मघयं खद्धं खद्धं करेइ,
 भाउज्जायातो य से कुरुदुरायंति, तीए चितियं-पेच्छामि ता भाउगाण चित्तं, किमेयाहितिं !, नियडीए परिआलोचिऊण सोव-
 णगपवेसकाले वीसत्वं वहुं धम्मगयं जंपिऊण ततो नट्टुंडेण जहा से भत्ता सुणेइ तहा एगा भाउज्जाइगा भणिया-
 किं बहुणा ? साडियं रक्खिज्जासि, तेण चितियं-एसा दुच्चारिणित्ति, वारियं च भगवया असइपोसणं, ततो णं परिदुवेमित्ति
 पइंके उवविसंती वारिया, सा चितेइ-हा, पच्छा तेण भणिया-घरातो मे नीहि, सा चितेइ-किं मे दुकडं कयंति !,
 न किंचि पासइ, ततो तत्तेव भूमिगायाए किच्छेण नीया रयणी, पमाए ओलुगंगी निग्गया, धणसिरीए भणिया-कीस
 ओलुगंगी दीसति ?, सा रुयंती भणइ-न याणामो अघराहं, नेहाओ य धाडिया, तीए भणियं-वीसत्था अच्छह, अहं ते
 भलिरस्तामि, भाया भणितो- किमेवमेयंति ?, तेण भणियं-अलं मे दुइसीलाए, तीए भणियं-कहं जाणासि !, तेण

भणियं-तुम्भं चेव सगासातो सुया देसणा, निवारणं च, तीए भणियं-अहो ! ते पंडियत्तणं वियारक्खमंगं धंमयापरि-
णामो, मया सामणेण बहुदोसमेयं भणियंति से उवदिदं, वारिया य, किमेतावता दुच्चारिणी होइ ? ततो सो लज्जितो,
मिच्छादुक्कडं से दवावितो, चित्तिं च गाए-एस ताव मे कसिणधवलपडिवज्जगो, वित्तिओऽवि एवं चेव विज्ञासितो,
नवरं सा भणिया-किं बहुणा ? हत्थं रक्खेज्जासित्ति, सेसविभासा तहैव जाव एसोऽवि मे कसिणधवलपडिवज्जगोचि, एत्थ
पुण इमाए नियडीए अंबक्खणदोसतो तिबं कम्मं निवद्धं, पच्छा एयस्स अपडिक्कमिय भावतो पवइया, भायरोवि से सह
जायाहिं पवइया, अहाउगं पालित्ता सुरलोगं गयाणि, तत्थवि अहाउयं पालित्ता भायरो से पढमं चुया सागेए नयरे
असोगदत्तस्स समुद्दत्तसागरदत्ताभिहाणा पुत्ता जाया, इयरीऽवि चइऊण गयउरे नगरे संखस्स इव्वभस्स सावगस्स
धूया जाया, अतीव सुंदरित्ति सबंगसुंदरी से नामं कयं, इयरीतोऽवि भाउज्जायातो चविऊण कोसलाउरे नंदणाभि-
हाणस्स इव्वभस्स स्सिरिमइ-कंतिमइनामातो धूयातो आयातो, जोवणं पत्ताणि सदाणि, सबंगसुंदरीवि कहिंपि साकेया
गयपुरमागएण असोगदत्तसेट्टिणा दिट्ठा, कस्सेसा कण्णगत्ति कस्सवि समीवे पुच्छियं, नायं संखस्स, ततो सबहुमाणं
समुद्दत्तस्स मगिया, लद्धा, विवाहो क्तो, कालंतरेण सो विसज्जायगो समुद्दत्तो अइगतो, उवयारो से क्तो, वासहरं
सज्जियं, एत्थंतरंमि य सबंगसुंदरीए तं नियडिनिबंधणं पढमकम्मं उदितं, ततो भत्तारेण से वासयरट्टिएण वोळ्ळती
देविगी पुरिसच्छाया दिट्ठा, ततो तेण चित्तिं-दुट्ठसीला मे महिला, कोइ अवलोइडं गतोति, पच्छा सा आगया, न तेण
वोछाविया, ततो अट्टदुहट्टयाए धरणीए चेव रत्तिं गमिता, पभाए से भत्तारो अणापुच्छिय सयणवगं एगस्स धिज्जाइगस्स

कहेत्ता गंतो सागेयं नगरं, परिणीया अणेण कोसलादरे नंदस्स धूया सिरिमती, भाउणा य से तीसे भणिणी कंतिमई, सुयं च णेहिं, ततो गाढमधिती जाया, विसेसतो तीसे, पच्छा तेसिं समागसंबवहारो वोच्छिन्नो, सा धम्मपरा जाया, पच्छा पवइया, कालेण विहरंती पवत्तिणीए समं साकेयं गया, पुवभाउजायाओ उवसंताओ, भत्तारा य तासिं न सुद्धु, एत्थंत- रंमि य से उदितं नियडिनिबंधणं विइयं कम्मं, पारणगे भिक्खुं पविट्ठा, सिरिमती वासघरं गया हारं पोयइ, तीए अब्भुट्टिया, सा हारं मोत्तूण भिक्खुट्टमुट्टिया, एत्थंतरंमि चित्तकम्मोइण्णमइरेण सो हारो गिलितो, तीए चित्तियं-अच्छरियमिणं, पच्छा साडगद्धेणं ठइयं, भिक्खा पडिगहिया निग्गया य, इयरीए जोइयं जाव नत्थि हारोत्ति, तीए चित्तियं-किमेयं?, अच्छरियमिणं, पच्छा परियणो पुच्छितो भणइ-न कोइ एत्थ अज्जं मोत्तूण पविट्ठो, तीए अंबाडितो, पच्छा फुट्टं, इयरीए पवत्तिणीए सिद्धं, तीए भणियं-विचित्तो कम्मपरिणामो, पच्छा उगतरतवरया जाता, तेसिं चाणत्थमीयाणं न तं नेहुं ओगाइ, सिरिमतिकंतिमतीतो भत्तारेहिं हसिजंति, न य विपरिणामंति, तीएवि उगतरयाए कम्मं सेसीकयं, एत्थंतरंमि सिरिमती भत्तारसहाया वासघरे चिट्ठइ, जाव मोरेणं चित्तातो उयरिज्ज निगलितो हारो, ताणि संवेगमावणणाणि- अहो से भयवतीए महत्थ(प्प)या जन्न सिद्धमेयंति खामिउं पयट्टाणि, एत्थंतरंमि से केवलनाणमुप्पन्नं, देवेहिं महिमा कया, तेहिं पुच्छियं, तीएवि साहिओ परभवुत्तंती, ताणि पवइयाणि, एरिसी दुहावहा माया । एवंविधां मायां नामयंत इत्यादि पूर्ववत् ॥ लोभो नामादिभेदाच्चतुप्प्रकारः, तत्र कर्मद्रव्यलोभो योग्यादिभेदाश्चतुर्विधाः पुट्गलाः, नोक्कम्मद्रव्यलोभ आकरमृत्तिका, चिकणिका इत्यर्थः, भावलोभस्तत्कर्मविपाकः, तस्य भेदाश्चत्वारः-“लोहो, हलिइ १ खंजण २ कइम ३-

किमिराग षड् सारित्यो ॥” सर्वेषां क्रोधादीनां यथाक्रमं स्थितिफलान्येवं “पक्ष १ चउमास २ वच्छर ३ जावज्जीवा षड् पुगामिणो कमसो । देव १ नर २ तिरिय ३ नारय षड् गइसाहणहेयवो नेया ॥ १ ॥” लोभ उदाहरणं लुद्धनन्दः—पाडलि-पुत्ते नयरे नंदो धाणियओ, जिणदत्तो सावतो, जियसत्तू राया, सो तलायं खणावेइ, फाला दिट्ठा कम्मगरेहिं, सुरामोछति दो गहाय वीहीए सावगस्स उवणीया, तेण नेच्छया, नंदस्स वीहीए नीया, गहिया, भणिया-अणोऽपि आणेजाह, अहं धेय निण्हस्सामि, दिवसे २ गिण्हइ फाले, अन्नया गोरवारिहसयणिज्जामंतणए वलामोडीए नीओ, पुत्ता भणिया-फाले गिण्हज्जाह, सो गतो, ते य आगया, पुत्तेहिं फाला न गहिया, आकुट्टा य गया पूयलियसालं, तेहिं ज्जणं मोहंति एगंते एट्टिया, किट्टं पडियं, दिट्ठा रायपुरिसेहिं, गहिया, जहायत्तं रण्णो कहियं, सो नंदो आगतो भणइ-गहिया नवत्ति, तेहिं भणियं-फिं अग्हेऽपि गहेण गहिया ?, तेण अतिलोलाए पत्तियस्स लाभस्स फिट्ठोऽहं पादाण दोसेणंति एगाए कुसीए दोऽपि पाया भग्गा, सयणो विलवति, ततो रायपुरिसेहिं सावगो नंदो य धेत्तूण राउलं नीया, पुच्छिया, सावगो भणइ-मग्ग इच्छपरिमाणाइरित्तं, अविय-कूडमाणंति, तेण न गहिया, सावओ पूइज्जण विसज्जितो, नंदो सूलाए भित्तो, सकुलो उच्छादितो, सावगो सिरिधरे ठवितो, एरिसो दुरंतो लोभो, एवंविधं लोभं नामयन्त इत्यादि पूर्ववत् ॥

अथेन्द्रियद्वारमुच्यते—तत्र इन्द्रियमितिकः शब्दार्थः?, उच्यते—‘इदु परमैश्वर्ये’ इन्दनादिन्द्रः, सर्वोपलब्धिसर्वोपभोगरूप-परमैश्वर्ययोगाज्जीवः, तस्य लिङ्गं तेन घृष्टं वा इन्द्रियं, ‘इन्द्रिय’मिति निपातनसूत्रादिष्टरूपनिष्पत्तिः, तच्च द्विधा—द्रव्येन्द्रियं भावेन्द्रियं च, तत्र निर्वृत्त्युपकरणे द्रव्येन्द्रियं, निर्वृत्तिनाम प्रतिधिशिष्टः संस्थानविशेषः, साऽपि द्विधा—वाह्या अभ्यन्तरा

च, तत्र बाह्या कर्णपर्पटिकादिरूपा, सा च विचित्रा, न प्रतिनियतसंस्थानरूपतया व्यपदेशुं शक्या, तथाहि-मनुष्यस्य श्रोत्रे
 नेत्रयोरुभयपार्श्वतोभाविनी भ्रुवा चोपरितनवन्धापेक्षया समे, बाजिनो नेत्रयोरुपरि तीक्ष्णे चाग्रभागे इत्यादि जातिभेदा-
 न्नानाविधे, अभ्यन्तरा तु निर्वृत्तिः सर्वेषामपि जन्तूनां समाना, तामेव चाधिकृत्यामूनि सूत्राणि प्रावर्त्तत, यतः 'सोऽंदिणं
 भंते ! किंसंठाणसंठिते पन्नत्ते ? , गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पणत्ते, घाणिंदिणं भंते ! किंसंठाणसंठिए पणत्ते ? ,
 गोयमा ! अइमुत्तगसंठाणसंठिए पणत्ते, जिब्भिंदिणं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ? , गोयमा ! खुरप्पसंठाणसंठिए
 पणत्ते, फासिंदिणं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ? , गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पन्नत्ते," इह स्पशनेन्द्रियनिर्वृत्तः प्रायो
 न बाह्याभ्यन्तरभेदः, पूर्वसूरिभिस्तथाभिधानात्, उपकरणं खड्गस्थानीयाया बाह्याया निर्वृत्तेर्या खड्गधारासमाना स्वच्छतरपु-
 द्गलसमूहात्मिका अभ्यन्तरा निर्वृत्तिस्तस्याः शक्तिविशेषः, इदं चोपकरणरूपं द्रव्येन्द्रियं नान्तरनिर्वृत्तः कथञ्चिदर्थान्तरं,
 शक्तिशक्तिमतोः कथञ्चिद्भेदात्, कथञ्चिद्भेदश्च सत्यामपि तस्यामान्तरनिर्वृत्तौ द्रव्यादिनोपकरणस्य विघातसम्भवात्, तथाहि-
 सत्यामपि कदम्बपुष्पाद्याकृतिरूपायामान्तरनिर्वृत्तौ अतिकठोरतरयनगर्जितादिना शक्युपघाते सति न परिच्छेत्तुमीशते
 जन्तवः शब्दादिकमिति, भावेन्द्रियमपि द्विधा-लब्धिरुपयोगश्च, तत्र लब्धिः श्रोत्रेन्द्रियादिविषयः सर्वात्मप्रदेशानां तदाव-
 रणक्षयोपशमः, उपयोगः स्वस्वविषये लब्धिरूपेन्द्रियानुसारेणात्मनो व्यापारः, इह यदि उपयोगापेक्षया संसारिजीवानां
 चिन्ता क्रियते तदैकस्मिन् काल एकेनैवेन्द्रियेण उपयोगो न शक्येत्युपयोगापेक्षया सर्वोऽपि संसारिजीव एकेन्द्रियः, उक्तं
 च-"जो सविसयवावारे सो उवयोगो स चेगकालंमि । एणेण चव तम्हा उवयोगेगिंदिआ सबे ॥ १ ॥" लब्धिरपि प्रायः

सर्वजीवानामपि संसारिणां पशोन्द्रियविषयाऽपि समस्ति; एकेन्द्रियाणामपि वकुलादीनां तथोपलम्भात्, उक्तं च-“जं किर वज्रार्णं दीप्तइ सेसेदितोवलंभोऽवि । तेणस्थि, तदावरणसखओवमसंभवो तेसिं ॥ १ ॥” तस्मादुपयोगोपेक्षया लब्धये-
 क्षया वा नैकेन्द्रियादिभेदव्यपदेशसंभवः, किन्तु निर्वृत्तिरूपद्रव्येन्द्रियापेक्षया, तस्याः प्रतिनियतैकेन्द्रियादिजातिभेदं प्रति
 नियतसङ्ख्याया भावात्, उक्तं च-“पंचिदिओऽवि वजलो नरोब सबविसयोवलंभातो । तहवि न भन्नइ पंचिदिओत्ति
 चक्षेन्द्रियाभावा ॥ १ ॥” अस्मीयां च द्रव्यभावेन्द्रियाणामयं भावक्रमः-प्रथममिन्द्रियावरणक्षयोपशमरूपा लब्धिर्भवति,
 ततो वाह्याभ्यन्तरभेदभिन्ना यथास्वकर्मविपाकोदयं निर्वृत्तिः, तत आन्तरनिर्वृत्तेः शक्तिरूपमुपकरणं, तदनन्तरं चेन्द्रि-
 यार्थोपयोगः, तथा चाह-“लाभकमो उ लच्छी निवचुवगरणउवओगे य ॥” अमूनि च स्पर्शनादिभेदेन पंच भवन्ति,
 ततो बहुवचनम्, उक्तं च-“स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणीन्द्रियाणी”ति, तानि चानामितानि अलं दुःखायेति । अत्रोदाह-
 रणानि । तत्र श्रोत्रेन्द्रिये उदाहरणम्-यसंतपुरे नयरे पुष्फसालो नाम गंधवितो, सो य अइसुससरो विल्लो य, तेण
 जणो हयहियओ कओ, तम्मि य नयरे सत्थवाहो दिसाजत्तं गतो, भदा य से भारिया, तीए केणवि कारणेण दासीओ
 पेसियातो, तातो मुण्तीतो अच्छंति, कालं न याणंति, चिरेण आगयातो, अंवाडियातो भणंति-मा भट्टिणीतो रुसह मज्झं,
 अग्गहिं सुयं पष्णवि लोभणिज्जं, किमंग पुण सकन्नाणं?, ततो पुच्छइ-कहं?, ताहिं कहियं, सा हियए चितेइ-अहह
 कहमहं पेच्छेज्जासि?, अन्नया तत्थ नगरे देवयाए जत्ता जाया, सबं च नगरं गयं, सावि गया, लोगोऽवि पणमिज्जणं
 पडिपइ, पभायं वट्टइ, सोवि गाइज्जण परिससंतो परिसरे सुत्तो, सा य सत्थवाही दासीए समं गया, पणिवइत्ता देवउलं

पयाहिणीकरेइ, चेडीहिं दाइतो, एसोत्ति, सा संभंता ततो गया, पच्छा विरुवं दंतुरं दहूण भणइ-द्विठं से रूवेण चैव वरं गेयं, तीए जिच्छूढं, चेइयं च णेणं, कुसीलवेहिं से कहियं, तस्स अमरिसो जातो, तीसे घरमूले पच्चसकालसमए गाइउमारज्जो पउत्थवइयाए निवळं, जहा आपुच्छइ जहा तथ चिंतेइ जहा लेहं विसज्जइ जहा आगतो घरं पविसइ, सा चिंतेइ सबभूयं, ताए अब्भुडेमित्ति आगासतलातो अप्पा मुक्को, सा मया, एवं सोइंदियं दुक्खाय भवति ॥

चर्किलदिए उदाहरणं-महुराए नयरीए जियसत्तू राया, धारिणी देवी, सा पयईए धम्मसज्जा, तत्थ भंडीरवणं चेइयं, तत्थ जत्ता, राया सह देवीए नयरज्जो थ महया विभूतीए निगतो, तत्थ एगेण इब्भपुत्तेण जाणसंठियाए देवीए जवणियं-तरवियिगतो सालत्तगो सनेउरो अईव सुंदरो दिट्ठो चलणो, चित्तियं च णेण-जीए एरिसो चलणो सा रूवेण तियससुंद-रीणवि अब्भहिया, अब्भोववणो, पच्छा गविट्ठा, का एसत्ति ?, नायं, तघरपचासन्न वीही गहिया, तीसे दासचेडीणं दुगुणं देइ, महामाणुसत्तणं च दाएइ, ततो हयहिययातो कयातो, देवीए साहति, संववहारो लग्गो, देवीए गंधाई ततो चैव गेण्हं-त्ति, अन्नया तेण भणियं-का एयातो महामोहगंधादिपुडियातो छोडेइ?, चेडीए सिट्ठं-अग्घाणं सामिणित्ति, तेण एगाए पुडि-याए भुज्जपत्ते लेहो लिहिज्जण हूढो, यथा 'काले प्रसुसस्य जनार्दनस्य, मेघान्धकारासु च शर्वरीपु । मिथ्या न जल्पामि विशा-लनेत्रे !, ते प्रत्यया ये प्रथमाक्षरेणु ॥१॥' पच्छा उग्गाहिज्जण विसज्जिया, देवीए उग्गाडिया, वाइतो लेहो, चित्तियं चणाए-धिरत्तु भोगाणं, पडिलेहो लिहितो, यथा 'नेह लोके सुखं किंचिच्छादितस्यांहसा भृशम् । मितं च जीवितं नृणां, तेन धर्म्मं मतिं कुरु ॥१॥ पादप्रथमाक्षरवज्जो भावार्थः पूर्वश्लोकवदवसेयः, ततो वंधिज्जण पुडिया न सुंदरा गंधत्ति विसज्जिया चेडीए, तीए

पडिअप्पिया पुडियां, भणियं च णाए-देयी आणवेइ न मुंदरा गंचनि, तुंटेण ओडिया, दिट्टो लेट्ठो, अवगाए, लेट्ठये विसंनो पोत्ताइ फालेऊण निगतो, चित्थियं च णेण-जाव एसा न पायिया ताव कइमच्छामिचि?, परिभंमंतो अन्नं रज्जं गतो, सिद्धपुत्ताण दुणो, तत्थ नीई यक्खाणिज्जइ, तत्थयि य अयं सिलोगो-“न शक्यं त्वरमाणेन, प्रातुमर्यान् सुदुर्लभान् । भायां वा रूपसंपन्नां, शक्यां वा पराजयम् ॥१॥” एत्थ उदाहरणम्-यसंतपुरे नगरे जिणदत्तो नाम सत्थयाहपुत्तो, सो य समणसत्तो, इतो य चंपाए परममाहेसरो धणो नाम सत्थयाहो, तस्स य दुवे अच्छेरगणि-चउसमुइसारइया मुत्तायली, धूया कम्मा हारप्पभत्ति, जिण-दत्तेण सुयाणि, यहुप्पयारं मगियाणि, न देइ, ततो णेण चट्ठेसो कतो, एगांगी चैव चंपं गतो, बुद्धिभक्लं तत्थ यइइ, तत्थ य यहुज्जणपसिद्धो एगो अज्जायगो, तस्स उवट्ठितो, पढामिचि, सो भणइ-भत्तं मे नत्थि, जइ नवरि कहिंपि लहसि, धणो य ससरक्खणं देइ, तस्स उवट्ठितो, भत्तं मे देहि-जा विज्जं गिण्हामि, जंफिचि देमिचि पडिस्सुयं, धूया संदिट्ठा, जं फिचिचि से विसजेहत्ति, तेण चित्थियं-सोहणं संयुत्तं, यछरेणं दामितो विडालोत्ति, सो तं फलादिगेहिं उवचरइ, सा

विज्जइ उवयारं, सो य अतुरित्तो नीत्तिगाही धके धके सम्मं उवचरइ, धफो नाम प्रस्तावः, स सक्खायं तं खरेंटति, कालेणावच्चियां, अज्जोयवणो, भणइ-पलायामो, तेण भणियं-अजुत्तमेयं, किंतु तुमं उम्मत्तिगा होह, वेज्जावि अफोसे-; तथा कयं, विज्जेहि पडिसिद्धा, पिया से अद्धित्ति पगतो, चट्टेण भणियं-अत्थि मे परंपरागया विज्जा, बुंफरो य से-तो, तेण भणियं-अहं करेमि, चट्टेण भणियं-पउंजामो, किंतु वंभयारीहिं कज्जं, तेण भणियं-अत्थि भयवंतो सस-ो आणेमि, चट्टेण भणियं-जइ कहवि अयंभयारिणो भवंति तो कज्जं न सिज्जइ, ते य परित्ताधिजंत्ति, तेण भणियं-

जे सुरा ते आणेमि, कतिहिं कज्जं? चउहिं, आणीया, सइवेहिणो विसावाला कया, मंडलं कयं, दिसावाला भणिया-
 जत्तो सिवासइं सुणेह तं मणागं विंधह, भणिया-हुंफडित्तिक्कए सिवाहयं करेज्जह, दिक्करिया भणिया-तुमं तह
 शेव अच्छेज्जह, तहा कयं, विद्धा ससरक्खा, न पउणा चेडी, विपरिणतो धणो; चट्टेण बुत्तं-मए भणियं 'जइ कहवि अवंभ-
 चारिणो होति न कज्जं सिञ्जिहिइ' इत्यादि; धणेण भणियं-को उवातो?, चट्टेण भणियं-परिसा वंभचारिणो भवंति, गुत्तीतो
 कहइ, दगसूरयादिसु गवेसियातो, नत्थि, साहूण दुक्को, तेहिं सिद्धातो-वसहि १ कह २ सेज्जं ३ दिय ४ कुडुंतर ५ पुवकीलिय
 ६ पणीए ७ । अइमायाहार ८ विभूसणा ९ य नव वंभगुत्तीतो ॥१॥ पयासु वट्टमाणो सुद्धमणो जो य वंभयारी सो । जम्हा उ
 वंभचेरं मणोनितोहो जिणाभिहियं ॥२॥ उवगए भणियं-वंभयारीहिं मे कज्जं, साहू भणंति-न कप्पइ निगंधाणमेयं; चट्टस्स
 कहियं-लद्धा वंभयारी, न पुण इच्छंति, तेण भणियं-परिसा चेव परिचत्तलोगवावारा मुणओ भवंति, किंतु पूइएहिवि तेहिं
 कज्जसिद्धो होइ, तज्जामाणि लिक्खति, न ताइं खुइवंतरी अइक्कमति, ततो वंभयारिणो रुइया, मंडलं कयं; साहुनामाणि लिहि-
 याणि, दिसावाला ठविया, न कूवियं सिवाए. पउणा चेडी, धणो साहुमद्धियंतो सद्धो जातो, धम्मोवगारित्ति चेडी. मुत्ता-
 हलमाला य तस्सेव दिज्जा, एवं अतुरंतेण पावियत्ति सिलोगत्थो, सो एयं सुणिऊण परिणामेइ; अहंपि सदेसं गंतुं अतुरंतो
 तत्थेव कंचि उवायं चित्तिस्सामि, गतो सदेसं, तत्थ य विज्जासिद्धा पाणा दंडरक्खा, तेण ते ओलग्गिया, भणंति-किं ते अग्गेहिं
 कज्जं?, सिद्धं-देविं घडेह, तेहिं चित्तिं-उच्छोभं से देमो जेण राया परिचयइ, तेहिं मारी विउविया, लोणो मरिउमारद्धो,
 रण्णा पाणा समादिद्धा, पासेह मारिं; तेहिं भणियं-गवेसामो; विज्जाए य देवीवासहरे माणुसहत्थपायाः विउविया, मुहं च

से रुहिरलित्तं कथं, रण्णो निवेइयं, वत्थया चैव मारी, निययघरे गवेसाहि, रण्णा गविट्ठा, दिट्ठा च, पाणा समाइट्ठा, से विदीए यायाएह, फिंतु मग्गरत्तंमि अण्णसागारिए वायाएयधा, तहत्ति पडिस्सुए रत्तिं नीया सगिहं, सो च तत्थ पुवालो-
पियकयक्यडो गतो, सखलियारं पाणेहि मारिउमारद्धा, तेण भणियं-किमेयाए कथंति ? ते भणंति-मारी एसत्ति मारि-
ज्जइ, तेण भणियं-रुहमेयाए आगिइए मारी हवइ ? केणइ अवसद्धो भे दिण्णो, ता मा मारेह, मुयह एयं, ते नेच्छंति,
गाढतरं टागो, अहं भे कोडिमोहं अलंकारं देमि, मुयह एयं, मा मारेह, बलामोडीए अलंकारो उवणीतो, सीएवि तंमि
निफारणवच्छलोत्ति पडिवंधो जातो, तेहि भणियं-जइ ते णिवंधो एयंपि न मारेमो, किंतु निधिसयाए गंतवं, पडिस्सुते
मुफा, सो तं गहाय पलातो, पाणप्पदो वच्छलोत्ति दढतरं पडिवद्धा, आलावादीहि घडिया, देसंतरंमि भोगे भुंजंता अच्छं-
ति ॥ अदाया सो पेच्छणए गंतुमारद्धो, नेहेण गंतुं न देइ, तेण हसियं, तीए पुच्छियं-किमेयंति ? न साहइ, निव्वंधे
सिद्धं, निपिण्णा, तदारूयाणं अज्जाणं अंतिए धम्मं सोच्चा पवइया, इयरोऽवि अट्टदुहट्ठो मरिउण तद्विवसं चैव नरगे
उययण्णो ॥ एवं दुःखाय घधुरिन्द्रियं ॥

प्राणेन्द्रिये उदाहरणम्-कुमारो गंधप्विओ, सो अणवरयं नावाकडएण खेछइ, माइसवतीए एयस्स मंजूसाए विसं
छोड्ढुण नदीए पवाहियं, तेण रमंतेण दिट्ठा, उत्तारिया, उग्घाडेउण पलोइउं पवत्तो, पडिमंजूसाइएहिं गहिओ, समुगको
दिट्ठो, सो अणेण उग्घाडिउण जिवितो, मतो च, एवं दुक्खाय घाणिंदियं ॥

जिबिभदिण उदाहरणं-सोदासो राया, मंसप्विओ, अत्रया अमाघाओ, पुययंचियं मंसं सुयइस्स विडालेण गहियं,

सौयरीएतु मगियं, न लडं, डिंभळ्यं मारियं, सुसंगियं, राया जिमिडमारडो, अतीव रुचिरं, राया पुच्छइ-कस्त परिसं
 मंसं, न कहइ, निवंधे कहियं, पुरिसा दिना, मारेहत्ति, नगरेण नातो, भिचेहि य रक्खसोत्ति महुं पाएत्ता अडवीए मुक्को,
 वच्चरे डित्तो, धयं गहाय दिणे माणुसं मारेइ, केई भणंति-विरहे जणं मारेइ, अन्नया तसंतेण सत्थो जाइ, तेण सुत्तेण
 न येइतो, साह्य आवस्सयं करंता स्रधात्तो फिडिया, ते ददूण पिटुतो लग्गो, तयेण न संकेइ अक्कमिडं, चित्तेइ-अहो
 महप्पहावा अमी साह्य, संघिग्गो, पम्मकहणं, पवज्जा । अन्ने भणंति-सो भणइ वचंते-ठाह, साह्य भणंति-अग्हे ठिया, तुमं
 चेव ठाहि, चित्तेइ, साइसया आयरिया ओहिनाणी, केत्तिवा एवं होहंति, एवं दुक्खाय जिडिंभदियं ॥

फारसिंदिए उदाहरणं-वसंतउरे नयरे जियसत्तू राया, सुकुमालिया भञ्जा, तीसे अतीव सुकुमालो फासो, राया रज्जं
 न चित्तेइ, सो ताए निच्चमेव परिभुजमाणो अच्छइ, एवं कालो वचइ, भिच्चेहिं समं मंतिऊण तीए सह निच्छूढो, पुत्तो
 से रज्जे ठयिओ, ते अडवीए वचंति, तिसाइया जलं मग्गइ, अच्छीणि से यज्जाणि, मा वीहेहत्ति, सिरारुहिरं पज्जिया,
 रुहिरं मूलिया छूढा जेण न थिज्जइ, छुहाइया, ऊरुमंसं दिन्नं, ऊरुमंसं रोहिणीए रोहियं, जणवयं पत्ताणि, आभरगाणि
 साचवियाणि, एगत्य वाणियत्तं करेइ, पंगू य से वीहीए गोयगो घडित्तो, सा भणइ-न सक्कुणोमि एगागिणी गिहे चिट्ठिडं,
 विइज्जयं लभाहि । चित्तियं च जेण-निरवाओ पंगू सोभणो य, ततोऽणेण सो निडुवालो निउत्तो, तेण गीयच्छलियक-
 हाईहि आवज्जिया, पच्छा सा तस्सेव लग्गा, भचारस्स छिदाणि मग्गइ, जाहे न लहइ ताहे उज्जाणियाए गता, सो
 वीसत्थो बहुं मजं पाएत्ता गंगाए पक्खित्तो, सावि तं दयं खाइऊण तं वहइ, गायति य धरे धरे, पुच्छिया भणइ-माया-

पियराहिं परिसो दिन्नो, किं करेसि ?, सो राया एगत्य नगरे रुक्मच्छायाए पसुत्तो, न परावत्तइ छाया,
तथ य राया अपुत्तो मतो, आसो अहियासितो, तथ गतो, जयजयसहेण पडियोहितो, राया जातो, ताणिवि तथ
गयाणि, रण्णो कहियं, आणावियाणि, सा पुच्छिया साहइ-अम्मापिईहिं दिन्नो, राया भणइ-चाहुभ्यां शोणितं पीतं,
ऊरुमांसं च भक्षितम् । गङ्गायां वाहितो भर्त्ता, साधु साधु पतिव्रते ! ॥ १ ॥ निधिसयाणि आणत्ताणि, एवं फासिंदियं
दोणहवि दुक्खाय, विसेसतो सुकुमालियाए । किञ्च-“शब्दासङ्गे यतो दोषो, नृगादीनां शरीरहा । सुखार्थो सततं विद्वान्,
शब्दे किमिति संगवान् ? ॥ १ ॥ पतङ्गानां क्षयं दृष्ट्वा, सद्योरूपप्रसङ्गतः । स्वस्थचित्तस्य रूपेषु, किं व्यर्थः सङ्गसम्भवं ?
॥ २ ॥ उरगान् गन्धदोषेण, परतन्त्रान् समीक्ष्य कः । गन्धासक्तो भवेत् ? को वा, स्वभावं वा न चिन्तयेत् ? ॥ ३ ॥
रसास्वादाप्रसङ्गेन, मत्स्यादु (द्यु) च्छादनं यतः । ततो दुःखादिजनने, रसे कः सङ्गमामुयात् ? ॥ ४ ॥ स्वर्शोभिसक्तचि-
त्तानां, हस्त्यादीनां समक्षतः । अस्वातन्त्र्यं समीक्ष्यापि, कः स्यात् स्वर्शनसङ्गमः ? ॥ ५ ॥ एवंविधानीन्द्रियाणि संसारवर्द्ध-
नानि विपयलालसानि दुर्जयानि दुरन्तानि नामयन्तो नमोऽर्हा इति ॥

अधुना परीपहद्वारावसरः, तत्र मार्गाच्ययनार्थं निर्जरार्थं च परिपोढव्याः परिपहाः, तत्र मार्गाच्ययनार्थं दर्शनपरीपहः
प्रज्ञापरीपहश्च, शेषा विशतिर्निर्जरार्थं, एते च द्वाविंशतिसङ्ख्याः धुत्पिपासाशीतोष्णदंशमशकनाग्यारतिस्त्रीचर्यानिप-
द्याशय्याऽऽक्रोशवधयाचनाऽलाभरोगतृस्पर्शनमलसत्कारपुरस्कारप्रज्ञाअशनदर्शनानि, जमीपां यथाक्रमं सङ्केपतोऽयमं-
र्थः-“धुधार्त्तः शक्तिमान् साधुरेषणां नातिलङ्घयेत् । यात्रामात्रोद्यतो विद्वान्, अदीनोऽविह्वलयश्चेत् ॥ १ ॥ पिपासितः

पथिस्थोऽपि, तत्त्वविद् दैन्यवर्जितः । शीतोदकं नाभिलषेत्, मृगयेत् कल्पितोदकम् ॥ २ ॥ शीताभिपातेऽपि यतिस्त्वग्व-
 खत्राणवर्जितः । वासोऽकल्प्यं न गृह्णीयादग्निं नो ज्वालयेदपि ॥ ३ ॥ उष्णतप्तो न तं निन्देच्छायामपि च संस्मरेत् । खान-
 गात्राभिपेकादि, व्यजनं चापि वर्जयेत् ॥ ४ ॥ सन्दुष्टो दंशमक्षकैखासं द्वेषं न वा व्रजेत् । न वारयेदुपेक्षेत, सर्वाहारप्रियत्व-
 वित् ॥ ५ ॥ वासोऽशुभं न वा मेऽस्ति, नेच्छेत्तत्साध्वसाधु वा । लभालाभविचित्रत्वं, जानन्नान्येन विप्लुतः ॥ ७ ॥
 गच्छंस्तिष्ठस्त्रिषण्णो वा, नारतिप्रवणो भवेत् । धर्मारामरतो नित्यं स्वस्थचेता भवेन्मुनिः ॥ ६ ॥ सङ्गपङ्काः सुदुर्घर्षा,
 स्त्रियो मोक्षपथार्गलाः । चिन्तित्ता धर्मनाशाय, यतोऽतस्ता न चिन्तयेत् ॥ ८ ॥ ग्रामाद्यनियतस्थायी, सदा वाऽनियतालयः ।
 विविधाभिमहयुक्तश्चर्यमिकोऽप्यधिश्रयेत् ॥ ९ ॥ श्मशानादिनिषद्याश्च, कृयादिकण्टकवर्जिताः । उपसर्गाननिष्ठेष्टानेकोऽ-
 मीररपृहः क्षमेत् ॥ १० ॥ शुभाशुभासु शय्यासु, सुखदुःखे समुत्थिते । सहेतुः सङ्गं नेयाच्च, स्वास्थ्याद्येति च भावयन् ॥ ११ ॥
 नाकुष्टो मुनिराक्रोशेत्, साम्याद् ज्ञानाद्यवर्जकः । अपेक्षेतोपकारित्वं, न तु द्वेषं कदाचन ॥ १२ ॥ हतः सहेतैव मुनिः, प्रति-
 हन्यान्न साम्यवित् । जीवानाशात् क्षमायोगात्, गुणासैः क्रोधदोषतः ॥ १३ ॥ परदत्तोपजीवित्वाद्, यतीनां नारत्यया-
 चितम् । यतोऽस्तो याचनादुःखं, क्षाम्येन्नेच्छेदगारिताम् ॥ १४ ॥ परकीयं परार्थं वा, लभ्येतान्नादि नैव वा । लब्धेन माद्ये-
 स्तिन्देहा, स्वपरास्नाप्यलाभतः ॥ १५ ॥ नोद्विजेत् रोगसम्प्राप्तौ, नवाऽमीप्सेच्चिकित्सितम् । विपहेत् तथाऽदीनः, श्रामप्य-
 मनुपालयेत् ॥ १६ ॥ अहताल्पाणुचेलत्वे, कादाचित्कं तृणादिषु । तत्संस्पर्शोर्द्ध्वं दुःखं, सहेन्नेच्छेच्च तान् मृदून् ॥ १७ ॥
 मलयद्भ्रजोदिग्धो, ग्रीष्मोष्णहृदनादपि । नोद्विजेत् खानमिच्छेद्वा, सहेतोद्भ्रजेन्न च ॥ १८ ॥ उत्थानं पूजनं दानं, स्पृह-

येनात्मपूजकः । मूर्च्छितो न भवेद्बन्धे, दीनोऽसत्कारितो न च ॥ १९ ॥ अजानन् वस्तु जिज्ञासुर्न मुह्येत् कर्मदोषवित् ।
 ज्ञानिनां ज्ञानमन्वीक्ष्य, तर्धेत्यन्यथा ननु ॥ २० ॥ विरतत्तपसोपेतदृष्टन्नस्योऽहं तथापि च । धर्मादि साक्षान्नैवेक्षे, नैवं
 स्वात्कमकालयित् ॥ २१ ॥ जिनास्तदुक्तं जीवो वा, धर्माधर्मो भवान्तरम् । परोक्षत्वान्मृपा नैवं, चिन्तयेन् महतो ग्रहात्
 ॥ २२ ॥ द्वारीरमानसानेयं, स्वपरैरितान् मुनिः । परीपहान् सहेतामीः, कायवाङ्मनसा सदा ॥ २३ ॥ ज्ञानावरणवेद्येषु,
 मोहनीयान्तराययोः । कर्मसूदयभूतेषु, सम्भवन्ति परीपहाः ॥ २४ ॥ क्षुत्पिपासा च शीतोष्णो, दंशका मशकादयः ।
 चर्या शय्या यषो रोगस्तृणस्पर्शमलावपि ॥ २५ ॥ वेद्यादमी अलाभाल्यस्त्वन्तरायसमुद्भवः । प्रज्ञाऽज्ञाने तु विज्ञेयौ,
 ज्ञानावरणसम्भवा ॥ २६ ॥ चतुर्दशैते विज्ञेयाः, सम्भवेन परीपहाः । ससूक्ष्मसम्परायस्य, छद्मस्थारागिणोऽपि च ॥ २७ ॥
 धुत्पिपासा च शीतोष्णदंशचर्या यषो मलः । शय्या रोगतृणसर्गौ, जिने वेद्यस्य सम्भवात् ॥ २८ ॥ विस्तरार्थो ग्रन्थान्तरात्
 तत्पर्यार्थटीकादेवसेयः ॥ एते च परीपहा द्विविधाः, तद्यथा-द्रव्यपरीपहा भावपरीपहाश्च, तत्र द्रव्यपरीपहा नाम ये
 इहलोकनिमित्तं धन्यनादिषु वा परवशेनाधिसह्यन्ते, तत्रोदाहरणं यथा सामायिके चक्रदृष्टान्ते इन्द्रपुरे इन्द्रदचतुत्रस्य,
 भाषपरीपहा ये संसारव्यवच्छेदमनसाऽनाकुलेन सताऽधिसह्यन्ते, तैरेव चात्राधिकारः ॥

अयुना उपसर्गद्वारायसरः-तत्र उप-सामीप्येन सज्जनं उपसृज्यतेऽसाविति वा उपसर्गः, तद्यथा-दिव्या
 मानुषार्त्तर्यगोना आत्मसंवेदनीयाश्च, तत्र दिव्याश्चतुर्विधास्तद्यथा-हास्यात् क्रीडात इत्यर्थः १, प्रद्वेषात् अवज्ञार्थपूर्वभावसम्ब-
 न्यादिकृतात् २, विमर्शात् किमयं स्वप्रतिज्ञातश्चलति नवेत्येवंरूपात् ३ पृथग्विमात्रातश्च, किमपि हास्यात् किञ्चित् प्रद्वेषा-

रिक्मपि विमर्शतश्चेत्यर्थः ४ । हासे खुडुगा उदाहरणम्-खुडुगा अन्नं गामं भिक्खायरियाए गया, वाणमंतरं उवायंति-जइ
 फ्यामो तो वियडेणं उंडेरगेहिं तिलकुट्टियाए य अच्चणियं देहामो, लद्धं, सो वाणमंतरो मगइ, अन्नमन्नस्स कहणं, मग्गि-
 ऊण दिहं, एयंते तंति, ताहे सयं चेष तं पक्खाइया, कंदप्पिया देवा तेसिं रूवं आवरेत्ता रमइ, वियाले मग्गिया, न दिट्ठा,
 देवयाए धायरियाण कहियं ॥ पओसे उदाहरणं संगमतो ॥ वीमंसाए पगतथ देवकुलियाए साह्वासावासं वसित्ता गता, तेसिं च
 एगो पुपपेसितो चेष धरिसारचं करेउमागतो, ताए देवकुलियाए आयासितो, देवया चित्तेइ-किं दढधम्मो नवेति, सद्धीरूवेण
 उवसग्गेइ, सो नेच्छइ, तुट्ठा वंदइ । पुढोवेमायाए हासेण करेज्जा, एयं संजोगा । मानुपाथ्तुविंधाः-हास्यात्प्रद्वेषात् विमर्शात्
 कुशीलमत्तिसे घनात्, विमान्नापक्षस्यात्र हास्यादिवेधान्तर्भाववियक्षणाइ, हास्ये उदाहरणं गणिकापुत्रिका, पगा गणियाधूया,
 खुडुगं भिक्खागयं उवसग्गेइ, सा खुडुगेण दंडिण हया, तीए रण्णो कहियं, रण्णा खुडुगो सद्धावित्तो, सिरिघरदिट्ठंतं करेइ, जहा
 महाराय ! तव सिरिघरे रयणाणि मुसइ तस्स को दंडो ? , रण्णा भणियं-सपरसावहारो जीवियाओ धवरोवणं (घ), जइ एवं तो
 एसावि मम नाणदंसणपरणाणि मुसइसि दंडेण हया, राया तुट्ठो, पूइऊण खुडुगो विसज्जितो ॥ पदोसे गयसुकुमालो सोमभूइणा
 यवरोवित्तो, अहया एगो धिज्जाइतो एगाए अविरइयाए सद्धिं अकिच्चं सेयमाणो साहुणा दिट्ठो, पदोसमावणो, साहुं मारेमिस्सि
 प्पावित्तो, साहुं पुच्छइ, किं तुमे अज्जा दिट्ठं ? , साह् भणइ-वहुं सुणेइ कण्णेहिं, घहुं अच्छीहिं पेच्छइ । नय दिट्ठं सुयं पुयं,
 भिक्खु अक्खाउमरिहइ ॥ १॥ वीमंसाए, चंदगुत्तो राया चाणकेण भणित्तो-पारत्तियं करेज्जासि, सुत्तीसो य किर सो आसी,
 अतेउरे अन्नत्तिथिया हफ़ारावेऊणं धम्मकहं कहावेइ, अंतेउरीहिं उवसग्गिज्जंता विणट्ठा निच्छूढा य, साह् सद्धाविया भणंति-

जइ राया अच्छइ तो कहेसो, आगतो राया, पारब्जा धम्मकहा, राया उरसरितो, अंतेडरिया उवसंगति दंडेण हयातो, सिरिघरदिदंत्तं कहिति, राया तुद्धो परमसद्धो जातो ॥ कुसीलपडिसेवणाए ईसालुयभज्जातो चत्तारि, तेण सत्तवइपरिक्खित्तं परं कारियं, ततो रायं विन्नन्निज्जण तेण पडहएण घोसावियं, जहा अमुगस्स परे समक्खं परोक्खं वा न केणई पविसिअंबं, साह अयाणंतो वियाले यसहिणिमित्तं अतिगतो, सो अ पविसिइछओ, तत्थ पढमे जामे पढमा आगया, भणइ-पडिच्छह, साह कच्छं थंथिज्जण आसणबंधं काज्जण अहोमुहो ठिओ, चीरेण वेढितो, न सक्खिओ खोभेउं, किसित्ता गया, इयरीओ पुच्छंति-केरित्तो ? सा भणइ-परिसो अण्णो नत्थि मणूसो, एवं ताओवि कमेण एकेकं जामं किसिज्जण गयातो, मिलि पात्तो साहिति, उवसंताओ सद्धीतो जायातो ॥ तिरिच्छा चउपिहा-भया १ पदोसा २ आहारहेउं ३ अवच्चलयणसारक्खणया ४-भएण मुणगाई व(ड)सेजा, पदोसे चंडकोसितो मफडाई वा, आहारहेउं सीहाई, अवच्चलयणसारक्खणट्टयाए कागिमाई ॥ आरमना संघेघन्ते-क्रियन्ते इति आत्मसंवेदनीयाः, ते चउपिहा-घट्टणया पवडणया थंभणया लेसणया, तत्थ घट्टणया अच्छिग्गिम रओ पयिट्ठो, तेण चमडियं दुक्खिउमारद्धं, अहया सयं चैय अच्छिग्गि गलके वा किंचि सालुगाइ उट्टियं पट्टइ, पवउणया मंदपयत्तेण चंफमइ, ततो दुक्खाविज्जइ, थंभणया ताव चइद्धो अच्छित्तो जाव पादो सुद्धो जातो, 'लेसणया पायं आउंटावेत्ता ताव अच्छित्तो जाव तत्थयायात्तेण लइओ, अहया नट्टं सिक्खामित्ति अइनामियं किंचि अंगं, तत्थेय लगं, अहया आयसंवेयणीया चउपिहा-चाइया पेत्तिया सिंभिया संनिवाइया, एए दयोवसग्गा, भावतो उवउत्तस्स एते वेय, उफं घ-"दिया माणुस्सया चैय, तिरिक्खा च वियाहिया । आयसंवेयणीया य, उवसग्गा चउपिहा ॥ १ ॥

हासप्यदोसवीमंसा, पुढोवेमायदिविया । माणुस्सया हासमादी, कुसीलपडिसेवणा ॥ २ ॥ तेरिच्छिया भया दोसा, आहारडा तहेवय । अवचलेणरक्खद्धा, एए चउहा वियाहिया ॥ ३ ॥ घट्टणा पवडणा चैव, थंभणा लेसणा तहा । आयसंवेयणीया य, उवसग्गा चउघिहा ॥ ४ ॥” इत्यादि, अलं प्रसङ्गेन ॥ एतान्नामयन्तो नमो ऽर्हो इति गार्थः ॥ सम्प्रति प्राकृतशैल्याऽनेकधा अर्हच्छब्दनिरुक्तसम्भव इति दर्शयन्नाह—

‘इंदियविसयकसाये परीसहे वेयणाओ उवसग्गे । एए अरिणो हन्ता अरिहंता तेण बुघंति ॥ ११९ ॥

इन्द्रियादयः पूर्ववत्, वेदना त्रिविधा-शारीरी मानसी उभयरूपा च, ‘एए अरिणो हंता’ इत्यत्र प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च विभक्तिव्यत्ययः, ततोऽयमर्थः-एतेपामरीणां हन्तारोऽर्हन्त इति, पृषोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः ॥ स्यादेतत्-अनन्तरगाथायामेत एवोक्ताः, पुनरर्थमीयामेवेहोपन्यासोऽयुक्तः ? उच्यते, अनन्तरगाथायां नमस्कारार्हत्वे हेतुत्वेनोक्ताः; इह पुनरभिधानं, निरुक्तिप्रतिपादनार्थं उपन्यासः ॥ साम्प्रतं प्रकारान्तरतोऽस्य आख्यायन्ते, ते चाद्यौ-ज्ञानावरणादिसंज्ञाः सर्वसत्त्वानामेव, तथा चाह—

अट्टविहंवि अ कम्मं अरिभूअं होइ सधजीवाणं । तं कम्ममरिं हंता अरिहंता तेण बुघन्ति ॥ १२० ॥

अष्टविधम्-अष्टप्रकारम्, अपिशब्दादुत्तरप्रकृत्यपेक्षया अनेकप्रकारमपि, चशब्दो भिन्नक्रमः, स चावधारणे, ज्ञानावरणादिकमैव अरिभूतं-शत्रुभूतं भवति सर्वजीवानां-सर्वसत्त्वानां, अनवबोधोपादिदुःखहेतुत्वात्, तत्कर्म अरि हंतारो यतस्तेनार्हन्त उच्यते, रूपनिष्पत्तिः प्राग्वत् ॥ अथवा—

अरिहंति यंदणनमंसणाणि अरिहंति पूअसकारे । सिद्धिगमणं च अरिहा अरहंता तेण वुचंति ॥ ९२१ ॥
'अहं पूजायाम्' अहंति यन्दननमस्करणे, तत्र यन्दनं शिरसा, नमस्करणं वाचा, तथा सिद्ध्यन्ति-निष्ठितार्था भव-
न्यस्यां प्राणिन इति सिद्धिः-लोकान्तक्षेत्रलक्षणा, वक्ष्यति-इहं वौदि चइत्ताणं तत्थ गंचूण सिञ्झइ' तद्गमनं च प्रति
अहंतीत्यर्हाः-योग्याः 'अचं' इत्यच, तेन कारणेनाहंन्त उच्यन्ते, अहंन्तः ॥ तथा—

देवासुरमणुपुं अरिहा पूआ सुरुत्तमा जम्हा । अरिणो रयं च हंता अरहंता तेण वुचंति ॥ ९२२ ॥
देवासुरमनुजेभ्यः, सूत्रे पद्मभ्यर्थे सप्तमी प्राकृतत्वात्, पूजामहंन्ति-प्राप्नुवन्ति, कुत इति चेत् आह-यस्मात् सुरो-
त्तमाः-उपचितसकलजनासाधारणपुण्यप्राग्भारतया समस्ता देवासुरमनुजोत्तमास्ततः पूजाम्-अटमहाप्रातिहार्यलक्षणामहंन्ती-
त्यहंन्तः, इत्यमनेकधाऽन्यर्थमभिधाय पुनः सामान्यविशेषाभ्यामुपसंहरन्नाह-'अरिणो हंता' इत्यादि, यतः अरीणां
हन्तारः, तथा रजो-वच्यमानकं कर्म तस्य रजसो यतो हन्तारस्तनाहंन्त उच्यन्ते, अरिहन्तार इति रजोहन्तार इति वा
स्थितस्य अहंत इति निष्पत्तिः प्राग्वत् ॥ इदानीममोघताख्यापनार्थमपान्तरालिकं नमस्कारफलमुपदर्शयति—

अरिहंतनमुफारो जीयं मोएइ भवसहस्साओ । भावेण कीरमाणो होइ पुणो वोहिलाभाए ॥ ९२३ ॥
अहंतां नमस्कारोऽहंन्तमस्कारः, इह अहंच्छब्देन बुद्धिस्था अहंदाकारवती स्थापना गृह्यते; नमस्कारस्तु नमःशब्द एव,
भावेन-उपयोगेन क्रियमाणः, अनेन नामस्थापनाद्रव्यभावलक्षणश्चतुर्विधो यद्यपि नमस्कारस्तथाऽप्यत्र भावनमस्कारो
द्रष्टव्य इत्युक्तं वेदितव्यं, जीवम्-आत्मानं मोचयति-अपनयति भवसहस्रेभ्यः, यद्यपि सहस्रशब्दो दशशतसदख्यायां वर्तते

तथाऽप्यत्रार्थादनन्तसङ्ख्यायामवगन्तव्यः, अनन्तभवमोचनान्मोक्षं प्रापयतीत्युक्तं द्रष्टव्यम् । आह-न सर्वस्यैव भावतो-
 ऽपि नमस्कारकरणे तद्भव एव मोक्षः तत्कथमुच्यते-जीवं मोचयतीत्यादि ? उच्यते, यदि तद्भव एव मोक्षाय न भवति,
 तथापि भावनायिशेषाद्भवति पुनर्बोधिलाभाय, बोधिलाभश्चाचिरादधिकलो मोक्षहेतुरित्यतो न दोषः, तथा चाह-
 अरिहंतनमोक्षारो धन्नाण भवत्वयं करंताणं । हियं अणुमुयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ १२४ ॥
 धनं ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणं लब्धारो धन्याः-साध्यादयः तेषां भवक्षयं-तद्भवजीवितक्षणं कुर्वतां यावज्जीवं हृदयममु-
 श्चन् विश्रोतसिकाया-विमार्गगमनस्यापथ्यानस्य वारकोर्द्धमस्कारो भवति, धर्मध्यानकालम्बनतां करोतीत्यर्थः ॥

अरिहंतनमुक्षारो एवं खलु वणिणओ महत्थुत्ति । जो मरणंमि उवग्गे अभिक्खणं कीरण्ण बहुसो ॥ १२५ ॥

अर्हत्समस्कार एवम्-उक्तप्रकारेण खलु वर्णितो महार्थ इति-महान् अर्थो यस्य स महार्थः, महार्थता चास्याल्पाक्षरत्वेऽपि
 द्वादशाङ्गसङ्ग्रहितत्वात्, कथं पुनरेतदेवमित्याह-यो नमस्कारो मरणे-प्राणोपरमलक्षणे उपाग्रे-समीपे भूते अभीक्ष्णम्-अन-
 वरतं क्रियते बहुशः-अनेकशः, ततो महत्यागापदि द्वादशाङ्गं मुक्त्वा तत्स्थानेऽनुसरणान्महार्थः, इयमत्र भावना-मरणकाले
 द्वादशाङ्गपरावत्तनाशक्तौ तत्स्थाने तत्कार्यकारित्वात् सर्वैरपि महर्षिभिरेव स्मर्यत इति द्वादशाङ्गसङ्ग्रहितता, तन्नावाच्च
 महार्थ इति ॥ तथा चाह भाष्यकृत्-“जलणादिभ्यः सेसं मोचुं ए(उद)गरयणं महामोहं । जुहि वाऽभिभवे घेष्यइ अमोहसत्थं
 जइ त्तेह ॥ १ ॥ मोचुंमि वारसंगं स एव मरणंमि कीरण्ण जम्हा । अरिहंतनमोकारो तम्हा सो वारसंगत्थो ॥ २ ॥ सर्वंमि
 पास्यं परिणामविसुद्धिहेउमेत्तागं । तत्कारणभावातो कह न तदत्थो नमोकारो ? ॥ ३ ॥ न हु तम्मि देसकाले सको

पारसविहो सुयमसंधो । सवो अणुचितेऽं धंतपि समत्यचिचेण ॥ ४ ॥ अत्र 'देसकाल'त्ति देशः-प्रस्तावस्वरूपः कालो देशकालः, मरणकाल इत्यर्थः, तस्मिन्, धंतंभीति प्राकृतत्वात् लिङ्गव्यत्ययः, धातोऽपि, अत्यन्तमभ्यस्तोऽपीति भावः, तत्प-
णइंणं तग्हा अणुसरिययो मुहेण चिचेण । एतेव नमोकारो क्यन्नयं मन्त्रमणेणं ॥ ५ ॥" उपसंहरन्नाह—

अरिहंतनमुकारो, सधपावप्पणासणो । मंगलाणं च सर्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥ ९२६ ॥

अर्हन्मरकारः 'सधपावप्पणासणत्ति पासयति-मलिनयति जीवं पिवति हितमिति वा पाति वा रक्षति भवाग्निर्गच्छ-
न्तमिति पापं-कर्मं, औणादिकः पप्रत्ययः, सर्वम्-अष्टप्रकारमपि पापं कर्म, 'पापं कर्मव तत्त्वत' इति वचनात्, प्रणाश-
यति-अपनयतीति सर्वपापप्रणाशनः, मङ्गलानां च सर्वेषां नामादिलक्षणानां प्रथममिति-प्रधानं प्रधानार्थकारित्वात्, अथवा
पयामूनि भावमङ्गलानि अर्हदादीनि तेषां प्रथमं-आद्यं भवति मङ्गलमिति ॥ उक्तस्तावदहर्हन्मरकारः, सम्प्रति सिद्ध-
नमरकार उच्यते-सिद्धति स्म सिद्धः, यो येन गुणेन निष्पन्नः-परिनिष्ठां प्राप्नो, न पुनः साधनीयः, सिद्धौदनवत्, स
सिद्धः, स च सिद्धशब्दसामान्यादेशेपतोऽर्थवस्तावच्चतुर्दशविधः, तत्र नामस्थापनासिद्धौ सुप्रतीतौ, द्रव्यसिद्धो ज्ञशरीरभव्य-
शरीरव्यतिरिक्तः सिद्धः ओदनः, तत्र नामस्थापनाद्रव्यसिद्धान् व्युदस्य (शेष) सिद्धप्रतिपादनार्थमाह—

कम्मे सिप्पे य विज्जाय, मंते जोगे य आगमे । अत्य जत्ता अभिप्पाए, तवे कम्मकखए इय ॥ ९२७ ॥

कर्मणि सिद्धः कर्मसिद्धः, निष्ठां गत इत्यर्थः, एवं शिल्पसिद्धः. विद्यासिद्धः. मन्त्रसिद्धो योगसिद्धः आगमसिद्धः अर्थसिद्धः

यात्रासिद्धः अभिप्रायसिद्धः तपःसिद्धः कर्मक्षयसिद्धश्च, एष गाथासमासार्थः ॥ अवयवार्थं तु प्रतिद्वारमेव वक्ष्यति, तत्र कर्मसिद्धादिव्याचिख्यासया कर्मादिस्वरूपं प्रथमतः प्रतिपादयति—

कर्मं जमणायरिओवएसिअं सिप्पमन्नहाऽभिहिअं । किसिवाणिज्जाईअं घडलोहाराइभेअं च ॥ ९२८ ॥

इह यत् अनाचार्योपदेशं सातिशयमनन्यसाधारणं कर्मैह परिगृह्यते, यत्पुनः कर्म सातिशयमाचार्योपदेशं ग्रंथ-
निवृत्तं वा तत् शिल्पं, तत्र कृषिवाणिज्यादि, आदिशब्दात् भारतलोहकारादिभेदं, कर्म, घटकारलोहकारादिभेदं, भावप्र-
धानोऽयं निर्देशः, घटकारत्वलोहकारत्वादिभेदं कर्म पुनः, चशब्दः पुनःशब्दार्थः, शिल्पमिति ॥ सम्प्रति कर्मसिद्धं

सोदाहरणमभित्पुराह—

जो सवकम्मकुसलो जो जत्थ सुपरिनिट्ठिओ होइ । सज्झगिरिसिद्धओविच स कम्मसिद्धुत्ति विन्नेयो ॥ ९२९ ॥

यः कश्चित् सर्वकर्मकुशलो यो वा यत्र कर्मणि सुपरिनिष्ठितो भवत्येकसिद्धपि कर्मणि सद्यगिरिसिद्धक इव स कर्मसिद्ध इति विज्ञेयः, कर्मसिद्धो ज्ञातव्य इत्यर्थः ॥ एष गाथाधारार्थः, भावार्थः कथानकावयवस्य; तच्चेदम्-कौकणे पगंमि तुग्गे सज्झस्त भंठं ओरुहंति विलयंति य, ताणं च विसमे गुरुभारवाहित्तिकाऊण रणा समाणत्ते-एप्पसिं मएऽपि पंधो दाययो, न एण एप्पहिं करसवि । इतो य एणो सिंधवतो पुराणो, सो पडिभजंतो चित्तेइ, तहिं जामि जहिं कम्मेण एस जीयो भज्जइ, सुहं न विंदइ, सो तेसिं मिलितो, सो गंतुकामो रयणिपज्जवसाणे (सिद्धं) भणइ कुंदुरुफपडिवोहियद्धओ, सिद्धओ भणइ-(किं ?), सिद्धियं देहि मम, जह सिद्धयं सिद्धया, गयो सज्झयं, अत्र कुंदुरुकः कुपकुटः, सद्यकं पर्वतं, सो य तेसिं महत्तरओ सपवत्तुं

भारं वहइ, अन्नया साह्य तेण मग्गेण आगच्छंति, तेण तेसिं साहूणं मग्गो दिन्नो, ते रुद्धा रावले गया, रायाणं विन्नवेंति-
अग्गं रायावि मगं देइ भारेण दुक्खाविज्जंताणं, एस पुण समणस्स रित्तस्स मगं देइ, रण्णा भणियं-अरे दुट्ठं ते कयं, मम
आणा लंघिया, तेण भणियं-देव ! तुमे गुरुभारवाहित्तिकाऊणमेयमाणत्तं ? , रण्णा आमंति पडिस्सुयं, तेण भणियं-जइ
एवं ता सो गुरुत्तरभारवाही, कहं ? , जं सो अवीसमंतो अट्टारसीलंगसहस्सनिच्चरं भारं वहति जो मएवि वोढुं न पारिओ,
पत्थंतरा धम्मकहा तेण कहिया-ओ ! महाराय !-बुज्झंति नाम भारा, ते चिय बुज्झंति वीसमंतेहिं । सीलभरो वोढवो,
जायज्जीयं अवीसामो ॥ १ ॥ राया पडिबुद्धो, सो य संवेगतो पुणरवि पव्वाए अब्भुद्धितो ॥ एसो कम्मसिद्धो, संप्रति
शिल्पसिद्धं सोदाहरणमभिधातुकाम आह--

जो सधसिप्पकुसलो जो वा जत्थ सुपरिनिट्ठिओ होइ । कोकासवद्धई इव साहसओ सिप्पसिद्धो सो ॥ १३० ॥
यः काश्चिदनिर्दिष्टस्वरूपः सर्वशिल्पेषु कुशलः, यो वा यत्रैकसिन्नपि शिल्पे सुपरिनिष्ठितः सातिशयश्च कोकासवद्धकृत्वत्
स शिल्पसिद्ध इति ॥ एष गाथाश्रुतार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-सोप्पारए रहकारस्स दासीए वंभणेण दास-
चेडो जातो, सो य मूयभावेण अच्छइ-भा नज्जीहामित्ति, रहकारो अप्पणो पुत्ते सिक्खावेइ, ते मंदबुद्धी न लएन्ति, दासेण
सयं गहियं, रहकारो मओ, रायाए दासस्स सधं विद्वं जं तस्स घरसारं । इतो य उज्जेणीए राया सावगो, तस्स चत्तारि
सायणा, एगो महाणसित्तो रंघेइ जइ रुच्चइ जिमियमेत्तं जीरइ, अहया एणेण जामेणं विहिं तीहिं चउहिं पंचहिं, जइ रुच्चइ
न चेष जीरइ, विइतो अब्भंगेइ सो तेहस्स कुलवं ससरीरे पवेसेइ, तं चेष नीणेइ, तइओ सेज्जं रएइ, जइ रुच्चइ पढमे

जामे विबुद्धइ, अहया बितिए तइए चउटये, अहया सुवति चैव, चउत्थो सिरिपरीओ, तारीसो सिरिपरीओ कंतो जहा
आगतो न किंचि पेच्छइ, एए गुणा तेसिं, सो राया अपुत्तो निविण्णकामभोगो पपज्जोवायं चिंतंतो अच्छइ, ततो पडलि-
पुत्ते नवरे जियसत्तू राया, सो तस्स नयरिं रोहेइ, एत्थंतंरमि तस्स रओ पुपकयकम्मपरिणतिवसेण गाढं सूळमुप्पन्नं,
ततोऽणेण भत्तं पच्चक्खायं, देवलोणं गतो, नागरगेहिं से नयरी दिन्ना, सावया सद्दविया, पुच्छंति-क्किं कम्मगा?, भंडारिएण
पवेसितो, किंचि न पेच्छति, अणेण दारेण दरिसियं १ सेज्जायालेण एरिसी सेज्जा कया जेण मुहुत्ते मुहुत्ते उहेइ २ सूवेण
एरिसं भत्तं कयं जेण वेळं वेळं जेमेइ ३ अच्चंभंगएण एक्कतो पायातो तेहं न नीणियं, जो मम सरिसो सो नीणेउ ४, बत्ता-
रिवि पपइया, सो तेण तेहेण उच्चंतो कालतो जातो, कागवन्नो नामेण पिक्खतो ॥ इतो य-सोप्पारए दुब्बिक्खं जायं, सो
कोफासो उज्जेणिं गतो, रायाणं किह जाणावेमिसिं कवोतेहिं गंधसाळिं अवहरइ, कोहुगारिएण कहियं, मग्गिएण दिट्ठो,
आणीतो, एणा णातो, चित्ती दिन्ना, तेणागासगामी खीलियापयोगनिम्मातो गरुहो कतो, सो य राया तेण कोक्कासेण
देवीए समं तेण गरुहेण नहमगेण हिंइइ, जो न नमइ तं भणसि-अहं आगासेणांगतूण मारेमि, ते सवे आणाविहेया कया,
तं देविं सेसियातो देवीतो पुच्छंति जाए कीलियाए नियत्तइ जंतं, सा एगाए वच्चंतस्स ईसाए नियत्तणखीलिया गहिया,
ततो नियत्तणवेलाए नायं जहा नरिथि नियत्तणखीलिया, ततो न नियत्तइ, ताहे उद्धमं गच्छंतस्स कलिंने ईसिएणिए तलाए
पक्खा भग्गा, पंखाविगलोत्ति पडितो, ततो तस्संघायणनिमित्तं उक्करणट्ठा कोफासो नगरं गतो, तत्थेको रहकारो रहं निय-
सेइ, एक्कं चक्कं निपत्तियं, धीयस्स अच्चं निपत्तियं, सो ताणि उवगरणाणि मग्गइ, सो भणइ-जाव धरातो आणेमि, राउलातो

विद्या-महापुरुषदत्तादि सिध्येत् स विद्यासिद्धः, सातिशयत्वात्, क इव ?-आर्यखपुटवदिति गाथाक्षरार्थः, -भावार्यः
 कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-विज्ञासिद्धा आयरिया, तेसिं च वालो भागिणेज्जो, तेण तेसिं पासातो विज्ञा कन्नाहेडिया,
 विज्ञासिद्धस्स नमोक्कारेणावि किर विज्ञातो भवंति, सो विज्ञाचक्कवट्टी, सो तं भागिणेज्जं भरुकच्छे साहुसगासे ठविऊण
 गुडसत्थं नगरं गतो, तत्थ किल विज्ञापखियातो साहूहिं वादे पराजितो अद्धितीए कालगतो तंमि गुडसत्थे नगरे वडुकरओ
 वाणमंतरो जातो, तेण तत्थ साहुणो सधे उवद्विउं पारद्धा, तन्निमित्तं अज्जखडडा तत्थ गया, तेण गंवूण तस्स कन्नसु
 उवाहणाओ ओलंविजातो, मुहे अवाणं ठविऊण उप्पाओ पंगुरिऊण सुत्तो, देवकुलिओ आगतो पेच्छइ, ततो जणं धेत्तूण
 आगतो, जतो जतो उग्घाडिअइ ततो ततो अहिट्ठाणं दीसइ, रण्णो कहियं, तेणवि विट्ठं, कट्टलट्टीहिं पहतो सो, पहारे
 अंतेउरे संकामेइ, मुक्को, रण्णा सवहुमाणं बहुप्पगारं भणितो जहा पसायं करेह मुंच एयं देवंति, ततो संभंतो उट्टितो
 चलितो य, पिट्टतो य वडुकरगो अन्नाणि य वाणमंतराणि खडखडंताणि चलंति, लोगो राया य, पाथवडितो विण्णवेइ-
 मुयाहित्ति, तस्स देवकुले दोन्नि महतिमहालियातो पाहाणमईओ कुंडीओ, तातोवि चलियातो, ततो तातो सो वडुकरओ
 अण्णाणि य वाणमंतराणि खडखडंताणि पिट्टितो हिंडंति, जणो राया य तहेव विण्णवेइ, ततो गामपज्जंते वडुकरतो वाणमं-
 तराणि य मुक्काणि सट्ठाणं गयाणि, तातो दोणीतो दोन्निवि अगतो आणित्ता छडुयातो, -जो मम सरिसो सो सट्ठाणं पावेस्सति,
 सो य भायणिज्जो आहारगेहीए निवीवायं वेलवज्जितो भरुकच्छे तच्चणियचेलओ जातो, तस्स विज्ञापभावेण पत्ताणि आगा-
 सेण उवासगणं धरेसु गच्छंति, भरियाणि पुण सट्ठाणमंति, लोगो बहुओ तम्महो ज्ञातो, संघेण अज्जखडडाण माणुसं. पेसियं,

आंग्या, अक्सायं-परिसी अकिरिया उड्डियत्ति, तेसिं कप्पराण अगतो मत्तलो सेएण वत्थेण उच्छाइतो जाति, दोप्परिया गया सवप्पवरे आसणे ठिया, पुणोवि मरिया आगया, आयरिएहि अंतरा आगासे महासिला (ठविया) तत्थ अष्फिडियाणि, सव्वाणि भिच्चाणि, सो चेह्छओ भीतो नट्टो, आयरिया तत्थ गया, तच्चणिया भणंति-एहि बुद्धस्स भगवतो पाएसु पडेहि, आयरिया भणंति-एहि पुत्ता ! सुद्धोयणसुया वंद ममं, बुद्धो निगतो, पाएसु पडितो, तत्थ थुभो वारे, सोऽवि भणितो-एहि पाएसु पडाहित्ति पडितो, उट्टेहिच्चि भणितो अच्चावणतो ठितो, एवं चेव अच्चेहिच्चि भणितो ठितो पासिद्धितो, निवठोनामितो नामेण सो जातो, एस एवंविहो विज्जासिद्धो ॥ साम्प्रतं मन्त्रसिद्धं सनिदर्शनमुपदर्शयति—

साहीणसव्वमंतो बहुमंतो वा पहाणमंतो वा । नेओ स मंतसिद्धो थंभागरिसुव साहसओ ॥ ९३३ ॥

स्वाधीनसव्वमन्त्रो बहुमन्त्रो वा प्रधानमन्त्रो वा-प्रधानैकमन्त्रो वा ज्ञेयः स मन्त्रसिद्धः, क इव ? , सम्भाकर्पक इव सातिशयः, एए गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-एगम्मि नगरे उक्किट्टसरीरा संजती रण्णा विसयलो लुपेण गहिया, संघसमवाओ कओ, राया न मुयइ, ततो एगेण मंतसिद्धेण रायंगणे जे खंभा अच्छंति ते अभिमंतिया, आगासेण उप्पइया खडखडंति, पासायखंभावि चलिया, भीएण मुक्का, संघो खामितो, एस एवंविहो मंतसिद्धो ॥ साम्प्रतं सदृष्टान्तं योगसिद्धं प्रतिपादयन्नाह—

सव्वेऽवि दव्वजोगा परमच्छेरयफलाऽहवेगोऽवि । जस्सेह दुब्ब सिद्धो स जोगसिद्धो जहा समिओ ॥ ९३४ ॥

सर्वेऽपि-काल्हेयेन द्रव्ययोगाः परमाश्चर्यफलाः-परमाद्भुतकार्याः, अथवा एकोऽपि योगः परमाश्चर्यफलो यस्य भवे-

त्सिद्धः स योगेषु योगे वा सिद्धो योगसिद्धोऽतिशयवान् यथा समित आचार्य इति गाथाक्षरार्थः ॥ भावार्थः कथानक-
 गम्यः, तच्चेदम्-आभीरदेसे कण्हाए बेण्णाए य नदीए अंतरा तावसा परिवसंति, तत्येगो पायलेवेणं पाणीए चंकंमंतो
 भमइ, एइ जाइ य, लोओ आवट्टो, सद्धा हीलिज्जंति, अज्जसमिया चहरसामिस्स माडलगा विहरंता आगया, सद्धावि
 उवट्टिया, अकिरियत्ति आयरिया नेच्छंति, भणंति-किं अज्जो ! न ठाह, एस जोगेण केणवि मक्खेइ, तेहिं अट्टपदं लच्छं,
 आणीतो, अग्हेवि दाणं देमोत्ति, अह सो सावगो भणइ-भयवं ! पाया घोवंतु, अग्हेवि अणुगहिया होमो, अणिच्छंतस्स
 पायाओ पाडयातो य घोयातो, ततो जले ओयरितो, पाणिए निब्बुड्डो, वक्किट्ठी कया, एवं डंभेहिं लोगो खज्जइत्ति, आय-
 रिया निग्गया, जोगं परिकज्जइत्ति आयरिया निग्गया, जोगं पक्खित्ता नदी भणिया-एहि पुत्ति ! परं कूलं जामो, दोडवि
 तडा मिलिया, गया परं कूलं, ते तावसा आवट्टा पवइया, ते च वंभदीवगवत्थवत्ति वंभदीवगा जाया, एस एवंविहो जोग-
 सिद्धो ॥ अधुना आगमार्थसिद्धौ प्रतिपादयति—

आगमसिद्धो सन्वंगपारओ गोअमुध गुणरासी । पउरत्थो अत्थपरुव मम्मणो अत्थसिद्धो उ ॥ ९३५ ॥
 आगमसिद्धः सर्वाङ्गपारगो-द्वादशाङ्गवित्, अयं च महातिशयवानेव, यत उक्तम्-“संस्ततीतेवि भवे साहइ०” इत्यादि,
 अयं च गौतम इव गुणराशिरवगन्तव्यः, अत्र भूयांसः सातिशयचेष्टिता उदाहरणं ॥ तथा प्रचुरार्थः-प्रभृतार्थः, अर्थप-
 रः-अर्थनिष्ठोऽर्थसिद्धः, अतिशययोगात्, मम्मणवदिति गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-तत्थागमसिद्धो
 किर सयंभुरमणेवि मच्छगादीया । जं चेट्ठंति स भयवं उवत्तो जाणइ तयंपि ॥१॥ अट्टसिद्धो पुण रायणिहे नयरे मम्मणो

वाणिओ, तेण अतिक्लिसेण अइवहुंग दवजायं मेलियं, सो तं न खाइ न पिबति, पासादोवरिं चणेण अणेगकोडिनिम्मा-
यगन्भसारो कंचणमतो दिव्वरयणपज्जलितो एगो बलदो कारावितो, वितिओ य आढत्तो, सोऽवि बहुनिम्मातो, एत्थंतरंमि
वासारत्ते तस्स निम्मावणनिसित्तं कच्छोहगवितिज्जो सो नदिपूरातो कट्टुविरूढगो कट्टाणि उत्तारेइ, इतो य-राया देवीए
सह ओलोयणगतो अच्छइ, सो तहाविहो अतीव करुणालंबणभूतो देवीए दिट्ठो, ततो तीए सामिस्स भणियं-सच्चं सुबइ
एयं मेहनइसमा हवंति रायाणो । भरियाइं भरंति दढं रिचं जत्तेण वज्जेति ॥ १ ॥ रण्णा भणियं-किह कह वा ?, तीए
भणियं-जं एस दमगो किल्हिसइ, रण्णा सहावितो, भणितो य-किं किल्हिससि ?, तेण भणियं-बलइसंधाडगो न पुज्जइ,
रण्णा भणियं-बलइसयं गेणह, तेण भणियं-न मे तेहिं कज्जं, तरस विइज्जं पूरेह, केरिसोत्ति ?, धरं नेऊण दरिसित्तो, रण्णा
भणियं-सधभंडारेणवि न पुज्जइ, ता एत्तिगविभवस्स अलं ते तिण्हाए, तेण भणियं-जाहे सो न पूरितो ताव ण सुहं, पारद्धो
य उवाओ, पेसियाणि दिसासु भंडाणि, आढत्तातो किसीओ, आढत्ताणि य गयतुरयबलइपोसणाणि, रण्णा भणियं-जइ
एवं ता किं थेवस्स रत्तिं नइपूरतो कट्टुकट्टुणस्स कए किल्हिससि ?, तेण भणियं-क्विलेससहं मे सरीरं, वावारंतरं चेदाणि
नत्थि; महग्घाणि य वासारत्ते दारुगादीणि, निबहियधा य पइण्णा, अतो किल्हिससि, रण्णा भणियं-पुज्जंतु ते मणोरहा,
तुमं चेव विइज्जगं पूरेचं समत्थो, न उण अहंति निगतो, तेण कालेण पूरितो, एस एवंधियो अत्थसिद्धो -॥ साम्प्रतं
यात्रासिद्धप्रतिप्रादनार्थमाह-

जो निचसिद्धजत्तो लद्धवरो जो य तुंडियाइच्च । सो किर जत्तासिद्धोऽभिप्पाओ बुद्धिपज्जाओ ॥ १३६ ॥

यो नित्यसिद्धयान्नः, किमुक्तं भवति ?, स्थलजलचारिपथेषु सदैवाविसंवादितयात्र इति, लब्धवरो यो वा तुंडिकादिवत् स किल यान्नासिद्धः । उत्तरद्वारानुसन्धानायाह-अभिप्रायो बुद्धिपर्याय इति गाथाशरार्थः, भावार्थस्तु कथानकगोचरः, तच्चेदम्-पढं ताव जो किर वारस वारातो समुदं ओगाहिता कयकज्जो आगच्छइ सो जत्तासिद्धो, तं अन्नेवि जंतगा जत्ताए सिद्धिनिमित्तं पेच्छंति, यथा एगंमि नगरे तुंडिगो वाणिओ, तस्स सयसहस्सवारातो वहणं फुट्टं, तहावि न भज्जइ, भणइ य-जले नट्टं जले वेय लब्भइ, सयणाईहिं दिज्जमाणं नेच्छइ, पुणो पुणो तं तं भंडं गहाय गच्छइ, निच्छएण से देवया पसणा, खद्धं खद्धं दवं दिन्नं, भणितो य-अन्नं किं ते करेमि ?, तेण भणियं-जो मम नामेण समुदं ओगाहइ सो अविवन्नो एव, तहत्ति पडिस्सुयं, स जत्तासिद्धो, अण्णे भणंति-किल निज्जामगरस वासुद्धतो समुदं पडितो, सो तस्स कए समुदं उल्लंघिउमाढत्तो, ततो अनिविन्नस्स देवयाए वरो दिन्नो । कृतं प्रसङ्गेन । साम्प्रतमभिप्रायसिद्धं प्रतिपादयन्नाह-
विउला विमला सुहुमा जरस मई जो चउच्चिवाए व । बुद्धीए संपन्नो स बुद्धिसिद्धो इमा सा य ॥ ९३७ ॥

विपुला-विस्तारवती, एकपदेनानेकपदानुसारिणीति भावः, विमला-संशयविपर्ययानध्यवसायमलरहिता, सूक्ष्मा-अत्यन्तदुःखबोधसूक्ष्मव्यवहितार्थपरिच्छेदसमर्था यस्य मतिः स बुद्धिसिद्धः । यदिवा यश्चतुर्विंधया औत्पत्तिक्यादिभेद-भिन्नया बुद्ध्या सम्पन्नः स बुद्धिसिद्धः ॥ सा च चतुर्विंधा बुद्धिरियम्-

उत्पत्तिया वेणइया, कम्मिया परिणामिया । बुद्धी चउच्चिवाहा बुत्ता, पंचमा नोवलब्भइ ॥ ९३८ ॥

उत्पत्तित्वेव प्रयोजनं यस्याः प्रा औत्पत्तिकी, आह-सर्वस्या अपि बुद्धेः क्षयोपशमः प्रयोजनं ततः कथमुच्यते-उत्पत्ति-

रेव प्रयोजनं यस्याः इति, सत्यमेतत्, किन्तु स खल्वन्तरंगत्वात् सर्वबुद्धिसाधारण इति न विवक्ष्यते, न चान्यच्छाला-
कर्माभ्यासादिकमपेक्षते, तत् उक्तम्-उपचित्तिरेवेत्यादि, विनयो गुरुश्रूपा स कारणमस्या वैनयिकी २ अनाचार्यकं कर्म
साधार्यकं शिल्पं, यदिया कादाचित्कं कर्म नित्यमभ्यसमानं कर्म शिल्पं, कर्मणो जाता कर्मजा ३ तथा परि-समन्ता-
घ्रमनं-यथावस्थितयस्वनुसारितया गमनं परिणामः, सुदीर्घकालपूर्वापरार्थवलीकनादिजन्य आत्मधर्मविशेष इत्यर्थः, स
कारणमस्याः पारिणामिकी, बुद्ध्यतेऽनयेति बुद्धिः चतुष्प्रकारा उक्ता, तीर्थकरणधरः, किमिति ?, यस्मात्केवलिनाऽपि
पद्ममी बुद्धिनोपलभ्यते, असत्त्वात् ॥ साम्प्रतमौत्पत्तिक्या लक्षणमाह—

पुण्यमदिष्टमस्तुअमवेइअ तवखण विसुद्धगहिअत्था । अथाहयफलजोगा बुद्धी उप्पत्तिआ नाम ॥ ९३९ ॥
पूर्व-बुद्ध्युत्पादात् प्राक् स्वयमदृष्टोऽन्यतथाश्रुतोऽविदितो-मनसाऽन्यनालोचितः तस्मिन्नेव क्षणे विशुद्धो गृहीतो-य-
थावस्थितो गृहीतोऽग्रधारितोऽर्थो यस्याः सा तथा, इह ऐकान्तिकमिहपरलोकाविरुद्धं फलान्तरावाधितं वाऽव्याहृतमुच्य-
ते, फलं-प्रयोजनं, अव्याहृतं च तत् फलं च अव्याहृतफलं तेन योगो यस्याः सा अव्याहृतफलयोगा बुद्धिरीत्पत्तिकी नाम ॥
संप्रति विनियजनानुग्रहाय अस्या एव स्वरूपप्रतिपादनार्थमुदाहरणानि प्रतिपादयति—

भरहसिल १ पणिय २ रुक्खे ३ खुडुग ४ पड ५ सरड ६ काय ७ ऊचारे ८ ।
गय ९ घयण १० गोल ११ खंभे १२ खुडुग १३ मग्गित्थि १४ पट्ट १५ पुत्ते १६ ॥ ९४० ॥
भरहसिल १ मिठ २ कुक्कुड ३ तिल ४ घाळअ ५ हत्थि ६ अगड ७ चणसंठे ८ ।

पायस ९ अइआ १० पत्ते ११ लाडहिला १२ पंच पिअरो १३ अ ॥ ९४१ ॥
महुसित्य १७ सुदि १८ अंके १९ पणए २० भिक्खू २१ य चेडगनिहाणे २२ ।
सिक्ख्या २३ य अत्थसत्थे २४ इच्छाइ महं २५ सयसहस्से २६ ॥ ९४२ ॥

आसामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि-तत्र प्रथमत उदाहरणं शिलाविषये-उज्जैणीए नयरीए आसन्नो नडाणं गामो, तत्येगस्स भरहनामस्स नडस्स भज्जा मया, तस्स य पुत्तो डहरजो, तेण अन्ना आणीया, सा तस्स दारगस्स संमं न पट्टइ, तेण दारएण भणियं-मम लट्ठं न यट्टसि, तहा ते करेमि जहा मे पाएसु पडिहिसित्ति, तेण रत्तिं पिया सहसा भणितो-एस्स गोहिति, तेण नायं-महिला विणट्टत्ति, सिढिलो रागो जातो, सा भणइ-पुत्त ! मा एवं करेहि, सो भणइ-मम लट्ठं न यट्टसि, भणइ-यट्टिहामि, तो लट्ठं करेहामि, सा वट्टिउमारब्बा, अन्नया रोहत्तो छाहीसुद्धिसिज्जण एस्स गोहो एस्स गोहो एस्स गोहोसि गोहोसि भणइ, पियरेण पुठ्ठो-कहिति ?, छाहिं देसेइ, ततो पिया से लज्जितो, सोऽवि एवंविहोचि तीसे घणो रागो जातो, सोऽवि विसभीतो पियरेण समं जेमेइ, अन्नया पियरेण समं उज्जैणिं गतो; दिट्ठा नगरी, निग्गया पियापुत्ता, पियरस्स किंचि ठवियं विसुमारियं, ततो सो पच्छा चलितो, सोऽवि रोहत्तो सिप्पानदीए पुलिणे नगरिं आलिहति, तेण नगरी सचच्चरा सदेवकुलारायकुला लिहिया, तेण य पदेसेण राया याहियालियाए आगतो, कहमवि एगागी अस्सारूढो आगच्छति, सो वारिओ, भणइ-मा राउलस्स मज्जेण जाहि, तेण कोउह्लेण पुच्छितो-किमेयं तए आलिहियं?, तेण नगरी सदेवउलारायकुला कहिया, फदिं वससि ?, फइ वारा तए दिट्ठा नगरी ?, भणइ-एफसिं, इयाणिं चेव, एत्थंतरे से पिया आगतो, राइणो य

एगूंगाणि पंच मंतिसयाणि, एकं मगइ जो सर्वापह्वाणो होजा, तस्स परिवर्णनिमित्तं तं गामं भणवेइ-जहा तुंभं गामस्स वहिया महली सिला तीए मंडवं करेह, न य सा ठाणातो चालियबा, ते गामेइया आदजा, सो रोहगदारगो छुहाइतो, पिया से गामेण समं अच्छइ, उस्सुरे आगतो, रोयइ-अन्हे छुहाइया अच्छामो, सो भणइ-सुहितोसि, तं न याणसि, तेण भणियं-कहं?, ततो कहियं, भणइ-वीसत्या अच्छह, हेइतो खण, थंभे य देह, ततो थोवथोवभूमी खाया, थंभा य अंतरा कया, तो उक्खेवणे क्तोवयारे मंडवे कए रण्णो निवेदितं, राइणा पुच्छियं-केण कयं?, पुरिसेहिं कहियं-रोहएण भरहदार-एण, एसा एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी, एवं संधेसु जोएजा १। मेढत्ति, ततो तेसिं रण्णा मेढगो पेसितो, भणिया-एस पक्ख-मित्तेण कालेण एत्तिओ चेव पच्चप्पिणेयवो, न दुक्खलतरो नावि वलियतरोत्ति, ततो तेहिं रोहतो पुच्छितो, तेण विरूवेण समं वद्धावितो, जयसं दिन्नं, तं चरंतस्स न हायइ वलं, विरूवं पेच्छंतस्स भएण न वद्धए २। कुक्कुडोत्ति, ततो तेसिं राइणा कुक्कुडो पेसितो, भणिया-एस कुक्कुडो वीयकुक्कुडेण विणा जुज्जावेयवो, ततो पुणोऽवि तेहिं रोहतो पुच्छितो, तेण अद्वा-एण समं जुज्जावितो ३। तिलत्ति, ततो रण्णा तिला पेसिया, तिलसमं तिहं दायवंति, रोह(अद्वा)एण भविया, तेहंपि तेण दिन्नं, ४। वालुगत्ति, रण्णा तेसिं मणुस्सा पेसिया, तत्थ सुब्भा वालुया अत्थि, ततो वालुयावरहए पेसह, तेहिं रोहओ पुच्छिओ, तेण भणियं-पडिच्छं देह जेण पेसामो ५। हत्थित्ति, ततो कइययविसाइकमे रण्णा तेसिं जुणु हत्थी अप्पाउओ मरिउ-कामो पेसिओ, भणिया य-मतो न निवेइयवो, दिवसदिवसिया से पउत्ती कहेयवा, अकहणे निगहो, सो मतो, ते गामे-इया अइण्णा, रोहओ पुच्छिओ-तस्स वयणेण निवेदितं, जहा-सो देव! अज्ज हत्थी न उइइ न निसीयइ न आहारेइ न

नीहारेइ न ऊससइ न नीससति एवमादि, ततो रण्णा भणियं-किं मओ ?, ते भणंति-तुज्जे एवं भणह, न अग्हे वयामो,
 देवो भणइ ६ । अगडत्ति, ततो पुणरवि रण्णा तेसिं मणूसा पेसिया, भणिया-जहा तुज्जं गामे अतीव आसायणिज्जोदगो
 कूवो अत्थि, सो पेसियवो, ततो रोहओ पुच्छिओ, तेण भणियं-तुज्जे भणह-एस अग्हेओ अगडो आरणो, न तीरइ
 सहायमंतरेण एगागी आगंतुं, ततो नागरगं कूवं पेसह जेण तेण समं जाइ, मणुस्सा तुण्हिक्का ठिया, रणो निवेइयं,
 पुच्छियं केणैयमुत्तरं कयं ?, भरहपुत्तेणं रोहणेणंति ७ । वणसंडत्ति, ततो पुणरवि पुरिसा पेसिया, भणिया य-जहा
 गामस्स पुवदिसाभागे वणसंडो अत्थि, सो पच्छिमदिसाभागे कायवो, ते अहण्णा, रोहगो पुच्छितो, तद्ययेण गामो
 वणसंडस्स पुवपासं गतो, पुरिसेहिं रणो निवेइयं तं-कतो पच्छिमदिसीभागे वणसंडो, कहं ?, गामो पुवपासं गतो ८ ।
 पायसोत्ति, पुणरवि रण्णा मणूसा पेसिया, अग्गिं विणा परमन्नं निष्कादेतधं, रोहगो पुच्छितो, तद्ययेण करीसउ-
 म्हाए निष्काइयं ९ । ततो रण्णा एवं परिकिक्कणं पच्छा समादिट्ठं, जहा तेण दारगेण इहागंतधं, परं न सुक्कपक्खे
 न हि किण्हपक्खे, न राईए न दिवसतो, न छायाए न उण्हे, न छत्तेण न आगासेण, न पाएहिं न जाणेणं, न पहेण
 न उप्पहेणं, न प्हाएणं न मल्लिणेणंति, ततो तस्स रोहगरस्स निवेइयं, पच्छा सो अंगोहलिं काऊण चक्कमज्जभूमीए
 एडक्कारुवो चालणीनिम्मिउत्तरंगो, अण्णे भणंति-सगडवट्ठीपएसवद्धओ संज्ञासमयंमि अमावसाए पडिवयाए य
 संधीए आगतो नरिंदयासं, रण्णा वूइओ, आसन्नो सो ठिओ, जामविबुद्धेण रण्णा सहावितो, भणितो य-सुत्तो जगसि ?,
 भणइ-देव ! जग्गामि, किं चित्तेसि ?, भणइ-छगलियालिंडीतो कहं वट्टलीतो भवंति ?, रण्णा चित्तियं-साहु एवं

विमरितियं, पच्छ पुच्छितो भणति-देव ! तासिं उदरमज्झे संभावतो संबट्टगवातो अत्थि तेण वट्टलीतो जायंते १० । ततो सुत्तो, विइयजामेडधि जामसद्वेण राया विबुद्धो, रोहणो पुच्छितो-सुत्तो जग्गसिं, भणइ-देव ! जग्गामि, किं चित्तिसिं, भणइ-आसोद्वपचाणं किं दंडो महलो उयाहु से सिहत्तिं, पच्छा पुच्छितो भणइ-दोडवि समाणि ११ । एवं तदयजामे पुच्छितो-किं चित्तिसिं, भणइ-खाडहिलाए किंचिया पंडुरा रेहा ! किंचिया कालगा, किं महलं पुच्छं ? उयाहु सरिं, रण्णा चित्तियं-साहु एयंपि चित्तियं, पच्छा पुच्छितो, भणइ-जत्तिया पंडरा तत्तिया कालगा, जत्तियं पुच्छं तदहं सरिं १२ । चउत्थे जामे सदावितो चायं न देइ, ततो रण्णा कंवियाए छिको उंठितो, पुच्छितो-सुत्तो जग्गसिं, भणइ-जग्गामि, किं करेसिं, चित्तिसिं, किं चित्तिसिं, भणइ-कत्तिहि जातो सिं, रण्णा पुच्छियं-साह, तेण भणियं-पंचहिं, केण देण, भणइ-रण्णा १ वेसमणेण २ चंडालेण ३ रयणेण ४ विच्छुणेण ५, ततो राया उट्टिऊण कयसरीरचित्तो मायाए परयुवागतो, पाएसु पडितो पुच्छति-अहं कत्तिहिं जातो, माया भणइ-नियपियेण, ततो निब्बंधे कए साहइ-राया ताव तव पिया चेष, जग्गि दिणे रिउण्हाया अहं संवुत्ता तंमि वेसमणजक्खं पूइउं गया, वेसमणे अलंकियविभूसिए दिट्ठे तस्सु-परिं मे अणुरागो जातो, ततो घरमइंतीए मए अंतराले चंडालो दिट्ठो, सोडवि अहिलसितो, ततो रज्जो, सोडवि आसं-सितो, घरमागयाए फणिकमतो विच्छुओ ऊसवविसेसनिमित्तं कतो, हत्थेण फंसितो, ततो तस्सवि उवरि मे अणुरागो जातो, एवं जइ अणुरागमेत्तण ते पियरो भयंति ततो हयंति, अन्नहा राया चेष तव पिया, ततो मायं पणमिऊण सभवणमागतो, रोहगमेगंते पुच्छति-ऊइं जाणसिं जहाइइं पंचहिं जातो मित्तिं, सो भणति-यथान्थायं प्रतिपालयंते नज्जसिं जहा रायपु-

स्रोत्ति, वेसमणो दाणेणं, चंडालो रोसेणं, रयगो संघसहरणेणं, जं च वीसत्थसुत्तंपि कंबियाए चुंकसि तेण नज्जसि-विंछु-
 एण जातो सित्ति १३। तुट्ठो राया, सब्बेसिमुवरि ठवित्तो, भोगा य से दिण्णा, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी १ ॥ पणियत्ति दोहिं
 पणियगं वच्छं, एगो नागरगो भणइ-जो एयातो तव लोमसियाओ खाइ तस्स तुमं किं देसि ?; इयरो गमेहत्तो लोमसिया-
 समी भणइ-जो नगरदारे मोयगो न नीइ तं देमि, सक्खिणो कया, तेण सघातोवि लोमसिया चक्खिय चक्खिय मुक्कातो,
 जित्तो मगति, इयरो न मन्नइ, तेण भणियं-लोगो एत्थ पसाणं, जइ लोगो भणइ-एयातो सघातो खद्धातो तो मग्गेजा,
 ततो हइमज्जे ओयारियातो, कयगजणो आगच्छइ, जं जं लोमसियं पेच्छइ तं तं खच्छं, ताहे सो भणइ-एयातो सघातो
 खद्धातो किं गेण्हामो ?; ताहे सो मीतो ख्वगं देइ, इयरो नेच्छइ, जाव सएणवि न तूसइ, ततो तेण नागरगा जूयारा
 ओल्लगिया, तेहिं दिन्ना बुद्धी, ताहे एगं पूइयावणा मोयगं गहाय इंदकीले ठवेइ, इयरो सदावित्तो, ततो मोयगं प्रति
 भणइ-निगच्छ भो मोयग ! निगच्छ भो मोयग !, सो न निगच्छइ, एवं सो पडिजित्तो, एसा जूयाराण उप्पत्तिया
 बुद्धी २। रुक्खत्ति, एगत्य पहे पहिया वच्चंति, अंतरा वणसंडे फलभरोणया अंवगा दिट्ठा, मक्कडा फलाणि घेत्तुं न देत्ति,
 ताहे पहिएहिं पहाणा खित्ता, ते मक्कडा रुसिया अंवगफलाणि खिवंति, तेसिं पहियाणं पहाणपकूलेवगाणं उप्पत्तिया
 बुद्धी ३। खुट्ठुगत्ति खुट्ठुगं नाम अंगुलीयकरलं, रायगिहे नगरे पसेणइ राया, तस्स सुत्तो सेजित्तो रायलक्खणसंपन्नो,
 तस्स किंचिवि न देइ, मा मारेहित्ति, अद्धितीए निगतो, वेण्णातडमागओ, कइवयसहाओ, खीणविहवसेट्ठिस्स वीहीए
 उवचिट्ठो, तस्स य तप्पुणपच्चयं तद्विवसं सघमंडाणं विक्कओ जातो, खद्धखच्छं विट्ठं, अण्णे भणंति-सेट्ठिणा रयणा-

यरो सुमिणंमि घरमागतो नियकणं परिणेन्तगो दिट्टो, ततोऽणेण चितियं-एतीए पसाएण मेहई विभूई भविस्सइ, पच्छां सो धीदीए उयविट्टो, तेण तमण्णत्तरिसाए आगईए दट्टूण चितियं-एसो सो रयणायरो भविस्सइ, तप्पभावेण अणेण मिलक्खु- हत्थातो अणग्घेजा रयणा पत्ता, पच्छा पुच्छित्तो-कस्स तुझे पाहुणगा ?; तेण भणियं-तुज्झंति, घरं नीतो, कालेण से धूया दिन्ना, भोगे भुंजति, कालेण य नंदाए सुमिणंमि धवलगयपासणं, आवण्णसत्ता जाया, पच्छा रण्णा से ऊट्टवाला पेसिया-सिग्घं एहित्ति, ततो सेणओ नंदं आपुच्छति, भणति य-अम्हं रायगिहे नगरे पंडरकुड्डुगा पसिद्धा गोवाला, जइ अग्घेहिं कज्जं सिग्घमेज्जाहित्ति, ततो गतो, देवलो गचुयगब्भाणुभावेण तीए दोहलो-वरहत्थिखंघगया अभयं सब- जंतूण देमिस्सि, सेट्ठी दयं गहाय रण्णो उवट्ठित्तो, रायाणएण गहियं, पडिपुत्तो कतो दोहलो, जातो पुत्तो, अभओ नामं कयं, पाटवयसंपत्तो पुच्छइ-मम पिया कहिति ?; कहियं तीए, तत्थ वच्चा मोत्ति भणइ, पडिवण्णं तीए, सत्थेण समं ययंति, रायगिहस्स बहिया ठियाणि, अभओ गवेसओ गतो, राया मंतिं मगइ, कूवे खुड्डुगं पाडियं, जो गिण्हइ हत्थेण तडे संतो तस्स राया वित्ति देइ, अभएण दिट्ठं, छग्णेण आहयं, सुक्के पाणियं मुक्कं, तडि संतएण गहियं, रायाए समीवं गतो, पुच्छित्तो-को तुमं ?; तुज्झ पुत्तो, किह वा किं वा ?; सवं परिकहियं, तुट्ठो उस्सगे कतो, माया पविसिज्जंती मंडिउ- मारद्धा, अभएण वारिया, अभओ जातो, एसा एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी ४। पडत्ति दो जणा प्हायंति, एगस्स पडो दढो एगस्स जुण्णो, जुण्णइत्तो दढं गहाय पट्ठित्तो, इयरो मगइ, न देइ, भणइ य-एसेव मे पडो, राउले ववहारो जातो, कारणिगेहिं पुच्छियं-एए पडा कीया घररूया वा ?; दोहिवि कहियं-घररूया, ततो महिला कत्ताधिया, ततो सुत्ताणुसारेण

जो जस्स पडो सो तस्स दिन्नो, अन्ने भणंति-दोण्हंपि सीसाणि ओलिहावियाणि, जस्स उण्णामओ पडो तस्स उण्णा-
तंतू विणिग्गया, जस्स सोत्तिओ तस्स सुत्तंतू, ततो जो जस्स सो तस्स समप्पितो, कारणियाणमुप्पत्तिया बुद्धी ५ ।
‘सरड’त्ति एगो पुरिसो सन्नं वोसिरइ, तस्स सण्णं वोसिरंतस्स सरडाणं परोप्परं भंडंताण एगो सरडो अहिट्ठाणस्स हिट्ठा
विलं पविट्ठो, पुच्छेण य छिक्को, धरं गतो, अद्धितीए दुब्बलो जातो, मम उदरे सरडो पविट्ठोत्ति, वेज्जो पुच्छितो, जइ
सयं रुवगाणं देह तो पगुणीकरोमि, मन्नियं, विज्जेण घडए सरडो छूढो लक्खाए विलिपितो, विरेयणं दिन्नं, घडगो
ठावित्थो, सन्ना वोसिरिया, दिट्ठो तडफडंतो, सो जातो लट्ठीभूतो, विज्जस्स उप्पत्तिया बुद्धी ॥ विइयं सरडोदाहरणं-मिक्क-
खुणा खुडुगो पुच्छिओ-एस किं सीसं चालेइ ?, सो भणइ-किं भिक्खू भिक्खुणी या, खुडुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी ६ ।
‘काग’त्ति, तच्चणिएण चेहत्तो पुच्छितो-अरिहंता सवण्ण ?, चेहत्तो भणइ-वाढं, कित्तिया इहं कागा ?, सट्ठि कागसहस्सा
जाइं वेण्णातडे परिवसंति । जइ ऊणगा पवसिया अब्भहिया पाहुणा आया ॥ १ ॥ खुडुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी ॥ विइयं
कागोदाहरणं-एगो वाणियओ, तेण वाहिं गएण निही दिट्ठो, तेण चिंतियं-मम घरे महिला पहाणा, सा रहस्सं घरेइ
नवेत्ति परिक्वेमि, ततो घरमागतो भणइ-पंडरगो मे कागो अहिट्ठाणं पविट्ठो, तीए सयज्झियाण कहियं, ताहिं नियभत्ता-
राणं जाय रायाए सुअं, ततो राइणा सिट्ठी हक्कारावितो, पुच्छियं, कहियं जहावट्ठियं, तुट्ठो राया, दिण्णं निहाणं, मंती
कत्तो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी ७ । ‘उचारे’त्ति एगस्स धिज्जाइयस्स तरुणी भज्जा, गामंतरं निज्जमाणा अंतरा धुत्तेण समं
संपलग्गा, ततो तेसिं दोण्हंपि कलहो जातो, धिज्जाइओ भणइ-मे भज्जा, इयरो भणइ-ममं, सा पुच्छिया, धुत्तं भत्तारं

पडियज्जइं, गामे ववहारो जातो, ततो कारणिगेहिं सघाणि पुच्छियाणि-कळं को आहारो आसि ?, सघेहिं भणियं-तिल-
सफुलिया, ततो आहारवियेयणं दिन्नं, धिजाइयस्स सभज्जस्स तिला दिट्ठा, इयस्स नेति, निच्चाडितो, कारणिगाण उप्प-
त्तिया बुद्धी ८। गयत्ति, वसंतपुरे राया मंतिं मगइ, पाओ लंविओ-जो महइमहालयं गयं तोलइ तस्स सयसहस्सं देमि,
ततो एगेण पुरिसेण सो हट्थी नायाए छूढो, अत्थाघे जले धरिओ, जत्तिए भारे तीसे नावाए पाणियं तत्थ रेद्दा कड्डिया,
ओयारिओ हट्थी, कट्टपाहाणेण भरिया नावा ताव जाव रेद्दा, ततो ताणि कट्टपाहाणाणि उत्तारेडं तोलियाणि, जियं तेण
सयसहस्सं, मंती कतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी। अण्णे भणंति 'गय'त्ति गविमगो सिलाए नद्धो, सो एगेण पोट्टपडि-
एण कट्टिओ ९। घयणो नाम भंडो सयरहस्सितो, अन्नया राया देवीए गुणे लएइ-अतीव निरामया देवी, नो अहो
वातो निरसरइ, सो भणइ-देव ! एवं न हवइ, किह ? जया पुप्फाणि केसरा वा ढोएइ तथा जाणेज्ज-निगतो अहो-
घायोत्ति, रणा तहत्ति विन्नासियं, नाए हसियं, ततो देवीए पुच्छियं-किहमकंडे हसियं ?, राया न कहेइ, निब्वंधे कहियं,
देवीए भंडो निप्पिसओ आणत्तो, सो उवाहणाणं भारेण उवट्ठितो, देवीए पुच्छितो-किं एत्तियातो उवाहणातो ?, सो
भणइ-देवि ! एयाहिं जावति देसंतराणि गंतुं तरिस्सामि तत्थ सवत्थ देवीगुणा पगासियवा, ततो उड्डाहर्भीयाए रुद्धो, घय-
णस्स उप्पत्तिया बुद्धी १०। गोलत्ति एगस्स दारगस्स जतुगोलो नकं पविट्ठो, ततो एगेण सलागाए ताविच्चा कट्टितो, कट्टं-
तरस्स उप्पत्तिया बुद्धी ११। 'खंभ' त्ति, एगो राया मंतिं गवेसेइ, पाओ लंविओ-खंभो तलागमज्जे, जो तडे संतओ बंधइ
तरस्स सयसहस्सं देमि, ततो एगेण तडे खीलं वंधिज्जण वेदेण वद्धो, जियं सयसहस्सं, मंती कतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी

१२। 'खुडुगे'त्ति एगा परिवाइया पइण्णापुव्वं भणइ-जो जं करेइ तं मए कायवं, रण्णा पडहगो दयावितो, खुडुगो भिक्खयापघिट्ठो सुणेइ, वारितो पडहतो, गओ राउळं, विट्ठो तीए, भणइ-कतो गिलांमि !, तेण सागारियं दाइऊण काइयाए पडमं लिहियं, सा न तरइ, जिया, खुडुगरस उप्पत्तिया बुद्धी १३। 'मग्गिगत्थि'त्ति, एगो मज्जे गहाय गामंतरं वच्चइ, सा सरीरचित्ताए उत्तिन्ना, से रूवेण वाणमंतरी विलागा, इयरी पच्छा आगया, रडइ, ततो गामे धवहारो जातो, एगा भणइ-मम मत्ता, एसा कावि वाणमंतरी, इयरीवि एवं भणइ, ततो कारणिगेहिं चित्तिऊण पुरिसो दूरे ठवितो, जो पडमं हत्येण निण्हइ तीसे मत्ता, वाणमंतरीए हत्थो दूरेण पसारिओ, नायं वाणमंतरी एसा, निद्धाडिया, कारणिगाण उप्पत्तिया बुद्धी १४। विइयं उदाहरणं-मग्गे मूलदेवो कंढरीतो य वच्चंति, इतो य-एगो पुरिसो समहिलो दिट्ठो, कंढरीतो तीसे रूवेण मुच्छितो, मूलदेवेण भणियं-अहं ते घडेमि, ततो मूलदेवो तं एगंमि वणनिगुंभे ठविऊण पंधे आगतो अच्चइ, जाव सो पुरिसो समहिलो आगतो, मूलदेवेण भणियं-एत्थ मम महिला पसवइ, एयं महिलं विसज्जिह, विसज्जिया, गया, सा तेण समं अच्छिऊण आगया, आगंतूण य ततो पडयं घेत्तूण मूलदेवस्स धुत्ती भणइ हसंती-पियं खु ने दारओ जातो, दोण्हवि उप्पत्तिया बुद्धी १४। 'पइ'त्ति, दोण्हं भाउगाणं एगा भज्जा, लोगस्स महलं कोट्टं-दोण्हवि समा, परंपरएण रण्णा सुयं, परं विग्गहं गतो, अमच्चो भणइ-कतो एवं होहित्ति !, अवस्सं विसेसो अत्थि, एतेण तीसे महिलाए लेहो दिट्ठो, जहा-एएहिं दोहिंवि गामं गंतवं, एगो पुब्वेण एगो अवरेणं, तद्धिवसं चैव आगंतवं, ताए महिलाए एगो पुब्बेणं वेसितो, एगो अवरेण, जो वेसो तस्स पुब्वेण, एन्तस्सवि जंतस्सवि निडाले सूरु, एवं नायं, असदहंतेसु पुणोऽपि पट्टविऊण समगं

पुरिता पेसिया भणंति-ददं अपंडुगा, एसो मंदसंघयणोत्ति तं चैव पवना, ततो उवगयं-अत्थि विसेसो, मंतिस्स उप्पत्तिया बुद्धी १५। 'पुत्त'त्ति, एगो वाणियगो दोहिं भज्जाहिं समं दूरे अन्नरज्जं गतो, तस्स एगाए भज्जाए पुत्तो, सो विसेसं न याणइ, एगा भणइ-मम पुत्तो, वितीया भणइ-पुत्तो मम, रायउले ववहारो, न छिज्जइ, अमच्चो भणइ-दयं विरंचिऊण दारगं दो भागे करेह करकएणं, माया भणइ-एईए चैव पुत्तो, मा मारिज्जउ, ततो मंतिणा नायं-एईए चैव पुत्तो, जा तहुक्खेण गज्जइ, तीसे चैव दिवो, मंतिस्स उप्पत्तिया बुद्धी १६। 'महुसित्थ'त्ति, मधुमिश्रं सिक्खं-मदनं मधुसिक्खं, तत्र उदाहरणम्-एगा कोलगिणी उब्भामिया, तीए जारेण समं निहुवणे ठियाए उवारीं भायरं दिट्ठं, पब्बा भत्तरो सियगकयं करंतो चारितो, मा किण्णिहि, अहं ते भायरं दंसेमि, गया दोचि, जालं न दीसइ, ततो धुत्तीए तेणेव चिहिणा ठइऊण दरिसियं, नाया भत्तारेण जहा एसा उब्भामियत्ति, कहमन्नहा एयमेवं भवइत्ति, तस्स उप्पत्तिया बुद्धी १७। 'मुद्दियत्ति', पुरोहितो निक्खेवए घेत्तूण देइ, लोणे साहुवादो-अहो सच्चवादी पुरोहितो निद्धोभो च, अन्नया दमगेण ठवियं पडिआगयस्स न देइ, पिसातो जतो, अमच्चो वीहीए जाइ, भणइ-देह पुरोहिया मम तं सहस्सं, मंतिस्स किवा जाया, रण्णो कहियं, राइणा पुरोहितो भणितो-देहि एयस्स सहस्सं, भणइ-न गेण्हामि, रण्णा दमगो सबं सप्पच्चयं दिवसमुत्तुत्तवणयासमीवत्तिमाइयं पुच्छितो, अन्नया जूयं रमइ रायाए समगं पुरोहिते परोप्परं मुद्दासंचरणं, रत्ता पुरोहि-यरत्त नाममुद्दा गहेऊण अलक्खं अण्णस्स मणुस्सत्त हल्ये दिन्ना, अमुंगमि काले साहरिसगो नउलो दमगेण ठवितो तं देहि, इमं अभिण्णाणं, दिवो, आणीतो, अण्णेत्तिं नउलगाण मज्जे कतो, सद्दवित्तो दमगो, तेण पच्चभिण्णालो नउलो, पुरोहिय-

स्स जिन्ना छिण्णा, रण्णो उप्पत्तिया बुद्धी १८ । 'अंके'त्ति, एगो पुरोहितो निक्खेवे घेत्तूण सधेसिं अप्पणो सम्पेइ, उच्चलितो साहुवादो, अन्नया एगेण दमगेण निमि(त्ति)सं, ततो तेण पुरोहिण्ण सो नउलतो लंछिऊण उत्तिसवित्ता कूडरू-
 वगाण भरितो, तहेव सवितो, आगयस्स समण्यितो, सा मुद्दा उग्घाडिया, कूडरूवगा दिट्ठा, राउले ववहारो जातो, कार-
 णिगेहिं दमगो पुच्छितो-कित्तियं आसि ?, सहस्सं, गणिऊण भरिओ तहा ताडीओ जहा न तीरइ सिधेउं, ततो रण्णो
 निवेइयं, रण्णा पुरोहितो दंडिओ, कारणिणाण उप्पत्तिया बुद्धी १९ । 'पणयत्ति', तहेव एगेण दमगेण पुरोहिण्णस्स पणा
 छोट्टूण नउलतो निक्खत्तो, आगयस्स कूडपणे छोट्टूण दिण्णा, दिट्ठा, पणा, राउले ववहारो जातो, कारणिगेहिं
 पुच्छियं-को कालो आसि ?, दमगेण भणियं-अमुगो, अहुणत्तणा पणा, सो चिराणतो कालो, तम्हा कूडमेयं, ततो रण्णो
 निवेदितं, दंडितो पुरोहितो, कारणिणाण उप्पत्तिया बुद्धी २० । 'भिव्खु'त्ति, एगेण दमगेण भिव्खुसगासे निक्खेवगो मुक्को,
 सो आगयस्स तं निक्खेवं न देइ, तेण जूसारा ओलगिया, तेहिं पुच्छिण्ण सबभावो कहितो, ततो ते रत्तपडवेसेण
 भिव्खुसगासं गया, सुवण्णस्स खोडीतो गहाय, अम्हे वच्चाओ चियवंदगा, एयातो सुवण्णखोडीतो अच्छंतु, एयंमि
 अंतरे सो दमगो पुबसंकेतितो समागतो, भणियं, ततो भिव्खुगेणं चितियं-जइ न .देमि तो एएसिमप्पच्चतो होहिइत्ति
 ओलयाए दिअं, जूसारेहिं भणियं-अन्नेऽबि भिव्खुएंत्तगा सुबंधितो समुदाएण निक्खिचिस्सामत्ति भणिऊण निगया, जून-
 कारण उप्पत्तिया बुद्धी २१ । 'चेडगनिहाणे'त्ति, दो मित्ता, तेहिं निहाणं दिडं, एगेण भणियं-कळे सुनक्खत्ते गिण्हि-
 स्सामो, ततो इत्तिं हरिऊण इंगला हूढा, बीयदिवसे दोवि समगं गया, इंगले पेच्छंति, सो धुत्तो भणइ-अहो ! मंदपुद्दा

अम्हे, किह इंगाला जाया ? तेण विइएण नायं, हियं न दंसेइ, ततो सो धुत्तपडिधुत्ति करेमाणो तस्स नियघरे पडिमं करित्ता दो मक्कडए लएइ, ततो तीए पडिमाए ओच्छंगे वाहसु उवरिं भत्तं निवेसेइ, ते छुहाइया तं पडिमं सवतो चडुत्ति, अणया भोयणं सज्जियं, दारगा निमंतिया, घरं नीया, संगोविया य, न दरिसेइ, भणइ य-मक्कडा जाया, ततो पुत्तदुक्ख-संतचो तस्स घरमागतो, लेप्पणपडिमाठाणे ठावितो, मक्कडा मुक्का, किलकिलंता विलग्गा, सवतो फुसंति, भणिओ-एए तव पुत्ता, सो भणइ-कहं दारगा मक्कडा भवंति ?, इयरो भणइ-जहा दीणारा इंगाला जाया तथा दारगावि मक्कडा, एवं नाए दिन्नो भागो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी २२। शिक्षाशाखं-धनुर्वेदः, तत्रोदाहरणम्-एगो कुलपुत्तगो धणुद्वंदकुसलो, सो हिंडतो एगत्य इंसरपुत्ते सिक्खावेइ, दधं विट्ठं, तेसिं पिइनिस्सिया चित्तेति-बहुगं दधं एयस्स दिन्नं, जइया जाहिइ तइया मारिज्जिहित्ति, गेहातो य नीसरणं केणवि उचाएणं न देंति, तेण नायं, ततो दधं सन्नायगाणं संचारियं, जहा अहं रत्तिं छाणपिडगे नदीए छुहिरसामि ते लएज्जाह, तेण छाणगोलागा दव्वेण समं संवळिया, एसा अग्गं विहित्ति पवत्तिदीसु तेहिं दारगेहिं समं नदीए छुहइ, एवं निवाहेऊण नट्टो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी २३ ॥ अत्यसत्ये उदाहरणं-एगो वाणियगो दोहिं भज्जाहिं समं देसंतरं गतो, तत्थ मतो, तस्स एणाए भज्जाए पुत्तो, सो विसेसं न याणइ, तासिं परोप्परं भंडणं, एगा भणइ-मम पुत्तो, विइया भणइ-मम, रायउले घयहारो जातो, नो छिज्जइ, ततो भगवतो सुमइनाहस्स गब्भत्थस्स माऊए मंगलदेवीए नायं, ततो सद्दवियातो, भणियातो य-मम पुत्तो जाहित्ति सो एयस्स असोगवरपायवस्स हेडा ठिओ वयहारं छिदिहित्ति, ताव दोवि अविसेसेण साह पिबहत्ति, जीसे न पुत्तो सा चित्तेइ-एत्तिगो ताव काळो लद्धो, पच्छा न थाणामो

किं भविस्वइत्ति पडिस्सुयं, देवीए नाया-न एसा पुत्तमावत्ति, देवीए उप्पत्तिया बुद्धी २४॥ 'इच्छाए महंति', एणाए भत्तारो मतो, बद्धिप्पत्तं न लहइ, तीए पइमित्तो भणितो-उगमेहि, सो भणइ-जइ मम विभागं देसि, तीए भणियं-जं इच्छसि तं मम देज्जाहि, तेण उगमियं, तीसे थोवयं देइ, सा नेच्छइ, ववहारो राउले जाओ, आणावियं दयं, दो पुंजा कया, कयरं तुमं इच्छसि ?, भणइ-महंतीं रासिं, ततो कारणिगेहिं भणियं-एतीए इमं बुत्तं-जं इच्छसि तं ममं देज्जासि, ता अंसुं भागं एतीसे चैव देह, दवावितो, कारणिगाण उप्पत्तिया बुद्धी २५ ॥ सयसहस्से उदाहरणम्-एगो परिषायतो, तस्स सयसहस्सो खोरी, सो भणइ-जो मम अपुवं सुणावेइ तस्स एयं देमि, तत्थ सिद्धपुत्तेण सुयं, तेण भणइ-तुग्ग पिया मह पिडणो धारेइ अणूणगं सयसहस्सं । जइ सुयपुवं दिज्जाउ, अह न सुयं खोरयं देहि ॥ १ ॥ जितो, सिद्धत्थपुत्तस्स उप्पत्तिया बुद्धी २६ ॥ एए गाथात्रयभावार्थः, उक्ता सोदाहरणोत्पत्तिकी बुद्धिः । अधुना वैनयिक्या लक्षणं प्रतिपादयन्नाह—

भरनित्थरणसमत्था तिवग्गसुत्तत्थगहिअपेयाला । उभयलोगफलवई विणयससुत्था हवइ बुद्धी ॥ २४३ ॥
इहातिगुरुकार्यं दुन्नियहत्वाइ भर इव भरः, तन्निस्तरणे समर्था भरनिस्तरणसमर्थाः, त्रयो वर्गास्त्रिवर्ग, लोकख्ख्या धर्मार्थक्रामाः सूत्रं-तदर्जनपरोपायप्रतिपादननिबन्धनं अर्थः-तदन्वाख्यानं, सूत्रं च अर्थश्च सूत्रार्थौ, त्रिवर्गस्य सूत्रार्थौ त्रिवर्गसूत्रार्थौ तयोर्गृहीतं पेयालं-प्रमाणं सारो यया सा त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतपेयाला, आह-नन्द्यध्ययने अश्रुतनिश्चितमिन्नोधिकारि औत्पत्तिक्यादियुद्धिचतुष्टयमुपन्यसं, त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतसारत्वे च सत्यश्रुतनिश्चितत्वं विरुध्यते, नहि श्रुताभ्यासमन्तरेण त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतसारत्वसम्भवः, उच्यते, इह प्रायोवृत्तिमङ्गीकृत्य अश्रुतनिश्चितत्वमुक्तं, ततः

स्वरूपश्रुतनिश्चितभावेऽप्यदोष इति, उभयलोचकफलवती-ऐहिफामुष्मिकफलवती, विनयसमुत्था-विनयप्रादुर्भूता भवति बुद्धिः ॥ अस्या एव विनयजनानुग्रहार्यमुद्राहरणे स्वरूपमुपदर्शयन्नाह—

निमित्त १ अत्यसत्थे २ य लेहे ३ गणिये ४ य कूव ५ अस्से ६ य ।

गइह ७ लक्खण ८ गंठी ९ अगए १० गणिया य रहिए य ११ ॥ ९४४ ॥

सीया सखी दीहं च तणं अवसवयं च कुंचस्स १२ ।

निबोदए १३ य गोणे घोडगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ९४५ ॥

गाथाद्वयस्वाप्यर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि, तत्र निमित्ते इदं कथानकम्-एगस्स सिद्धपुत्तगस्स दो सीसगा, ते निमित्तं सिक्खाविया, अन्नया तणकड्डस्स कए गामंतरं चञ्चति, अंतराले हत्थिपथा दिट्ठा, एगो भणइ-कस्सेभे पया ?, वितिओ भणइ-हत्थिणियाए, कहं ?, काइयाए, अन्नत्थ खल्लु भो हत्थिणियाए काइया, अन्नत्थ हत्थिस्स, सा य हत्थिणी काणा, कहं ?, एगपासे जतो तणाई खइया दीसंति, न चीयपासे, तथा तीए चेव काइयाए नायं जहा इत्थी पुरिस्सो य विलगगणि गच्छंति, सा य इत्थी गुविणी, कहं ?, जतो हत्थानि थंभेत्ता उट्टिया, एवंपि नज्जइ, पडिबिंवेण दारगो से भविस्सइ, जतो दक्खिणो पातो गुरुओ, तथा तीए इत्थीए रत्ता पोत्ता, जेण दसिया रत्ता रुक्खे लग्गा दीसइ, ततो ते दोऽवि नदीतीरं पत्ता, एत्थंतरे एगाए बुहाए पुत्तो पवसितो, सा तस्सागमं पुच्छिच्चमागया, तीसे य पुच्छंतीए चेव घडगो भिन्नो, तत्थेगो भणइ-मतो, जतो निमित्तसत्थे भणियं एयं-‘तज्जाएण य तज्जाय’मिति, विइतो भणइ-मा एवं वयाहि,

जाहि बुद्धे ! सो घरे आगतो, सा गया, दिट्टो पुधागतो, जुयलगरूयगे गहाय सक्कारिओ; ततो दोडवि कयकज्जा गुरुसमी-
 वमागया, अविसंवादिनिमित्तेण गुरू पणमित्तो, इयरो न पणमेइ, गुरुणा पुच्छिओ-कीस न पणमसि ? , सो भणइ-मम
 निमित्तसत्थसब्भावो तुमे न कहित्तो, ततो जहाभूयं परिकहियं, मए परिणामियं पसिणकाले घडस्स विवत्ती ततो मरणं
 कहियं, गुरुणा विइत्तो पुच्छित्तो, सो भणइ-मए एवं परिणामियं-एसो घडो भूमीए उट्टित्तो भूमीए भिलित्तो, एवं सोडवि
 दारगो माऊए मिलित्तो, जतो भणियं-‘तज्जाएण य तज्जाय’मित्यादि, गुरुणा भणित्तो-को मम दोसो ? , न तुमं सम्मं परि-
 णामेसि, एअस्स वेणइगी बुद्धी १ ॥ अंत्येसत्थे पंचतरायाण वित्तासणे कप्पओ दिट्ठित्तो सो उवरि भण्णिहिइ २ । लेहे
 अट्टारसल्लिजाणगे, अण्णे भणंति-गणिए जहा विसमगणितजाणगो, अण्णे भणंति-कुमारा वट्टेहिं रमंता अक्खराणि
 सिक्खावियाणि ३ । गणिएवि, एसवि तस्स सिक्खावयस्स वेणइगी बुद्धि ४ ॥ कूवे, खायजाणगेण भणियं-जहा एट्टे
 पाणियंति, तेहिं खयं, तं बोलीणं, सिला उम्मगा, तस्स कहियं, तेण भणियं-पासे आहणह, आहया, थासगसदेण जल-
 मुद्धाइयं, एयस्स वेणइगी बुद्धी ५ । आसे, आसवाणियगा धारवतिं गया, सबे कुमारा थुल्ले वड्डे य आसे गेण्हंति, वासु-
 देवेण दुब्बलओ लक्खणजुत्तो जो सो गहित्तो कज्जनिवाही अणेगआसावहो य जातो, वासुदेवस्स वेणइगी ६ । गइभे
 एगो राया, सो तरुणप्पिओ, धेरे नियदरिसावं वारिता, अन्नया विजयजत्ताए गतो, अडवीए पविट्टो, तिसाए वाहित्तो,
 खंधावारो, राया अइत्तो, तरुणा जंकिं पि जंपंति, एगेण भणियं-देव ! जइ परमियाणिं धेरबुद्धीए जीयामो, धेरो
 मगित्तो, न लब्भइ, पडहतो घोसावित्तो, एगेण पित्तिभत्तेण पिया धेरो आणीओ आसि, तेण पडहतो वारित्तो, राया-

णमुघटितो, जइवि तुमए थेरो निवारितो तहवि मए पितिभत्तेण नियपिया आणीतो सो अच्छइ, रणा सदावितो, पुच्छितो य-कहं पाणियं भविस्सइ?, तेण कहियं-देव! गइमा-चरंता जं भूमिं ओस्सिंघंति, तत्थ आसणं सिरापाणियं, तहेव विन्नासियं, खायं, लद्धं पाणियं, थेरस्स वेणइगी बुद्धी ७ । लक्खणे पारसविसए आसरक्खगो, तस्स आससाभिस्स धूयाए समं संसग्गी, आगतो मुलकालो, तेण सा आससामिस्स धूया पुट्टा-कं घोडयं गेण्हामि ?, तीए भणियं-वीसत्यं ठियाण घोडाणमंतराले कूयडं पाहाणाण भरेज्जण रुक्खातो मुयाहि, तत्थ जो खडखडसहेण न उत्तसइ तं लएहि, पडहयं च वाएहि, निव्वभरपमुत्ता य लक्खरएणं पडिबुज्जावेहि य, तत्थवि जो न उत्तसइ तं पडिगेण्हहि, तेण परिविखया, लद्धा दो पहाणा अस्सा; ततो वेयणकाले सो भणइ-मम दो देहि, अमुगं अमुगं च, सो भणइ-सबं गेण्हहि एए भोत्तूण, किं तय एएहि ?, सो नेच्छइ, भज्जाए कहियं-धीया दिज्जउ, भज्जा से नेच्छइ, ततो सो तीसे लक्खणजुत्तेण कुडुंबं परिवद्धइत्ति दारगं दिट्ठीकेइ, एगो वहुई, सो माउलगघरं गतो, तेण धूया दिन्ना, कम्मं न करेइ, भज्जाए चोइओ, दिवसे दिवसे अडवीओ रित्तओ एइ, छट्टे मासे लद्धो, चट्टतो घडितो, भज्जा पेसिया, सहस्सेण दिज्जाहि, एयस्स एस गुणो-एएण दिज्जमाणं न निट्टाइ, एणेण सेट्ठिणा विन्नासितो, ततो सुवण्णाण लद्धं भरिज्जण तेणेव चहुएण सयसहस्सा दिन्ना, सुवण्णलद्धं तहेव भरियं चिट्ठइ, ततो महया सक्कारेण सक्कारेज्जण विसज्जिया, एवं दिट्ठते कहिए भज्जाए पडिबन्नं, धूया दिन्ना, आससामिस्स वेणइगी बुद्धी ८ ॥ (अंथात्रं० २१०००) गंठीति उदाहरणं-पाडलिपुत्ते नयरे मुंरुडो राया, पालित्ता आयरिया, तत्थ परराईहिं जाणगेहिं इमाणि विसज्जियाणि-सुत्तं मोगियं छिण्णा लट्ठी समो समुग्गतोत्ति, सुत्तस्स अंतो लहे-

ययो, लट्टीए आदिभागो, समुगकस्स वारमिति, केणइ ताणि न नायाणि, रत्ता पालित्ता आयरिया सदाविया, तुज्जे जाणह
 भयवति ? भणंति-वाढं जाणामि, सुत्तं उण्होदए हूढं, मयणं विरायं, दिट्ठाणि अगिलगाणि, दंडो पाणिए हूढो, मूलं
 गुरुगं, समुगको जउणा घोळित्तो, उण्होदए कहित्तो उग्घाडित्तो, ततो पुणोऽवि पालित्तायरिएहिं दोद्धियं सगलगं राइहेऊण
 तत्थ रयणाणि हूढाणि, ततो तेणगसिद्धिणीए सीवेऊण विसज्जियं, अभिंदता फोडेह, न सक्कियं, पालित्तायरियाणं वेण-
 इगी बुद्धी ९ ॥ 'अगए' इति, एगो राया, तस्स नगरं गहेउं परवलं एइ, रण्णा पाणियाणि विणासियद्वाणित्ति विसकरो
 पाडित्तो, पुंजा विसस्स कत्ता, विज्जो एगो (थोवेण विसेण उवट्ठिओ) राया थोवं दट्टूण रुढो, वेज्जो भणइ-सयसहस्सवेधी
 एयं विसं, नो थोवं, राया भणइ-कहं ? ततो खीणाऊ हत्थी आणावित्तो, पुच्छवालो उप्पाडित्तो, तेण चैव रोमकूवेण
 विसं दिन्नं, थिवन्नं सरिरं करेतं गच्छंतं च दीसइ, एस सबो विसं, जोवि एयं खाइ सोवि विसं, एवं सयसहस्सवेही, राया
 भणइ-अत्थि निवारणविही, वाढं अत्थि, तहेव अगदो दिन्नो, तं समेतो जाइ, वेज्जस्स वेणइगी १० ॥ रहियो गणिया
 य एकं उदाहरणं, पाडलिपुत्ते नयरे दो गणियातो-कोसा उवकोसा य, कोसाए समं थूलभइसामी अच्छित्तो आसि, पवइतो,
 जाव वरिसारत्तो तत्थेव क्तो, ततो साविया, पच्चक्खाइ अवंभस्स अन्नत्थ रायनियोएणं, रहिएण राया आराहित्तो, सा कोसा
 तस्स दिन्ना, सा य थूलभइसामिणो अभिक्खणं गुणगहं करेइ, तं न तथा उवचरइ, सो तीए अप्पणो विन्नाणं दरिसेउ-
 कामो असोगवणियं नेइ, भूमीगएणं अंवलुंवी कंडेण विंधित्ता कंडपोंखे अन्नोन्नं कंडं लाएतेण हत्थब्भासं कंडसंतइं (पाविय)
 अंवलुंवी अद्धचंदेण छिन्ना गहिया य, तहवि न तूसति, भणइ-किं सिक्खियस्स दुकरं ? सा भणइ-पेच्छ ममंति, सिद्ध-

त्यरारतिमि सुंण अगायंमि कजियारकुंभुमेसु षोइसु नच्चिया, रहितो सुलसो आउटो पसंसति, सा भणइ-न दुकरं तोडिय अंचुंवेविया, न दुकरं नचिय सिक्खियाए । तं दुकरं तं च महाणुभावं, जं सो सुणी पमयवणंमि बुच्छो ॥ १ ॥ तो वस्स धूलभइग्गामिस्स संतगो बुत्तं तो सिट्ठो, पच्छा उवसंतो रहितो, वेणहवि वेणइगी बुद्धी ११ ॥ सीया साडी दीहं च तणं कौचस्स अयसप्रयं एकं वेय उदाहरणं-एगो राया, पुत्ता आयरिएण सिक्खविया, दवल्लोभी सो राया, ततो तं आयरियं मारुं इच्छति, ते दारया चिंतति-एणण अहं विल्ला दित्ता, उवाएण नित्थारेमो, ततो जाहे सो जेमओ एइ, ताहे सो पहाणसाटियं मग्गइ, ते भणंति-अहो सीया साडी, तो चारसंमुहं तणं उवेंति, भणंति य-अहो दीहं तणं, पुवं कौचएण पया-हिणीक्खइ, तदिसं अपयाहिणीकतो, ततो आयरियस्स परिगयं-जहा विरत्ताणि, सीया साडीति मं राया मसाणी-काउं मग्गइ, दीहं तणंति कुमारेहिं मम भत्तिं करेतेहिं दीहो पंथो दरिसितो, दोणहवि वेणइगी बुद्धी १२ ॥ 'निवोदए' उदाहरणं-एगा वाणियग्गआ, सा चिरपउदये पइमि दातीए सब्भावं कहेइ-वाहुणं आपेहि; तीए पाहुणगो आणीतो; नखकम्मं से कारावियं, रत्तिं वासहरे पवेसिओ, जेमिता य, ततो अउरत्ते तिसाइतो पाणियं मग्गइ, मेधो य निवभरं वारि-मइ, ततो निवोदयं पाइतो, तं च तयाविससप्पसंस्सरिणतो विसीभूयंति, ततो दासीए देवउलियाए उच्चित्तो; दिट्ठो लोणेणं, आगया रायपुरिसा, दिट्ठं पच्चगं नहकम्मं तं, तो ण्हाविया पुच्चिया (केण) कम्मं कारियं?, कहियं-अमुगीए दातीए, सा पहया, तीए वाणिनिणी कहिया, सा पुच्चिया सब्भावं साहइ, निवं पलोइयं, दिट्ठो तयाविसो घोणसो, नयरम-यहरगाणं वेणइगी बुद्धी १३ ॥ 'गेणे घोउगपडणं च रुक्खातो' इति एकं उदाहरणं-एगो अकयपुट्टो जं जं करेइ तं से

धियजइ, भित्तसगासातो जाइएहिं पइहेहिं हलं वाहइ, बियाले आणीय वाडए छूढा, सो य किल भित्तो जेमेइ, ततो
 लज्जाए तरस पासे न गतो, घइडा तेणयि दिढ्ढा, ते वाडातो निष्फडिया, चोरेहिं हरिया, ततो भित्तेण सो गहितो, मम
 पइते देहि, रायकुलं निज्जाइ, पडिपंधेण पुरित्तो घोडएण संमुहो पइ, सो घोडएण पाडित्तो, घोडगो पलातो, तेण भणित्तो-
 आहणत्ति, तेण पुरित्तेण मम्मो आहतो, मतो, तेणयि सो गहितो, मम घोडयं देहि, पर्यंतरे गच्छंताण बियालो जातो,
 नगरयाहिरियाए पुच्छा, ततथ नजा युत्ता, इमेडवि, सो चिंतेइ-जायज्जीवं बंधणे जीविस्सामि तो परं मे अप्पा उब्बच्छो, ताहे
 सुरोयु तेसु दंडयंडेण तंमि पउरुकखे अप्पाणं उफलंयेइ, तं दंडियंडं दुब्बलंति तुष्टं, पडिएण लोमंधियमयहरतो मारित्तो,
 तेहिबि गहितो, करणं नीत्तो, सवेहिं कहियं जहा बुत्तं, सो पुच्छित्तो भणइ-आमं, कुमारमघस्स तरसुवरि अणुकंपा जाया,
 ततो सो भणइ-एसो घलहे देउ, तुग्ग पुण अच्छीणि उक्खणंतु, तहा एसो आसं देउ, तुग्ग जीहा उप्पाडिज्जउ, तहा एसो
 हेइ सुपउ, तुग्गं पगो उब्बज्जउ, एवं सवे निष्पडिभा मंतिणा काउं सो मुक्को, मंतिस्स वेणइगी बुद्धी १४ । उक्का
 सोदाहरणा वेनयिफी, सम्प्रति फग्गजा या बुद्धिलक्षणं तस्याः प्रतिपादयति—

उवओगविट्टसारा कम्मपसंगपरियोलणविसाला । साहुक्कारफलवई कम्मससुत्था ह्यइ बुद्धी ॥ ९४६ ॥

उप्योगः-पियक्षितकम्मणि मनसोडभिनियेशः सारः-तस्य कर्मणः परमार्थः उपयोगेन दृष्टः सारो यया सा उपयोग-
 एषणाए, अभिनियेशोपलब्धकर्मपरमार्था इत्यर्थः, तथा कर्मणि प्रसङ्गः-अभ्यासः परिघोलनं-विचारः कर्मप्रसंगपरि-
 पोत्तेणैव तस्य विद्याया-विस्तीर्णा कर्मप्रसङ्गपरिघोलनविद्याया, अभ्यासविचाराभ्यां विस्तीर्णैति भावः, साधु कृतं-सुष्ठु

कृतमिति विद्वद्भ्यः प्रशंसा साधुकारः तेन फलवती साधुकारफलवती, कर्मसमुत्था-कर्मोद्भवा भवतीति बुद्धिः ॥ अस्या अपि चिन्तेयजनानुग्रहायोदाहरणैः स्वरूपमुपदर्शयति—

हेरन्निष्ट १ करिस्सए २ कोलिअ ३ डोवे ४ अ मुत्ति ५ घय ६ पवए ७ ।

उत्ताग ८ वड्डई ९ पूहए १० य घड ११ चित्तकारे १२ य ॥ ९४७ ॥

हेरिण्यको अभीक्ष्णयोगेनान्यकारेऽपि हस्तामर्षेण रूपकं शुद्धं कूटं वा जानाति, ततो हेरिण्यकेऽतिशयवति कर्मजा बुद्धिः १, एवं सर्वत्र योजनीयं, कर्पकोऽभीक्ष्णयोगेन फलनिष्पत्तिं जानाति, एत्थ उदाहरणं-एगेण चोरेण खत्तं पचमा-गारं खयं, पभाए सो आगतो जणवायं निसामेइ, तत्थ एगो करिस्सगो आगतो, सो भणइ-किं सिक्खिस्स दुक्करं?, चोरेण सुयं, अमरिसं गतो, पुच्छित्तो य-को एस्सो?, ततो अन्नया खेत्ते ठियं जाणिज्जण तस्स सगासं गतो, छुरियं अंछि-ज्जण मारेमि; तेण भणियं-कीस?, तो भणइ-तथा अहं निदित्तो-किं सिक्खिस्स दुक्करंति?, तेण भणियं-सच्चमेवं, पेच्च मे विष्णाणं, ततो तेण पड्यं पत्थरेत्ता वीहीणं मुट्ठी भरिया, किं परमुहा पडंतु उरंमुहा पासिहा वा?, जहा भणियं तह कयं, तुट्ठो चोरो उवसंतो य २ । तथा कोलिको मुट्ठिगृहीतस्तन्तुमिर्जानाति, यथा एतावद्भिः कण्डकैरुच्यते इति ३ । डोएत्ति यद्धेकिर्जानाति यथा दव्यमेतावन्मात्रं मातीति ४ । मौकिकं प्रीति यत्रा(तयन्ना)काट्ठे तथा कथंचनाप्युत्क्षिपति यथा सूकर-याले पतति ५ । घग्गत्ति, घृतविक्रयी यदि रोचते ततः कुण्डिकानाले प्रक्षिपति ६ । पवएत्ति प्लवकः कोऽपि तथा शिक्षाम-धिगतो यथा आक्काट्ठोऽपि करणानि करोति ७ । तुण्णागत्ति सूच्याजीवाः, पूर्वं स्थूलं सीवनं कृतवान्, पश्चादन्यासतस्तथा

कथं चनापि तीव्रितं यथा सर्पया न ज्ञायते, यथा स्वामिसत्कं देवदूष्यं धिगृजातीयेन कारितं ८ । बहुइत्ति वर्द्धकिरभ्या-
 सतः कोऽप्यमाप्यापि देवकुलरथादीनां प्रमाणं जानाति ९ । पूहयत्ति आपूपिकः कणिकादिकममाप्यापि पूपपरिमाणं जानाति,
 यथा एतावत्कणिकादेरेतावत्यः पूषा भविव्यन्ति, सर्वा अपि वा समाः करोति १० । 'घट्टे' ति घटकारः प्रथमत एताव-
 त्प्रमाणां मृत्तिकां गृह्णाति यावन्मात्रया विवक्षितं घटादिकं निष्पद्यते इति ११ । चित्तकारेत्ति चित्रकारो अमाप्यापि रेखा-
 दिकं प्रमाणयुक्तं चित्रं करोति, तावन्मात्रं वा वर्णकं गृह्णाति यावन्मात्रेण समाप्यते इति २१ । सर्वेपामेतेषां कर्मजा
 बुद्धिः । उक्ता कर्मजा बुद्धिः, सम्प्रति पारिणामिक्या लक्षणं प्रतिपादयन्नाह—

अनुमाण-हेउ-दिष्टंतसाहिआ वयविवागपरिणामा । हिअनिस्सेयसफलवई बुद्धी परिणामिआ नाम ॥ ९४८ ॥

अनुमानहेतुदृष्टान्तैः साध्यमर्थं साधयतीति अनुमानहेतुदृष्टान्तसाधिका, इह लिङ्गज्ञानमनुमानं, स्वार्थमित्यर्थः, तत्प्र-
 तिपादकं वचो हेतुः, परार्थमनुमानमित्यर्थः, अथवा ज्ञापकमनुमानं, कारको हेतुः, दृष्टमर्थमंतं नयतीति दृष्टान्तः, ननु
 अनुमानग्रहणादेव दृष्टान्तो गत इति किमर्थमस्योपन्यासः?, तदसम्भ्यक्, अनुमानस्य तत्त्वत एकलक्षणत्वात्, उक्तं
 च-‘अन्यथानुपपन्नत्वं, यत्र तत्र त्रयेण किम्? । नान्यथानुपपन्नत्वं, यत्र तत्र त्रयेण किम् ॥ १ ॥ इत्यादि साध्योप-
 माभूतस्तु दृष्टान्तः, उक्तं च-‘यः साध्यस्योपमाभूतः स दृष्टान्त इति कथ्यते” इति, वयोविपाकपरिणामा इति कालकृतो
 देहावस्थाविशेषो . वयः तद्विपाकेन परिणामः-पुष्टता यस्याः सा वयोविपाकपरिणामा, तथा हितम्-अभ्युदयः तत्का-

रणं वा निःश्रेयसं-मोक्षः तन्नियन्धनं च हितनिःश्रेयसफलवती बुद्धिः पारिणामिकी नाम ॥ अस्या अपि शिव्यगण-
हितायोदाहरणैः स्वरूपमुपदर्शयति—

अमए १ सेट्टि २ कुमारे ३ देवी ४ उदितोदिए ह्वइ राया ५ ।
साहू अ नंदिसेणो ६ घणदत्ते ७ सावग ८ अमचे ९ ॥ ९४२ ॥
खमए १० अमचपुत्तो ११ चाणके १२ चेव थूलभदे १३ च ।
नासिक्खुंदरी नंदे १४ वइरे १५ पारिणामिआ बुद्धी ॥ ९५० ॥
चलणे य (तह) १६ आमंडे १७ मणी १८ य सप्पे १९ य खग्गी २० थूभिं २१ दे २३ ।
पारिणामिअबुद्धीए एवमाई उदाहरणा ॥ ९५१ ॥

आसां तिसृणामपि गाथानामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि-तत्र प्रथममभयोदाहरणं-पञ्जोएण रायगिहं नगरं
रोहियं, अभयकुमारेण य पञ्जोए अणागए चेव खंधावारनिवेसे जणिज्जण पमूतं दवं निक्खलितियं, ततो आगते पञ्जोए
अभयकुमारेण जाणावितो, जहा तव सबोधि खंधावारो ताएण भेइओ, जइ न पत्तियसि तो खंधावारनिवेसे निभालेहि,
तह्वेव कयं, ततो भीतो अप्पपरिवारो नट्टो, पच्छा अभएण सबं गहियं, एसा अभयस्स पारिणामिया बुद्धी । अहवा
एसा-जाहे गणियाए कवडेण नीतो, वट्ठो, जाव तोसितो पञ्जोओ, लद्धा चत्तारि वरा, चित्तियं च णेण-मोथावेमि अप्पा-
णगं, यरो मगितो-अगिं पविसामित्ति, मुक्को, भणइ-अहं ते छलेण आणीतो, अहं पुण दिवसतो पञ्जोओ हीरइत्ति कंदं-

तं नेमि, गतो रायनिहं, सयं वाणियगो जातो, दासो उम्भत्तगो कतो, वाणियदारातो कयातो, ततो उज्जेणीए रडंतो पज्जोओ गहितो, एवमाइयातो चहइओ अभयस्स परिणामियातो बुद्धीतो १। सेट्टित्ति कट्ठो नाम सेट्ठी एगत्थ नगरे परिवसति, तस्स य वज्जा नाम भारिया, तस्स नियइहो देयसम्मो नाम वंभणो, सिट्ठी दिसाजत्ताए गतो, भज्जा थ तेण समं संपलगा, तस्स य घरे तिन्नि पक्खी-सूयतो मयणसलागा कुकुडगो, सो ताणि उवनिक्खित्ता गतो, सो धिज्जाइतो रत्तिं अइति, मयण-सलागा भणइ-को तायस्स न वीहइ ?; सूयओ वारेइ-जो अनियाए दइओ सो अम्हं तातो होइ, सा मयणसलागा न सम्मं एयं अहियासति, तो धिज्जाइयं निच्चमेव परिवयति, ताहे वज्जाए सा मारिया, सूओ न मारिओ, अन्नया साहू भिक्खानिमित्तं तं निहमतिगया, कुकुडं पेच्छिऊण एगो दिसालोयं काऊण भणइ-जो एयस्स सीसं खाइ सो राया भव-त्तित्ति, तं कहवि तेण धिज्जाइएण अंतरिणं सुयं, ततो सो वज्जं भणइ-मारेहि खामि, सा भणइ-अन्नं मंसं आणिजइ, मा पुत्तभंडसंवड्ढियं इमं मारावेह, निब्बंघे कए मारितो, ततो जाव ण्हाउं गतो ताव तीसे पुत्तो लेहसालाओ आगतो, तं च मंसं सिद्धं, सो छुहाइतो रोयइ, सीसं दिन्नं, आगतो सो धिज्जाइतो, भाणए छूढं, सीसं मगइ, न पेच्छइ, सीसं देह, सा भणइ-चेडस्स दिन्नं, सो रुद्धो, एयस्स कए मए मारावितो, जइ परं एयस्स चेडस्स सीसं खाएज तो होज कज्जं, निब्बंघे ववसिया, दासीए सुयं, ततो चेव चेडं गहाय पलाया, अन्नं नगरं गया, तत्थ अपुत्तो राया मतो, आसेण सो चेडो परिविखतो, राया जातो, इतो य-कट्ठो सेट्ठी नियघरमागतो, पडियसडियं नियघरं पासति, सा वज्जा पुच्छिया, न कहेइ, सूयओ पुच्छितो, सो वीहेइ, ततो सो मा मारिज्जत्ति पज्जरातो मुक्खो, तेण पंजरमुक्केण सधो वंभणाइबुत्ततो कहितो,

सो तं सोऽज्ज संविगो-अलं संसारव्यवहारेण, अहं तीसे कएण किलेसमणुभवामि; एसा पुण एवंहित्ति पवइतो । इयराणि तं देव नगरं गयाणि जल्य सो दारगो राया जातो, साहूवि विहरंतो तत्थेव गतो, पविट्ठो कहमवि तीए धरे भिक्खानिमित्तं, तीए भिक्खाए समं सुवण्णं दिट्ठं, कूवियं-एसो समणो सुवण्णं गहाय गतो, गहितो य रायपुरिसेहिं, दिट्ठं भिक्खमज्जे सुवण्णं, रण्णो निवेइयं, रायाए भणियं-सूलाए पोइज्जइ, धावीए नातो, रण्णो कहियं-एस ते पिया, राया ससंभमं उट्ठिज्जण पाएसु पडित्तो, ताणि निविसयाणि आणत्ताणि, पिया भोगेहिं रत्ता निमंतितो, नेच्छइ, राया सहो कतो । वरिसारत्ते पुण्णे वचंतस्स अक्किरियानिमित्तं धिजाइएहिं दुअकलरिया भइपरिचाइयाख्यधारिणी उवट्ठिया, गुधिणी सा, राया अणुधयइ, तीए गहितो-मम चित्तं करेइ, ततो मा पवयणस्स उड्डुहो होउत्ति चित्तिज्जण कट्टसाहू भणइ-जइ मम एस गब्भो तो जोणीए नीउ, अह न मम तो पोट्टं भिदिता णीउ, एवं भणिए भिन्नं पोट्टं, पवयणस्स वण्णो जातो, कट्टसेट्ठिस्स पारिणामिया बुद्धी, जीए वा पपावितोत्ति ॥ कुमारोत्ति खुडुगकुमारो, सो उयरिं जोगसंगहे भण्णिहिइ । तस्स पारिणामिया बुद्धी २ ॥ देवीवि पुफ्फभइं नगरे पुफ्फसेणो राया, पुफ्फवती देवी, तीसे दो पुत्तभंडाणि-पुफ्फचूलो पुफ्फचूला य, ताणि अणुरत्ताणि, रण्णा दोऽवि परोप्परं परिणावियाणि, भोगे मुंजंति, देवी निधेएण पवइया, देवलोगे देवो उवन्नो, सो चित्तेइ-जइ एयाणि एवं रमंति ता नरगतिरिएसु उववज्जिहंति, सुविणए सो तेसिं नरगे दंसेइ, सा भीया, पुच्छइ-पभाए पासंडिए, ते न याणंति, अन्नियापुत्ता आयरिया, ते सहाविया, ते सुत्तं कहुंति, सा भणइ-किं तुब्भेहिंवि सुमिणगो दिट्ठो ?, सो भणइ-आग्गे अग्हे एरिसं दिट्ठं, पुणोऽवि देवलोगे दरिसेइ, तेवि से अन्नियापुत्तेहिं कहिया, ततो भणइ-कहं एरिसा देवलोगा

गम्भीरं ? कहां या तारिसेसु नरगेसु न गम्भइ ? आयरिएहिं कहियं-जिणदेसियधम्मपंपभावेण, ततो धम्मकहा, संविंगा, पपइया, देवस्स पारिणामिगी बुद्धी । उदितोदएत्ति, पुरिमताले नगरे उदितोदओ राया, सिरिकंता देवी, दोन्नियि साव-
 गाणि, अन्नया अंतेउरे परिपाइया पविट्ठा, सा सिरिकंताए देवीए जिया, दासीहिं मुहमकडियाहिं वेळविया निच्छूढा, पदो-
 समायन्ना । वाणारसीए धम्मरुईनाम राया, तत्थ गया, फलगपट्टियाए सिरिकंताए रूवं लिहिऊण दरिसेइ धम्मरुइस्स रत्तो,
 सो अज्झोवयत्तो दूयं विसज्जेइ, उदितोदएण रण्णा पडिहतो अवमाणितो निच्छूढो, ताहे सववलेणागतो धम्मरुई, पुरिमतालं
 नगरं रोहेइ, उदितोदओ चित्तेइ-किं एवडुेण जणक्खएणं कएणंति ? उववासं करेइ, वेसमणो देवो आउट्ठो, तेण धम्मरुई
 सनगरं साहरितो, उदितोदयस्स पारिणामिया बुद्धी ॥ साहू य नंदिसेणे इति, सेणियपुत्तो नंदिसेणो सामिसीसो साहू,
 तस्स सीसो ओहाणुप्पेही, तस्स चिंता-जइ भगवं ! रायगिहं जाएजा तो देवीतो अण्णे य सातिसए पेच्छिऊण थिरो जइ
 धोअत्ति, सामी रायगिहमागतो, सेणितो संतेउरो नीति, अन्ने य कुमारा संतेउरा, नंदिसेणस्स अंतेउरं वरं सेयंवरवसणं
 पउमिणिमज्जे इंसिंसो इय मुक्काभरणातो सयांसिं छायं हरेति, सो तातो दइण चित्तेति-जइ भट्टारएण मम आयरिएण
 थरितितो मुक्का तो किंमंग पुण मज्झ मंदपुणस्स असंताणं परिच्छइयवतेणंति निवेयमावण्णो, आलोइय पडिंकतो थिरो
 जावो, दोण्हि पारिणामिगी बुद्धी ॥ धणदत्तेत्ति, धनदत्तः सुसुमायाः पिता, स एवं परिणामेति-यद्येनां मारितां न भक्ष-
 यामस्सहिं थियामहे, तस्य पारिणामिकी बुद्धि ॥ सावगत्ति, सावगो सावियाए वयंसियाए मुच्छितो, तीए परिणामियं-
 एम मुच्छितो मरिहिति, मतो य अट्टवसइो नरएसु तिरिएसु वा उववलिहिइ, ततो तीसे आभरणाणि वत्थानि य परिहि-

ऊण रयणीए उवाड्डिया, विइयदिणे तस्स संवेगो-मए भगं वयंति, तीसे जहावड्डियकहणं, तीसे पारिणामिगी बुद्धी ॥
अमवेत्ति, वरधणुपिया जउधरे कए चित्तेइ-कुमारो कहंपि रक्खियबो, सुरंगाए नीणितो, पलातो, एयस्स पारिणामिगी
बुद्धी ॥ अण्णे भणंति-एणो राया, देवी से अइप्पिया कालगया, सो मुद्धो, तीए वियोगडुक्खितो न सरीरत्थितं करेइ,
मंतिहिं भणितो-देव ! एरिसि संसारत्थिती, किं कीरउ ? , सो भणइ-नाहं देवीए सरीरत्थितं अकरंतीए करेसि, मंतीहिं
परिचिंतियं-न अत्तो उवायोत्ति, पच्छा भणियं-देव ! देवी सगं गया, तत्थड्डियाए य से सबं पेसिज्जउ, लद्धकयदेविट्ठित्ति-
पउत्तिए पच्छा करेज्जसु, रण्णा पडिस्सुयं, माइठाणेण एणो पेसितो, रण्णो सगासं सो आगंतूण साहइ-कया सरीत्थिती
देवीए, पच्छा राया करेइ, एवं पइदिणं करंताण कालो वच्चइ, देवीपेसणवएसेण वहुं कडिसुत्तमाइ खज्जई राया, एणेण
चिंतियं-अहंपि खाएमि, गतो रायसगासं, तेण भणियं-कुतो तुमं ? , भणइ-देव ! सगतो, रण्णा भणियं-देवी दिट्ठा ? ,
सो भणइ-तीए चेव पेसितो कडिसुत्तमाइनिमित्तगंति, दावियं से, जहिच्छियं किंपि न संपडइ, रण्णा भणियं-कया गमि-
स्ससि ? , तेण भणियं-कहं, ते संपाडिस्सं, मंती आदिट्ठा-सिग्घं संपाडेह, तेहिं चिंतियं-घिणट्टं कज्जं, को एत्थ उवाउत्ति
विसण्णा, एणेण भणियं-धीरा होह, अहं भलिस्सामि, तेण संपाडिऊण राया भणितो-देव ! एस कहं जाहिइ ? , रण्णा
भणियं-अण्णो कहं जंतगा ? , तेण भणियं-अग्गे जं पट्टवेंता तं जलणप्पवेसेण, न अन्नहा सगं गम्मइ, रण्णा भणियं-त-
देव पेसेह, तहा आढत्ता, सो विसण्णो, अण्णो धुत्तो वायालो रण्णो समक्खं वहुं उवहसइ, जहा देवी भणिज्जासि-सिणे-
हवंतो राया, पुणोऽपि जं कज्जं तं संदिसिज्जासि, अण्णं च इमं च बहुविहं भणिज्जासि, तेण भणियं-देव ! नाहमेत्तियग-

मविकलं भण्डं जाणामि, एसो चैव लट्ठो पेंसिज्जउ, रण्णा पडिस्सुयं, सो तह्येय विसज्जेउमाढत्तो, इयरो मुक्को, अवरस्स
 माणुसाणि विसण्णाणि, पलवंति य-हा देव ! अम्हे किं करेज्जामो ? , मंतिणा भणियं-नियतुंडं सारक्खेज्जाह, पच्छा खंर-
 टिय मुक्को, अणाहमडगं दहं, मंतिस्स पारिणामिया बुद्धी ॥ खमएत्ति, खमगो चेहण्ण समं भिक्खं हिंडइ, तेण मंडुक्क-
 लिया मारिया, आलोयणवेलाए नालोएइ, खुडुएण भणितो-आलोएहित्ति, रुट्ठो आहणामित्ति पधावितो, खंभे अष्फि-
 डितो मतो, एगतथ विराहियसामन्नाणं कुले दिट्ठीविसो सण्यो जातो, जाणंति परोधपरं, रत्तिं चरंति, मा जीवे मारेहा-
 मोत्ति, फासुयमाहारमाहारंति, अण्णया रण्णो पुत्तो अहिणा खइतो, मतो य, राया पदोसमावत्तो, जो सप्यं मारेइ तस्स
 दीणारं देइ, अन्नया आहिंडएणं ताणं रेहातो दिट्ठतो, तं विलं ओसहीहिं धमइ, अत्तेसिं सीसाणि नित्ताणि छिंदइ, सो
 खगसण्यो अभिमुहो न नीइ, मा मारेहामि किंचित्, जाईसरो य सो, तो सवं विवेगं जाणइ, ततो पुच्छेण निगच्छइ,
 इयरो य निगयं छिंदइ, पच्छा रण्णो उवणीयाणि, सो य राया नागदेवयाए पडिवोहितो-(मा मारेह)नागदिन्नो कुमारो भवि-
 स्सइ, सो खमगसण्यो मतो समाणो तत्थ रायपत्तोए पुत्तो जातो, उम्मुक्कवालभावो सप्ये दहं जाइं संभरइ, संभरित्ता पध-
 इतो, सो य छुहालुओ अमिगहं नेण्हइ-मए न रुत्तियं, पभाए दोसीणस्स हिंडइ, तत्थ य आयरियस्स गच्छे चत्तारि खम-
 गा-मासितो दोमासितो तेमासितो चउमासितो य, रत्तिं देवया आगया, ते संघे खमगे अइक्कमित्ता खुडुयं वंदइ, एणेण
 खमगेण निगच्छंती सा हत्थे गहिया, भणिया य-कडपूयणे ! एयं तिकालभोइं वंदेसि ? , इमे महातवस्सी न वंदसि ? , सा
 भणइ-भावखमगं वंदामि, न दधखमगे, एवं भणिऊण सा गया, पभाए दोसीणस्स गतो खुडुगो, दोसीणं गहाय आगतो

निमंतेइ-ततो एगेण खमगेण गहाय पत्तं खेलो हूढो, भणइ-मिच्छामि दुक्कडं, खेलमछतो तुब्भं नावणीतो, एवं सेसेहिवि, ततो खेलजुत्तं परिहरिज्जण जेमेउमारद्धो, तेहिं वारितो-किं पभाए चेव खायसि ?, ततो अहं अहो छुहा- लुओत्ति निधेयमावन्नो, सुभज्जवसाणेणं केवलनाणमुप्पन्नं, अहासन्निहिएहिं देवेहिं केवलमहिमा कया, देवया आगया, एसो भायखमगो, तुब्भे निच्चं रोसेण धमधमंता दवलमगा, ततो मए कळं एस पढमो वंदितो, तेसिं पच्छाणुतावेण सुभज्जवसाणसेटीए केवलनाणमुप्पणं, पंचवि सिद्धा, सर्वेसिं पारिणामिया बुद्धी ॥ अमच्चपुत्तेत्ति, अमच्चपुत्तो वर- धणू, तस्स तेसु तेसु पओयेणेषु पारिणामिया बुद्धी, जहा वंभदत्तो कुमारो मोयावितो पलाइतो य, एवमाइ संबं भात्तियधं । अण्णे भणंति-एगो मंतिपुत्तो कपडियकुमारेण समं हिडइ, अन्नया निमित्तितो मिलितो, रत्तिं देवकुले ठियाणं सिया रडइ, कुमारेण निमित्तितो पुच्छितो-किं सा भणइ ?, तेण भणियं-एसा इमं भणइ, इमंसि नइत्तित्थंसि पुराणीयं कलेवरं चिट्ठइ, एयस्स कडीए सयं पायंकाणं नाणगवित्सेस्खाणं चिट्ठइ, तं कुमार ! तुमं गिल्लहि, तुग्गं पायंका मम कलेवरंति, मुद्दियं पुण न सक्खुणोमिच्चि, कुमारस्स कुग्गुं जायं, ते वंचिय एगागी गतो, तहेव जायं, पायंके घेत्तूणागतो, पुणो रडति, पुणरवि पुच्छितो, सो भणइ-वफ्लिगा एसा, कहं ?, एसा भणइ-कुमार ! तुग्गवि पायंकसयं जायं, मग्गवि कलेवरंति, कुमारो तुत्तिणीतो वित्तो, अमच्चपुत्तेण चित्तियं-पेच्छामु से सत्तिं किं क्विणत्तणेण गहियं ? उयाहु सौडीरयाए ?, जइ क्विणत्तणेण गहियं न से रज्जंति नियत्तामि, पच्चूसे मणइ-वच्चह तुब्भे, मम सूळं उट्ठियं, न सक्खुणोमि गंतुं, कुमारेण भणियं-न जुत्तं तुमं मोत्तूण गंतुं, किंतु मा कोइ एगत्थाणे जणिहिइत्ति वच्चामो पच्चासण्णे,

कुलपुत्रघरं नीतो समप्यितो, तं च पायंकसयं सधं पेजामोहं, मतिपुत्रस्स उवगयं जहा सौंडीरयाए गहियंति; ततो
भणियमणेण-अत्थि मे विसेसो तग्हा गच्छामो, गतो, कुमारेण रजं पत्तं, मतिपुत्रस्स भोगा दिन्ना, एयस्स पारिणामिगा
बुद्धी । चाणकेंत्ति, गोल्लविसए चणयगामो, तत्थ चणितो माहणो, सो अवगय० सावगो, तस्स घरे साह्ठि ठिया, पुत्तो से
जातो सह दाढाहिं, साहूण पाएसु पाडितो, कहियं च, साह्ठि भणियं-राया भविसंसइ, ततो मा दुग्गतिं जाहितीति दंता
घंसिया, पुणोवि आयरियाण कहियं' भणंति-कज्जउ, एत्ताहे विवंतरियो राया भविसंसइ, उम्मुक्कवालभावेण चोइसवि
विजाठाणाणि आगमियाणि, सोऽथ सावगो संतुट्ठो, एगतो भइमाहणकुलातो भज्जा से आणीया, कालेण मायापियरो
विपण्णा, अण्णया कंसि कोउए से भज्जा मायघरं गया. केई भणंति-भाइविवाहे गया, तीसे य भगिणीतो अन्नेसिं खद्धा-
दाणियाण दिण्णेहियातो, तातो अलंकियविभूसियातो आगयातो, सवो परियणो तासिं समं संवट्टइ, सा एगंते अच्छइ,
अद्धिती जाया, घरं ससोगा आगया, चाणिकेण पुच्छियं, न साहइ, निब्बंधे सिट्ठं, तेण चितियं-नंदो पाडलिपुत्ते देइ, तत्थ
घचामो, ततो कत्तियपुणिणमाए पुध्दणरथे आसणे पढमं निसन्नो, तं च नंदस्स सल्लीवइयस्स राउलस्स सया ठविज्जइ,
स्सिद्धपुत्तो य नंदेण समं तरथागतो, भणइ-एस वंभणो नंदवंसस्स छांयं अक्कमिऊण ठितो, भणितो य दासीए-भयवं !
वित्तिए आसणे निवेसाहि, विइए आसणे कुंडियं ठवेइ, एवं तइए दंडगं, चउत्थे गणेत्तियं, पंचमे जन्नोवइयं, ततो धट्ठोत्ति
निच्छूट्ठो, ततो कुवितो, पइन्नापुरस्सरं पढति-कोशेन भृत्यैश्च निवद्धमूलं, पुत्रैश्च मित्रैश्च विवद्धशाखम् । इत्याख्य नन्दं
परिवर्त्तयिष्ये, महाट्टमं वायुरिवोन्नवेगः ॥१॥ ततो निगतो, मगइ पुरिसं, सुयं चणेण-विवंतरितो राया होहामिच्चि, नंदस्स

जे मोरपोसगा तेसिं गामं गतो परिचायगेण लिंगेण, तेसिं च मयहरस्स धूयाए चंदपियणो डोहलो, सो समुदाणंतो गतो, ते पुच्छंति, सो भणइ-मम दारगं देह तो णं पाएमि चंदं, तेहिं पडिस्सुयं, पडमंडवो कारावित्तो, पुण्णिमादिवसे मज्जे छिदं कयं, मज्झगए चंदे सवरसाद्धहिं संजोइत्ता दुद्धस्स थालं भरिता सद्दविया, पेच्छइ-थालमज्जे चंदं, भणिया-पियाहि, पियइ, उवरिं पुरिसो उच्छाएइ, दोहले अयणीए कालेण जा पुत्तो जातो, चंदगुत्तो से नामं कयं, सोवि ताव संवहुइ, चाणको धाउविलाणि मगइ, सो च चंदगुत्तो दारगेहिं समं रमइ, रायनीईए विलासा, चाणको य पडिइइ, पेच्छइ, सो राया, टितो अ, अण्णे मंतिसामंता, अवरं पाइक्का, सो च जो जस्स जोगो तं तस्स देसं विलहेइ, एत्थंतरे चाणकेण मगितो-अम्हवि किंचि दिज्जइ, तेण भणियं-तुमं गावीतो लएहि, सो भणइ-मा मं मारेज्ज कोई, ततो भणइ-वीरभोज्जा वसुंधरा, नायं जहा विज्जाणं पि से अत्थि, पुच्छित्तो-कस्स तुमंति ?, दारगेहिं भणियं-परिघायगुत्तो एस, अहं सो परिघायगो, जामो जा ते रायाणं करेमि, गतो, पागतो लोगो मिलित्तो, पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदेण भगो, परिघायगो नट्टो, आसेहिं पिट्टतो लगो, ततो चाणको चंदगुत्तं पडमिणीसंडे छुहित्ता रयगो जातो, पच्छा एगेण जच्च-वलहीकिसोरगेण आसवारेण पुच्छित्तो-कथ चंदगुत्तो ?, चाणको भणइ-पेच्छ पडमसरे पविट्टो चंदगुत्तो, ततो आस-वारेण दिट्टो, ततो अणेण घोडगो चाणकस्स अल्लित्तो, खगं मुक्कं, जाव निगुण्डित्तो जलेयरणट्टयाए कंचुगं मेहेलं ताव अणेण खगं घेत्तूण दुहाकतो, पच्छा चंदगुत्तो हक्कारिय चडावित्तो, पुणो पलाया, पुच्छित्तो अणेण चंदगुत्तो-जं-वेलं सारिओ तुमं तंवेलं तुमे किं चित्तिंयति ?, तेण भणियं-एवमेव धुयं भोलणं दिट्ठं, अज्जो चैव जाणइ, ततोऽणेण

जाणियं-जोगो, न एस विपरियमइत्ति, पच्छा चंदगुत्तो छुहाइतो, चाणको तं ठवित्ता भत्तस्स अतिंगतो, वीहेइ य-मा एत्थ नब्बेज्जामो, डोडस्स वाहिं निग्गयस्स पोइं अफुरियं दिइं, सो पुच्छिओ-कत्थ भोयणे लब्भति !, तेण भणियं-अमुगत्थ, इयाणिं चैव दहिकूरं जिमित्तिय आगतो, ततोऽणेण तस्स छुरियाए पोइं फालियं, दधिकूरं गहाय आगतो, जिमित्तो दारो, अन्नया अन्नत्थ गामे रत्तिं समुदाणेइ, थेरीए पुत्तभंडाणं देवली परिवेत्तिया, एकेण मज्झे इत्थो ह्ठो, दद्धो रोयति, ताए भण्णइ-तुमं चाणकभंगलो, पढमं चैव हत्थं मज्झे छुहत्ति, पढमं पासानि धियंत्ति, पच्छा मज्झभागो, चाणकस्स उवगयं, गतो हिमवंतकूडं, तत्थ पवथगो राया, तेण समं भित्तया जाया, भण्णइ-नंदं ओयवित्ता समं समेण रब्बं विभज्जामो, चलिया, देसं ल्खंडता पंत्ति, एगत्य नगरं न पडइ, पविट्ठो तिदंडी चाणको, वत्थूणि जोएइ, इंदकुमारियातो दिट्ठातो, तासित्तणएण पभावेण न पडइ, नियडीए नीयावियातो, पडियं नगरं, गया, पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदो धम्मबारं मगइ, चाणकेण भणियं-एणेण रहेण जं तरसि तं नीणेहि, दो भज्जातो एगं कण्णगं दयं च नीणेइ, कत्ता चंदगुत्तं पलोएइ, भणिया-जाहित्ति, तीए चंदगुत्तरहं विल्लगंतीए नव अरगा रहस्स भग्गा, चंदगुत्तेण वारिया, चाणको भण्णइ-मा वारेह, नव पुरिसजुगणि तव वंसो होइ, अतिगदो, दो भागीकयं रब्बं ॥ एगा कण्णगा, कयगविसभाविया, तत्थ पवयगस्स इच्छा जाया, सा तरस दित्ता, अग्गिपरियंचणे विसपरिगतो मरिडमारद्धो, भण्णइ-वयंस! मरिज्जइ, चंदगुत्तो विसं रुंभामित्ति ववसित्तो, चाणकेण भिडडी कया, नियत्तो, स मत्तो, दोवि रज्जानि तस्स जायाणि ॥ नंदमणूसा चोरियाए जीवंति, ततो चाणको चोरगाहं मगइ, अण्णया वाहिरियाए गतो, तत्थ एगस्स नलदामस्स पुत्तो सकोडएण खइतो, तेण आरडियं, पहाविओ नलदामो,

दिदं मक्षोडाण ठामं, अरिं छुहिंता समूलं उच्छेदियं, चाणक्य दिद्वो, रणो निवेदितो, रणा सदाचित्ता आरकखत्तं दित्रं,
धीसत्था कया तेण सवे चोरा, अन्नया भत्तदाणेण वीसासेऊण सकुहुंघा मारिया ॥ एतथ गामे किल तिदंडिणा भिक्खा न
लद्धा, तत्थ आणा दिन्ना, अंगोहिं वंसी परिखेत्तथा, तेहिं विवरीयं कयं, वंसीहिं अंगगा परिकिसत्ता, ततो रुद्धो पलीवितो सयो
गामो ॥ ततो कोसनिभिचं परिणामिया बुद्धी पयट्टिया, सोवणं धालं दीणाराण भरियं, कूडपासेहिं जूयं रमइ, जो जिणइ
तस्स एवं, अह अं जिणामि एको दीणारो दायवो, अइचिरंति अन्नं उवायं चित्तेइ, नगरप्पहाणाण भत्तं देइ, मज्जपाणं
च, मत्तेसु पणच्चित्तो भणइ-दो मज्जं धाउरत्ताउ कंचणकुंडिया तिदंढं च, राया मे वसवत्ती एत्थवि ता मे होलं वाएहि
॥ १ ॥ एवं भणिए अन्नो असहमाणो भणइ-गयपोयगस्स मत्तस्स उप्पइयस्स जोयणसहस्सं । पए पए सयसहस्सं एत्थ-
वि ता मे होलं वाएहि ॥ २ ॥ अण्णो भणति-तिलआढगस्स उत्तस्स निफ्फन्नस्स बहुसइयस्स । तिले तिले सयसहस्सं एत्थवि
ता मे होलं वाएहि ॥ ३ ॥ अन्नो भणइ-नवपाउसंमि पुण्णाए गिरिनदीए सिग्घवेगाए । एगाहियमेत्तेणं नवणीएण पालिं
वंधामि, एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ४ ॥ अन्नो भणइ-जच्चाण नवंकित्तोराण तंद्दिवते जायमेत्ताण । केसेहिं नहं छाएमि
एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ५ ॥ अन्नो भणइ, दो मज्ज अत्थि रयणाणि सालिपसुई अ गह्मिआ य । छिण्णा छिण्णा
रुहइ एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ६ ॥ अन्नो भणइ-सइ सुकिलनिच्चसुगंधो भज्ज अणुयय नत्थि पवासो । निरिणो दुपंचस-
इतो, एत्थवि ता मे होलं वाएहि ॥ ७ ॥ एवं नाऊण रयणाणि मग्गियाणि, सालीणं कोट्टागाराणि भरियाणि, आसा एग-
दियसजाया मग्गिया, एगदिवत्तियं नवणीयं मग्गियं, एसा परिणामिया चाणकस्स बुद्धी ॥ धूलभइसामिस्स परिणा-

भिया बुद्धी-पियंमि मारिए नंदेण भणितो-अमच्चो होहि, तेण भणियं-चित्तेमि, गतो असोगवणियाए, चित्तेइ-केरिसा भोगा
 वाउलार्णति?, पद्यइतो, रण्णा आसन्नपुरिसा भणिया-पेच्छ मा कवडेण गणिआघरं जाएज्जा, नितो सुणगमडए वावणे नासं
 न गिण्हइ, पुरिसेहिं रण्णो कहियं, विरत्तभोगत्ति सिरिओ ठवितो, थूलभइस्स रण्णो य पारिणामिगी बुद्धी ॥ नासिक्खसुं-
 दरीनंदित्ति-नासिक्खं नगरं, नंदो वाणियगो, सुंदरी से भज्जा, सा तरस अतीव बलहा, खणमवि तरस पासं न सुंघइत्ति
 लोणेण सुंदरीनंदोत्ति तरस नामं कयं, तस्स भाया पद्यइतो, सो सुणेइ, जहा सो तीए अतीव अज्झोवन्नो, मा नरगं
 जाइत्ति तरस पडिवोहणनिमित्तं पाहुणो आगतो, पडिलाभितो, भाणं तेण गाहियं, अप्पणा समं चालितो, सो जाणइ-
 एत्थ विसज्जेहि एत्थ विसज्जेहि इति, उज्जाणं नीतो, लोणेण य भायणहत्थो दिट्ठो, ततो णं उवहसंति-पयइतो सुंदरीनंदो,
 तस्स उज्जाणं गयस्स साहुणा देसणा कया, उक्कडरागोत्ति न तीरइ मग्गे लाएउं, वेउधियलद्धिमं च भयवं साहू, ततोऽणेण
 चितियं -न अण्णो उवाओत्ति अहिगतरेण उवलोभेमि, पच्छा मेरं पयट्ठावितो, न इच्छइ अ विओगतो, मुहुत्तेण
 आणामि, पडिस्सुयं, पयट्ठा, मक्कडजुयलं विउधियं, अन्ने भणंति-सच्चगं चेव दिट्ठं, साहुणा भणितो-सुंदरीए वानरीए य का
 लट्टयरी?, सो भणइ-भयवं! अघडंती सरिसवमेरुवमत्ति, पच्छा विज्जाहरमिहुणगं दिट्ठं, तत्थवि पुच्छितो, भणइ-युल्ला
 दोवि, पच्छा देवमिहुणगं दिट्ठं, तत्थवि पुच्छितो, भणति-भयवं! एतीए अगतो वाणरी सुंदरित्ति, साहुणा भणियं-थोवेण
 धम्मेण एसा पाविज्जइ, ततो से उवगयं, पच्छा पद्यइतो, साहुस्स पारिणामिगा बुद्धी । वइरत्ति वइरत्तामिणा माया
 नाणुवत्तिया, मा संघो अवमन्निज्जिहित्ति, पाडलिपुत्ते सा परिभविहित्ति वेउधियं कयं, पुरियाए पवयणओहावणा मा

होहिति सर्वं कहेयवं, एवमाई वइरसाभिस्स पारिणामिगी बुद्धी । चलणाहयत्ति, राया तरुणेहिं बुग्गाहिअइ, जहा थेरा कुमारामच्चा अवणिल्लंतु, सो तेसिं परिकल्पणानिमिच्चं भणइ-जो रायं सीसे पाएण आहणइ तस्स को दंडो ?, तरुणा भणति-तिलंतिलं छिंदियवो, तो थेरा पुच्छिया, चित्तेमोत्ति ऊसरिया, चित्तेति-नूणं देवीए अण्णो को आहणइत्ति ?, आगया भणति-सकारेयवो, रण्णो तेसिं च पारिणामिया बुद्धी । आमंडत्ति, आमलगं कित्तिमं एगेण नायं, अइकढिणं अकाले विवो होहिति, तस्स पारिणामिगी बुद्धी । मणीति, एगो सण्णो पक्खीणं अंडगाइं खाइ रुक्खे विलगित्तो, अन्नया सो तत्थ निद्धेण आलयं विलगंतो मारितो, मणी तत्थ पडित्तो, हेट्टा कूवो, तं पाणीयं रत्तोभूयं, नीणियं तं सहावित्तं होइ, दारएण थेरस्स कहियं, तेण परिभावियं, नात्तो मणी, ततो रुक्खे विलगिऊण गहित्तो, थेरस्स पारिणामिया । सप्पेत्ति, चंडकोसित्तो चित्तेइ-एरिसो महप्पा इच्चादि विभासा, एयस्स पारिणामिगी । खत्तेत्ति, सावियापुत्तो जोषणघणुम्मत्तो धम्मं न गिणहइ, मरिऊण लग्गो उअण्णो, पट्टिसु दोहिवि पसेहिं जहा पक्खरा तहा चम्माणि लंवंति, अडवीए चउप्पहे जणं मोरेइ, साहुणो अन्नया तेण पहेण अतिकमंति, योगेण आगतो, तेण न तरइ अल्लियवं, चित्तेइ-एरिसा मए दिट्ठपुवा, जाई संभरिया, पच्चक्खाणं देवलोगमणं, एयस्स पारिणामिगी । थूमे, वेसालीनगरीए नाभीए मुणिसुबयथूभो, तस्स गुणेण कोणियस्स (पयासेऽवि) नगरी न पडति, देवया आगासे कूणियं भणति-समणे जइ कूलवालए, मागहियं गणियं लमिस्सइ । राया य असोगचदए, वेसालिं नगरीं गहेहिति ॥ १ ॥ ततो कोणिजो तं मगइ, तस्स का उप्पत्ती-एगस्स आयरियस्स चिह्णजो अविणीतो, तं आयरिओ अंबाडेति, स वेरं वइइ, अण्णया आयरिया सिद्धसिलं तेण समं बंदगा

विलगा, ओपंतानं वहाए सिला मुका, दिट्टा, आयरिएण पाया ओसारिया, इयरहा मारितो होतो, ततो तस्स सावो
 दिओ-दुरप्पा ! इयीओ विणस्सिहिसित्ति, मिच्छावादी एसो भवतुत्तिकावं तायसासमे अच्छइ, नदीए कूले आयावेइ,
 पंधन्मासे जो सत्थो एइ ततो आहारो होइ, नदीए कूले आयावेमाणस्स तस्स पभावेण सा नदी अण्णओ पवूढा, तेण
 कूलवारतो नामं कयं, तत्थ अच्छंतो कोणिएण आगमितो, गणियातो सद्गवियातो, एगा मागहिअगणिया भणइ-अहं
 आणामि, कवडसाविया जाया, सत्थेण समं गया, वंदइ, भणइ य-उद्दणे भोइए चेइयाइ वंदामि, तुब्भे य सुया, ततो
 आगया, पारणे मोयगा संजोइया दिण्णा, अतिसारो जातो, पयोगेण ठवितो, उपट्टणाइहिं संमिअं चित्तं, आणीतो,
 रत्तो वयणं करेहि, कहं?, जहा वेसाली घेप्पइ, थूभो नीणावितो, गणियाकूलवालाणं दोण्हवि पारिणामिगी बुद्धी । इंदत्ति,
 इंदपाउगातो चाणफेण चालियातो, एयं पुयं भणियं, एसावि पारिणामिया बुद्धी । पारिणामिक्या बुद्धेरेवमादीन्युदा-
 हरणानि, उच्छोडभिप्रायसिद्धः । संप्रति तपःसिद्धप्रतिपादनार्थमाह—

न किलम्मइ जो तवसा सो तवसिद्धो दढप्पहारिय । सो कम्मक्खपसिद्धो, जो सवक्खीणकम्मंसो ॥ ९५, २ ॥

न क्षाम्यति-न कुमं गच्छति यः सत्थस्सपसा वाह्याभ्यन्तरेण स एवंभूतस्सपःसिद्धः, अग्लानित्वात्, दढप्रहारिवदिति
 गाथाश्वर्यः । भावार्थः कथानकादवसेयस्सत्तच्चेदम्-एगो धिज्जाइतो उवंतो, अविणयं करेइ, सो ततो ताओ थाणातो नीणितो,
 हिंस्तो चोरपहीमहीणो, सेणावइणा पुत्तोत्ति गहितो, तंमि मयंसि सेणावती सो चेव जातो, निक्खिं च। हाणइत्ति दढप्प-
 हारी ये नामं कयं, सो अन्नया सेणाए समं एगं गतं हंतुं गतो, तत्थ य एगो दरिद्धो, तेण पुत्तभंडाण मगंताण दुच्छं जाइत्ता

पायसं रंधावितो, सो य ण्हाइदं गतो, चोरा य तथ पडिया, एगेण सो तस्स पायसो दिट्ठो, छुहियत्ति तं गहाय पहावितो, ताणि खुद्दरूयाणि रोवंताणि पिड्ढमूलं गयाणि, हितो पायसो, सो रोसेणं मारेमित्ति पधावितो, महिला अवपासिता अच्छइ, तहावि जहिं सो चोरसेणावती तथ आगच्छइ, सो य गाममज्जे अच्छइ, तेण समं महासंगामो कतो, सेणावइणा चितियं-एएण मस चोरा परिभविज्जति, ततो असिं गहाय निदयं छिन्नो, महिला से भणइ-हा निक्खिव ! किमियं कयं ? , पच्छा सावि मारिया, गग्भो दोविभागीकतो फुरफुरेइ, तस्स किवा जाया-अधम्मो कतोत्ति, चेडरूवेहिंतो दरिदपउत्ती उवलद्धा, ततो दढयरं निवेअं गतो, को उवाओ ? , सद्ध दिट्ठओ अणेण, भयवं ! को इत्थ उवाओ ? , तेहिं धम्मो कहिओ, सो अ से अवगतो, पच्छा चारिचं पडिवज्जिय कम्माणमुच्छायणट्ठाए घोरं खंतिअमिगहं गेण्हिय तत्थेव विहरइ, ततो हीलिज्जइ हम्मइ य, सो य घोराकारं च कायखिलेसं करेइ, असणाइयं अलहंतो सम्मं अहियासेइ जाव अणेण कम्मं निग्घाइयं, केवलनाणं से उप्पणं, पच्छा सिद्धो, उक्तस्तपःसिद्धः । साम्प्रतं कर्मक्षयसिद्धप्रतिपादनाय गाथाचरम-दलमाह-स कर्मक्षयसिद्धो यः 'सर्वक्षीणकर्ममांशः' सर्वे-निरवशेषाः क्षीणाः कर्मांशाः-कर्मभेदा यस्य स तथा ॥ अधुना कर्मक्षयसिद्धमेव प्रपञ्चतो निरुक्तविधिना प्रतिपादयति-

दीर्घकालरयं जं तु, कम्मं से सिअमट्ठहा । सिअं थंतंति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुवजायइ ॥ ९५३ ॥
दीर्घः, सन्तानापेक्षया अनादित्यात्, कालः-स्थितिवन्धकालो यस्य तत् दीर्घकालं, निसर्गनिर्मलजीवरञ्जनात् रजः कर्मैय भण्यते, दीर्घकालं च तत् रजश्च दीर्घकालरजं, यच्छब्दः सर्वमान्यत्वात् उद्देशवचनः, यत् कर्म इत्थंप्रकारं,

तु साध्यो भव्यकर्मपिशोपणार्थः, न खल्वभव्यकर्म सर्वथा ध्यायते, ततोऽयमर्थः—दीर्यकालरजो यत् भव्यकर्म तत् शोषितं—शो-
 वीकृतं, स्थित्वादिभिः प्रभृतं सत् स्थित्यनुभावसदृश्यापेक्षया अनाभोगसप्तवर्षान्नज्ञानचरणाद्युपायतः शोषम्, अल्पं कृतमिति
 भावः, प्राह किञ्चलं सत् शोषितमित्यत आह—‘अष्टधा’ ज्ञानाचरणादिभेदेनाष्टप्रकारं सत् ‘सितं’ ‘सितं’ वर्णवन्धनयो’रिति
 वचनात् ‘नियं वन्धने’ इति वचनात् या वज्रं कर्म धातं ‘ध्या शब्दात्सिंयोगयो’रिति वचनात् ध्यानानुष्ठेन महाग्निना
 लोहमण्डवत् येन स सिद्धः, ‘तुयोदरादय’ इति इष्टरूपनिष्पत्तिः, एवं कर्मदहनानन्तरं सिद्धस्य सतः, किं ?—सिद्धत्वमुपजायते,
 नातिद्वस्य, निश्चयनयमेतत्, उक्तं च—‘पलाळं न दहत्याग्निष्पत्तिः, एवं कर्मदहनानन्तरं सिद्धस्य सतः, किं ?—सिद्धत्वमुपजायते,
 नान्योऽसिद्धो न सिद्ध्यति ॥१॥’ उपजायते इत्यपि तत्त्वतस्तदात्मनः स्वाभाविकमेव सत् ज्ञानादिकर्मावृत्तं तदाचरणविगमे-
 नारिभवति, तथापि लौकिकवाचोयुक्त्या व्यवहारवेदानया उपजायते इत्युच्यते, अथवा सिद्धस्य सिद्धत्वं भावरूपयुप-
 जायते, ननु प्रदीपनिर्वानकल्पमभावरूपं, तेन यदाहुरेके—‘दीपो यथा निर्वृत्तिमभ्युपेतो, नैवावनिं गच्छति नान्तरि-
 यम् । दिशं न काश्चित् विदिशं न काश्चित् विदिशं न काश्चित्, स्नेहक्षयात् केवलमेति नाशं ॥ १ ॥ जीवस्तथा निर्वृत्तिमभ्युपेतो, नैवावनिं
 गच्छति नान्तरिक्षम् । दिशं न काश्चित् विदिशं न काश्चित्, क्लेशक्षयात् केवलमेति ज्ञान्ति ॥ २ ॥’ इति तदप्यालं
 द्रष्टव्यम्, तथापि च सिद्धरूपभावे दीक्षादिप्रयासवैयर्थ्यप्रसङ्गात्, न खलु कश्चनापि सचेतनः स्ववधाय कंठे कुठारं प्रक्षि-
 पतीति परिभाषनीयमेतत्, न च निरन्वयविनाशो युक्तिघटायुमैति, सतः सर्वथा विनाशायोगात्, असतः खरविषाणस्ये-
 पादलोत्पत्त्यस्ययोगात् ‘नासतो विद्यते सत’ इति वचनात्, विजृम्भितं चात्रार्थे धर्मसिद्धहणि-

पायसं रंधावितो, सो य ण्हाइउं गतो, चोरा य तत्थ पडिया, एगेण सो तस्स पायसो दिट्ठो, छुहियत्ति तं गहाय पहावितो, ताणि खुदुह्याणि रोवंताणि पिऊमूलं गयाणि, हितो पायसो, सो रोसेणं सारेमित्ति पधावितो, महिला अवपासिता अच्छइ, तहावि जहिं सो चोरसेणावती तत्थ आगच्छइ, सो य गाममज्जे अच्छइ, तेण समं महासंगामो कतो, सेणावइणा चित्तिंयं-एण मम चोरा परिभविज्जंवि, ततो असिं गहाय निद्वयं छिन्नो, महिला से भणइ-हा निक्खि ! किमियं कयं ?, पच्छा सवि मारिया, गवभो दोविभागीकतो फुरफुरेइ, तस्स किवा जाया-अधम्मो कतोत्ति, चेडुव्वेहिंतो दरिदुपउत्ती उवलच्छा, ततो ददयरं निवेअं गतो, को उवाओ ?, साहू दिट्ठाओ अणेण, भयवं ! को इत्थ उवाओ ?, तेहिं धम्मो कहिओ, सो अ से अवगतो, पच्छा चारित्तं पडिवज्जिय कम्माणमुच्छायणट्ठाए घोरं खंतिअभिग्गहं गेण्हिय तत्थेव विहरइ, ततो हीलज्जइ हम्मइ य, सो य घोराकारं च कायकिलेसं करेइ, असणाइयं अलहंतो सम्मं अहियासेइ जाव अणेण कम्मं निघाइयं, केवलनाणं से उप्पणं, पच्छा सिद्धो, उक्तस्तपःसिद्धः । साम्प्रतं कर्मक्षयसिद्धप्रतिपादनाय गाथाचरम-दलमाह-स कर्मक्षयसिद्धो यः 'सर्वक्षीणकर्मज्ञाः सर्वे-निरवशेषाः क्षीणाः कर्माज्ञाः-कर्मभेदा यस्य स तथा ॥ अधुना कर्मक्षयसिद्धमेव प्रपञ्चतो निरुक्त्वधिना प्रतिपादयति—

दीर्घकालरयं जं तु, कम्मं से सिअमट्ठा । सिअं थंतति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुवजायइ ॥ ९५३ ॥
दीर्घः, सन्तानापेक्षया अनादित्वात्, कालः-स्थितिवन्धकालो यस्य तत् दीर्घकालं, निसर्गनिर्मलजीवरञ्जनात् रजः कर्म्मैव भण्यते, दीर्घकालं च तत् रजश्च दीर्घकालरजं, यच्छब्दः सर्वमान्यत्वात् उद्देशवचनः, यत् कर्म इत्थंप्रकारं,

गुणवदो भव्यकर्मविशेषणार्थः, न सत्यभव्यकर्मं सर्वथा ध्मायते, ततोऽयमर्थः—दीर्घकालरजो यत् भव्यकर्मं तत् शेषितं—शो-
 गीरुतं, स्थित्यादिभिः प्रभूतं सत् स्थित्यनुभावसदृशापेक्षया अनाभोगसद्दर्शनज्ञानचरणालुपायतः शेषम्, अल्पं कृतमिति
 भावः, प्राह किंभूतं सत् शेषितमित्यत आह—‘अष्टधा’ ज्ञानावरणादिभेदेनाष्टप्रकारं सत् ‘सितं’ ‘सित वर्णवन्धनयो’रिति
 वचनात् ‘पिञ्च वन्धने’ इति वचनात् वा घञं कर्म ध्मातं ‘ध्मा शब्दान्निसंयोगयो’रिति वचनात् ध्यानानलेन महाग्निना
 लोहमलयत् येन स सिद्धः, ‘तृणोदरादय’ इति इष्टरूपनिष्पत्तिः, एवं कर्मदहनानन्तरं सिद्धस्य सतः, किं?—सिद्धत्वमुपजायते,
 नासिद्धस्य, निश्चयनयमेतत्, उक्तं च—‘पलाळं न दहत्यग्निर्भिद्यते न घटः कश्चित् । नासाधुः (नासन् कश्चित्) प्रप्रजितो,
 भव्योऽसिद्धो न सिद्ध्यति ॥१॥’ उपजायते इत्यपि तत्त्वतस्तदात्मनः स्वाभाविकमेव सद् अनादिकर्माभूतं तदावरणविगमे-
 नाग्निर्भवति, तथापि लौकिक्याचोयुक्त्या व्यवहारदेशनया उपजायते इत्युच्यते, अथवा सिद्धस्य सिद्धत्वं भावरूपमुप-
 जायते, ननु प्रतीपनिर्माणकल्पमभावरूपं, तेन यदाहुरेके—‘दीपो यथा निर्धृतिमभ्युपेतो, नैवायनिं गच्छति नान्तरि-
 क्षम् । दिशं न काञ्चित् विदिशं न काञ्चित्, स्नेहक्षयात् केवलमेति नाशं ॥ १ ॥ जीवस्तथा निर्धृतिमभ्युपेतो, नैवायनिं
 गच्छति नान्तरिक्षम् । दिशं न काञ्चित् विदिशं न काञ्चित्, हेतुक्षयात् केवलमेति शान्ति ॥ २ ॥’ मिति तदपालं
 प्रष्टव्यम्, तथाचिपसिद्धत्वभावे दीक्षादिप्रयासैवैथ्यप्रसङ्गात्, न खलु कश्चनापि सचेतनः स्वधाय कंठे कुठारं प्रक्षि-
 पतीति परिभाषनीयमेतत्, न च निरन्वयविनाशो युक्तिघटामुपैति, सतः सर्वथा विनाशायोगात्, असतः खरविपाणस्ये-
 वादलस्योरुत्तरयोगात् ‘ नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सत’ इति वचनात्, विजृम्भितं चानार्थं धर्मसद्गृह्णि-

टीकांदाविति ततः परिभाषनीयम्, प्रदीपदृष्टान्तोऽप्यसिद्धौ, यतः प्रदीपपुद्गला एव भास्वरं रूपं परित्यज्य तामसं रूपा-
न्तरमासादयन्तीत्यलं विस्तरेण ॥ अथवा अन्यथा व्याख्यायते 'दीर्घकालरज' इति, रज इति रजः सूक्ष्मतया, स्नेहबन्ध-
नयोग्यत्वाद्वा इत्यर्थः, यद्भव्यकर्ममिति च नैवं व्याख्यायते, साक्षात्कर्माभिधानेन सर्वनाम्नो निरर्थकत्वात्, प्रकरणादेव
भव्यस्याप्यवगम्यमानत्वात्, अभव्यस्य सिद्धत्वायोगात्, ततो जन्तुकर्ममिति व्याख्येयम्, जन्तुः-जीवस्तस्य कर्म, जन्तु-
ग्रहणेनाचक्रकर्मव्यवच्छेदमाह, 'से' तस्य जन्तोरसितं-कृष्णमशुभं संसारानुबन्धित्वात्, एवंविधस्यैव क्षयः श्रेयान्, ननु
शुभस्वरूपस्येति भावना, अष्टधा सितमित्यादि पूर्ववत्, प्रथमव्याख्यापक्षमधिकृत्याह-तत्कर्म श्रेयं तस्य समस्थिति वा स्या-
दसमस्थिति वा ?, न तावत् समस्थिति, विपमनिबन्धनत्वात्, नाप्यसमस्थिति चरमसमये युगपत् क्षयासम्भवात्, एतदयु-
कम्, उभयथाऽप्यदोषात्, तथाहि-विपमनिबन्धनत्वेऽपि सति विचित्रः क्षयसम्भव इति कालतः समस्थितिकत्वाविरोधः,
चरमपक्षेऽपि समुद्घातगमनेन समस्थितिकरणभावाददोषः, न चैतत् स्वमनीषिकयोच्यते, यत आह निर्युक्तिकृत्-

नाज्जण बेयणिज्जं अइवहुगं आउगं च थोयागं । गंतूण समुग्वायं खवेइ कम्मं निरवसेसं ॥ ९५४ ॥

शात्या-केवलेनावगम्य वेदनीयं कर्म अतिबहु-शेषभवोपग्राहिकर्मापेक्षयाऽतिप्रभूतं, आयुष्कं च कर्म तदपेक्षयैव स्तोकं,
ज्ञात्वैति वर्तते, अत्रान्तरे गत्वा वा-प्राप्य 'समुद्घातं' सम्यक्-अपुनर्भावेन उत्-प्रावत्येन घातः-कर्मणो वेदनीयादेर्हननं
प्रलयो यत्र प्रयत्नविशेषे स समुद्घातस्तं, गत्वा क्षपयन्ति कर्म निरवशेषं, निरवशेषमिव निरवशेषं, प्रभूततमक्षपणात्,
शेषस्य चान्तर्मुहूर्तमात्रकालावधितया किञ्चिच्छेषत्वेन परमार्थतोऽसत्कल्पत्वात्, आह-ज्ञात्वा वेदनीयमतिबह्वित्यत्र को

नियमो येन तदेव बहुस्थितिकमायुषः सकाशात् भवति !, न च जातुचिदपि आयुरिति, उच्यते, तथारूपजीवपरिणाम-
स्वाभाव्यात्, तथाहि-इत्थंभूत एवात्मनः परिणामो येनास्थायुर्वेदनीयादिसमं भवति न्यूनं वा, न कदाचनाप्यधिकं, यथा
तस्यैवायुषः खल्युधुवबन्धः, तथाहि-ज्ञानावरणादीनि कर्माणायुर्वर्जानि सप्तपि सर्वदेव ब्रह्माति, आयुस्तु प्रतिनियत एव
काले स्वभवत्रिभागादिशेषरूपे, तत्रैव बन्धवैचित्र्यनियमे न स्वभावाद् यतः परः कश्चिदस्ति हेतुः, एवमिहापि स्वभावविशेष
एव नियामको द्रष्टव्यः, आह च भाष्यकृत्-“असमद्वितीण नियमो को येवं आउयं न सेसंपि ? । परिणामसहावातो अस्तु-
यबंधो व तस्सेव ॥ १ ॥” येषां पुनर्भगवतां वेदनीयादिकमायुषा सह स्वभावत एव समस्थितिकमुपजातं ते समुद्घातं न
प्रतिपद्यन्ते, तथा चाह भगवानार्यश्यामः-“अंगंतूण समुघायमणंता केवली जिणा । जाइमरणविप्पमुक्का, सिद्धिं वरगतिं
गया ॥ १ ॥” ननु प्रभृतस्थितिकस्य वेदनीयादेरायुषा सह समीकरणार्थं समुद्घातारम्भः, एतच्चायुक्तं, कृतनाशादिदोष-
प्रसङ्गात्, तथाहि-प्रभृतकालोपभोग्यस्य वेदनीयादेरारत एवापगमसम्पादनात् कृतनाशः, वेदनीयादिवच्च कृतस्यापि
कर्मक्षयस्य पुनर्विनाशसम्भवात् मोक्षेऽप्यनाश्वासप्रसङ्गः, तदसत्, कृतनाशादिदोषाप्रसङ्गात्, तथाहि-इह यथा प्रति-
दिवसं सेतिकापरिभोग्येन वर्षशतोपभोग्यस्य कल्पितस्याहारस्य भस्मकव्याधिना तत्सामर्थ्यतः स्लोकदिवसैर्निःशेषतः परि-
भोगान्न कृतनाशोपगमः, तथा कर्मणोऽपि वेदनीयादेस्तथाविधशुभाध्यवसायानुबन्धादुपक्रमेण साकल्यतो भोगान्न कृत-
नाशरूपदोषप्रसङ्गः, द्विविधो हि कर्मणोऽनुभवः-प्रदेशतो विपाकतश्च, तत्र प्रदेशतः सकलमपि कर्मानुभूयते, न तदस्ति
त्रिचिह्नकर्म यत्प्रदेशतोऽप्यननुभूतं सत् क्षयमुपयाति, ततः कुतः कृतनाशादोषापत्तिः ?, विपाकतस्तु किञ्चिन्न, अन्यथा

र्थः, ततश्च तथाभव्यत्वेन आवर्धितस्य-मोक्षगमनं प्रत्यभिमुखीकृतस्य करणं-क्रिया शुभयोगव्यापारणमावर्जितकरणम्, अपरे आवश्यककरणमित्यूचुः, तत्राप्ययमन्वर्थः-आवश्यकेन-अवश्यंभावेन करणमावश्यककरणं, तथाहि-समुद्घातं केचिदुर्वन्ति, इदं त्वावश्यककरणं सर्वेऽपि केवलिनः कुर्वन्ति, अन्ये आवर्जीकरणमिति वा पठन्ति, आवर्ज्यं आवर्जो वा व्यण् घञ् वा, मोक्षं प्रति अभिमुखीकर्तव्य इत्यर्थः, तस्य करणम्, अतत्तद्भावविवक्षायां चिप्रत्यये आवर्जीकरणमिति वा ॥ सम्प्रति समुद्घातादिस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

दंड कवाडे मंथंतरे य संहरणया शरीरत्ये । भासाजोगनिरोहे सेलेसी सिञ्चणा चैव ॥ १५५ ॥

इह समुद्घातं कुर्वन् प्रथमसमये बाह्व्यतः स्वशरीरप्रमाणमूर्ध्वमधश्च लोकान्तर्पर्यन्तमात्मप्रदेशानां दण्डमारचयति, द्वितीयसमये पूर्वापरं दक्षिणोत्तरं वाऽऽरमप्रदेशानां प्रसारणात् पार्श्वतो लोकान्तर्गामि कपाटं करोति, तृतीये समये तदेव कपाटं दक्षिणोत्तरं पूर्वापरं वा दिग्द्वयप्रसारणात् मधिसदृशं मन्थानं लोकान्तर्गामिणमारचयति, एवं च प्रायो लोकस्य बहु पूरितं भवति, मन्थान्तराण्यपूरितानि, जीवप्रदेशानामनुश्रेणि गमनात्, चतुर्थसमये तान्यपि मन्थान्तराणि सह लोकनिन्दुटेः पूरयति, ततश्च सकलो लोकः पूरितो भवति, तदनन्तरं यथोक्तक्रमात् प्रतिलोमं संहरन् पञ्चमे समये मन्थान्तराणि संहरति, जीवप्रदेशान् सकर्मकान् मन्थान्तरगतान् सङ्कोचयतीत्यर्थः, षष्ठे समये मन्थानमुपसंहरति, धन-तरसङ्कोचात्, सप्तमे समये कपाटं, दण्डाल्मनि सङ्कोचात्, अष्टमे समये दण्डमुपसंहृत्य शरीरस्थो भवति, अमुमेवार्थं चेतसि निधायोक्तं दण्डकपाटान्तरमन्थान्तराणि संहरणेन, प्रतिलोममिति गम्यते, शरीस्थ इति वचनात्, न चैतत्स्व-

निर्मांसप्रसङ्गात्, तथाहि-यदि विपाकानुभूतित एव सर्वकर्म क्षपणीयमिति नियमस्तर्हि असङ्ख्यातेषु भवेयुं तथाविध-
विचित्राध्यसायविशैर्यत्रकाल्यादिकं कर्मोपाजितं तस्य नैकस्मिन् मनुष्यादावेव भवेऽनुभवः, स्वस्वभवनिवन्धनत्वाद्धिपा-
कानुभवस्य, क्रमेण च स्वस्वभवानुगमेनानुभवे नारकादिभवेषु चारित्रामावेन प्रभूततरकर्मसन्तानोपचयात् तस्यापि स्वस्व-
भवानुगमेनानुभवोपगमात् कुतो मोक्षः?, तस्मात्कर्म विपाकतो भाज्यम्, प्रदेशतोऽवश्यमनुभवनीयमिति प्रतिपत्तव्यं,
एवं च कश्चिन्न दोषः, नन्वेवमपि दीर्घकालभोग्यतया यत् वेदनीयादिकं कर्मोपचितं अथ च परिणामविशेषादुपक्रमेणा-
रादेय तदनुभवति ततः कथं न कृतनाशादिदोषप्रसङ्गः?, तदप्यसत्, बन्धकाले तथाविधाध्यवसायवशात् आरादुपक्र-
मयोग्यत्वेन बन्धनात्, अपिच-जिनवचनप्रामाण्यादपि वेदनीयादिकर्मणामुपक्रमो मन्तव्यो, यदाह भाष्यकारः-
“उदयकृत्वयकृत्वयवसमोवसमा जं च कम्पुणो भणिया । दद्यादि पंचगं पति जुत्तमुक्कमणमतोऽवि ॥१॥” न चैवं मोक्षो-
पक्रमहेतुः कश्चिदस्ति येन चानाश्वासप्रसङ्गो भवेत्, मोक्षद्धि रागादयश्चावधितुमीशाः, ते च निर्म्मूलकापंकपिता इति,
ततो यदुक्तं 'वेदनीयादिवच्च कृतस्यापि कर्मक्षयस्ये'त्यादि, न तत्समीचीनमिति स्थितं ॥

इह सर्वोऽपि सयोगिकेवली समुद्रधातादर्वाक् आयोजिकाकरणमान्तमुद्भृत्तिकमुद्रयावलिकायां कर्मणुद्गलप्रक्षेपव्या-
पाररूपमुदीरणापिशोपात्मरुमारभते, अथ आयोजिकाकरणमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते, आङ् मर्यादायां, आ-मर्यादया
केवलिदृष्ट्या योजनं-व्यापारणं, शुभानां योगानामिति गम्यते, आयोजिका तस्याः करणमायोजिकाकरणं, केचिदावजित-
करणमित्याहुः, तत्रायमन्वयः-आवर्जितो नाम अभिमुलीकृतः, तथा च लोके वकारः-आवर्जितोऽयं मया, सम्मुलीकृत

मनीषिकया व्याख्यानं, यत उक्तम्—दण्डं प्रथमे समये कपाटमथ चोत्तरे तथा समये । मन्थानमथ वृत्तीये लोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ १ ॥ संहरति पश्चमे त्यन्तराणि मन्थानमथ पुनः पष्ठे । सप्तमे तु कपाटं संहरति ततोऽष्टमे दण्डे ॥ २ ॥—मिति, तत्र दण्डसमयात् प्राक् या पल्योपमासद्ध्येयभागमात्रा वेदनीयनामगोत्राणां स्थितिरासीत् तस्या बुद्ध्याऽऽसद्ध्येय-भागाः क्रियन्ते, ततो दण्डसमये दण्डं कुर्वन् असद्ध्येयान् भागान् हन्ति, एकोऽसद्ध्येयभागोऽवतिष्ठते, यश्च प्राक् फर्मत्रयस्यापि रसस्तस्याप्यनन्ता भागाः क्रियन्ते, ततः तस्मिन् दण्डसमये असातवेदनीय १ प्रथमवर्जसंस्थानपञ्चक ५-प्रथमवर्जसंहननपञ्चका ११ प्रदास्तवर्णादिचतुष्को १५ पघाता १६ प्रशस्तविहायोगति १७ जपर्यासका १८ स्थिरा १९-शुभ २० दुर्भग २१ दुःस्वरा २२ नादेया २३ यशःकीर्ति २४ नीचैर्गोत्र २५ रूपाणां पञ्चविंशतिप्रकृतीनामनन्तान् भागान् हन्ति, एकोऽनन्तभागोऽयश्चिष्यते, तस्मिन्नेव च समये सातवेदनीय १ देवगति २ मनुष्यगति ३ देवानुपूर्वी ४ मनुष्यानु-पूर्वी ५ पयोन्द्रियजाति ६ शरीरपञ्चका ११ ज्ञोपाद्भ्रज्यः १४ प्रथमसंस्थान १५ प्रथमसंहनन १६ प्रशस्तवर्णादिचतुष्टया-२० गुरुलघु २१ पराघातो २२ च्छ्वास २३ प्रशस्तविहायोगति २४ त्रस २५ वादर २६ पर्यास २७ प्रत्येका २८ ऽऽत्तपो-२९ घोत ३० स्थिर ३१ शुभ ३२ सुभग ३३ सुस्वरा ३४ देय ३५ यशःकीर्ति ३६ निर्माण ३७ तीर्थकरो ३८ दीर्गोत्र ३९-रूपाणामेकोनचत्वारिंशतः प्रकृतीनामनुभागोऽप्रदास्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशेनोपहन्यते, समुद्रघातमाहात्म्यमेतत्, तस्य चोद्धरितस्य स्थितेरसद्ध्येयभागस्यानुभागलयानन्तभागस्य यथाक्रममसद्ध्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततो द्वितीये कपाटसमये स्थितेरसद्ध्येयान् भागान् हन्ति, एकोऽयश्चिष्यते, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकं मुच्यति, अत्रापि

प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशनेन द्रष्टव्यः, पुनरप्येतस्मिन् समयेऽवशिष्टस्य स्थितेरसङ्ख्येयभागस्यानु-
 भागस्य चानन्तेभागस्य पुनर्बुद्ध्या यथाक्रममसंख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततस्तृतीयसमये स्थितेरसङ्ख्येयान् भागान्
 हन्ति, एकं असंख्यातभागं मुञ्चति, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकमनन्तभागं मुञ्चति, अत्रापि प्रशस्तप्रकृत्यनु-
 भागघातोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशनेनावसेयः, ततः पुनरपि तृतीयसमयावशिष्टस्य स्थितेरसङ्ख्येयभागस्य अनुभागस्य
 चानन्तमभागस्य बुद्ध्या यथाक्रममसङ्ख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततश्चतुर्थे समये स्थितेरसङ्ख्येयान् भागान् हन्ति,
 एकस्तिष्ठति, अनुभागस्याप्यनन्तान् भागान् हन्ति, एकोऽवशिष्यते, प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातः पूर्ववदवसेयः, एवं च स्थिति-
 घातादि कुर्वतश्चतुर्थसमये स्वप्रदेशापूरितसमस्तलोकस्य भगवतो वेदनीयादिकर्मत्रयस्थितिरायुपः सङ्ख्येयगुणा जाता, अनु-
 भागस्त्यद्याप्यनन्तगुणः, चतुर्थसमयावशिष्टस्य च स्थितेरसङ्ख्येयभागस्यानुभागस्य चानन्तमभागस्य भूयो बुद्ध्या यथा-
 क्रममसङ्ख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततोऽवकाशान्तरसंहारसमयेऽसङ्ख्येयान् भागान् हन्ति, एकं असङ्ख्येयभागं शेषी-
 करोति, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकं मुञ्चति, एवमेतेषु पञ्चसु दण्डादिसमयेषु प्रत्येकं सामयिकं कण्डक-
 मुत्कीर्णं, समये २ स्थितिकण्डकानुभागकण्डकघातनात्, अतः परं पष्ठसमयादारभ्य स्थितिकण्डकमनुभागकण्डकं चान्त-
 मुहूर्त्तेन कालेन विनाशयति, पष्ठादिषु च समयेषु कण्डकस्य प्रतिसमयमेकैकं शकलं तावदुत्किरति यावदन्तमुहूर्त्तच-
 रमसमये सकलमपि तत्कण्डकमुत्कीर्णं भवति, एवमन्तमुहूर्त्तिकानि स्थितिकण्डकान्यनुभागकण्डकानि च घातयन् तावद्वे-
 दितव्यः यावत् सयोग्यवस्थाचरमसमयः, सर्वाण्यपि चामूनि स्थित्यनुभागकण्डकान्यसङ्ख्येयान्यगन्तव्यानि ॥

सम्प्रति समुद्रयातगतस्य योगव्यापारश्चिन्त्यते-योगाश्च मनोवाक्कायाः, तत्रैषां कः कदा व्याप्रियते?, तत्र काययोग एव केवलो व्याप्रियते, न मनोवाग्योगव्यापारी, प्रयोजनाभावात्, उक्तं च धर्मसारप्रकरणे-“मनोवचसी तु तदा न व्यापारयति, प्रयोजनाभावा”दिति, काययोगोऽपि प्रथमाष्टमसमययोरोदारिककाययोग एव, द्वितीयपष्ठसप्तमसमयेषु पुनरोदारिके तस्माच्च वहिः कामणे वीर्यपरिस्पन्दादौदारिककामर्मणमिश्रः, त्रिचतुर्थपञ्चमसमयेषु वहिरेवौदारिकाद्बहुतर-व्यापारसद्भावात् कामर्मणकाययोग एव, तन्मात्रचेष्टनादिति, तथा चोक्तमन्यत्रापि-“औदारिकप्रयोक्ता प्रथमाष्टमसम-ययोरसाविष्टः । मिश्रौदारिकयोक्ता सप्तमपष्ठद्वितीयेषु ॥ १ ॥ कामर्मणशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च । समय-त्रयेऽपि तस्मिन् भवत्यनाहारको नियमात् ॥ २ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन, भागयोगनिरोध इति कोऽर्थः?, परित्यक्तसमुद्र-घातः कारणवशात् योगत्रयमपि व्यापारयति, तदर्थं मध्यवर्त्तिनं योगमाह-भाषति, कथं योगत्रयमपि व्यापारयतीति चेत्, उच्यते-अनुत्तरसुरपृष्टः सत्यमसत्यमृषा वा मनोयोगं प्रयुक्ते, आमन्त्रणादौ सत्यमसत्यामृषा वायोगं, नेतरी द्वौ भेदौ द्वयोरपि, वीतरागत्वात् सर्वज्ञत्वाच्च, काययोगमपि औदारिकं फलकप्रत्यर्षणादौ व्यापारयति, अन्तर्मुहूर्त्तमात्रे च काल-शेषे भगवान् योगनिरोधं करोति, अत्र केचिद् व्याचक्षते-जघन्यत एतावता कालेन, उत्कर्षतस्तु षड्भिर्भसिः, तदेतदयुक्तं, ‘गत्या समुद्रयातं क्षपयन्ति कर्म निरवशेष’मिति वचनात्, अन्यच्च-प्रज्ञापनायां योगनिरोधानन्तरं पीठफलकादीनां प्रत्यर्पणमेवोक्तं, न त्यादानमपि, यदि पुनः षण्मासानपि यावद् भगवान् तिष्ठेत् तत आदानमपि वर्षाकालादौ सम्भयतीति तदप्युच्येत, न चोक्तं, तस्मादपव्याख्यानमेतदिति । योगनिरोधप्रतिपादनं च द्विधा-सङ्क्षेपतो विस्तरतश्च,

तत्र सङ्घेपतो भाष्यकार-टीकाकारादयः, विस्तरतस्तु घूर्णिकांरादयः, तत्र सङ्घेपत इदं-योगनिरोधं कुर्वन् प्रथम-
 मेव याऽसौ शरीरसम्बद्धा मनःपर्यासिर्यया पूर्वं मनोद्रव्यग्रहणं कृत्वा भावमनः प्रयुक्तवान्, तत्कर्मसंयोगविधटनाय
 मन्त्रसामर्थ्येन विपमिव स भगवान् अनुत्तरेणाचिन्त्येन निरावरणेन करणवीर्येण तद्व्यापारं निरुणद्धि, तच्चैवम्-‘पञ्ज-
 त्तमेत्तसंनिस्स जत्तियाइं जहणजोगिस्स । होति मणोदवाइं तथावारो य जम्मत्तो ॥ १ ॥ तदसंखगुणविहीणं समए
 समए निरुंभमाणो सो । मणसो सघनिरोहं करेज्ज संखेज्जसमएहिं ॥ २ ॥’ वाग्योगकाययोगनिरोधमप्येवम्-‘पञ्जत्तमेत्त-
 वेदियजहन्नवइजोगपज्जाया जे उ । तदसंखगुणविहीणे समए समए निरुंभंतो ॥ १ ॥ सघवइजोगरोहं संखातीतेहिं कुणइ
 समएहिं । तत्तो य सुहुमपणगस्स पढमसमयोववन्नस्स ॥ २ ॥ जो किर जहन्नजोगो तदसंखेज्जगुणहीणमेक्केक्के । समए निरुं-
 भमाणो देहतिभागं च मुंचंतो ॥ ३ ॥ रुंभइ स कायजोगं संखातीतेहिं चैव समएहिं । तो कयजोगनिरोहो सेलेसीभा-
 वणामेति ॥ ४ ॥’ विस्तरस्त्वेवम्-योगनिरोधं कुर्वन् प्रथमतो वादरकाययोगवलादन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण वादरवाग्योगं निरुणद्धि,
 क्रमेणैति शेषः, ‘आलम्बनाय करणं तदिष्यते तत्र वीर्यवतः’, अत्र तदिति वादरतनुरूपं, वादरमनोयोगनिरोधानन्तरं च
 पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा तत उच्छ्वासनिश्वासावन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण निरुणद्धि, ततः पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा सूक्ष्मकाययो-
 गवलाद्वादरकाययोगं निरुणद्धि, वादरयोगे हि सति सूक्ष्मयोगस्य निरोद्धुमशक्यत्वात्, आह च-‘वादरतनुमपि निरुणद्धि
 ततः सूक्ष्मेण काययोगेन । न निरुध्यते हि सूक्ष्मो योगः सति वादरे योगे ॥ १ ॥’ केचिदाहुः-‘वादरकाययोगवलाद्
 वादरकाययोगं निरुणद्धि, युक्तिं चात्र वदन्ति, यथा कारपत्रिकः स्तम्भे स्थितस्तमेव स्तम्भं छिनत्ति, तथा वादरकाय-

योगोपष्टम्भाद्वादरकाययोगं निहन्तीति, तदत्र तत्त्वमतिशयिनो विदन्ति, वादरं च काययोगं निरुन्धानः पूर्वस्पष्टकानामथस्तादपूर्वस्पष्टकानि करोति, योगस्पष्टकस्वरूपं च कर्मप्रकृतिटीकातः पञ्चसङ्ग्रहटीकानो वा वेदितव्यम्, तत्र यानि तस्मिन् भवे पर्याप्तियार्यपरिणतेन सता जीवेन पूर्वं कायादिव्यापारनिष्पादनार्थं कृतानि तानि पूर्वस्पष्टकान्यभिधीयन्ते, तानि च स्थूलानि, यानि पुनरधुना कर्तुमारभते तानि सूक्ष्माणि, न चैवंमूलान्यनादौ संसारे कृतानि ततोऽपूर्वाणीत्युच्यन्ते, तत्र पूर्वस्पष्टकानामथस्तात् याः प्रथमादिवर्गणाः सन्ति तासां ये वीर्याविभागपरिच्छेदास्तेषामसङ्ख्येयान् भागानाकर्षति, एकमसङ्ख्येयभागं मुञ्चति, जीवप्रदेशानामपि चैकमसङ्ख्येयं भागमाकर्षति, शेषं सर्वं स्थापयति, एष वादरकाययोगनिरोधप्रथमसमयव्यापारः, तथा च कर्मप्रकृतिप्राभृतं “पढमसमये अपुष्यफडुगाणि करेइ-पुष्यफडुगाणं हेदुवा आइवगणाणमविभागपरिच्छेयणमसंखेज्जइभागे उक्कडइ, जीवपएसाणं चासंखेज्जइभागमोकहुइ-त्ति,” ततो द्वितीये समये प्रथमसमयाकृष्टजीवप्रदेशासङ्ख्येयभागादसङ्ख्येयगुणभागं जीवप्रदेशानामाकर्षति, तावतोऽसङ्ख्येयान् भागानाकर्षतीत्यर्थः, वीर्याविभागपरिच्छेदानामपि प्रथमसमयाकृष्टात् योगात् असङ्ख्येयगुणहीनं भागमाकर्षन्ति, एवं प्रतिमयं समाकृत्य तावदपूर्वस्पष्टकानि करोति यावदन्तर्मुहूर्त्तचरमसमयः, कियन्ति पुनः स्पष्टकानि करोतीति चेत्, उच्यते-श्रेणिवर्गमूलस्यासङ्ख्येयभागमात्राणि, पूर्वस्पष्टकानामसङ्ख्येयभागमात्राणि इतियावत्, अपूर्वस्पष्टककरणान्तर्मुहूर्त्तानन्तरसमय एव च किट्टीरन्तर्मुहूर्त्तं यावत् करोति, उक्तं च-“नाशयति काययोगं स्थूलं सोऽपूर्वफडुफीकृत्य । शेषस्य काययोगस्य तथा किट्टीश्च स करोति ॥ १ ॥” अथ किमिदं किट्टीरिति ? उच्यते, एकोत्तरां

वृद्धिं च्यावयित्वा अनन्तगुणहान्यैकैकवर्गणास्थापनेन योगस्याल्पीकरणं, तत्र पूर्वस्पर्द्धकानामपूर्वस्पर्द्धकानां च याः प्रथ-
 मादिवर्गणास्तासां येऽविभागपरिच्छेदास्तेषामयमसङ्ख्येयान् भागानाकर्षति, एकमसङ्ख्येयभागं स्थापयति, जीवप्रदेशाना-
 मपि चैकमसङ्ख्येयभागमाकर्षति, शेषं सर्वं स्थापयति, एष किट्टीकरणप्रथमसमयव्यापारः, ततो द्वितीयसमये प्रथमसम-
 याकृष्टवीर्याविभागपरिच्छेदभागादसङ्ख्येयगुणवीर्याविभागपरिच्छेदानां भागमाकर्षति, जीवप्रदेशानां पुनः प्रथमसमया-
 कृष्टजीवप्रदेशासङ्ख्येयभागानादसङ्ख्येयगुणं भागं, तावतोऽसङ्ख्येयान् भागानाकर्षतीत्यर्थः, एवं तावत् किट्टीः करोति याव-
 दप्यन्तर्मुहूर्त्तचरमसमयः, तत्र प्रथमसमयकृताभ्यः किट्टीभ्यो द्वितीयसमयकृताः किट्टयोऽसङ्ख्येयगुणहीनाः, गुणकारश्च
 पत्योपमासङ्ख्येयभागः, एवं शेषेऽपि भावनीयम्, तथा चोक्तं कर्मप्रकृतिप्राभृते- 'एत्थं अंतोमुहुत्तं किट्टीतो
 करेइ, असंखेज्जगुणहीणाए सेठीए, जीवपएसे य असंखेज्जगुणाए सेठीए पकहुइ, किट्टीगुणकारो पलिओवमस्स
 असंखेज्जइभागो' त्ति, प्रथमसमयकृताश्च किट्टयः श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रमाणाः, एवं द्वितीयादिसमयेऽपि प्रत्येकमवग-
 न्तव्याः, सर्वा अपि च किट्टयः श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रमाणाः पूर्वस्पर्द्धकानां च सङ्ख्येयभागमात्राः, किट्टीकरणावसाना-
 नन्तरसमये एव च पूर्वस्पर्द्धकान्यपूर्वस्पर्द्धकानि च सामस्येन नाशयन्ति, तत्समयादारभ्य अन्तर्मुहुत्तं यावत् किट्टि-
 न्तयोगो भवति, तथा चोक्तम्- "किट्टिकरणे निट्टिए ततो सेकाले पुवफडुगणि अणुफडुगणि च सेसेइ, अंतो-
 मुहुत्तं किट्टिगयजोगो भवति" त्ति, न चात्र किञ्चिदपि करोति, ततोऽनन्तरसमये सूक्ष्मकाययोगोपटम्भादन्तर्मुहुत्तमात्रेण
 सूक्ष्मवायुगं निरुणद्धि, ततो निरुद्धसूक्ष्मवायुगोऽन्तर्मुहुत्तमास्ते, नान्यसूक्ष्मयोगनिरोधं प्रति प्रयत्नवान् भवति, ततोऽन-

न्तरसमये सूक्ष्मकाययोगोपष्टम्भात् सूक्ष्मनोयोगमन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण निरुणद्धि, ततः पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तमास्ते, ततः सूक्ष्म-
 काययोगबलात् सूक्ष्मकाययोगमन्तर्मुहूर्त्तेन निरुणद्धि, ते च निरुन्धानः सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ध्यानमारोहति, तत्सा-
 मर्थ्याद्वदनोदरादिवियरपूरणेन सङ्कुचितदेहत्रिभागवर्तिप्रदेशो भवति, आह च-“सूक्ष्मेण काययोगेन ततो निरुणद्धि
 सूक्ष्मयाद्भ्रमसी । भवति ततोऽस्मां सूक्ष्मक्रियस्तदा किङ्किगतयोगः ॥ १ ॥ तमपि स योगं सूक्ष्मं निरुत्सन् सर्वपर्ययानुग-
 तम् । सूक्ष्मक्रियमप्रतिपात्युपयाति ध्यानमतमस्क ॥ २ ॥” मित्यादि, सूक्ष्मकाययोगं च निरुन्धानः प्रथमसमये किङ्कीनाम-
 सत्त्वोयान् भागान् नाशयति, एकस्तिष्ठति, द्वितीयसमये तस्यैव वैकस्य भागस्योद्धरितस्य सम्बन्धिनोऽसङ्ख्येयान् भागान्
 नाशयति, एक उद्धरति, एवं समये समये किङ्कीस्तावन्नाशयति यावत्सयोग्यवस्थाचरमसमयः, तस्मिंश्च चरमसमये सर्वा-
 ण्यपि कर्माण्ययोग्यवस्थासमस्थितिकानि जातानि, येषां च कर्मणामयोग्यवस्थायामुदयाभावस्तेषां स्थितिं स्वरूपं प्रतीत्य
 समयोनां विधत्ते सामान्यतः, सत्ताकालं प्रतीत्य पुनरयोग्यवस्थासमाप्ति, तस्मिंश्चायोग्यवस्थाचरमसमये सूक्ष्मक्रियाऽप्र-
 तिपाति ध्यानं १ सर्वाकृत्यः २ सद्देहस्य बन्धो ३ नामगोत्रयोर्द्वीरणा ४ योगः ५ शुक्लेदया ६ स्थित्यनुभागघातश्चे ७ ति
 सप्त पदार्था युगपद् व्यचच्छिद्यन्ते, ततोऽनन्तरसमये शैलेशीं प्रतिपद्यते, सर्वसंवरं शीलं तस्यैवः शीलेशः तस्यैव योगनि-
 रोधावस्था शैलेशी, इयं च मध्यमप्रतिपत्त्या द्रुस्यपद्माक्षरोद्धिरणमात्रं कालं भवोपग्राहिकर्मक्षपणाय व्युपरत्तक्रियमप्र-
 तिपाति ध्यानमारोहति-“आह ततो देहत्रयमोक्षार्थमनियत्तिं सर्ववस्तुगतम् । उपयाति समुच्छिन्नक्रियमतमस्कं परं ध्यानम्
 ॥ १ ॥” एवं भवोपग्राहिकर्मजालं क्षपयित्वा कर्मविमोक्षसमये यावत्स्वाकाशप्रदेशेष्विहायगाढस्तावत्प्रदेशान् ऊर्ध्व-

श्रीआय-
 द्यकमल-
 यगिरीय-
 पृत्तो नम-
 स्कारे

सप्यवगाहमानो विवक्षितसमयान्यान्यत् समयान्तरमस्पृशन् गच्छति, उक्तं च चूर्णैः—“जत्तियाए जीवेऽवगाढो तावइयाए ओगाहणाए उहुं उज्जुगं गच्छइ, नवकं विइयं च समयं न फुसइ” इति, भाज्यकारोऽप्याह—“रिउसेढिं पडिवण्णो समयपएसं-तरं अफुससाणो । एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १ ॥” तदानीं च साकारोपयोगोपयुक्ता ‘सघातो लद्धीतो सागारोवयोगोवउत्तस, नो अणागारोवयोगोवउत्तस्से’ इति वचनात्, उक्तं च—“सघातो लद्धीतो जं सागारोवयोगो-भातो । तेणेह सिद्धिलद्धी उप्पज्जइ तदुवउत्तस ॥ १ ॥” तत्र च गतः स भगवान् शाश्वतं कालमवतिष्ठते, तथा चाह—‘सिज्झणा चेवे’ इति गाथार्थः ॥ साम्प्रतमनन्तरगाथायां यदुपन्यस्तं ‘गत्त्या समुद्घातं क्षपयन्ति कम्मं निरवशेष-मिति, तत्र परः प्रश्नयति—समुद्घातगतानां विशिष्टः कर्मक्षयो भवतीति किमत्र निवन्धनं?, उच्यते—प्रयत्नविशेषः, किमत्र निदर्शनमित्यत आह—

जह उट्ठा साडीया. आसुं सुक्कइ विरल्लिया संती । तह कम्मलहुअसमए ववंति जिणा समुग्घायं ॥ १५६ ॥
‘यधे’त्युदाहरणोपन्यासार्थः, आर्द्रा साटिका, जलेनेति गम्यते, आशु-शीघ्रं शुष्यति-शोषमुपयाति, विरल्लिता-विस्तारिता सती, तथा तेषुपि भगवन्तो जिनाः प्रयत्नविशेषात् कर्मोदयमधिकृत्याशु शुष्यन्तीति शेषः, यतश्चैवमतः कर्मलघुता-समये कर्मणः—आयुष्कस्य लघुता-लघोर्भावो लघुता, स्तोकतेत्यर्थः, तस्याः समयः—कालः कर्मलघुतासमयः, स चान्तमु-द्वर्त्तप्रमाणः तस्मिन्, अथवा कर्मभिलघुता कर्मलघुता, जीवत्येति सामर्थ्यादवसीयते, सा च समुद्घातानन्तरभाविन्येव भूतोपचारं कृत्वा अनागतैव गृह्यते, तस्याः समयस्तस्मिन्, जिना प्रजन्ति समुद्घातं—प्राक् प्रतिपादितस्वरूपमिति ॥ साम्प्रतं

यदुक्तं 'शैलेयीं प्रतिपद्यते सिद्धयति चे'ति तत्रासावेकसमयेन लोकान्ते सिद्धातीत्यागमः, तत्र कर्ममुक्तस्य तद्देशनियमेन गतिः कथमुपपद्यते इति मा भूदव्युत्पन्नविनेयानामाशङ्कति तन्निरासार्थमाह—

लाउअ एरंडफले अग्गी धूमै य उस्तु धणुविमुक्के । गइपुवपओगेणं एवं सिद्धाणवि गईओ (उ) ॥ १५७ ॥

अलावु-तुम्भं एरण्डफलमग्निधूम इति प्रतीताः, इपुः-शरो धनुर्विमुक्तः-चापप्रेरितः, अमीपां यथा तथाल्पगमनकाले स्वभावतस्तन्निबन्धनाभावेऽपि देशादिनियतैव पूर्वप्रयोगेण प्रवर्त्तते, एवमेव, व्यवहिततुशब्दस्य एवकारार्थत्वात्, सिद्धा-
नामपि गतिः प्रवर्त्तते इत्यक्षरार्थः, भावार्थः प्रयोगैर्निर्दिश्यते-तत्र कर्मविमुक्तो जीवः सकृद्ब्रह्मैवालोकात्ताड् गच्छति, असद्भवेनोत्पन्नतथाविधपरिणामत्वाद् अष्टमृत्तिकालेपलिष्ठाधोनिमग्नकमापनीतमृत्तिकालेपजलतलमर्यादोर्ध्वगमितथाविधा-
लावुवत्, इयमत्र भायना-यथा तुम्बकस्य दर्भान्तरितशुष्काष्टमृष्टेपलिप्तस्य नद्यादिजले निक्षिप्तस्य मृष्टेपासङ्गापगमात् स्वभावत एवोर्ध्व गतिः प्रवर्त्तते, न तिर्यग् नापि जलोपरितलादपि परतः, तथा तस्यापि सिद्धस्य कर्मसङ्गाभावाद्ब्रह्म-
मेव गतिः प्रवर्त्तते, नान्यप्रकारेण, नापि लोकोपरितनभागादपि परतः, उक्तं च-“जह मिहेवावगमादलावुणोऽवस्समेव गतिभावो । उद्धं च नियमतो नऽन्नहा नवा जलाव उद्धं च ॥ १ ॥ तह कम्मलेपविगमे गइभावोऽवस्समेव सिद्धस्स । उद्धं च नियमतो नऽन्नहा नवा लोगपरतो उ ॥ २ ॥” तथा कर्मविमुक्तो जीवः सकृद्ब्रह्मैवालोकाद् गच्छति, छिन्नबन्धनत्वेन तथाविधपरिणामत्वात्, तथारूपैरण्डफलवत्, किमुक्तं भवति?, यथा एरण्डफलस्य बन्धनच्छेदनात्पशुक्तकोशविगमेन तथाविधस्वभावभावाद्ब्रह्मैव गतिः, एवं विगतकर्मनिबन्धनस्य जीवस्यापि, आह च-“एरंडस्स फलं जह बंधच्छेएरियं

दुयं जाइ । तह कम्मबंधणच्छेयणेरितो जाइ सिद्धोऽवि ॥ १ ॥” तथा कर्मविमुक्तो जीवः सकृद्दुर्ध्वमेवालोकात् गच्छति, तथा स्वाभाविकपरिमाणत्वात्, अग्निधूमवत्, उक्तं च-“उद्धंगइपरिणामो जह जलणास्सा जहेव धूमस्स । उद्धंगत्तिपरिणामो समावतो तह विमुक्कस्स ॥ १ ॥” तथा कर्मविमुक्तो जीवः सकृद्दुर्ध्वमेवालोकाद् गच्छति, पूर्वप्रयुक्ततत्क्रिया-तथाविधिसामर्थ्यात् धनुःप्रयत्नप्रेरितेषुवत्, यथा धनुषा पुरुषप्रयत्नेन प्रयत्नप्रेरितस्येप्योर्गतिकारणविगमेऽपि पूर्वप्रयोगात् गतिः प्रवर्तते एवं कर्मविमुक्तस्यापि जीवस्येति भावः, आह च-“जह धणुपुरिस्सपयत्तेरितेषुणो भिन्नदेसगमणं तु । गइकारणविगमंमि वि सिद्धं पुवप्पयोगातो ॥ १ ॥ बंधच्छेयणकिरियाविरमेवि तहा विमुच्चमाणस्स । तस्साऽऽलोगंतातो गमणं पुवप्पओगातो ॥ २ ॥” उपलक्षणमेतत्, तेन यथा कुलालचक्रं क्रियाहेतुविगमेऽपि पूर्वप्रयोगतः सक्रियं तथा जीव-स्यापि कर्मणा मुच्यमानस्य पूर्वप्रयोगतो गतिरित्यपि निदर्शनं द्रष्टव्यम्, उक्तं च-“जह वा कुलालचक्रं किरियाहेतुविर-मेऽवि सक्रियं । पुवप्पओगातोच्चिय तह किरिया मुच्चमाणस्स ॥ १ ॥” एवं प्रतिपादिते सत्याह—

कहिं पडिहया सिद्धा ?, कहिं सिद्धा पइट्ठिआ ? । कहिं बुंदिं चइत्ताणं ?, कत्थ गंतूण सिज्झति ? ॥ ९५८ ॥

क प्रतिहताः-क प्रतिस्खलिताः सिद्धा-मुक्ताः, तथा क सिद्धाः तथा प्रतिष्ठिता-व्यवस्थिताः, वौदिः-तनुः शरीरमित्यनर्थान्तरं, क वौदिं त्यक्त्वा-परित्यज्य क गत्वा सिद्ध्यन्ति-निष्ठितार्था भवन्ति ?, अत्रानुस्वारलोपो द्रष्टव्यः, अथवा एकवचनतोऽप्येवमुपन्यासः सूत्रशैल्या अविरुद्ध एव, यतोऽन्यत्रापि प्रयोगः-“वत्थगंधमलंकारं, इत्थीतो सयणाणि थ । अच्छंदा जे न भुंजंति, न से चाइत्ति बुच्चइ ॥ १ ॥” इति, इत्थं चोदकेनोक्ते सति प्रतिसमाधानमाह—

अलोपः पडिह्या सिद्धा, लोअगे अ पंडिआं । इहं बुंदिं चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिज्झति ॥ ९५९ ॥
अलोके-कैवलकाशास्तिकाये प्रतिहताः-प्रतिस्खलिताः सिद्धाः, इह प्रतिस्खलनं तत्र धर्म्मोस्तिकायाद्यभावात् तदा-
नन्तर्यपृत्तिरेव द्रष्टव्यम्, ननु सम्बन्धे सति भित्तौ लोपस्येव विधातः, अमूर्त्तत्वात्, तथा लोकाग्रे च-पंचास्तिकायात्मक-
लोकमूर्ध्नि च प्रतिष्ठिताः, अपुनरागमवृत्त्या व्यवस्थिता इत्यर्थः, तथा इह-अर्द्धतृतीयद्वीपसमुद्रमध्ये वोन्दि-तनुं मुक्त्वा-
परित्यज्य सर्वथा, किं?, तत्र-लोकाग्रे गत्वा-समथप्रदेशान्तरमस्पृशन् गत्वा 'सिद्धयन्ति' निष्ठितार्था भवन्ति सिद्धयन्ति
चेति गार्थार्थः ॥ इह 'लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता' इत्युक्तं, तत्र शिष्यः प्राह-क पुनरसौ लोकान्त इत्यत आह—

इसीपञ्भाराए सीआए जोअणम्मि लोगंतो । वारसहिं जोयणेहिं सिद्धी सवत्थसिद्धाओ ॥ ९६० ॥

इप्तप्राभारा-सिद्धभूमिस्तस्याः सीता इति द्वितीयं नाम, तस्या ऊर्ध्वं योजनेऽतिक्रान्ते लोकान्तः, सापि च इप्तप्राग्भा-
राख्या सिद्धिः सर्वार्थसिद्धाद् वरविमानादूर्ध्वं द्वादशभिर्योजनैर्भवति, अन्ये तु व्याचक्षते-सर्वार्थसिद्धाद् विमानवरात् द्वाद-
शभिर्योजनैर्लोकान्तक्षेत्रलक्षणेति, तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्ति, तस्मिन् लोकान्ते इप्तप्राग्मारोपलक्षिते मनुष्यक्षेत्रपरिमाणे
सिद्धाः प्रतिष्ठिताः, उक्तं च-“अत्थीसीपञ्भारीवलक्खियं मणुयलोगपरिमाणं । लोगगनभोभागो सिद्धक्खेत्तं जिणक्खायं
॥ १ ॥” साम्प्रतमस्याः प्राग्भारायाः स्वरूपव्यायर्णनायाह—

निम्मलदगरयवना तुसार-गोलीर-हारसरिवना । उत्ताणयछत्तयसंठिआ अ भणिआ जिणवरेहिं ॥ ९६१ ॥
दकरजः-उदककणिका निर्म्मलं च तत् दकरजश्च निर्म्मलदकरजस्तस्येव वर्णो यस्याः सा निर्म्मलदकरजोवर्णा, तुयारो-

यथोक्तप्रमाणत् बहुमध्यदेशभागात् परतः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च योजनं योजनं गत्वा अद्भुलपृथक्त्वं-नवाद्भुलप्रमाणं 'परिहाइ'त्ति परिहीयते, एवम्-अनेन प्रकारेण हानिभावे सति तस्याः-तावत्प्रमाणमहत्याः पृथिव्याः, अपिशब्दो भिन्न-क्रमे, मक्षिकापत्रादपि तदुतरा, किमुक्तं भवति ? घृतपूर्णतथाविधकरोटिकाकारेति भावः, स्थापना तु अस्याश्चोपरि योजनचतुर्विंशतिभागे सिद्धाः, तथा चाह—

ईसीपवभाराण उवर्णि खलु जोअणस्स जी कोसो । कोसस्स य छवभाए सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ ९६५ ॥

इंपत्यागभारायाः पृथिव्या उपरि यत् खलु योजनं तस्य योजनस्य उपरितनः क्रोशो-गभ्यूतं तस्य क्रोशस्योपरितने भागे सिद्धानामवगाहना तीर्थकरणधरैर्भणिता, 'लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता' इति वचनात् ॥ अमुमेवार्थं समर्थयमान आह—

तिण्णि सया तितीसा धणुत्तिभागो अ कोसववभाए । जं परमोगाहोइयं तो ते कोसस्स ववभाए ॥ ९६६ ॥

पत्-यस्मात् परमः-उत्कृष्टः सिद्धानामवगाहो वर्त्तते, त्रीणि धनुषां शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि धनुषस्त्रिमा-गन्ध, एवंप्रमाणश्च क्रोशस्य पद्भागः, ततः-तस्मात् क्रोशस्य पद्भागे सिद्धा इत्युक्तम् ॥ अथ कथं पुनस्तत्र तेषामुपपा-तोऽवगाहना चेत्यत आह—

उत्ताणउव पासिइउव अहवा निसदओ चेव । जो जह करेइ कालं सो तह उववज्जए सिद्धो ॥ ९६७ ॥

उचान एव उचानकः, पृष्ठतोऽर्द्धाविवतादिस्थानतः, पार्श्वस्थितो वा-तिर्यक्स्थितो वा, अथवा निष्पण्णैवेति प्रक-

टार्थं, किं षटुना ? यो यथा-येन प्रकारेणावस्थितः सन् कालं करोति स तथा-तेन प्रकारेणोपपद्यते सिद्ध इति ॥
किमित्येतदेवमत आह—

इह भवभिन्नागारो कम्मवसातो भवंतरे होइ । न य तं सिद्धस्स जओ तम्मि वि तो सो तयागारो ॥ ९६८ ॥
इह भयाद्-अधिकृतभयात् भिन्नाकारः इह भवभिन्नाकारो जीवः कर्मवशात्-कर्मवशेन भवान्तरे-स्वर्गादौ भवति,
तदाकारमेदस्य कर्मभेदनियन्धनत्वात्, न च तत्कर्म आकारमेदनियन्धनं यतो-यस्माद् अस्ति ततः तस्मिन्-अपवर्गे
अर्था-सिद्धस्तदाकारः-पूर्वभयाकारः ॥ तथा किञ्च—

जं संठाणं च(तु) इहं भवं चयंतस्स चरिमसमयम्मि । आसीअ पणसघणं तं संठाणं तहिं तरस्स ॥ ९६९ ॥
यदेव, तुदाब्दस्य व्ययहितस्यैवकारार्थत्वात्, संस्थानं इह-मनुष्यभवे भवं-संसारं मनुष्यभवं वा त्यजतः सतश्चरमस-
मये आसीत् प्रदेशघनं तदेव संस्थानं तत्र तस्य भवति ॥ तच्च मनुष्यभवशरीरापेक्षया त्रिभागहीनं, त्रिभागेन रन्ध्रपूर-
णात्, तथा चाह—

दीहं वा ह्रस्सं वा जं चरिमभवे हविज्ज संठाणं । तत्तो त्रिभागहीणा सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ ९७० ॥
दीर्यं वा-पञ्चपनुःशतप्रमाणं, इत्थं वा-हस्तद्वयप्रमाणं, चशब्दान्मध्यमं वा विचित्रं, यच्चरमभवे संस्थानं ततः-तस्मात्
संस्थानात् त्रिभागहीना सिद्धानां अवगाहना-अवगाहन्ते अस्यामित्यवगाहना-स्वाद्यस्यैव भणिता तीर्थं करगणधरः, कस्मा-
त्त्रिभागहीनेति चेत्, उच्यते, इह देहे त्रिभागः शुषिरं, ततो योगनिरोधकाले तथाविधप्रयत्नभावात्ः शुषिराणुरणतस्त्रि-

भागहीनो जातो, न च वाच्यं-संहरणं तावत् प्रदेदानां संभवति, ततः प्रयत्नविशेषतः प्रदेशमात्रोऽपि कस्मान्नावतिष्ठते इति ?, तथाविधसामर्थ्याभावात्, योगनिरोधकालेऽद्यापि सकर्मकात् तथा जीवस्वाभाव्याच्च, उक्तं च-“संहारसंभवा-
ओ एषमित्तमि किं न संठाइ ? । सामत्याभावातो सकम्मयातो सभायातो ॥ १ ॥” ततः सिद्धोऽपि तदवस्थ एव भवति, आह च-“देहतिभागो सुसिरं तप्पूरणतो तिभागीणो ऽ । सो जोगनिरोहे च्चिय जाओ सिद्धोऽपि तदवत्यो ॥ १ ॥” न च सिद्धस्य सतः प्रदेशसंहारसम्भवः, प्रयत्नाभावाद्, अग्रयत्नस्य गतिरेव कथमिति चेत्, उच्यते, समाहितमेतदसङ्गत्वादिहेतु-
भिरिति, उक्तं च-“सिद्धोचि देहरहितो सपयत्ताभावतो न संहरइ । अपयत्तस्स किह गई ? नणु भणियमसंगयादीहिं ॥१॥”
साम्प्रतमुक्त्यादिभेदमवगाहनानामभिधिसुराह-

तिद्धि सया तिचीसा धणुत्तिभागो य होइ बोद्धो । एसा खलु सिद्धाणं उक्कोसोगाहणा भणिआ ॥ १७१ ॥

त्रीणि धनुषां शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि धनुस्त्रिभागश्च बोद्धव्यः, एषा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानामुक्त-
ष्टावगाहना भणिता तीर्यकरणधरः, ननु भगवती मरुदेव्यपि सिद्धा, सा च नाभिकुलंकरपत्नी, नाभेश्च शरीरप्रमाणं
पद्मधनुःशतानि पद्मविंशत्यधिकानि, यावच्च शरीरप्रमाणं कुलकराणां तावदेव तत्पत्नीनामपि 'संघयणं संठाणं उच्चत्तं
चेय कुलगरेहिं सम'मिति वचनात्, ततो मरुदेव्या अपि शरीरप्रमाणं पद्मधनुःशतानि पद्मविंशत्यधिकानीति, तस्य त्रि-
भागे पतिते सिद्धावस्थायाः सार्द्धानि त्रीणि धनुःशतानि अवगाहना प्राप्नोति, कथमुक्तप्रमाणा सिद्धानामुक्त्याऽवगाहनेति ?,
नैव दोषः, नाभिकुलकरमानाद्धि प्रमाणतोऽसौ किञ्चिन्न्यूना, तथा सम्प्रदायात्, ततः साऽपि पद्मधनुःशतप्रमाणैवेत्यदोषः,

यथ 'कुलगेहि सम' मित्यतिदेशः सोऽपि कियता न्यूनाधिक्येऽपि अतिदेशानामागमे दर्शनादवाथकः, अथवा भगवती हस्तिस्कन्धाधिरूढा सती सिद्धा, हस्तिस्कन्धाधिरूढा च सङ्कुचिताङ्गीति यथोक्तावगाहनाया अविरोधः, उक्तं च—“किं ह मरुदेयीमाणं ? नामीतो जेण किंचिदूणा सा । सा किर पंचसयच्चिय अहवा संकोपतो सिद्धा ॥ १ ॥” अधुना मध्यमावगाहनामानमाह—

चत्तारि अ रयणीओ रयणि तिभागूणिआ अ दोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा भणिया ॥१७२॥
 चत्वारो रत्तयो-हस्ताः रत्तित्रिभागोना-हस्तत्रिभागोना बोद्धव्याः; एपा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानामवगाहना भणिता, ननु जघन्याजघन्यत्वनिषेधपरं सूत्रमिदं, नत्वेतावदेव मध्यमावगाहनामानं, हस्तद्वयादूर्ध्वं पञ्चधनुःशतेभ्योऽर्वाकं सर्वत्रापि मध्यमावगाहनाभावात् ॥ सम्प्रति जघन्यावगाहनाप्रतिपादनार्थमाह—

एगा य होइ रयणी अट्टेव य अंगुलाइं साहीआ । एसा खलु सिद्धाणं जहन्नओगाहणा भणिया ॥ १७३ ॥
 एका रत्तिः अष्टावेव चाङ्गुलानि साधिका, अष्टभिरङ्गुलरधिका इत्यर्थः; एपा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानां जघन्यावगाहना भणिता, एपा च द्विहस्तप्रमाणानां कूर्मार्मुत्रादीनामवसातव्या, अन्ये द्रुवते-सप्तहस्तानामेव यन्त्रपीलनादिना संवर्तितगात्राणां सतां सिद्धानामवगन्तव्या ॥ ननु आगमे सिद्धिर्जघन्यपदे सप्तहस्तोच्छ्रितानामभिहिता, ततः कथं उच्यते-द्विहस्तप्रमाणानां कूर्मार्मुत्रादीनां?, उच्यते, सा जघन्यपदे सिद्धिर्तीर्थकरानधिकृत्योक्ता, शेषाणां तु केवलानां सिद्धिर्द्विहस्तप्रमाणानामव्यविरुद्धेत्यदोषः, उक्तं च—“सत्तुस्सिएसु सिद्धी जहन्नतो किहमिहं विहत्थेसु ? । सा किर तित्थयेरुं सेसाणमियं तु

सिद्धानां ॥ १ ॥ ते पुण होञ्ज विहत्था कुम्मीपुत्तादयो जहन्नेणं । अन्ने संवट्टियससहत्थसिद्धस्स हीणत्ति ॥ २ ॥” अथवा यदिदं सूत्रे जघ्न्यमानमुक्तम्-सप्त हस्ताः उत्कृष्टं पञ्च धनुःशतानि तद् बाहुल्यमधिकृत्योक्तम्, अन्यथा अङ्गुलपृथक्त्वैर्जघ्न्यन्पदे धनुःपृथक्त्वैरुत्कृष्टपदे यथाक्रमं हीनमभ्यधिकं वा तद् वेदितव्यम्, तेन कूर्माणुत्रमरुदेव्यादिभिर्न कश्चिद्विरोधः, न खलु आश्चर्यादिकं किञ्चित् सामान्यश्रुते सर्वमुक्तमस्ति, अथ च अनिवद्धमपि तदस्तीति श्रद्धीयते, पञ्चशतादेशवचनवत्, तथेदमपि सिद्धं गच्छतो द्विहस्तमानं सपादपञ्चधनुःशतमानं (च) श्रद्धीयतामिति, उक्तं च-“बाहल्लतो य सुत्तंमि सत्त पंच य जहन्नमुक्कोसं । इहरा हीणव्भहियं होञ्जंगुलधणुपुहुचेहिं ॥ १ ॥ अच्छेरयादि किञ्चिवि सामन्नसुए न देसियं सबं । होञ्ज व अनिवद्धं चिय पंचसयादेशवयणं व ॥ २ ॥” सांप्रतमुक्तानुवादेनैव संस्थानलक्षणं सिद्धानामभिधातुकाम आह-

ओगाहंणाय सिद्धा भवत्तिभागेण हौत्ति परिहीणा । संठाणमणित्थं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥ ९७४ ॥

अवगाहनया सिद्धा भवन्निभागेन-भवगतशरीरत्रिभागेन परिहीना भवन्ति, ततस्तेषां जरामरणविप्रमुक्तानां संस्थानमनित्थं वेदितव्यम्, इत्थंप्रकारमापन्नमित्थं इत्थं तिष्ठतीति इत्थं न इत्थंमनित्थं, न केनचिदपि लौकिकेन प्रकारेण स्थितमिति भावः । इयमत्र भावना-योगनिरोधकाले देहत्रिभागस्य शुषिरस्य प्रदेशरूपणात् पूर्वसंस्थानान्यथाव्यवस्थानतः अनियताकारसंस्थानम्, अनियताकारत्वादेव च तदनित्थंमनित्थमुच्यते, नतु सर्वथा तदभावतः, सिद्धादिगुणेष्वपि यः सिद्धानां 'से न दीहे, न रहस्से' इत्यादिवचनेन दीर्घह्रस्वादीनां प्रतिषेधः सोऽप्यनित्थंमनित्थं संस्थानत्वादेवसेयो, न पुनः सर्वथा तेषामभावतः, उक्तं च-“सुसिरपडिपूणातो पुवागारं तहाणवत्थातो । संठाणमणित्थं जं भणियं अणिययागारं ॥ १ ॥

एतौचिय पडितोहो सिद्धाइगुणोसु दीहयाईणं । जमणित्यंत्यं पुयागारावेक्खाए नाभावो ॥ २ ॥” आह-किमेते सिद्धा
 देशभेदेन स्थिता उत नेति, उच्यते, नेति भूमः, कुत इति चेत्, उच्यते, यस्मात्—

जगत्त य एगो सिद्धो तत्त अणंता भवफव्वयविमुक्का । अलोत्तसमोगाढा पुट्टा सपे य लोगंते ॥ ९७५ ॥

यत्रैय चराचरस्यैयकारार्थत्वाद् देशे एकः सिद्धो-निर्वृतः तत्रानंता भवक्षयविमुक्ताः-भवक्षयेण विमुक्ता भवक्षयविमुक्ताः;
 अनेन स्पेच्छया भयापतरणशक्तिमत्सिद्धव्यच्छेदमाह, अन्योऽन्यसमयगाढाः तथाविधाचिन्त्यपरिणामवत्त्वात् धर्मास्तिका-
 याधिपत्, ‘पुट्टा सपे य लोगंते’ इति स्पष्टा-लज्जाः सर्वे लोकान्ते, पाठान्तरं वा ‘पुट्टो सर्वेहि लोगंते’ स्पष्टः सर्वलोकान्तः
 ‘लोकान्ते च प्रतिष्ठिता’ इति पठनात् । तथा—

फुत्तर अणंते सित्ते सयपणसेहिं सपत्तो सिद्धो । तेऽवि असंखेज्जगुणा देसपणसेहिं जे पुट्टा ॥ ९७६ ॥

सृशाल्यनन्तात् सिद्धान् सर्वप्रदेशीरालासंपन्धिभिः ‘नियमसो’त्ति नियमतो-नियमेन सिद्धः, तथा तेऽव्यसंख्येयगुणा
 पतन्ते ये देशप्रदेशीः स्पष्टाः, ते केभ्योऽसंख्येयगुणा इति चेत्, उच्यते, सर्वप्रदेशस्पष्टेभ्यः, कथमिति चेत्, उच्यते,
 एह एकस्य सिद्धस्य यद्यग्राहनाक्षेत्रं तत्रैकस्मिन्नपि परिपूर्णं क्षेत्रे अयगाढास्तेऽनंताः, ये च मूलक्षेत्रादेकप्रदेशवृद्ध्याऽवगा-
 षालेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुष्पञ्चादिप्रदेशवृद्ध्या ये अयगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, तथा तस्य मूलक्षेत्रस्य
 पर्यन्तं प्रदेशो परित्यग्य येऽयगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुष्पञ्चादिप्रदेशादिहान्या ये अयगाढास्तेऽपि प्रत्येकम-
 नन्ताः, एवं च तस्मिन् प्रदेशपरिवृद्धिहानिभ्यां ये समयगाढास्ते परिपूर्णक्षेत्रावगृहेभ्योऽसंख्येयगुणा भवन्ति, असंख्येयप्रदे-

शात्मकैकसिद्धाद्यगाहक्षेत्रे प्रतिप्रदेशपरिवृद्धिहानिभ्यां प्रतिप्रदेशमनन्तानां सिद्धानामवगाहनात् ॥ स्थापना चेयम् । उक्तं च—“एकखेत्तेऽणंता पएसपरिवृद्धिहाणिए तद्यो । हेति असंखेज्जगुणाऽसंखपएसो जमवगाहो ॥ १ ॥” सांप्रतं सिद्धानेव लक्षणतः प्रतिपादयति—

असरीरा जीवघणा उवउत्ता दंसणे य णाणे य । सागारमणागारं लखणमेयं तु सिद्धाणं ॥ १७७ ॥
अविद्यमानशरीराः अशरीराः, औदारिकादिपञ्चविधशरीरहिता इत्यर्थः, जीवाश्च ते घनाश्च शुपिरापूर्णात् जीवघनाः, उपयुक्ता दर्शने च-केवलदर्शने ज्ञाने च-केवलज्ञाने । इह सामान्यसिद्धलक्षणमेतदितिज्ञापनार्थं सामान्यालंबनदर्शनाभिधानमादावुक्तम्, तथा च सामान्यविषयं दर्शनं विशेषविषयं ज्ञानं, तत् साकारनाकारं-सामान्यविशेषरूपं लक्षणं-तदन्य-व्यावृत्तं स्वस्वरूपम् एतद्-अनन्तरोक्तम्, तुशब्दो निरुपमसुखसंचयार्थः, सिद्धानां-निष्ठितार्थानामिति ॥ सांप्रति केवल-ज्ञानदर्शनयोरशेषविषयतामुपदर्शयति—

केवलनाणुवउत्ता जाणंती सबभावगुणभावे । पासंति सबतो खलु केवलदिद्वीहिं णंताहिं ॥ १७८ ॥
केवलज्ञानिनोपयुक्ताः, न त्वन्तःकरणेन, तदभावात्, केवलज्ञानोपयुक्ताः जानन्ति-अवगच्छन्ति-सर्वभावगुणभावान् सर्वपर्ययगुणपर्यायान्, प्रथमो भावशब्दः पर्ययवचनः, द्वितीयः पर्यायवचनः, गुणपर्यायमेदस्त्वयं सहवर्तिनो गुणाः, क्रमवर्तिनः पर्यायाः, तथा पश्यन्ति सर्वतः खलु, खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् सर्वत एव, केवलदृष्टिभिरनन्ताभिः केवलदर्शनैरनन्तैः, अनन्तत्वात् सिद्धानाम्, इहादौ ज्ञानग्रहणं प्रथमतया तदुपयोगस्थाः सिध्यन्तीति ज्ञापनार्थम् ।

आह-किमेते युगपजानन्ति पश्यन्ति च आहोस्विदयुगपदिति, उच्यते, अयुगपत्, कथमेतदवसीयते इति चेत्, यत आह-
नाणंमि दंसर्गंमि य एत्तो एगयरयंमि उवउत्ता । सयस्स केवलिस्सा जुगवं दो नत्थि उवओगा ॥ ९७९ ॥
ज्ञाने दर्शने च 'एत्तो' चि अनयोः एकतरस्मिन् उपयुक्ताः, 'कि' मिति ? , यतः सर्वस्य केवलिनः सतो युगपद्-एक-
स्मिन् काले द्वी न स्त उपयोगौ, तत्स्वाभाव्यात्, क्षायोपशमिकसंवेदने तथादर्शनात्, अत्र बहु वक्तव्यं तच्च नयध्यय-
नदीकातोऽवसेयमिति ॥ सांप्रतं निरुपमसुखभाजस्ते इत्युपदर्शयन्नाह—

नधि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं नविय सधेदेवाणं । जं सिद्धाणं सोक्खं अवावाहं उवगयाणं ॥ ९८० ॥
नेयास्ति मानुषाणां-चक्रवर्त्यादीनामपि तत् सौख्यं, न चैव देवानामनुत्तरसुरपर्यन्तानामपि, यत् सिद्धानां सौख्यं अ-
व्यावायमुपगतानां-विविधा आवाधा व्यावाधा न व्यावाधा तां उप-सामीप्येन गतानां-प्राप्तानां ॥ यथा
नास्ति तथा भङ्गोपदर्शयति—

सुरगणसुहं समत्तं सपद्धापिंडियं अणंतगुणं । नय पावइ सुत्तिसुहं णंताहिवि वग्गवग्गृहिं ॥ ९८१ ॥
सुरगणसुदं समत्तं-समस्तदेवसंघातसुखं समत्तं-संपूर्णं, अतीतानागतवर्तमानकालोद्भवमित्यर्थः, पुनः 'सर्वाद्धापिंडितं'
सर्गकालसमर्थगुणितं, ततः पुनरप्यनंतगुणम्, किमुक्तं भवति ?-सर्वाद्धासमयगुणितं सत् यावत्प्रमाणं भवति तावत्प्रमाणं
क्रियासत्कल्पनया एकैकस्मिन्नाकाशप्रदेशे स्याप्यते, इत्येवं सकललोकाकाशानन्तप्रदेशपूरणलक्षणेनानन्तगुणकारेण गुणि-

मिति, एवंप्रमाणस्य सतः पुनर्वर्गो विधीयते, तस्यापि वर्गितस्य भूयो वर्गः, एवमनन्तैर्वर्गवर्गवर्गितं तथापि त्रयांशकपर्यन्त-
पि मुक्तिसुखं-सिद्धिसुखं न प्राप्नोति ॥ तथा चैतदभिहितार्थानुवाचाह—

सिद्धसम्बन्धी सुखानां राशिः, सुखसंघात इत्यर्थः, सर्वाद्भाषिण्डितः-सर्वकालसमयगुणितः सबागासे न माहञ्जा ॥ ९८२ ॥

त्यादि, अन्यथा नियतदेशवस्थितिलेपां कथमिति सूरयोऽभिदधतीति ॥ तथा चैतत्संवाद्यार्थवेदेऽप्युक्तमित्यलं व्यासेनेति ॥
सांप्रतमेवंरूपस्यापि सतोऽप्यस्य निरुपमतां प्रतिपादयति—

जह नाम कोइ मिच्छो नगरगुणे बहुविहे वियाणंतो । न चएइ परिकहेउं उवमाइ तहिं असंतीए ॥ ९८३ ॥
यथा नाम कश्चित् म्लेच्छो नगरगुणान् सदृहनवासादीन् बहुविधान्-अनेकप्रकारान् विजानन् अरण्यगतः सन् अन्यम्ले-
च्छेभ्यो न शक्नोति परिकथयितुम्, कुतो निमित्तादित्यत आह-उपमायां तत्रासत्यां, तद्विषये उपमाया अभावादिति
भावः । एष भाषार्थः, भाषार्थः कथानकादयसेयः, तच्चेदम्-एगो महारणवासी मिच्छो रण्णे चिट्ठइ, इतो य-एगो
राया आसेण अयहरितो तं अडविं पवेसितो, तेण दिट्ठो, सक्कारेऊण जणवयं नीतो, रण्णावि सो नगरमाणितो, पच्छा
उवगारिंत्तिगाढमुवचरितो, जहा राया तहा चिट्ठइ, धवलधराइभोगेणं विभासां, काले रण्णं सरिउमाढत्तो, रण्णा
विसञ्जितो, ततो रण्णिगा पुच्छंति-केरिसं नगरंति ? , सो वियाणंतोवि तत्थोवमाभाया न सकइ नगरगुणे परिकहेउं ।
एष इद्वान्तः, अयमर्थोपनयः—

इय सिद्धाणं सोक्खं अणोवमं नत्थि तस्स ओवम्मं । किञ्चिचिसेसेणेत्तो सारिक्खमिणं सुणह वोच्छं ॥ ९८४ ॥
 इति-एवमुक्तेन प्रकारेण सिद्धानां सौख्यमनुपमं वर्तते, किमित्यत आह-यतो नास्ति तस्य औपम्यं-उपमीयमानता,
 उपमानासंभवात्, तथापि चात्मनः प्रतिपत्तये किञ्चिद्विशेषेण 'एत्तो' चि आर्पत्वाद् अस्याः साहचर्यमिदं-वक्ष्यमाणलक्षणं
 मृशुताहं वक्ष्ये इति ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

जह सवकामगुणियं पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोई । तण्हाहुहाविमुक्को अच्छेज्ज जहा अमियतत्तो ॥ ९८५ ॥
 यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, सर्वकामगुणितं-सकलसौन्दर्यसंस्कृतं, भोजनं भुज्यते इति भोजनं 'कृद्बहुल' मिति वच-
 नात् कर्मण्यनद्, कश्चित् पुरुषो भुक्त्वा तद्बुद्धिमुक्तः सन् यथा आसीनः अमृततृप्तः, आवाधारहितत्वात् । इह
 रसनेन्द्रियमधिकृत्येष्टविषयप्राप्त्या औत्सुक्यविनिवृत्तेः सुखप्रदर्शनं सकलेन्द्रियार्थावाप्त्या शेषौत्सुक्यनिवृत्त्युपलक्षणार्थः,
 अन्यथा बाधांतरसंभवतः सुखाभावः स्यात्, सर्वधाधाविगमेन चात्र प्रयोजनम्, उक्तं च—“वेषुवीणामृदङ्गादिनाद-
 युक्तेन हारिणा । श्लाघ्यस्मरकथावद्धगीतेन स्तिमितः सदा ॥ १ ॥ कुट्टिमादिविचित्राणि, दृष्ट्वा रूपाण्यनुत्सुकः । लोचनान-
 न्ददायीनि, लीलावन्ति स्वकानि हि ॥ २ ॥ अम्बरागुरुकपूर्धूपगन्धानितस्ततः । पट्यासादिगन्धांश्च, व्यक्तमात्राय
 निःस्पृहः ॥ ३ ॥ नानारससमायुक्तं, भुक्त्वाऽन्नमिह मात्रया । पीत्नोदकं च तृप्तात्मा, स्वादयन् स्वादिमं शुभम् ॥ ४ ॥
 मृदुतूलीसमाक्रान्तदिव्यपर्यंकसंस्थितः । सहसाऽम्भोदसंशब्दश्रुतेर्भयघनं भृशम् ॥ ५ ॥ इष्टभार्यापरिष्वक्तद्रतांतेऽथवा

नरः । सर्वेन्द्रियार्थसंप्राप्त्या, सर्वाबाधानिवृत्तिजम् ॥ ६ ॥ यद्वेदयति संहृद्यं, प्रशान्तेनान्तरात्मना । मुक्तात्मनस्त-
तोऽनं, सुखमाहुर्मनीषिणः ॥ ७ ॥ इति ॥

इय सबकालतिचा अउलं निबाणसुवगया सिद्धा । सासयमद्वावाहं चिहंति सुही सुहं पत्ता ॥ ९८६ ॥
इति-एवमुक्तेन प्रकारेण सर्वकालवृक्षाः, स्वस्वभावावस्थितत्वात्, अतुलं निर्वाणमुपगताः सिद्धाः, सर्वदा सकलौत्सुक्य-
निवृत्तेः, यतश्चैवमतः शाश्वतं-सर्वकालभावि, अब्याबाधं-व्याबाधपरिवर्जितं सुखं प्राप्ताः सुखिनस्तिष्ठन्ति । अथ सुखं
प्राप्ता इत्युक्ते सुखिन इत्यनर्थकं, नैप दोषः, अस्य दुःखाभावमात्रमुक्तिमुखनिरासेन वास्तवसुखप्रतिपादनार्थत्वात्, तथा
हि अशेषदोषशयतः शाश्वतमव्याबाधं सुखं प्राप्ताः सन्तः सुखिनस्तिष्ठन्ति, न तु दुःखाभावमात्रान्विता एवेति ॥ सांप्रतं
वस्तुतः सिद्धपर्यायशब्दान् प्रतिपादयति—

सिद्धति अ बुद्धति य पारगयति य परंपरगयति य । उम्मुक्कम्मकवया अजरा अमरा असंगा य ॥ ९८७ ॥
सिद्धा इति कृतकृत्यत्वात्, बुद्धा इति केवलज्ञानदर्शनाभ्यां विश्वावगमात्, पारगता इति भवार्णवपारगमनात्,
परंपरागता इति पुण्यबीजसम्यक्त्वज्ञानचरणक्रमतत्प्रतिपत्युपायमुक्तत्वात् परम्परया गताः परम्परगताः उम्मुककर्म-
कवचाः सकलकर्मवियुक्तत्वात्, तथा अजरा वयसोऽभावात्, अमरा आयुयोऽभावात्, असङ्गाश्च सकलकृशाभावात् ॥
सांप्रतमुपसंहरति—

निच्छिन्नसव्वदुक्खा जाहजरामरणबंधणविमुक्का । अब्वावाहं सोक्खं अणुहवयंती सया कालं ॥ ९८८ ॥

निस्तीर्णम्-अतिक्रान्ते सर्वम्-अशेषं दुःखं चैस्ते निस्तीर्णसर्वदुःखाः, जातिः-जन्म जरा-ययोहानिः मरणं-प्राणत्यागः
 वन्धनं-संसारवन्धहेतुरष्टप्रकारं कर्म तैर्विमुक्ताः, अव्यावाधं-व्यावाधारहितं सौख्यं सदाकालमनुभवन्ति ॥ उक्ताः सिद्धाः,
 सम्प्रति तन्नमस्कारवक्तव्यतामाह—

सिद्धाण नमस्कारो जीवं मोएइ भवसहस्सातो । भावेण कीरमाणो होइ पुणो वोहिलाभाए ॥ ९८९ ॥

सिद्धाण नमोकारो घन्नाण भवक्खयं करैताण । हिययं अणुम्मयंतो विसोत्तियाधारओ होइ ॥ ९९० ॥

सिद्धाण नमोकारो एवं लल्लु वन्नितो महत्थोत्ति । जो मरणंमि उचगो अभिक्खणं कीरण्ण यद्धुसो ॥ ९९१ ॥

सिद्धाण नमोकारो, सवपाचप्पणासणो । मंगलाणं च सब्वेसिं, वीयं ह्वइ मंगलं ॥ ९९२ ॥

गाथाचतुष्टयमपि अर्हन्नमस्कारवद्वेदितव्यम् ॥ उक्तः सिद्धनमस्काराधिकारः, साम्प्रतमाचार्यनमस्कारावसरः,
 अथ आचार्य इति कः शब्दार्थः?, उच्यते, 'चर गतिभक्षणयोः' आङ्पूर्वः, आचर्यते कार्याधिभिः सेव्यते इति आचार्यः,
 "ऋवर्णव्यञ्जनान्ताद् व्यणि"ति व्यण्, अयं च नामादिभेदाच्चतुष्पकारः, तथा चाह—

नामंठवणाद्विण् भायंमि चउधिहो उ आयरियो । दव्वंमि एगभविपाइ लोइए सिप्पसत्थाइ ॥ ९९३ ॥

नामाचार्यः स्थापनाचार्यः द्रव्याचार्यः भावाचार्यश्च, तत्र नामस्थापनाचार्यो सुगमो, द्रव्याचार्य आगमनोआगमादि-
 भेदं प्रायः सर्वत्र तुल्यविचारत्वात् अनादृत्य ज्ञशरीरमन्व्यशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्याचार्यमभिधातुकाम आह-'दव्वंमि'
 इत्यादि, द्रव्ये-द्रव्याचार्ये विचार्यमाणेऽनेकभेदाः, तद्यथा-एकभक्तिको वज्रायुरभिमुखनामगोत्रश्च, तत्र एकेन भवेन भावी

य आचार्यः स एकभक्तिकः, आचार्यभययोग्यनिबद्धायुर्वद्धायुक्कः, आचार्यभवानुगते यस्य नामगोत्रे उदयाभिमुखे सोऽभि-
मुखनामगोत्रः, तथाविधो द्रव्याचार्यः मूलगुणनिर्मित उच्चगुणनिर्मितश्च, तत्र मूलगुणनिर्मित आचार्यशरीरनिर्वर्तनयो-
ग्यानि द्रव्याणि, उत्तरगुणनिर्मितस्तु तान्येव तदाकारपरिणतानीति, अथवा द्रव्यभूतोऽप्रधान आचार्यो द्रव्याचार्यः, द्रव्य-
निर्मितं वा य आचारयान् स द्रव्याचार्यः, भावाचार्यो द्विधा-लौकिको लोकोत्तरश्च, तत्र लौकिकः शिल्पशास्त्रादिः, पूत-
चैवमुच्यते तत्परिज्ञानात् तदभेदोपचारेण, अन्यथा शिल्पादिग्राहको गृह्यते, अन्ये तु लौकिकलोकोत्तरभेदमकृत्वा सामा-
न्यत एनमपि द्रव्याचार्यं व्याचक्षते, यथा-शिल्पशास्त्रादिपरिज्ञाता, यथा शिल्पशास्त्रादिपरिज्ञाननिमित्तमाचार्यमाणो
द्रव्याचार्य इति ॥ अधुना लोकोत्तरान् भावाचार्यान् प्रतिपादयति—

पंचविहं आचारं आयरमाणा तथा पगासंता । आचारं दंसंता आयरिया तेण बुचंति ॥ ९९४ ॥
पञ्चविधं-पञ्चप्रकारं ज्ञानदर्शनचारित्रतपोवीर्यभेदात्, आचारं-आइ मर्यादायां चरणं चारः मर्यादया-कालनियमादि-
लक्षणया चार आचारः, वक्तं च-“काले विणए बहुमाणे उवहाणे”त्यादि, आचरन्तः सन्तोऽनुष्ठानरूपेण, तथा प्रभा-
पमाणा अर्थान्वाख्यानानि, तथा प्रत्युपेक्षणादिक्रियाद्वारेणाचारं दर्शयंतः सन्तो मुमुक्षुभिराचर्यन्ते-सेव्यन्ते येन कारणेन
आचार्यास्तेन कारणेनोच्यन्ते ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह—

आयारो नाणाई तस्सायरणा पभासणातो वा । जे ते भावायरिया भावायारोवउत्ता य ॥ ९९५ ॥
आचारो-ज्ञानादिः पञ्चप्रकारः तस्याचरणात् प्रभापणात् वाशब्दाद् दर्शनाद्वा हेतोर्मुमुक्षुभिराचर्यन्ते-सेव्यन्तेः ते

भावाचार्यो उच्यन्ते, एतच्चाचरेणादि अनुयोगेऽपि सम्भवति यत्सत आह-भावाचरोपयुक्ताश्च भावार्थमाचारो भावा-
चारस्तदुपयुक्ताश्च ॥

आयरियनमोक्षारो जीवं मोएइ भवसहस्रातो । भावेण कीरमाणो होइ पुणो बोहिलाभाय ॥ ९९६ ॥

आयरियनमोक्षारो धन्नाण भवक्खयं करंताण । हियं अणुम्मयंतो, विसोत्तियावारतो होइ ॥ ९९७ ॥

आयरियनमोक्षारो एवं खलु वन्नित्तो महत्थोत्ति । जो मरणंमि उचगो अभिक्खणं कीरण बडुसो ॥ ९९८ ॥

आयरियनमोक्षारो, सधपावप्पणासणो । मंगलाणं च संवेसिं, तइयं हवइ मंगलं-॥ ९९९ ॥

गाथाचतुष्टयमपि अर्हन्नमस्कारवदवसेयम्, विशेषस्तु सुगम एवेति ॥ उक्त आचार्यनमस्काराधिकारः, साम्प्रतमुपा-
ध्यायनमस्कारावसरः, उपाध्याय इति कः शब्दार्थः ?, उच्यते, 'इङ् अध्ययने' उपपूर्वः, उपेत्य-समीपमागत्य अधीयते
साधवः सूत्रमस्मादित्युपाध्यायः, स च नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तथा चाह-

नामंठवणाद्विए भावंमि चउव्विहो उवज्झातो । दब्बे लोइयसिप्पाइ निण्हगा वा इमे भावे ॥ १००० ॥

नामोपाध्यायः स्थापनोपाध्यायो द्रव्योपाध्यायो भावोपाध्यायश्चेत्येवं चतुर्विध उपाध्यायः, तत्र नामस्थापनोपाध्यायो
सुगमौ, द्रव्योपाध्यायो ज्ञशरीरभब्यशरीरव्यतिरिक्तो द्विधा-लौकिको लोकोत्तरश्च, तत्र लौकिकः शिल्पादिः, तच्चैवमुच्यते
तत्परिज्ञानात् तदभदोपचारेण, अन्यथा शिल्पादिशास्त्राध्यापका गृह्यन्ते, लोकोत्तरा निह्वाः, ते हि अभिनिवेशदोषेणैक-
मपि पदार्थमन्यथा प्ररूपयंतो मिथ्यादृष्टय एवेति द्रव्योपाध्यायाः, इमे-वक्ष्यमाणस्वरूपाः पुनर्भावोपाध्यायाः ॥ तानेवाह-

चारसंगो जिणकलातो अज्झातो देसितो (कहितो हा०) बुहेहिं । तं उवइसंति जम्हा उवझाया तेण बुचंति १००१
 द्वादशाङ्गः-आचारादिः, द्वादशाङ्गसद्भावात्, जिनाख्यातः-अर्हत्प्रणीतः अध्यायो, वाचनादिनिबन्धनत्वादिह सूत्र-
 मेव गृह्यते, कथितो बुधेः-गणधरादिभिः, य इति गम्यते, तं स्वाध्यायमुपदिशन्ति वाचनारूपेण यस्मात्कारणाच्चेनोच्यन्ते
 उपाध्यायाः, उपेत्याधीयते यस्मादित्यन्वर्थोपपत्तेः ॥ साम्प्रतमागमशैल्या अक्षरार्थमधिकृत्योपाध्यायशब्दार्थमाह—

उत्ति उवयोगकरणे झत्ति य झ्णणस्स होइ निद्वेसे । एण्ण होइ उज्झा एसो अन्नोऽवि पज्जातो ॥ १००२ ॥

उ इत्येतदक्षरं उपयोगकरणे वर्त्तते, झ इति चेदं ध्यानस्य निर्देशे भवति, ततः प्राकृतशैल्या एतेन कारणेन भवति
 उज्झा, उपयोगपुरस्सरं ध्यानकर्त्तार इत्यर्थः, एपोऽन्योऽपि पर्यायः ॥ अथवा—

उत्ति उवयोगकरणे वत्ति य पावपरिवज्जणे होइ । झत्ति य झ्णणस्स कए उत्ति य ओसक्खणा कम्ममे ॥ १००३ ॥

उ इत्येतदक्षरं उपयोगकरणे वर्त्तते, व इति पापस्य परिवर्जने भवति, झ इति ध्यानस्य कृते-करणे निर्दिश्यते, उ इति
 अव्यञ्जना कर्मणीत्येतस्मिन्नर्थे, एपोऽत्र समुदायार्थः-उपयोगपूर्वकं पापपरिवर्जनेन ध्यानरोहणेन कर्मापनयन्ती-
 लुपाध्याया इति । अक्षरार्थाभावे हि पदार्थाभावः, पदस्य तत्समुदायरूपत्वादित्यक्षरार्थः प्रतिपत्तव्य इति ॥

उवज्झापनमोष्कारो जीवं मोएइ भवसहससातो । भावेण कीरमाणो होइ पुणो बोहिलाभाए ॥ १००४ ॥

उवज्झापनमोष्कारो घञ्जाण भवक्खयं करंताणं । हिययं अणुम्मयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ १००५ ॥

उवज्झापनमोष्कारो एवं ललु बन्निओ महत्थोत्ति । जो मरणंमि उवग्गे अभिक्खणं कीरण्ण बहुसो ॥ १००६ ॥

उबज्झायनमोक्कारो, सवपावप्पणासणो । मंगलाणं च सवेसिं, चउत्थं हवइ मंगलं ॥ १००७ ॥
 गाथाचतुष्टयमपि सामान्येनाहंशमस्कारवदवसेयम्, विशेषस्तु सुगम एव, इत्युक्त उपाध्यायनमस्काराधिकारः ।
 अथ साधुरिति कः शब्दार्थः ?, उच्यते-अभिलषितमर्थं साधयतीति साधुः, “कृवापाली” त्यादिना उणप्रत्ययः, सच
 नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तथा चाह—

नामंठवणासाह् दवसाह् य भावसाह् य । दवंमि लोइयादी भावंमि य संजतो साह् ॥ १००८ ॥
 नामसाधुः स्थापनासाधुः द्रव्यसाधुर्भावसाधुश्च, तत्र नामस्थापनासाधू सुगमौ, द्रव्यसाधुर्ज्ञशरीरभब्यशरीरव्यतिरिक्तः
 लौकिकादिखिविधः, तद्यथा-लौकिको लोकोत्तरः कुप्रावचनिकश्च, तत्र यो लोके शिष्टसमाचारः घटपटादिसाधको वा स
 लौकिकः, कुप्रवचनेषु निजनिजसमाचारसम्यक्परिपालनरतः कुप्रावचनिकश्च, तत्र यो लोके शिष्टसमाचारः घटपटादिसाधको
 वा स लौकिकः, कुप्रवचनेषु निजनिजसमाचारसम्यक्परिपालनरतः कुप्रावचनिकः, लोकोत्तरे निहवः, अन्यथा पदार्थप्ररूप-
 णतस्तस्य मिथ्यादृष्टित्वात्, शिथिलश्चतो वा वेपमात्रधारणात्, भावे विचार्यमाणे साधुः संयतः-सम्यग् जिनाज्ञापुस्तरे
 सकलसावद्यव्यापारादुपरतः ॥ सम्प्रति लौकिकादिद्रव्यसाधुप्रतिपादनार्थमाह—

घडपडरहमाईणि साहेता होंति दवसाह् य । अहवावि दधमूया ते होंती दधसाहुत्ति ॥ १००९ ॥
 घटपटरथादीनि, आदिसब्दात् गृहदेवकुलादीनां कुप्रवचने निजनिजसमाचाराणां च परिग्रहः, तान् साधयन्तो भवंति
 द्रव्यसाधवः, अभिलषितमर्थं साधयन्तीति साधवः इत्यन्वर्थघटनात्, मोक्षाङ्गताविरहतश्च द्रव्यरूपत्वात्, तन्न घटपटादि-

साधका लौकिका द्रव्यसाधयः, कुप्रयचनक्रियासाधकाः कुप्रावचनिकाः साधयः, लोकोत्तरद्रव्यसाधुप्रतिपादनार्थमाह, अय-
थाऽपि द्रव्यभूताः अग्रधाना जिनाज्ञावहिर्भावात् साधयो भवन्ति द्रव्यसाधयः ॥ सम्प्रति भावसाधून् प्रतिपादयति—
निष्वाणसाहस्र लोके, जम्हा साहंति साहुणो । समा य सव्वभूएसु, तम्हा ते भावसाहुणो ॥ १०१० ॥
निर्वाणसाधकान् योगान्-सम्यग्दर्शनादिप्रधानान् व्यापारान् साधयन्ति साधयः, विहितानुष्ठानपरत्वात्, समाश्च
सर्वभूतेषु, एतच्च योगप्राधान्यव्यापनार्थमुक्तम्, तस्मात् भवंति भावसाधयः ॥

किं पेच्छसि साहूणं तवं च नियमं च संजमगुणं वा ? । तो वंदसि साहूणं एअं मे पुच्छओ साह ॥ १०११ ॥
किं साधूनां प्रेक्षते त्वं तपो वा-अनशनदिकं नियमं वा-द्रव्याभिग्रहादिकं संयमगुणं वा-पञ्चाश्रवविरमणादिकं ?,
ततो वन्दते साधून्?, सूत्रे षष्ठी द्वितीयायं, अथवा 'मापणामश्रीया' दित्यादाविव क्रियायोगेऽपि सम्बन्धविवक्षया षष्ठी,
एतन्मे पृष्टः सन् साधय-कथय ॥ एवमुक्ते गुरुराह—

विसयसुहृन्नियत्ताणं विसुद्धचारित्तनियमजुत्ताणं । तच्चगुणसाहूणाणं सहायकिच्चुत्तुआण नमो ॥ १०१२ ॥
सर्वच्च सूत्रे षष्ठी चतुर्थ्यर्थे प्राकृतत्वात्, 'छट्टिविभचीए भन्नइ चउत्थी' ति वचनात्, ततोऽयमर्थः-विषयसुखनिवृत्तेभ्यो-
मनोक्षरूपालोकनादिप्रसक्तिविरतेभ्यः, तथा विशुद्धं यच्चारित्रं-प्राणतिपातादिविरमणपरिणामात्मकं 'चारित्तं परिणामो
जीवस्स सुहो य होइ नायपो' इति वचनात्, यच्च नियमो विचित्रो-द्रव्याभिग्रहादिस्त्राम्यां युक्तेभ्यः, तथा तथ्याः-तार्विका
ये गुणाः-धान्त्यादयलेपां साधकेभ्यः, तथा साधनानि-मोक्षसाधनानि यानि कृत्यानि-प्रत्युपेक्षणादीनि तेषूच्यन्ते तेभ्यो

नमः, किमुक्तं भवति ? , विषयसुखनिवृत्त्यादीन् मोक्षसाधकान् परमगुणानेतेषु प्रेक्षामहे तत एतान्नमस्कुर्मि इति ॥ तथा—
असहाये सहायत्वं करेति मे संजमं करेत्तस्य । एषु कारणेणं नमामऽहं सद्यसाह्वणं ॥ १०१३ ॥

परमार्थसाधनप्रवृत्तौ सत्यां जगत्यसहाये सति, प्राकृतशैल्या वा पृथगर्थे सप्तमी, असहायस्य मम संयमं कुर्वतः सतः
सहायत्वं कुर्वन्ति, अनेन कारणेन नमाम्यहं सर्वसाधूनामिति ॥

साह्वण नमोऽकारो जीवं मोएइ भवसहस्सातो । भावेण कीरमाणो होइ पुणो बोहिलाभाए ॥ १०१४ ॥

साह्वण नमुऽकारो धन्नाण भवक्खयं करेत्ताणं । हियं अणुमुयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ १०१५ ॥

साह्वण नमुऽकारो एवं खलु वन्नित्तो महत्थोत्ति । जो मरणंमि उवग्गे अभिक्खणं कीरए चहुसो ॥ १०१६ ॥

साह्वण नमोऽकारो, सब्बपावप्पणासणो । मंगलाणं च सब्बेसिं, पंचमं हवइ मंगलं ॥ १०१७ ॥

इदं गाथाचतुष्टयमप्यहंक्षमस्कारवदवसेयं, विशेषतस्तु सुखोन्नेयम् ॥

एसो पंचनमुऽकारो, सब्बपावप्पणासणो । मंगलाणं च सब्बेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥ १०१८ ॥

इयं गाथा पाठसिद्धा, तदेवमुक्तं वस्तुद्वारम् । अधुना निक्षेपद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

नचि संखेवो न वित्थारो संखेवो दुविह सिद्ध-साह्वणं । वित्थरओऽणोगविहो न जुज्झई पंचहा तम्हा ॥ १०१९ ॥

इह सूत्रं द्विधा-सङ्क्षेपवत् विस्तरवच्च, तत्र सङ्क्षेपवत् सामायिकसूत्रं, विस्तरवच्चतुर्दश पूर्वाणि, इदं पुनः 'नमो अरहंताण'-

मित्यादि, नमस्कारसूत्रमुभयातीतम्, तथाहि-नायं सङ्क्षेपो नापि विस्तरः, अपिशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, तथाहि-'संखेवो

दुविह' इति, यद्ययं सङ्क्षेपः स्यात् ततस्तस्मिन् सति द्विविध एव नमस्कारो भवेत्, सिद्धसाधुभ्यामिति, परिनिवृत्ताहंदादीनां सिद्धशब्देन ग्रहणात् संसारिणां च साधुशब्देन, तथा च न ते संसारिणः सर्व एव साधुत्वमतिलङ्घ्यं वर्तन्ते, तदभावे श्रेयगुणानामसम्भवादिति, अथायं विस्तरस्तदप्यचारु, यतो विस्तरतोऽनेकविधः प्राप्नोति, तथा च ऋप्रभाजितसम्भवाभि- नन्दनमुमतिपद्मप्रभुषार्थचन्द्रप्रभेत्यादिमहावीरवर्द्धमानस्वामिपर्यन्तेभ्यः चतुर्विंशतयेऽऽहंद्भ्यः, तथा सिद्धेभ्यो विस्तरे- णानन्तरसिद्धेभ्यः परस्परसिद्धेभ्यः, अनन्तरसिद्धेभ्योऽपि तीर्थकरसिद्धेभ्योऽतीर्थकरसिद्धेभ्य इत्यादि, परम्परसिद्धेभ्योऽपि प्रथमसमयसिद्धेभ्यो द्वितीयसमयसिद्धेभ्यो यावदनन्तसमयसिद्धेभ्यः, तथा तीर्थलिंगचारित्रप्रत्येकबुद्धादिविशेषणविशिष्टेभ्यः तीर्थकरसिद्धेभ्यः अतीर्थकरसिद्धेभ्यः तीर्थसिद्धेभ्य इत्येवमनन्तशो विस्तरतः, यतश्चैवमतः पक्षद्वयमप्यङ्गीकृत्य पञ्चविधः—पञ्च- प्रकारो न युज्यते नमस्कार इति, गतमाक्षेपद्वारम् । अधुना प्रसिद्धिद्वारमुच्यते, तत्र यत्तावदुक्तं 'न सङ्क्षेपत' इति तदयुक्तं, सङ्क्षेपात्मकत्वात्, ननु स कारणवशात् कृतार्थार्थकृताथपरिग्रहेण सिद्धसाधुमात्र एवोक्तः, सत्यमुक्तः, अयुक्तस्त्वसौ, कारणा- न्तरस्यापि भावात्, तथोक्तमेवानन्तरवस्तुद्वारे, अथवा वक्ष्यामः—'हेउ निमित्त' मित्यादिना, सति च द्वैविध्ये सकलगुण- नमस्कारासम्भवात् एकपक्षस्य व्यभिचारित्वात्, तथा चाह—

अरिहंताई नियमा साहू य तेसु भइपघा । तम्हा पंचविहो खलु हेउनिमित्तं हवइ सिद्धो ॥ १०२० ॥

अहंदादयो नियमात् साधयः, साधुगुणानामपि तत्र सम्भवात्, साधवस्तु तेषु—अहंदादिषु भक्त्याः—विकल्पनीयाः, यतस्ते साधवो न सर्वेऽहंदादयः, किन्तु ?, केचिदहंन्त एव केचित् केवलिनः केचिदाचार्याः सम्यक्सूत्रार्थविदः केचि-

दुपाध्यायाः सूत्रविद एव केचिदेतद्व्यतिरिक्ताः शिष्यकाः साधव एव, न अर्हदादय इति, तत्र एकपदव्यभिचारान्न तुल्या-
 भिधानतेति, न च साधुनमस्कारकरणेऽर्हदादिनमस्कारफलावाप्तिः, सामान्येन प्रवृत्तेः, तथा चात्र प्रयोगः—साधुमात्रनम-
 स्कारो विशिष्टार्हदादिगुणनमस्कृतिफलप्रापणसमर्थो न भवति, तत्सामान्याभिधाननमस्कारपत्—मनुष्यत्वमात्रनमस्कारवत्
 जीवमात्रनमस्कारवद्वा, उक्तं च—“जइवि जइगहणातो होइ कहवि गहणमरिहयाईणं । तहवि न तग्गुणपूया जइग्गुणसाम-
 न्नपूयातो ॥१॥” तस्मात् पञ्चविध एव खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् नमस्कारो भवति, व्यक्त्यपेक्षया विस्तरेण कर्तुमशक्य-
 त्वात्, तथा हेतुनिमित्तं भवति सिद्धः पञ्चविधो नमस्कारः, तत्र हेतुर्नमस्कारार्हत्वे य इत्तः ‘मग्गे अविप्पणासो’ इत्यादिकः
 तन्निमित्तं—तस्मादुपाधिभेदात् भवति पञ्चविधः सिद्धः ॥ गतं प्रसिद्धिद्वारम्, अधुना क्रमद्वारप्रतिपादनार्थमाह—
 पुषाणुपुषि न कमो नेष य पच्छाणुपुषि एस भवे । सिद्धाईआ पढमा बीआए साहुणो आई ॥ १०२१ ॥

इह क्रमस्तावद् द्विविधः—पूर्वानुपूर्वी पश्चानुपूर्वी च, अनानुपूर्वी तु क्रम एव न भवति, असमञ्जसत्वात्, तत्रायमर्हदादिक्रमः
 पूर्वानुपूर्वी न भवति, सिद्धाद्यनभिधानात्, एकान्तकृतकृत्यत्वेनार्हन्नमस्कार्यत्वेन च सिद्धा एव हि प्रधानं, प्रधानस्य
 पान्यहितत्वेन पूर्वमभिधानमिति भावार्थः, तथा नैव च पश्चानुपूर्वी एष क्रमो भवेत्, साध्याद्यनभिधानात्, इह सर्वपा-
 ध्याः अप्रधानत्वात् साधवः, ततश्च तानभिधाय यदि पर्यन्ते सिद्धाभिधानं स्यात् स्यात् तदा पश्चानुपूर्वीति, तथा
 पामुमेयार्थं प्रतिपादयति—सिद्धादिका प्रथमा पूर्वानुपूर्वी, भावना प्रतिपादितैव, द्वितीयायां तु—पश्चानुपूर्व्या साधव आदौ,
 गुणित्वापि प्रागभिहितैव, अत्र प्रतिविधीयते—पूर्वानुपूर्व्येव एष क्रमः, तथा च पूर्वानुपूर्वीत्वमेव प्रतिपादयन्नाह—

अरिःतुवणसेणं सिद्धो नञ्जति तेण अरिहाई । न य कोइवि परिसाए पणमिंत्ता पणमई रणणो ॥ १०२२ ॥
इह भगवदहदुपदेशेन-आगमेन सिद्धा ज्ञायन्ते-अवगम्यन्ते प्रत्यक्षादिगोचरतिक्रान्ताः संतो यतस्तेन अहदादिः;
पूर्वानुपूर्वो क्रम इति गम्यते; अत एव चार्हताम्यार्हितत्वं, कृतकृत्यत्वं पुनरल्पकालव्यवहितत्वात् प्रायः समानमेव,
अर्हताम्यकार्यत्वमप्यसाधनं, अर्हताम्यकार्यत्वमपि यस्तुतः सिद्धनमस्कारार्थत्वात्, प्रधानत्वादिति भावना,
आह-यथेवमाचार्यादिस्तर्हि क्रमः प्राप्नोति, अर्हतामपि तदुपदेशेन संवेदनात्, उच्यते; इहार्हत्सिद्धयोरैवायं वस्तुतस्तु-
ल्यपल्योर्विचारः त्रेयान्, परमनायकभूतत्वात्, आचार्यास्तु परिपत्कल्यार्थन्ते, नापि कश्चित्परिपदं प्रणम्य-प्रणामं कृत्वा
पथात् प्रणमति राशः पदानित्यतः अचोद्यमेतत् ॥ उक्तं क्रमद्वारम्; अधुना प्रयोजनफलप्रदर्शनार्थमाह-

इत्य य पओअणमिणं कम्मवयो मंगलागमो चेव । इहलोअ-पारलोइअ दुविहफलं तत्थ दिट्ठता ॥ १०२३ ॥
अत्र च-नमस्कारकरणे प्रयोजनमिदम्, यदुत करणकाल एवाक्षेपेण कर्मक्षयो-ज्ञानावरणीयादिकर्मापगमः अनन्तपु-
त्रगलापगमन्तरेण भायतो नकारमात्रस्याप्यमातेः; तथा मङ्गलागमंश्चैव करणकालभावीति, तथा कालान्तरभावि पुनरिह-
लोकिकपारलौकिकमेदभिन्नं द्विविधं-द्विप्रकारं फलं, तत्र च दृष्टान्ता वक्ष्यमाणलक्षणाः ॥

इहलोकं अत्यकामा आरोगं अभिरई य निष्फत्ती । सिद्धी य सग्गसुकुले पचायाई य परलोए ॥ १०२४ ॥
इहलोके अर्थकामी मयतः; तथा आरोग्यं-नीरुजत्वं भवति, एतेऽर्थादयः शुभविपाकिनोऽस्य भवन्ति, तथा चाह-
अभिरतिश्च भवति, आभिमुल्येन रतिरभिरतिः; इहलोके अर्थादिभ्योः भवति, परलोके च तेभ्य एव शुभानुबन्धित्वा-

भ्रिष्पत्तिः, पुण्यस्येति गम्यते, अथवाऽभिरतेश्च निष्पत्तिरित्येकवाक्यतैव, तथा सिद्धिश्च-मुक्तिश्च, तथा स्वर्गः सुकुलप्रत्या-
 यातिश्च परलोके इति-पारलौकिकं फलम् ॥ इह च सिद्धिश्चेत्यादिकः क्रमः प्रधानफलापेक्षी उपायख्यापनपरश्च, तथाहि-
 विरला एवैकभवसिद्धिमासादयन्ति, अनासादयन्तश्चाविराधकाः स्वर्गसुकुलोत्पत्तिमन्तरेण नावस्थानान्तरमनुभवन्तीति ॥
 सम्प्रति यथाक्रममेवार्थादीनधिकृत्योदाहरणानि प्रतिपादयति—

इहलोगम्नि त्रिदंडी १ सादिबंधं २ माउलिंगवणमेव ३ । परलोइ चंडपिंगल ४ हुंडिअजक्खो ५ य दिट्टंता ॥ १०२५ ॥

इहलोके नमस्कारात् फलसम्पत्तौ, अत्रोदाहरणम्-त्रिदंडी, एगस्स सावगस्स पुत्तो धम्मं न लएइ, सो य सावगो काल-
 गतो, सो विचाररहितो एवं चेव विहरइ, अन्नया तेसिं घरसमीचे परिबायगो आवासितो, सो तेण समं मित्तिं करेइ, अन्नया
 भणइ-आणेहि निरुवहयं अणाहमडयं जेण ते ईसरियं करेमि, तेण मरिगयं, लद्धो ओवद्धतो मणुस्सो, सो मसाणं नीतो,
 जं च तत्थ पाडगं तं च नीयं, सो य दारगो पियरेण नमोक्कारं सिक्खावितो, भणितो य-जाहे बीहेज्जसि ताहे एयं पढे-
 ज्जासि, विज्जा एसा, सो य तस्स मयगस्स पुरतो ठवितो, तस्स मयगस्स हत्थे असी दिन्नो, परिबायगो विज्जं परियत्तेइ,
 उट्टउमारद्धो वेयालो, सो दारगो भीतो, हियएण नमोक्कारं परियत्तेइ, सो वेयालो पडितो, पुणोवि जवइ, पुणोवि उट्टवितो,
 सुद्धतराणं परियट्टेइ, पुणोवि पडितो, त्रिदंडी भणइ-किंचि जाणसि ?, भणइ-किंचि न जाणामि, पुणोवि जवइ तइय-
 यार, पुणो नमोक्कार परियत्तेइ, ताहे वाणमंतरेण रुसिऊण तं खगं गहाय सो त्रिदंडी दो खंडीकतो, सुवण्णखोडी जाता,

अंगीयगाणि य से जुयजुयाइं फाउं सयरचिं वृढो, ईसरो नमोकारपभावेण जातो, जइ नं हंतो नमोकारो तो वेयालेण मारिजंतो, सो सुवणं हंतो १ ॥

कामनिष्कची नमोकारतो, कहं ?, एगा सविगा, तीसे भत्ता मिच्छादिद्वी, अण्णं भज्जं आणेउं मग्गेइ तीसे तणएण न लदइ, ससवत्तंगति, चित्तेइ-किइ मारेसि ?, अण्णया कण्हस्सपो घडए खुमित्ता आणितो, संगोवितो, जिमितो, भणइ-आण्णेइ पुष्फाणि अमुगे घटए ठवियाणि, सा पविट्ठा, अंधकारंति नमोकारं चित्तेइ, जइवि मे कोइ खाएजा तोवि मे मंतीए नमोकारो न नस्सिहितीति, छुढो हत्थो, सप्पो देवयाए अवहितो, पुष्फमाला कया, सा गहिया दिन्नां य से, सो संभंतो चित्तेइ-अण्णाणि एयाणि पुष्फाणि, पुच्छइ य, तीए कहियं-ततो चेव घडातो आणीयाणि, गतो तत्थ, पेच्छइ पढगं पुष्फगंपं य, नयि तत्थ कोइ सप्पो, ततो आउट्ठो पायवडितो सवं कहेइ, खामेइ य, पच्छा सा चेव घरसामिणी जाया, एवं कामावहो नमोकारो २ ॥

आरोगामिरिइंए उदाहरणं-एगं नगरं नदीए तीरे, खरकम्मिएण सरीरचित्तानिगतं नदीए बुद्धंतं माडलिंगं दिट्ठं, रायाए उवणीयं, सूयस्स हत्थे दिन्नं, तेण जिमियस्स उवणीयं, पमाणेण अइरित्तं, गंधेण वण्णेण य, तस्स मणूसस्स राया तुट्ठो, दिण्णा भोगा, राया भणइ-अणुनदीए मग्गह, पत्थयणं गहाय पुरिसा गया, दिट्ठो वणसंढो, जो फलाणि गेण्हइ सो मरइ, रण्णो फहियं, भणइ-अवत्सं आणेयघाणि, गोलगपडिया वचंतु, एवं गया आणेंति, तत्थ जस्स सो गोलगो आगतो सो एगो वणे पयिसइ, पविसित्ता फलाणि वाहिं छुभइ, ततो आणेंति, जो छुहइ सो मरइ, एवं वचंते काले साव-

गस्स परिवानी जाया, तत्थ गतो चिंतेइ-इमो विराहियसामन्नो कोवि होञ्जत्ति निसीहियं भणिच्चा नमोक्कारं पढंतो दुक्कइ, चाणमंतरस्स चिंता जाया-कत्थ मण्णे एयं सुयपुवं ? , णायं, संबुद्धो, वंदइ, भणइ-अहं तत्थेव आहरामि, गतो, रण्णो कहियं, रण्णा सम्मानितो, तस्स ओसीसए दिणे २ ठवेइ, एवं तेण अभिरई भोगा य लब्धा, जीवियातो य किं अन्नं आरोगं ? , रायावि परिदुद्धोत्ति ३ ॥

परलोगेवि नमोक्कारफलं-यसंतपुरे नयरे जियसत्तू राया, तस्स गणिया साधिया, सा चंडपिंगलेण समं वसति; अन्नया कयाइ तेण रत्तो घरं हयं, हारो नीणितो, भीएहि संगोविअइ, अण्णया लज्जाणियाए गमणं, सघातो विभूसियातो गणियातो घञ्चत्ति, तीए सघातो अतिसयामित्ति सो हारो आयिद्धो, जीसे देवीए सो हारो तीसे दासीए सो नातो, कहियं रत्तो, सा केण समं वसइ ? , कहिए चंडपिंगलो गहितो, सूले भिन्नो, एतीएवि चिंतियं-मम दोसेण मारिउत्ति, सा से नमोक्कारं देइ, भणइ य-निदाणं करेहि जहा-एयस्स रण्णो पुत्तो आयामित्ति, कयं निदाणं, अगमहिसीए उदरे उववन्नो, दारगो जातो, सा साधिया कीलावणधाती जाया, अण्णया चिंतेइ-कालो समो गब्भस्स मरणस्स य, होञ्जा कयाइ, रमावैती भणइ-मारोव चंडपिंगला इत्ति, जाई सरिया, संबुद्धो, राया मत्तो, सो राया जातो, सुचिरेण कालेण दीवि पबइयाणि, एवं सुकुलपच्चायाती तंमूलागं च सिद्धिगमणमिति ॥ अहवा विइयं उदाहरणं-महुराय नयरीए जिणदत्तो सावगो, तत्थ हुंडितो चोरो, नगरं परिमुसइ, सो कयाइ गहियो, सूले भिन्नो, रण्णा भणियं-पडियरह विइज्जायावि से नज्जिहिति, ततो रायमणूसा पडिचरंति, सो जिणदत्तो सावगो तस्स नाइदूरेण वीतीवयइ, सो चोरो भणइ-सावग ! तुममणुकंपगोइसि, तिसाइतोइहं, देहि

मम पाणियं जा मरामि, सायगो भणइ-इमं नमोक्कारं पढं, जा ते आणेमिं पाणियं, जइ वीसारेहिसि तो ते आणीयंयि न वेमि, सो ताए लोलाए पढइ, सायगोवि पाणियं गहाय आगतो, एतं वेळं पाहामोत्ति, णमोक्कारं घोसंतस्स विणिगंतो जीवो, जंखो उवयन्नो, सायगो तेहि मणूसेहिं गहितो चोरभत्तदायगोत्ति, रण्णो निवेइयं, भणइ-एयंयि सुले भिंदह, आयायणं निज्जइ, जंखो ओहिं पंज्जइ, पेच्छइ सावंगं, अप्पणो य सरीरं, ततो पत्थ(व)यं उप्पाडिऊण नयरस्स उवरिं ठवइ, भणइ य-साययं न याणहं, लामेह, मा भे अन्नहा सबे चूरामि, ततो मुक्को खामितो, विभूईए नयरं पवेसितो, नयरस्स पुंयेण जंखरस आययणं कयं, एवं नमोक्कारेण फलं लब्भइ ॥ उक्ता नमस्कारनिर्युक्तिः ॥ सम्यति सूत्रोपन्यासार्थः, प्रत्यासत्तियोगतः परमार्थेन सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिगतामेव गाथामाह—

नंदिमणुओगदारं विहियवुवग्गाइअं च नाऊणं । काऊण पंचमंगलमारंभो होइ सुत्तस्स ॥ १०२६ ॥

नन्दिश्चानुयोगद्वाराणि च नन्दानुयोगद्वारं, समाहारत्यादेकवचनं, विधिवत्-यथावत् यथाविधि उपोद्घातं च 'उद्देशे निर्देशे य' इत्यादिलक्षणं ज्ञात्या-विज्ञाय, पाठान्तरं भणित्वा, तथा कृत्वा पञ्च मङ्गलानि, नमस्कारमित्यर्थः, किं?, आरम्भो भवति सूत्रस्य, इह पुनर्नन्द्याद्युपन्यासः क्विल विधिनियमख्यापनार्थः, नन्द्यादि ज्ञातव्यं भणित्वैव वा सूत्रस्यारम्भो भवति, नान्यथेति, तथा उपोद्घातः सकलप्रवचनसाधारणत्वेन प्रधानः, प्रधानस्य च सामान्यग्रहणेऽपि भेदोपन्यासो भवति, यथा ब्राह्मणा आयाता वशिष्टोऽप्यायात इति अनुयोगद्वारग्रहणेन तस्य ग्रहणेऽपि पृथगुपन्यासः ॥ सम्यन्धान्तरप्रतिपादनार्थमाह—

क्यपंचनमोकारो करेइ सामाह्यंति सोऽभिहितो । सामाह्यंगमेव य जं सो सेसं अतो वोच्छं ॥ १०२७ ॥
 कृतः पञ्चनमस्कारो येन स तथाविधः, शिष्यः सामायिकं करोतीत्यागमः, स च पञ्चनमस्कारोऽभिहितो यस्मादसौ
 नमस्कारः सामायिकाङ्गमेव, सा च सामायिकाङ्गता प्रागेवोक्ता, अत ऊर्ध्वं शेषं सूत्रं वक्ष्ये ॥ तच्चेदं—
 करेमि भंते ! सामाह्यं सबं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जावज्जीवाए त्तिविहं त्तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं
 न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कामामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं
 वोसिरामि ॥ १ ॥ (सूत्रं)

इदं च सूत्रं सूत्रानुगम एव प्राप्तावसरेऽहीनाक्षरादिगुणोपेतमुच्चारणीयम्, तद्यथा-अहीनाक्षरमनत्यक्षरं अव्याविद्धा-
 क्षरमस्खलितमिलितमव्यत्याचेडितं प्रतिपूर्णं प्रतिपूर्णयोपं कण्ठोष्ठविप्रमुकं वाचनोपगत'मिति, अमूनि च पदानि प्राग्
 व्याख्यातत्वात् न व्याख्यायन्ते, एवंरूपे च सूत्रे उच्यते सति केपाञ्चिद्भगवतां साधूनां केचन अर्थाधिकारा अधिगता
 भवन्ति, केचन त्वनधिगताः, ततश्चानधिगताधिगमनाय व्याख्या प्रवर्तते, तद्वक्षणं चेदम्-संहिता च पदं चैव, पदार्थः
 पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तंत्रस्य वद्विधा ॥ १ ॥ अस्खलितपदोच्चारणं संहिता, अथवा परः सन्निकर्षः
 संहिता, यथा-करेमि भंते ! सामाह्यमित्यादि, जाव वोसिरामिति, पदं च पञ्चधा, तद्यथा-नामिकं नैपातिकं औपसर्गिक-
 माख्यातिकं मिश्रं च, तत्र अश्व इति नामिकं, खल्विति नैपातिकं, परीत्यौपसर्गिकं, धावतीत्याख्यातिकं, संयत इति
 मिश्रं, अथवा द्विविधं पदं-स्याद्यन्तं पदं तिवाद्यन्तं च, अत्र पञ्चविधानि द्विविधानि वा पदानि, तद्यथा-करोमि भयान्त !

सामायिकं सर्वं सायद्यं योगं प्रत्याख्यामि यावज्जीवयो त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि
 कुर्यान्तमपि अन्यं न समनुजाने, तस्य भयान्त । प्रतिक्रामामि निन्दामि गेहं आत्मानमुत्सृजामीति पदानि । अधुना पदार्थः,
 स च चतुर्विधः, तद्यथा-कारकविषयः समासविषयः तद्धितविषयो निरुक्तिविषयश्च, तत्र कारकविषयो यथा पचतीति
 पाचकः, समासविषयो यथा राज्ञः पुरुषः राज्ञः पुरुषः, तद्धितविषयो यथा वसुदेवस्यापत्यं वासुदेवः, निरुक्तिविषयो यथा
 भ्रमति च रीति च भ्रमरः, अत्रापि 'दुक्खु करणे' इत्यस्य मिप्रत्ययान्तस्य 'कृञ्जतनादेरु' रिति उकारे गुणे च कृते करो-
 मीति भवति, अम्युपगमश्चास्यार्थः, एवं प्रकृतिप्रत्ययविभागः सर्वो वक्तव्यः, इह तु ग्रन्थगौरवभयाच्चोच्यते, भयं-प्रतीतं
 यस्यामधोपरिष्ठात्, अन्तो-विनाशः, भयस्यान्तो भयान्तः, अयमेव पदविग्रहः, पदपृथक्करणं पदविग्रहः, तस्य सम्बोधनं भयं-
 न्तेति, सामायिकपदार्थः पूर्ववत्, सर्वमित्यपरिदोषवाची शब्दः, अवद्यं-पापं, सहावद्येन यस्य येन वा स सावद्यः तं, सपा-
 पमित्यर्थः, योगो-व्यापारस्तं, प्रत्याख्यामि, प्रतिशब्दः प्रतिपेधे, आह आमिमुख्ये, ख्या प्रकथने, ततः प्रत्याख्यामीति कि-
 मुक्तं भवति ?, -सावद्ययोगस्य प्रतीपमभिमुखं ख्यापनं करोमि इति, अथवा पञ्चमखामीति प्रत्याचक्षे इति शब्दसंस्कारः,
 'वक्ष व्यक्तायां वाचि' अस्य प्रत्याङ्पूर्वस्य प्रयोगः, प्रत्याचक्षे इति कोऽर्थः ? -प्रतिपेधस्यादेरणाभिधानं करोमि, यावज्जीवयेत्यत्र
 यावच्छब्दः परिमाणमर्यादाऽवधारणवचनः, तत्र परिमाणे यावन्मम जीवनपरिमाणं तावत्प्रत्यारव्यामीति, मर्यादायां यावज्जी-
 वनमिति मरणं मर्यादीकृत्य आरात्, न मरणकालमात्र एवेति, अयधारणे यावत् जीवनमेव तावत् प्रत्याख्यामि, न तस्मात्
 परत इत्यर्थः, जीवनं जीवेत्ययं क्रियाशब्दः परिगृह्यते, तथा, अथवा प्रत्याख्यानक्रिया परिगृह्यते, यावज्जीवो यस्यां सा

यायज्वीया तथा, त्रिविधमिति तिस्रो विधा यस्य सावद्ययोगस्य स त्रिविधः, स च प्रत्याख्येयत्वेन कर्म सम्पद्यते, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिः, अतस्तं त्रिविधं मनोवाक्यव्यापारलक्षणं कायवाङ्मनःकर्म योग' (तत्त्वा अ. ६ सू. १) इति वचनात्, 'त्रिविधेने'ति करणे तृतीया, मनसा वाचा कायेन, तत्र 'बुधी मनी ज्ञाने' मननं मन्यते वाऽनेनेति मनः, औणादिकोऽसप्रत्ययः, तच्चतुर्धा, नामस्थापनाद्रव्यभावमेदात्, नामस्थानो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं तद्योग्यपुद्गलमयं, भावमनो मंता जीव एव, 'वच परिभाषणे' वचनं उच्यते इति वाक्, सापि चतुर्विधा नामस्थापनाद्रव्यभावमेदात्, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यवाक् ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्ता शब्दपरिणामयोग्याः जीवपरिगृहीताः १ भाववाक् पुनस्त एव पुद्गलाः शब्दपरिणाममापन्नाः, तथा 'चिञ् चयने' वचनं चीयते वा कायः 'चित्युपसमाधानावसथवेहे कश्चादि' रिति घञ्, चकारात् फकारः, पुद्गलानां चयात् पुद्गलानामेवावयवरूपतया समाधानात् जीवस्य नियासात् प्रतिक्षणं केषाञ्चित्पुद्गलानां क्षरणात् कायः-शरीरं, सोऽपि नामस्थापनाद्रव्यभावमेदाच्चतुर्धा, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यकायो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तः शरीरत्वयोग्या अगृहीतास्तत्त्वामिना वा जीवेन मुक्ता यावत् तं परिणामं न मुञ्चति तावद् द्रव्यकायः, भावकायस्तु तत्परिणामपरिणता जीववद्धा जीवसंयुक्ताश्च पुद्गलाः, अनेन त्रिविधेन करणेन त्रिविधं पूर्वाधिकृतं सावद्यं योगं न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि-न अनुमन्येऽहमिति, तस्येत्यधिकृतस्य सावद्ययोगस्य (भयान्त इति पूर्ववत्) प्रतिक्रमामि-निवर्त्ते निन्दामि-जुगुप्से, गृहे इति स एवार्थः, किन्तु आत्मसाक्षिकी निन्दा गुरुसाक्षिकी गृहेति, किं जुगुप्से इत्यत आह-आत्मानम्-अतीतसावद्ययोगकारिणं, व्युत्सुजामि-वि-

विधार्थो विशेषार्थो वा विशब्दः, उच्छब्दो भृशार्थः, सृजामि-त्यजामि, विविधं विशेषेण भृशं त्यजामीति भावः; एवं तावत्पदार्थपदविग्रहो यथासम्भवमुक्तौ, अधुना चालनाप्रत्ययस्थाने वक्तव्ये, अत्रान्तरे सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरुच्यते, स्वस्थानत्वात्, आह च निर्युक्तिकारः—

अकखलिअसंहिआई वक्त्राणचउक्कए दरिसिअम्मि । सुत्तप्फासिअनिच्छुत्ति-वित्थरत्थो इमो होइ ॥ १०२८ ॥
असखलिते- अस्खलितादौ सूत्रे उचरिते संहितादौ व्याख्यानचतुष्टये दर्शिते सति सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिविस्तरार्थोऽयं भवतीति ॥ तमेव दर्शयति—

करणे भए अ अंते सामाइअ सयाए अचल्ले अ । जोगे पचक्खाणे जावल्लीवाइ तिविहेणं ॥ १०२९ ॥
'करणे' करणशब्दे, एवं भयशब्दे अन्तशब्दे सामायिकशब्दे सर्वशब्देऽव्ययशब्दे योगशब्दे प्ररयाख्यानशब्दे यावज्जी-यशब्दे त्रिविधेनेतिशब्दे च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिर्भवति, सा च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरनुगमरूपा सूत्रालापकन्यासपूर्वकैति प्रथ-मतः करणनिक्षेपदर्शनायाह—

नामंठवणादविए खित्ते काले तदेव भावे अ । एसो खलु करणस्स उ निकखेवो छपिहो होइ ॥ १५२ ॥ (भा.)
'नामे'ति नामकरणं स्थापनाकरणं क्षेत्रकरणं कालकरणं भावकरणं च एषः—एवंस्वरूपः खलु करणस्य निक्षेपः षड्विधो भवति ॥ तत्र नामस्थाने धुण्णे, सम्प्रति द्रव्यकरणप्रतिपादनायाह—

जाणगभयिअइरित्तं सन्नानोसन्नओ भवे करणं । सन्ना फडकरणाइ नोसन्ना वीसस-पओगे ॥ १५३ ॥ (भा.)

इह यथासम्भवं द्रव्यकरणशब्दस्य व्युत्पत्तिः-द्रव्यस्य द्रव्ये वां करणं द्रव्यकरणमिति, द्रव्यकरणं द्विधा-आग-
 मतो नोआगमतश्च, आगमतः करणशब्दार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तौ, नोआगमतद्विधा-ज्ञशरीरभव्यशरीरतद्द्रव्यतिरिक्तमे-
 दात्, तत्र ज्ञशरीरभव्यशरीरे प्रतीते, ज्ञभव्यातिरिक्तं-ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं द्विधा-सन्नानोसन्नौ भवे कर-
 णमिति, संज्ञाकरणं नोसंज्ञाकरणं च, तत्र संज्ञाकरणं कटकरणादि, आदिशब्दात् पेलुकरणादिपरिग्रहः, पेलुशब्देन स्त-
 पूणिका अभिधीयते, अयमत्र भावार्थः-कटनिर्वर्त्तकमयोमयं चित्रसंस्थानं पाइलकादि तथा लुत्पूणिका निर्वर्त्तकं शलाका-
 शल्यकाङ्गरुहादि संज्ञाद्रव्यकरणम्, अन्यर्थोपपत्तेः संज्ञाविशिष्टं द्रव्यस्य करणं संज्ञाद्रव्यकरणं, आह-इदं नामकरणमेव
 पर्यायमात्रतः संज्ञाकरणम्, अतो न कश्चिद्विशेषः, तदयुक्तं, नामकरणमिहाभिधानमात्रं करणमित्यक्षरत्रयात्मकं परिगृ-
 ह्यते, संज्ञाकरणं तु करणादिसंज्ञाविशिष्टं कटादेर्निर्वर्त्तनाय करणं ततो महान् विशेषः, आह च भाव्यकारः-सन्नानामिति
 मई तन्नो नामं जमभिहाणं ॥ जं वा तदर्थविकले कीरइ दयं तु दवणपरिणामं । पेलुकरणादि न हि तं, तदर्थसुन्नं नवा
 सहो ॥ १ ॥ जइ न तदर्थविहीणं, तो किं दधकरणं जतो तेणं । दधं कीरइ सन्नाकरणंतिय करणरूढीतो ॥ २ ॥ आसाम-
 र्द्वृतीयगाथानामयं सङ्गेपार्थः-ननु संज्ञा नामेत्यनर्थान्तरं, ततः संज्ञाकरणनामकरणयोर्न कश्चिद्विशेषः, तदेतन्न, यस्मात्
 करणमित्यक्षरत्रयात्मकमभिधानमात्रं नाम, यद्वा तदर्थविकले वस्तुनि सङ्केतमात्रतः करणमिति नाम क्रियते तन्नामकरणं,
 संज्ञाकरणं तु पेलुकरणादिकं द्रव्यं तेन तेन पूणिकादिकृतिसाधकतरूपेण यद् द्रविणं तत्र द्रवणपरिणामं, नहि तत् पेलु-
 करणादि तदर्थविहीनं, पूणिकादिकृतिसाधकतरूपपरिणामान्वितत्वात्, नापि शब्दः करणमित्यक्षरत्रयात्मकं, ततो महान्

नामकरणसंज्ञाकरणयोर्भेदः, ननु यदि न संज्ञाकरणं तदर्थविहीनं-करणशब्दार्थरहितं ततः किं-कस्माद् द्रव्यकरणं ? भायकरणं हि तत्राभोतीति भावः, उच्यते, यतस्तेन पेलुकरणादिना पूणिक्तादिद्रव्यं क्रियते तेन करणमित्युच्यते, करणमिति संज्ञा च तत्र रुढेति संज्ञाद्रव्यकरणमिति । नोसंज्ञाद्रव्यकरणं द्विधा-प्रयोगतो विस्रसातश्च, तथा चाह-“वीससपयोगे” । तत्र विश्रसाकरणं द्विधा-साधनादिभेदात्, तदाह-

वीससकरणमणार्हं घम्मार्हण परपचया जोगा । सार्हं चक्खुष्फासिय-मभ्भाइ अचक्खुमणुमाइ ॥१५४॥ (भा.)
विश्रसा-स्वभावो भण्यते तेन करणं विश्रसाकरणम्, करणशब्दस्य च कृतिः करणं क्रियते तदिति करणं क्रियते अनेन वा करणमिति यथायोगं व्युत्पत्तिरवसतव्या । अत्र तु भावसाधनः, अनादि-आदिरहितं धर्मादीनां-धर्माधर्माकाशास्तिफायानां, अन्योऽन्यसमाधानमिति गम्यते, आह-करणशब्दस्तावदपूर्वप्रादुर्भावो वर्त्तते, करणं चानादि चेति परस्परविरुद्धं, उच्यते, न त्ववदयमपूर्वप्रादुर्भाव एव करणशब्दो वर्त्तते, किं तु अन्योऽन्यसमाधानेऽपि, तथा पूर्वार्चार्थोपदेशतो न कश्चिद्व्योपः, अथवा परप्रत्यययोगादिति-परवस्तुप्रत्ययात्-सहकारिवस्तुयोगात् धर्मास्तिकायादीनां वा विश्रसातः तथा योग्यता सा करणं, एवमप्यनादिता विरुद्धते इति चेत्, नैप दोषः, अनन्तशक्तिप्रचितद्रव्यापर्यायोभयरूपत्वे सति वस्तुनो द्रव्यादेशेनाविरोधात्, गहनमेतत् सूक्ष्मधिया भायनीयम्, अथवा विश्रसाकरणं धर्मादीनां परस्परसमाधानरूपं करणमनादि, यत् पुनः परप्रत्यययोगतत्त्वत्पर्यायभवनं, देवदत्तादिसंयोगतो ये धर्मादीनां विशिष्टाः पर्याया इत्यर्थः, तत् सादिकरणं ॥ एवमरूपिद्रव्याण्यधिकृत्य साधनादिविश्रसाकरणमुक्तम् ॥ अधुना रूपिद्रव्याण्यधिकृत्य साधेय वा चाक्षु-

पेतरभेदेन करणमाह-सादि चक्षुःस्पर्श, चाक्षुषमित्यर्थः, अत्रादि, आदिशब्दात् शक्रचापादिपरिमहः, 'अचक्रवृष्टि' अचा-
क्षुषं-अण्वादि, आदिशब्दाद् व्यणुकादिपरिमहः, करणता चेह कृतिः करणमिति कृत्वा, अन्यथा वा स्वबुद्ध्या योजनीया ॥
सम्प्रति चाक्षुषाचाक्षुषभेदमेव विशेषेण प्रतिपादयति—

संघाय-भेअ-तदुभयकरणं इंद्राउहाइ पचक्खं । दुअअणुमाईयाणं छउमत्थाईणऽपचक्खं ॥ १५५ ॥ (भा.)
संघातः संहननं, भेदो विघटनं, तच्छब्देन सङ्घातभेदो परामृश्यते, तच्च तत् उभयं च तदुभयं, सङ्घातभेदतदुभयैः
करणं, क्रियते इति कर्मसंसाधनः करणशब्दः, सङ्घातभेदतदुभयकरणं इन्द्रायुधादि स्थूलमनन्तपुद्गलात्मकं प्रत्यक्षं, चाक्षु-
षमित्यर्थः, तथाहि-अत्रादीनां क्वचित् केचित् पुद्गलाः संहन्यंते एव क्वचित् केचित् भिद्यन्त एव क्वचित् केचित् संहन्यन्ते
भिद्यन्ते चेति सङ्घातभेदतदुभयकरणं, व्यणुकादीनां आदिशब्दात् तथाविधानन्ताणुकान्तानां पुनः, करणमिति वर्त्तते, छद्म-
स्थादीनां आदिशब्दः स्वगतानेकभेदप्रतिपादनार्थमाह, अप्रत्यक्षम्, अचाक्षुषमित्यर्थः, उक्तं विस्रसाकरणम्, अधुना प्रयोग-
करणं वक्तव्यम्, तत्र प्रयोगो नाम जीवव्यापारः तेन यद् विनिर्माप्यते सजीवमजीवं वा तत् प्रयोगकरणं, उक्तं च-“होइ
पयोगो जीवघावारो तेण जं विणिम्मायं । सज्जीवमजीवं वा पयोगःकरणं तयं बहुहा ॥ १ ॥” एतदेवाह—

जीवमजीवे पाओगिअं तु चरिमं कुसुंभरागाई । जीवप्पओगकरणं मूले तह उत्तरगुणे अ ॥ १५६ ॥ (भा.)
प्रायोगिकं करणं द्विधा-जीवे अजीवे च, जीवप्रायोगिकमजीवप्रायोगिकं चेत्यर्थः, प्रयोगेण निर्वृत्तं प्रायोगिकं, तत्र चर-
मम्-अजीवप्रयोगकरणं कुसुंभरागादि, आदिशब्दात् शेषवर्णादिपरिमहः, एवं तावदल्पवक्तव्यत्वादभिहितं ओषतोऽजीव-

प्रयोगकरणं, जीवप्रयोगकरणं द्विप्रकारं, मूले-मूलगुणकरणं तथा उत्तरगुणे चेति-उत्तरगुणकरणं, व्यासार्थं तु ग्रन्थकार एव वक्ष्यति, तत्राल्पवक्तव्यत्वाद्जीवप्रयोगकरणमादवैवाभिधित्सुराह—

जं जं निज्जीवाण कीरइ जीवप्पओगओ तं तं । वंझाइ रूवकम्महा वावि अज्जीवकरणं तु ॥ १५७ ॥ (भा.)

यत् यत् निर्जोवानां पदार्थानां जीवप्रयोगेण क्रियते-निर्वर्त्यते तत्तद्वर्णादि कुसुम्भादीनां रूपकर्मादि कुट्टिमादौ अजीवी अजीवविषयत्वाद् अजीवप्रयोगकरणमिति ॥

जीवप्पओगकरणं दुविहं मूलप्पओगकरणं च । उत्तरपओगकरणं पंच सरैराइं पढमम्मि ॥ १५८ ॥ (भा.)
ओरालिआइआइं ओहेणिअरं पओगओ जमिह । निष्फन्ना निष्फज्जइ आइल्लणं च तं तिण्हं ॥ १५९ ॥ (भा.)

औदारिकादीनि, आदिशब्दात् वैक्रियाहारकतैजसकर्मणशरीरपरिश्रहः, ओधेन-सामान्येन तथा इतरत्-उत्तरप्रयोगकरणं गृह्यते, तल्लक्षणं चेदम्-प्रयोगेण यदिह लोके मूलप्रयोगेण निष्पन्नात् तन्निष्पन्नात् निष्पद्यते तदुत्तरप्रयोगकरणं, तच्च त्रयाणामाद्यानां शरीराणाम्, इयमत्र भावना-पञ्चानामौदारिकादिशरीराणामाद्यं सङ्घातकरणं मूलप्रयोगकरणमुच्यते, अङ्गोपाङ्गादिकरणं तूत्तरकरणं, तच्चौदारिकवैक्रियाहाररूपणां त्रयाणां शरीराणां, न तु तैजसकर्मणयोः, तयोरङ्गोपाङ्गाद्यसम्भवात्, तत्रौदारिकादीनामष्टावङ्गानि, अङ्गुल्यादीनि उपाङ्गानि, शेषाणि अङ्गोपाङ्गानि मूलकरणं, तानि चामूनि—
सीससुरोअरपिटी दो वाहू ऊरूआ य अट्टंगा । अंगुलिमाइ उवंगा अंगोवंगाइं सेसाइं ॥ १६० ॥ (भा.)

शीर्षमुर उदरं पृष्ठं द्वौ बाहू द्वौ च ऊरू इत्यष्टावङ्गानि, अङ्गुल्यादीनि उपाङ्गानि, शेषाणि करपादादीनि अङ्गो-
पाङ्गानि ॥ किञ्च—

केसाईउवरयणं उरालविउधि उत्तरं करणं । ओरालिए विसेसो कण्णाइण्टसंठचणं ॥ १६१ ॥ (भा.)
केशाद्युपरचनं—केशादिनिर्माणसंस्कारौ आदिशब्दान्नखदन्तरागादिपरिग्रहः, औदारिकवैक्रिययोरुत्तरकरणं, यथास-
म्भवं चेह योजना कार्या, तथा औदारिके उत्तरकरणे विशेषः, कर्णादिविनष्टसंस्थापनं, न चेदमुत्तरकरणं वैक्रियादौ सम्भ-
वति, विनाशाभावात्, विनष्टस्य च सर्वथा विनाशेन संस्थापनाऽभावात्, केशाद्युपरचनरूपं तूत्तरकरणमाहारके न सम्भ-
वति, प्रयोजनाभावात्, ततो गमनागमनादिरूपं तत्तत्रावसातव्यम्, अथवेदमन्याहृक् त्रिविधं करणम्, तद्यथा—सङ्घात-
करणं परिशाटकरणं सङ्घातपरिशाटकरणं च, तत्राद्यानां त्रयाणां शरीराणां तैजसकाम्मर्णरहितानां त्रिविधमप्यस्ति,
द्वयोस्तु चरमद्वयमेव ॥ तथा चाह—

आइह्छाणं तिण्हं संघाओ साङ्घणं तदुभयं च । तेआकम्मे संघायसाङ्घणं साङ्घा वाऽवि ॥ १६२ ॥ (भा.)
आद्यानां त्रयाणाम्—औदारिकवैक्रियाहारकरूपाणां शरीराणां सङ्घातः शाटनं तदुभयं च—सङ्घातपरिशाटौ, तैजसकाम्मणे
च सङ्घातपरिशाटौ शाटनं वापि, न तु सङ्घातोऽनावित्वात् ॥ साम्प्रतमौदारिकमधिकृत्य सङ्घातादिकालमानमभित्सुराह—
संघायमेगसमयं तहेव परिसाङ्घणं उरालम्मि । संघायणपरिसाङ्घो खुड्ढागभवं तिसमऊणं ॥ १६३ ॥ (भा.)
सङ्घातमिति सर्वसङ्घातकरणमेकसमयं भवति, एकान्तादानस्य एकसामयिकत्वात्, अत्र घृततूपो दृष्टान्तः, यथा घृतपूर्ण-

प्रतसायां तापिकायां सम्पानकप्रक्षेपात् स पूषः प्रथमसमये एव एकान्तेन स्नेहेषुहलानां ग्रहणमेव करोति, न त्यागम्, अभावात्, द्वितीयादिषु तु समयेषु ग्रहणमोक्षी, तथाविधसामर्थ्ययुक्त्वात्, पुद्गलानां च सङ्घातभेदधर्मत्वात्, एवं जीयोऽपि तत्प्रथमतयोरुत्पद्यमानः सन् आद्यसमये औदारिकशरीरप्रायोग्याणां पुद्गलानां ग्रहणमेव करोति, न तु मुञ्चत्यभावात्, द्वितीयादिषु समयेषु ग्रहणमोक्षी, युक्तित्र पूर्ववत्, ततः सङ्घातमेकसामयिकमिति, सङ्घातमित्यत्र नपुंसकता तथा दर्शनात्, तथैव परिशादनं-परिशाटनाकरणमेकसमयमिति वर्तते, सर्वपरिशादनस्याप्येकसामयिकत्वादेवेति, 'औदारिक' इत्यौदारिकशरीरे 'संघायणपरिसादनं' इति संघातनपरिशादनकरणं तु ध्रुलकभवग्रहणं त्रिसमयोनं, तत् पुनरेवं भावनीयं-जघन्यकालस्य प्रतिपादयितुमभिप्रेतत्वात् विग्रहेणोत्पाद्यते, ततश्च द्वौ विग्रहसमयावेकः सङ्घातसमय इति तेन्यूनं, तथा चोक्तम्-"दो विगहंमि समया समयो संघायणाएँ तेहूणं । बुड्हागभवगहणं सब्रजहन्नो ठिईकालो ॥ १ ॥" इहच सर्वजघन्यमायुष्कं ध्रुलकभवग्रहणं, प्राणापानकालस्यैकस्य सप्तदशभाग इति, वक्तं च भाष्यकारेण-"बुड्हागभवगहणा सत्तरस हवंति आणपाणूंमि' इति गाथार्थः ॥

पुं जहन्नमुक्षोसयं तु पलिअत्तिजं तु समज्जणं । विरहो अंतरकालो ओराले तस्सिमो होइ ॥ १६४ ॥ (भा.)
इदं जघन्यं सङ्घातादिकालमानम्, उत्कृष्टं तु सङ्घातपरिशादनकरणकालमानमौदारिके-औदारिकमाश्रित्य पल्योपमत्रिकं समयोनम्, तथाहि-इहोत्कृष्टकालस्य प्रतिपाद्यत्वात् अयमविग्रहसमापन्नो गृह्यते, स इहभावात्परभवं गच्छन् इहभवशरीरदाढं कृत्वा परभवायुयः त्रिपल्योपमकालस्य प्रथमसमयेन शरीरसङ्घातं करोति, ततो द्वितीयसमयादारभ्य

सङ्घातपरिशाटोभयकालः, ततस्तेन सङ्घातनासमयेन ऊनं पल्योपमत्रयमिति, ननु यथा सङ्घातसमयेनोनं पल्योपमत्रयं मतं तथा परिशाटसमयेनापि, ततो द्विसमयहीनं पल्योपमत्रयं प्राप्नोति, तदयुक्तं, वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, निश्चयतो हि भवस्य चरमेऽपि समये सङ्घातपरिशाटावेव, परिशाटस्तु परभवप्रथमसमयेन, अत एकेन समयेनोनता, न द्वाभ्यामिति, उक्तं च—“उक्नोसो समज्जणो जो सो संघयणासमयहीणो । किह न दुसमयविहीणो साङ्गणसमएऽवणीयंमि ? ॥ १ ॥ भण्णइ भवचरंमि वि समए संघायसाङ्गणा चेव । परभवसमए साङ्गणमतो तदूणो न कालोत्ति ॥ २ ॥” एवमौदारिके जघन्येतरमेदः सङ्घातपरिशाटकाल उक्तः, सङ्घातपरिशाटयोस्त्वेक एव समयः, द्वितीयस्यासम्भवात्, अधुना सङ्घातादिविरहो जघन्येतरमेदोऽभिधीयते, तथा चाह—

तिसमयहीणं खुहुं होइ भवं संघबंध-साडाणं । उक्नोस पुषकोडी समयो उदही अ तिचीसं ॥ १६५ ॥ (भा.)

त्रिसमयहीनं धुल्लं, ‘भवं’ ति संपूर्णं धुल्लकभवग्रहणं, यथाक्रमं सर्वबन्धशाटयोरन्तरकालः, किमुक्तं भवति?—सर्वसङ्घातकरणस्य जघन्योऽन्तरकालखिसमयहीनं धुल्लकभवग्रहणं, सम्पूर्णं तु धुल्लकभवग्रहणं परिशाटस्येति, कथं सर्वसङ्घातस्य जघन्यन्तरकालखिसमयहीनं धुल्लकभवग्रहणं?, उच्यते, यदा कश्चिदेकेन्द्रियादिर्जीवो मृतः सन् समयद्वयं विग्रहे कृत्वा धुल्लकभवग्रहणायुक्तेषु पृथिव्यादिपूषन्नः तृतीयसमये औदारिकस्य सङ्घातं कृतवान् तदा औदारिकशरीरमधिकृत्य सङ्घातस्य त्रिमयन्यूनधुल्लकभवग्रहणप्रमाणो जघन्योऽन्तरकालः, उक्तं च—“संघायंतरकालो जहन्नओ खुहुगं तिसमज्जणं । दो विगाहंमि समया तइओ संघायणासमओ ॥ १ ॥ तेहूणं खुहुगभवं धरिउं परभवमविगहेणेव । गंतूण पढमसमये संघातयतो

स विन्नजो ॥ २ ॥” कथं पुनः सर्वपरिशाटस्य सर्वपरिशाटस्यान्तरपरिमाणं जघन्यं परिपूर्णं शुद्धकभवग्रहणं ?, उच्यते-
इहानन्तरातीतभवचरमसमये कश्चिदौदारिकशरीरी सर्वपरिशाटं कृत्वा वनस्पतिज्वागल्य सर्वजघन्यशुद्धकभवग्रहणायुष्क-
मनुपाल्य पर्यन्ते सर्वपरिशाटं करोति ततः परिपूर्णं शुद्धकभवग्रहणमन्तरं भवति, इहानन्तरातीतभवचरमसमये सर्वपरि-
शाटविवक्षा व्यग्रहानयमतापेक्षया, शुद्धकभवग्रहणमनुपाल्य पर्यन्ते परभवग्रथमसमये सर्वपरिशाटो निश्चयनयमतापेक्षया,
ततो न कश्चिद्व्योपः, अन्यथा शुद्धकभवग्रहणप्रथमसमयस्य पूर्वभवशाटेनावरुद्धत्वात् समथहीनं शुद्धकभवग्रहणं जघन्यं परि-
शाटान्तरं स्यात्, तथा सर्वजघन्यस्य सर्वसङ्घातरूप उकृत्योऽन्तरकालः पूर्वकोटी तथा समथः, तथा उदधिश्च-सागरोपमाणि च
त्रयस्त्रिंशत्, तथाहि-कश्चित् पूर्वभवाद्यग्रहेण मनुज्यभवे समागल्य प्रथमसमये सङ्घातं कृत्वा पूर्वकोटिप्रमाणायुष्कं परि-
पाल्यानुत्तरसुरेयूपन्नः, तत्र त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि उकृत्यमायुष्कमनुभूय ततश्च्युत्वा समयद्वयं विग्रहे विधाय तृतीये
समये औदारिकशरीरस्य सङ्घातं करोति, इह विग्रहप्रसक्तसमयद्वयमध्यादेकः प्राक्तनपूर्वकोट्यां प्रक्षिप्यते, तत्र त्रयस्त्रिंश-
त्सागरोपमाणि समयाधिकपूर्वकोट्यधिकान्युकृत्यमौदारिकशरीरसङ्घातान्तरं लभ्यते इति, तथा चोक्तम्-“उक्त्वासं तेत्तीसं
समयाहिय पुषकोडिसहियाइं । सो सागरोवमाइं अविगहेणेव संघायं ॥ १ ॥ काऊण पुषकोडिं धरिडं सुरजेट्टमाउयं तत्तो ।
भोत्तण इहं तइए समये संघातयंतस्स ॥ २ ॥” सर्वपरिशाटस्य उकृत्योऽन्तरकाल एष एव समयहीनः, किमुक्तं भवति ?-परि-
पूर्णाणि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि सन्पूर्णां च पूर्वकोटी, तथाहि-कश्चित् संयतमनुज्यः स्वभवचरमसमये औदारिकपूर्वपरि-
शाटं कृत्वाऽनुत्तरेषु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यतिग्राह्य पुनर्मनुष्येज्वौदारिकसर्वसङ्घातं कृत्वा पूर्वकोट्यन्ते परभवग्रथमसमये

औदारिकसर्वपरिशाटं करोति, इहापि संयतमनुष्यभवचरमसमये सर्वपरिशाटविवक्षा व्यवहारनयमताश्रयणात्, परभवप्रथमसमये निश्चयनयमतापेक्षया, ततो यथोक्तमन्तरपरिमाणं भवति, उक्तं च—“खुद्गागभवगर्हणं जहन्नमुक्कोसयं च तैर्त्तीसं । तं सागरोवमाई संपुत्रा पुषकोडी य ॥ १ ॥” अन्यथा समयत्रयहीनस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमपूर्वकोटिप्रमाणताऽवसेया, यावदेवं व्याख्यानुरोधेन व्याख्या कृता, तत्त्वतः पुनरेवं व्याख्या—‘तिसमयहीणं खुद्गं होइ भवं स्रवंधसाडाणं ।’ सर्ववन्धस्य सर्वशाटस्य च यथाक्रमं जघन्योऽन्तरकालः क्षुल्लकभवग्रहणं ‘त्रिसमयहीन’ मिति त्रिभिः—अर्थात् समयैः समयेन च हीनं त्रिसमयहीनं क्षुल्लकभवग्रहणं सर्वसङ्घातस्य जघन्योऽन्तरकालः, समयहीनं सर्वपरिशाटस्येति भावः, ‘उक्कोसे’ त्यादि, सर्वसङ्घातस्योत्कृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी समय उदधयश्च—सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशत्, सर्वपरिशाटस्योत्कृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी समयेन हीना उदधवः समयोदधयः, गुडघाना इत्यादाविव मध्यपदलोपी समासः, समयेन हीनानि सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशद्, भावना सर्वाऽपि प्रागुक्तैव द्रष्टव्या । सम्प्रति सङ्घातपरिशाटान्तरसुभयरूपमपि अभिधित्सुराह—

अंतरमेगं समयं जहन्नमोरालगहणसाडस्त । सतिसमया उक्कोसं तित्तीसं सागरा हुंति ॥ १६६ ॥ (भा.)

‘अन्तरं’ अन्तरालं जघन्यं—सर्वस्तोकं एकं समयमौदारिकस्य ‘ग्रहणशाटस्य’ ग्रहणं च शाटश्च ग्रहणशाटं तस्य, सङ्घातपरिशाटस्येत्यर्थः, तथाहि—यदा औदारिकशरीरी आयुःपर्यन्तं यावत् सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽग्रेतनभवेऽविग्रहेणोत्पद्यौदारिकस्यैव सङ्घातं कृत्वा पुनरपि तदुभयमारभते तदा एकसमयो जघन्यमुभयान्तरमिति, उत्कृष्टमन्तरं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि सत्रिसमयानि, तथाहि—यथा कश्चित् मनुष्यादिः स्वभवचरमसमये सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽनुत्तरसुरैष्वप्रति-

घाने वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यनुभूय पुनरपि समयद्वयं विग्रहेण गमयित्वा तृतीयसमये औदारिकस्य शरीरस्य सङ्घातमा-
दाय तदनन्तरमुभयमारभते, तत्र तावद् द्वौ विग्रहसमयावेकश्च सङ्घातसमयो देयादिभवसम्बन्धीनि त्रयस्त्रिंशत् सागरोपं-
माणीति यथोक्तप्रमाणमुल्लृष्टमुभयान्तरमिति, उक्तं च-“उभयंतरं जहन्नं समओ निखिगहेण संघाते । परमं सतिसमयाइं
तेत्तीसं उयहिनामाइं ॥ १ ॥ अणुभविउं देयादिसु तेत्तीसमिहागयस्स तइयंमि । समए संघातयतो नेयाइं समयकुसलेहिं
॥ २ ॥” उक्ता औदारिकमधिकृत्य सर्वसङ्घातादिवक्तव्यता, साम्प्रतं वैक्रियमधिकृत्योच्यते, तत्रेयं गाथा—

वेडपियसंघाओ जहन्न समओ उ दुसमयुक्कोसो । साडो पुण समयं चिअ विउवणाए चिणिद्धिटो ॥ १६७ ॥ (भा.)
वैक्रियस्य संघातः-सर्वसङ्घातकालो ‘जघन्यः’ सर्वश्लोक एकसमय एव, तुशब्दस्यैवेकारार्थत्वेनावधार्यमाणत्वात्, अयं
चौदारिकशरीरिणां वैक्रियलब्धिमतो विकुर्वणारम्भे देवनारकाणां च तत्प्रथमतया शरीरग्रहणेऽवसातव्यः, उक्तं च-
“वेउपियसंघातो, समओ सो पुण विउवणादीए । ओरालियाणमहवा, देचाईणादिगहणंमि ॥ १ ॥” तथा द्विसमयो-
द्विसमयमान उल्लृष्टो, वैक्रियसङ्घात इति वर्तते, कालतद्धेति गम्यते, स पुनर्यदा औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् विकु-
र्वणारम्भसमय एव वैक्रियसङ्घातं समयेन कृत्वा स्वायुःक्षयात् मृतो द्वितीयसमये विग्रहाभावेन ऋजुश्रेण्या सुरेपूत्पद्यमानः
वैक्रियं सङ्घातयति तदाऽऽसातव्यः, आह च-“उक्कोसा समयदुगं जो समयविउचिउं मओ विइए । समये सुरेसु वच्चइ निखि-
गाहतो तय तरस ॥ १ ॥” शब्दः पुनर्जघन्यत इत्कर्पतश्च समयमेव कालतो ‘विकुर्वणायां’ वैक्रियशरीरविषयो निहिंष्ट-
स्तीर्थकरगणधरः ॥ अधुना सङ्घातपरिधाटकालमानमभिधिरसुराह—

संघाडणपरिसाडो जहन्नजो इक्कसमंइपो होइ । उक्कोसं तिच्चीसं सागरनाभा उ समऊणा ॥ १६८ ॥ (भा.)
 वैक्रियस्य सङ्घातसम्मिश्रः परिशाटः सङ्घातपरिशाटः उभयरूपः कालतः खलु जघन्य एकसामधिको भवति, तथाहि-
 यदा केनचिदीदारिकशरीरिणा उत्तरवैक्रियमारब्धं, स च तत्र प्रथमसमये सङ्घातं द्वितीयसमये तु सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वा
 स्थियते तदा तस्यैकसामयिकः वैक्रियस्य सङ्घातपरिशाट इति, उत्कृष्टस्वयस्त्रिंशत् 'सागरनाभानि' सागरोपमाणि समयो-
 नानि, तानि चानुत्तरेष्वप्रतिष्ठाने वा सङ्घातसमयहीनान्यवसातव्यानि, उक्तं च-“उभयं जहन्न समओ सो पुण दुसमयविउ-
 विअमयस्स । परमयराइं संघातसमयहीणाइं तेत्तीसं ॥ १ ॥” इदानीं वैक्रियमेवाधिकृत्य सङ्घाताद्यन्तरमभिव्यक्तिसुराह-

सधम्महोभयाणं साडस्स प अतरं चिउघस्स । समयो अन्तमुहुत्तं उक्कोसं रुक्खकालीअं ॥ १६९ ॥ (भा.)
 वैक्रियस्य 'सर्वप्रहोभययोः' सङ्घातसंघातपरिशाटयोः शाटस्य च जघन्यमन्तरं-विरहकालो यथाक्रमं समयं अन्त-
 मुद्घर्त्तं च, किमुक्तं भवति ?-सङ्घातस्य सङ्घातपरिशाटस्य च समयः, शाटस्यान्तमुद्घर्त्तं च, सङ्घातस्यान्तरमेवं-औदारिक-
 शरीरिणः समयमेकमुत्तरवैक्रियं कृत्वा मृतस्य द्वितीयसमये विग्रहेण-विग्रहतः तथा तृतीयसमये देवलोके समुत्पद्य वैक्रिय-
 सङ्घातं कुर्वतो 'वेदितव्यं, अत्र हि प्राक्तनवैक्रियसर्वसंघातस्य अत्रेतनोत्तरवैक्रियसङ्घातस्य च विग्रहसमयोऽन्तरमिति,
 अथवा औदारिकशरीरिणः समयद्वयमुत्तरवैक्रियं कृत्वा तृतीयसमये मृतस्य निर्विग्रहेण देवलोके समुत्पन्नस्य तस्मिन्नेव च
 तृतीये समये वैक्रियसङ्घातं कुर्वतो ज्ञातव्यं, अत्र ह्येकः समयः सङ्घातपरिशाटयोरन्तरमिति, उक्तं च-“संघायंतरसमओ
 समयविउविमयस्स तइयंमि । सो दिवि संघातयतो तइए च मयस्स तइयंमि ॥ १ ॥” सङ्घातपरिशाटोभयस्य जघ-

न्देनान्तररौरुमामयिकं, य औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् उपकल्पितवैक्रियशरीरः परिपूर्णं तिर्यङ्मनुष्यवैक्रियशरीरस्थितिस्रष्टं यावत् महात्तपरिशादौ विधाय मृतोऽविग्रहेण देवेषु समुत्पद्य प्रथमसमये वैक्रियशरीरसङ्घातः द्वितीयादिसमयेषु तु महात्तपरिशादौ तस्यावाप्येते, उक्तं च-“उभयस्सवि चिरविदप्रियमतस्स देवेसविगहमयस्स । अंतरमेगो समयो नायपो समयपुस्रलेदि ॥ १ ॥” इह ‘चिरविदप्रियमयस्से’ ति यदुक्तं तत् सङ्घातपरिशादोभयव्यक्तीकरणार्थं, अन्यथा तृतीयेऽपि समये मृतस्य ययोरुत्तमन्तरमवाप्यते इति । शाटस्य जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तं, यदा कश्चिदौदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् कश्चित् प्रयोजने वैक्रियशरीरं कृत्वा सिद्धकार्यः पर्यन्ते तस्य सर्वदाटं विधाय पुनरौदारिकशरीरमाश्रयति, तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा पुनरप्यौदारिकमागच्छन् वैक्रियस्य शाटं करोति, तदा वैक्रियस्य शाटस्य चान्तरमौदारिकशरीरवैक्रियशरीरगतमन्तर्मुहूर्त्तद्वयं भवति, तच्च द्वयमपि बृहदारण्यकस्येयान्तर्मुहूर्त्तं पितृक्षितमतो जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणमुक्तमिति, त्रयाणामपि चोत्कृष्टं ‘वृक्षकालिकं’ वृक्षकालेनानन्तेन निर्गृप्तं वृक्षकालिकं-अनन्तोत्सर्पिण्ययमर्षिणीमानं, तथाहि-यदा कश्चित् जीवो वैक्रियशरीरस्य सङ्घातादित्रयं कृत्वा वनस्पतिगूलाद्यते तत्र चानन्तकालमतिवाह्य तत् बहुतः पुनरपि वैक्रियशरीरमासाद्य सङ्घातादित्रयं करोति तदा सङ्घातपरिशादतनुभयरूपस्य त्रयस्याप्यनन्तोत्सर्पिण्ययमर्षिणीरूपो वनस्पतिकालोऽन्तरे भवतीति ॥ उक्त्वा वैक्रियशरीरमधिकृत्य सङ्घातादिवचन्यता, नाग्रतमाहाररुमधिकृत्य तां प्रतिगादयद्वाह-

आहारे संयाओ परिसाओ अ समयं समं होइ । उभयं जहदनुकोसयं च अंतोमुहूर्त्तं तु ॥ १७० ॥ (भा.)

‘आहारक’ इत्याहारकशरीरे ‘सद्घातः’ प्राथमिको ग्रहः ‘परिशाटश्च’ पर्यन्ते मोक्षश्च कालतः ‘समयं’ कालविशेषमेकमधिकृत्य समं भवति, क्रियाविशेषणमेतत्, कालोऽपि समयमेकं सद्घातोऽपि समयमेकमित्यर्थः, उभयं-सद्घातपरिशाटोभयं गृह्यते, तत् जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तं भवति, अन्तर्मुहूर्त्तकालावस्थायित्वात् तस्य, उक्तान्तर्मुहूर्त्तात् जघन्यं लघुतरं वेदितव्यं ॥ साम्प्रतमाहारकमेवाधिकृत्य सद्घाताद्यन्तरमभिधातुकाम आह—

यंघ्रणसाटुभयाणं जहन्नमन्तोमुहुत्तमन्तरणं । उक्थोसेण अचद्धं पुगलपरिअह देसूणं ॥ १७१ ॥ (भा.)

‘यन्घ्रनं’ सद्घातः, शाटः-शाट एव, उभयं सद्घातशाटौ, अमीपां बन्धनशाटोभयानां जघन्यं-सर्वस्त्रोकमन्तरणं-विरहकालोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सकृत्परित्यागानन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं नैव तदारम्भात्, उत्कर्षेणाद्धं पुद्गलपरावर्त्तो देशोनोऽन्तरं, सम्यग्दृष्टिकालस्योत्कृष्टस्याप्येतावत्परिमाणत्वात्, एतच्च यश्चतुर्दशपूर्वधर आहारकशरीरं कृत्वा प्रमादात् प्रतिपतितो यनस्पत्यादिपुत्रयोर्कं कालं स्थित्वा पुनरपि चतुर्दशपूर्वधरत्वमवाप्याहारकशरीरं करोति तदपेक्षया द्रष्टव्यं ॥ उक्ता आहारकशरीरमधिकृत्य सद्घातादियक्यता, सम्प्रति तैजसकार्मणे अधिकृत्याह—

तेयारुम्माणं पुण संताणाऽणाइओ न संघाओ । भवाण हुज्ज साडो सेलेसीचरिमसमयम्मि ॥ १७२ ॥ (भा.)

तैजसकार्मणयोः पुनर्द्वयोः शरीरयोः सन्तानानादितः कारणात् न सद्घातो-न तत्प्रथमतया ग्रहणं, प्रागेव सिद्धिप्रसदात्, भव्यानां तु केषाञ्चित् शाटः, कदेत्यत आह-शैलेशीचरमसमये, स चैकसामयिक एव ॥

उभयं अणाइनिहणं संतं भवाण हुज्ज केसिंघि । अंतरमणाइभावा अचंतऽविओगओ नेसिं ॥ १७३ ॥ (भा.)

‘उभयं’ सद्भावपरिशादनलक्षणं प्रवाहमङ्गीकृत्य सामान्येन ‘अनाव्यनिधनं’ अनाद्यपर्यवसितं, केषांचित् पुनर्भव्या-
नामुभयं ‘सान्तं’ सपर्यवसानं, नतु सर्वेषां, तथा अन्तरमनादिभावादत्यन्तावियोगतश्च नानयोरिति ॥ अथवेदमन्यत् जीव-
प्रयोगनिर्वृत्तं चतुर्विधं करणं, तथा चाह—

अहवा संघाओ साडणं च उभयं तहोभयनिसेहो । पड-संख-सगड-धूणा जीवपओगे जहासंखं ॥१७४॥(भा.)

अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः, ‘सद्भाव’ इति सद्भावकरणं शातनं च-शातनकरणं च उभयं-संघातशातनक-
रणं च उभयनिर्णयः-सद्भावपरिशाटन्न्यं, अमीपामेवोदाहरणान्युपदर्शयति-पटः शङ्खः शकटं स्थूणा ‘जीवपयोगे’
इति जीवप्रयोगकरणे तत्कायव्यापारमाश्रित्य यथासङ्ख्यमेतान्युदाहरणान्यवसेयानि, तथाहि-पटस्तंतुसङ्घातात्मकत्वात्
सद्भावकरणं, शङ्खस्त्वैकान्तशाटकरणात् शाटकरणं, शकटं तक्षणकीलिकादियोगात् तदुभयकरणं, स्थूणा पुनरूर्ध्वतिर्यकरण-
योगात् सद्भावशाटविरहादुभयशून्यमिति । उक्तं जीवप्रयोगकरणं, आह-ननु ‘जं जं निज्जीवाणं कीरइ जीवपयोगतो तं
तमित्यादिनाऽस्याजीवकरणतैव युक्तियुक्तं, तदप्ययुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह चादावैवाथवाशब्दप्रयोगः प्रकारा-
न्तरमात्रदर्शनार्थं इत्युक्तं, ततोऽत्र व्युत्पत्तिभेदमात्रमाश्रीयते, जीवप्रयोगेण करणं जीवप्रयोगकरणं, ज्ञायांश्चायमन्वर्थः
इत्यलं प्रसङ्गेन । उक्तं द्रव्यकरणं । सम्प्रति क्षेत्रकरणस्यावसरः, तत्रेयं निर्युक्तिगाथा—

खित्तस्स नत्थि करणं आगासं जं अकित्तिमो भावो । वंजणपरिआवन्नं तहावि पुण उच्छुकरणाई ॥ १०३० ॥
इह क्षेत्रस्य नास्ति करणं-क्रियमाणता, यस्मात् क्षेत्रं खल्याकाशं, आकाशं चाकृत्रिमो भावः-अकृतकः पदार्थः, अकृत-

कस्य च सतो नित्यत्वात् करणत्वानुपपत्तिः, आह-यद्येवं किमिति निर्युक्तिकारेण निक्षेपगाथायामुपन्यस्तं?, उच्यते-‘बंजणे’
 त्यादि, इह व्यञ्जनशब्देन क्षेत्राभिव्यञ्जकत्वात् पुद्गला गृह्यन्ते, पर्यायं कथञ्चित् प्रागवस्थापरित्यागेनावस्थान्तरापत्तिं,
 व्यञ्जनयोगतः पर्यायो व्यञ्जनपर्यायः तमापन्नं सत् तथापि क्षेत्रकरणमुच्यते, इयमत्र भावना-यद्यपि नाम क्षेत्रमकृत्रिमत्वात्
 करणायोगि तथापि घटपटादिसंयोगतो ये तत्तदवगाह्यमानतालक्षणाः पर्यायास्तेषां करणोपपत्तिः क्षेत्रस्यापि करणोपपत्तिः,
 पर्यायपर्यायवतोः कथञ्चिदभेदादिति, उपचारतो वा क्षेत्रस्य करणं, तथा चाह-‘इक्षुकरणादि’ इक्षुक्षेत्रकरणमित्यादि,
 तथा च लोके वच्चारः-इक्षुक्षेत्रं मया कृतं शालिक्षेत्रं मया कृतमित्यादि, आदिशब्दादेव क्षेत्रे पुण्यादौ करणं क्षेत्रकरणं क्षेत्रे
 प्ररूप्यमाणं करणं क्षेत्रकरणमित्यादिपरिग्रहः ॥ उक्तं क्षेत्रकरणं, अधुना कालकरणं वक्तव्यं, तत्रैयं गाथा—

कालेऽवि नत्थि करणं तहावि पुण बंजणप्पमाणेणं । बववालवाइकरणेहिं गेगहा होइ ववहारो ॥ १०३१ ॥

कलनं कालः कलासमूहो वा कालः तस्मिन् कालेऽपि, न केवलं क्षेत्रस्येत्यपिशब्दार्थः, नास्ति करणं-कृतिः, तस्य वर्तना-
 दिरूपत्वात्, वर्तनादीनां च स्वयमेव भावात्, आह-यद्येवं किमिति निर्युक्तिकृतोपन्यस्तं?, उच्यते, तथापि व्यञ्जनप्रमाणेन
 भवतीति शेषः, इह व्यञ्जनशब्देन विवक्षया वर्तनाद्यभिव्यञ्जकत्वात् द्रव्याणि परिगृह्यन्ते, तत्प्रमाणेन तद्वीत्या तद्वलेन,
 तथाहि-वर्तनादयस्तद्धतां कथञ्चिदभिन्ना एव, ततश्च तत्करणे तेषामपि करणमेवेति, यदिवा समयादिकालापेक्षयाऽपि व्यव-
 हारनयादस्ति करणं, तथा चाह-बववालवादिकरणैरनेकधा भवति व्यवहारः, उक्तं च-‘ववं च वालवं चैव, कोलवं
 र्थत्रिनेयणं । गलादिवणियं चैव, विट्ठो हवइ सत्तमी ॥१॥’ एतानि सप्त करणानि चलानि वर्तन्ते, चत्वारि तु शकुनिप्रभृतीनि

स्थिराणि करणानि, उक्तं च-“सर्वणि चउप्यय नागं किमुर्घं च करणं थिरं चउहा । बहुलचउहसिरत्तिं संउणी सेसं तियं
 रुममो ॥ १ ॥” एषाऽत्रोत्तराद्धभायना-कृष्णचतुर्दशीरात्रौ शकुनिः अमादिने चतुष्पदं अमारारात्रौ नागकरणं, प्रतिपदिवा
 फिस्तुभं, तदनन्तरं रजनीदिनेषु यवादीनि करणानि, तेषां च परिज्ञानोपायोऽयं-“पक्खतिहउओ दुगुणिया दुल्लवहीणा य सुक्क-
 पमंमि । सत्तदिप देवसियं तं चिय ल्लाहियं रत्ति ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका-कृष्णस्य शुक्लस्य वा प्रस्तुतपक्षस्य अति-
 क्रान्ता यास्तिथयः ता द्विगुणीक्रियन्ते, तत आगतराशेः सप्तभिर्भागो द्वियते, एवं कृते यत्करणमागच्छति तत्प्रस्तुततिथौ
 कृष्णपक्षे देवसिकं विज्ञेयं, रूपाधिकं तु तदेव रात्रौ, तथाहि-कृष्णदशम्यां द्विगुणितायां विंशतिर्भवति, ततः सप्तभिर्भागे
 इते षट् शेषा जाताः, आगतं षष्ठं वणिजाभिधानं दैवसिकं करणं, रूपे त्वत्र प्रक्षिप्ते रात्रिगतं विष्टभिधानं सप्तमं करणं
 उच्यते, एवमन्यत्रापि कृष्णपक्षे, शुक्लपक्षे विशेषमाह-‘दुल्लवहीणा य सुक्कपदल्लम्मि’त्ति शुक्लपक्षे द्विगुणतिथिराशेर्द्वौ पाल्येते
 ततो दैवसिकं करणमागच्छति, तदेव रूपाधिकं रात्रौ, सूत्रे द्वितीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि विभंकीनां व्यत्ययो
 भवति, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे-‘व्यत्ययोऽध्यासा’मिति, रात्रिगतं करणं भवतीत्यर्थः, यथा शुक्लचतुर्थ्यां द्विगु-
 णितायां अष्टौ भवन्ति, तेभ्यो द्वौ पाल्येते, जाताः षट्, सप्तभिश्च भागो न पूर्यते, तत आगतं षष्ठं दैवसिकं वणिजाभि-
 धानं करणं, रूपे तु प्रक्षिप्ते सप्तमं विष्टभिधानं रात्रिगतं करणं, एवमन्यत्रापि शुक्लपक्षे भावनीयं, इह लोकप्रसिद्धः कर-
 णानयोपायोऽपि विद्यते 'तिहि दुगुणी एफिहि ऊणी सत्तहि हरणं सेसं करण'मिति, अयमपि युक्तः, केवलमिह
 मासतिथयो द्विगुणितव्याः, यद्येहागच्छति तद्रात्रिगतं करणं, रूपे तु पातिते दिवसगतमिति, एवं च करणद्वयेनापि शुक्ल-

पक्षे प्रतिपदि निशि धवकरणं, द्वितीयायां दिवसे चालंबं, रात्रौ कौलंबं, तृतीयायाः दिवसे स्त्रीविलोचनं निशि गरादि चतु-
 र्भ्यां दिवसे यणिलं निशि विष्टिरित्येवमादि स्वयं भावनीयं, उक्तं च—“किणहनिसि तइअदसमीसत्तमिचाउइसीसु अह चिद्धी ।
 सुक्कचउत्थिक्कारत्तिनिसि अट्टमि पुण्णिमाइ दिवा ॥ १ ॥ सुद्धस्स पडिवइनिसि पंचमिदिणि अट्टमीइ राइम्मि । दिवस्सस्स
 वारसी पुण्णिमाइ रत्तिं ववं होइ ॥ २ ॥ बहुलस्स चउत्थीए दिवा य तह सत्तमीअ राइम्मि । इक्कारसीइ उ दिवा ववकरणं
 होइ नायधं ॥ ३ ॥” इत्यादि, अलं प्रसङ्गेन ॥ उक्तं कालकरणं, अधुना भावकरणमभिधीयते—तत्र भावः—पर्यायः,
 तस्य जीवाजीवोपाधिभेदत्वात् तत्करणमप्योघतो द्विविधमेव, तथा चाह—

जीवमजीवे भावे अजीवकरणं तु तत्थ वण्णाई । जीवकरणं तु दुविहं सुअकरणं नो अ सुअकरणं ॥ १०३२ ॥
 इह अलाक्षणिको मकारः प्राकृतत्वात्, भावे-भावविषयं करणं द्विविधं, तद्यथा-जीवे अजीवे च, तत्राल्पवक्तव्यत्वाद्-
 जीवभावकरणमेवादुपदर्शयति-अजीवकरणं तुशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् अजीवभावकरणं परिगृह्यते, तत्र-तयोर्मध्ये
 वर्णादि, किमुक्तं भवति ?—यदिह परप्रयोगमन्तरेणाभ्रादेर्नानावर्णान्तरगमनं, आदिशब्दात् गन्धादिपरिग्रहः, एतत्सर्वम-
 जीवभावकरणं, ननु च द्रव्यकरणमपि विश्रसाविषयमेवंप्रकारमेवोक्तं ततः कोऽत्र भावकरणे विशेषः?, उच्यते, इह भा-
 वाधिकारात् पर्यायग्राधान्यमाश्रीयते, तत्र तु द्रव्यग्राधान्यमित्यदोषः, जीवकरणं तु जीवभावकरणादि च जीवभावत्वात्
 द्विविधं श्रुतभावकरणं नोश्रुतभावकरणं च-गुणकरणादि, चशब्दस्य च व्यवहितः सम्बन्धः ॥ सम्प्रति जीवभावकरणेना-
 धिकार इति, तदेव यथोद्दिष्टं तथैव च भेदतः प्रतिपिपादयिपुराह—

यद्धमवद्धं तु सुअं वद्धं तु दुबालसंग निदिष्टं । तद्विवरीअमवद्धं निसीहमनिसीह वद्धं तु ॥ १०३३ ॥
श्रुतं द्विविधं-द्विप्रकारं, तद्यथा-वद्धमवद्धं च, तुशब्दो विशेषणार्थः, स च लौकिकलोकोत्तरभेदभिन्नतां श्रुतस्य
विशिनष्टि, लौकिकं लोकोत्तरं च श्रुतं प्रत्येकं वद्धमवद्धं शास्त्रवत्, तथा चाह-वद्धं तु द्वाद-
शाङ्गम्-आचारादिगणितिकं निदिष्टं, तुशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् लोकोत्तरमिदं, लौकिकं तु भारतादि विज्ञेयं तद्विपरी-
तमवद्धं, लौकिकलोकोत्तरभेदमेवावसेयं, 'निसीहमनिसीहवद्धं' इति, वद्धं श्रुतं द्विविधं, तद्यथा-निशीथमनिशीथं च, तुश-
ब्दोऽत्रापि लौकिकलोकोत्तरभेदभिन्नताख्यापनार्थः, तत्र रहसिपाठात् रहस्युपदेशाच्च निशीथमुच्यते, प्रकाशपाठात्प्रकाशो-
पदेशाच्चानिशीथमिति ॥ साम्प्रतमनिशीथनिशीथयोरेव स्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-

भूऽपरिणइ विगए सदकरणं तहेव न निसीहं । पच्छन्नं तु निसीहं निसीहनामं जहऽज्जयणं ॥ १०३४ ॥

भूतं-उत्पन्नं अपरिणतं-नित्यं विगतं-विनष्टं भूतापरिणतविगतं, समाहारत्वादेकवचनं, किमुक्तं भवति ?-उत्पण्णेइ वा
विगमेइ वा धुवेइ वा' इत्यादि, किंविशिष्टमित्याह-शब्दकरणं-शब्दः क्रियते यस्मिन् तत् शब्दकरणं, उक्तं च-"ओत्ती
सदकरणं पगासपाठं च सरविसेसो वा" । न निशीथं भवति, इयमत्र भावना-यत् उत्पादाद्यर्थप्रतिपादकं तथा महताऽपि
शब्देन प्रतिपाद्यं तत् प्रकाशपाठात् प्रकाशोपदेशाच्चानिशीथमिति, प्रच्छन्नं तन्निशीथं, रहसि पाठात् रहस्युपदेशाच्च, यथा
निशीथनामकमध्ययनमिति, अथवा निशीथं गुप्तार्थमुच्यते, यथा अत्रायणीये वीर्यपूर्वे अस्तिनास्तिप्रवादे च पाठः,
'जत्थेगो दीवायणो मुंजइ तत्थ दीवायणसथं मुंजइ, जत्थ दीवायणसथं मुंजइ तत्थेगो दीवायणो मुंजइ' तथा 'जत्थेगो

दीवायणो हम्मइ तत्थ दीवायणाणं सयं हम्मइ, जत्थ दीवायणसयं हम्मइ तत्थेगो दीवायणो हम्मइ” तथा चामुमेवार्ध-
मधिधातुकाम आह—

अग्गेअणीअग्ग्मि जहा दीवायणु जत्थ पगु तत्थ सयं । जत्थ सयं तत्थेगो हम्मइ वा सुंजई वावि ॥ १०३५ ॥

अक्षरगमनिका तु प्रतीता, इदमालापकद्वयमपि सम्प्रदायादप्रतीतार्थमिति गुसार्थत्यान्निशीथमिति ॥

एवं बद्धमवद्धं आएसाणं भवंति पंचसया । जह एगा मरुदेवी अचंतं थावरा सिद्धा ॥ १०३६ ॥

एवमनन्तरोक्तप्रकारं सर्वं लोकोत्तरश्रुतं, लौकिकं त्वारण्यकादिषु द्रष्टव्यं, अवद्धं पुनरादेशानां भवंति पञ्च शतानि,
किंभूतानीत्यत आह—यथैका—तस्मिन् समये अद्वितीया मरुदेवी ऋषभजननी अत्यन्तस्थावरा—अनादिवनस्पतिराशेरुद्धृत्ता
सिद्धा—निष्ठितार्था सञ्जाता, उपलक्षणमेतत्, अन्येषामपि स्वयम्भूरमणजलधिमतस्यपद्मपत्राणां बलयव्यतिरिक्तसकलसं-
स्थानसम्भवादीनामिति, लौकिकमप्यनिबद्धं वेदितव्यं अङ्गिकप्रत्यङ्गिकादि, ग्रन्थानिवद्धत्वात्, अत्र वृद्धसम्प्रदायः—आरहए
पवयणो पंच आदेससयाणि अणिवद्धाणि, तत्थेगं मरुदेवा, नहि अंगे उवंगे वा पाढो अत्थि जहा अचंतथावरा होऊण सिद्धा
इति, विइयं सयंभुरमणसमुद्दे मच्छाणं पउमपत्ताण य सवसंठाणाणि संति बलयसंठाणं मोत्तुं, तइयं विणहुसस साइरेगजोयण-
सयसहस्सविउवणं, चउत्थं करडउकुरडा दोसट्टिएरुवज्झाया कुणालनयरीए निद्धमणमूले वसही वरिसायाले देवयाणु-
कंपणं, न वरिसइ नगरपरिसरे, अण्णत्थ सवत्थ वरिसइ, लोको अइण्णो, निमित्थियं, एएसिं गुणे(हि)न वरिसइ, ततो नाग-
रगेहिं तेसिं निच्छुभणं करेउमाढत्तं, ते पुच्छंति—कीस निच्छुभइ ?, लोगा भणंति—जाव तुब्भे एत्थ नगरे ताव न वरिसइ,

तो गच्छ, करुणेण रुसिएणं भणियं-वरिस देव ! कुलाणाए, उक्कुरुडेणं भणियं-दस दिवसाणि पंच च, पुणरवि करुणेण भणियं-मुट्ठिमेचाहिं धाराहिं, उक्कुरुडेण भणियं-जहाराचिं तथा दिवा, एवं वोचूण अवकंताओ, कुणालावि पन्नरसदिवसअ-
णुंधवरिसणेणं सज्जणवया जलेणं अकंता, ततो ते तइए वरिसे साकेए नगरे दोऽवि कालं काऊण अहेसत्तमाए पुढवीए काले नगरे वाचीसत्तागरोवमट्ठिइया नेरइया संबुत्ता, कुणालनगरीविणासकालातो तेरससे वरिसे वीरस्स केवलुप्पत्ती, एयं अणियं, एवमादि पंचादेससयाणि अवद्धाणि, एवं लोइयं अवद्धकरणं वत्तीसं अड्डियातो सोलस करणाणि, लोग-
पवाए पंचट्टाणाणि, तेजहा-आलीढं पच्चालीढं वइसाहं मंडलं समपादं, तस्य आलीढं नाम दाहिणं पायं अगगतोहुत्तं काऊणं वामपायं पच्छतोहुत्तं उंसारेडं अंतरा दोणहवि पादाणं पंचपाए, पच्चालीढं वामपायं अगगतोहुत्तं काऊणं दाहिण-
पायं पच्छतोहुत्तं उंसारेइ, एत्थवि अंतरा दोणहवि पायाणं पंच पया, वइसाहं पण्हीतो अन्भिउरट्ठीओ समसेवीए करेइ, अगिमतला वाहिरहुत्ता, मंडलं नाम दोयि पाए दाहिणवामहुत्ता ऊणो (दोण्हं) अन्तरा चत्तारि पया, समपायं नाम दोऽवि पादे समं निरंतरं उवेइ, एयाणि पंच ठाणाणि लोयप्पवादे, सयणकरणं छट्ठं ठाणमित्यलं वित्तरेण । उक्तं श्रुतक-
रणं, अधुना नोश्रुतकरणमभिधित्सुराह—

नोसुअकरणं दुविहं, गुणकरणं तहय जुंजणाकरणं । गुणकरणं पुण दुविहं, तवकरणे संजमे य तथा ॥ १०३७ ॥

श्रुतकरणं न भवतीति नोश्रुतकरणं, 'अमानोनाः प्रतिषेधाचका' इति वचनात्, 'द्विविधं' द्विप्रकारं, तथा- 'गुण-
करणं' गुणानां करणं, गुणानां कृतिरित्यर्थः, तथेति निर्देशे, चः समुच्चये, व्यवहितश्चास्य प्रयोगः, योजनाकरणं च मनः-

प्रभृतीनां व्यापारकरणमिति भावः, गुणकरणं पुनर्द्विविधं-द्विप्रकारं, कथमित्याह-‘तपःकरणं’ तपसः-अनशनानर्देर्बोद्धा-
भ्यन्तरेभेदभिन्नस्य करणं-कृतिस्तपःकरणं, संयमे च-संयमविषयं चाश्रयविरमणादि कारणमिति भावः ॥ साम्प्रतं योज-
नाकरणं व्याचिरव्यासुराह—

जुंजणकरणं त्रिविधं मण-यय-काए य मणसि सचाइ । सट्टाणि तेसि भेओ चउ चउहा सत्तहा चेव ॥ १०३८ ॥
योजनाकरणं त्रिविधं, तद्यथा-‘मनोवाक्काये’मनोवाक्कायविषयं, मनोविषयं वाग्धिषयं कायविषयं चेत्यर्थः । तत्र मनसि
सत्यादि योजनाकरणं, तद्यथा-सत्यमनोयोजनाकरणमसत्यमनोयोजनाकरणं सत्यमृपामनोयोजनाकरणं असत्यमृपामनोयोज-
नाकरणमिति, स्वस्थाने प्रत्येकं मनोवाक्कायलक्षणे तेषां-योजनाकरणानां भेदो-विभागो वक्तव्यः, तद्यथा-चतुर्धा चतुर्धा
सप्तधा चेति, अयमत्र भावार्थः-चतुर्भेदं सत्यमनोयोजनाकरणादि दर्शितं, एवं वाग्ग्योजनाकरणमपि सत्यवाग्ग्यो-
जनाकरणादिचतुर्भेदसवसात्प्यं, काययोजनाकरणं सप्तभेदं, औदारिककाययोजनाकरणं औदारिकमिश्रकाययोजनाकरणं
धैक्रियकाययोजनाकरणं वैक्रियमिश्रकाययोजनाकरणं आहारककाययोजनाकरणमाहारकमिश्रकाययोजनाकरणं कार्म्मणका-
ययोजनाकरणमिति ॥ इत्थं तावद् व्यावर्णितं यथोद्दिष्टं करणं, अधुना येनात्राधिकारस्तदुपदर्शनार्थमाह—

भावसुअसदकरणे अहिगारो इत्थ होइ नायधो । नोसुअकरणे गुणजुंजणे अ जहसंभवं होइ ॥ १०३९ ॥

भावश्रुतशब्दकरणे प्रकाशपाठे भावश्रुते च अधिकारो भवति कर्तव्यः श्रुतसामायिकस्य, न तु चारित्रसामायिकस्य,
तस्यैति यथासम्भवमभिधानात्, भावश्रुत सामायिकोपयोग एव, शब्दकरणमप्यत्र तच्छब्दविशिष्टः श्रुतभाव एव विव-

क्षितो, ननु द्रव्यश्रुतं, तस्य तत्त्वतः श्रुतसामायिकेऽनवतारात्, नोश्रुतकरणे-नोश्रुतकरणमधिकृत्य 'गुणजुंजणे य'त्ति गुणकरणे योजनाकरणे ते यथासंभवं भवति, अधिकरणमिति गम्यते, तत्र यथासंभवमिति गुणकरणे चारित्रसामायिकस्यावतारः, तपःसंयमगुणात्मकत्वाच्चारित्रस्य, योजनाकरणे च मनोयोजनायां वाग्योजनायां च सत्यासत्यामृपाख्ये द्वये श्रुतसामायिकचारित्रसामायिकयोरप्यवतारः, काययोजनायामपि औदारिककाययोगे भङ्गिकश्रुतसामायिकस्याप्यवतारः, समितिगुप्तिपरिणालने चारित्रसामायिकस्येति ॥ सम्प्रति सामायिककरणमेवाव्युत्पन्नविनेयवर्गव्युत्पादनार्थं सप्तभिर-
नयोगद्भारैः कृतादिभिर्निरूपयति—

कयाकयं १ केण कयं २ केसु अ दधेसु कीरई वावि ३ ।

काहे व कारओ ४ नयओ ५ करणं कहविहं ६ (च) कहं ७ ॥ १०४० ॥

सामायिकस्य करणमिति क्रियां श्रुत्वा चोदक आक्षिपति-एतत् सामायिकं अस्याः क्रियायाः प्राक् किं कृतं सत् क्रियते ? आहोस्विदकृतं ? किंचातः ? उभयथाऽपि दीपः, तथाहि-कृतपक्षे सद्भावादेव करणानुपपत्तिः, अकृतपक्षेऽपि बांधेयादेरिव करणायोगः, पूर्वमेकान्तेनासत्त्वात्, अत्र निर्वचनं कृताकृतं, कृतं चाकृतं च कृताकृतं, अत्र नयमतभेदेन भावना कर्त्तव्या १, तथा केन कृतमिति वक्तव्यं २, तथा केषु द्रव्येषु इष्टादिषु क्रियते ३, तथा कदा च कारकोऽस्या भवतीति वाच्यं ४, तथा 'नयओ'त्ति आलोचनादिनयेन वक्तव्यं ५, तथा करणं 'कतिविहं' कतिभेदमिति वाच्यं ६, तथा

कथं-केन प्रकारेण सामायिकं लभ्यते इति वक्तव्यमिति गाथासङ्घेपार्थः । अवयवार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्रा-
द्यद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

उत्पन्नानुत्पन्नं कयाकयं इत्थ जह नमुष्कारे । केणंति अत्यओ तं जिणेहिं सुत्तं गणहरेहिं ॥ १७५ ॥ (भा.)
कृताकृतं नाम उत्पन्नानुत्पन्नमभिधीयते, सर्वमेव च वस्तुत्पन्नानुत्पन्नं क्रियते, वस्तुनो द्रव्यपर्यायोभयरूपत्वात्,
अत्र नैगमादिनैयर्भायना कार्या, तथा चाह-अत्र यथा नमस्कारे नयभावना कृता तथैव कर्तव्येति गम्यते, सा पुनर्नम-
स्कारानुसारेण स्वयं भावनीया । द्वारम् । अधुना द्वितीयद्वारमधिकृत्याह-केनेति केन कृतमित्यत्र निर्वचनं-“अर्थतः” अर्थ-
मङ्गीकृत्य तत् सामायिकं जिनवरैः, सूत्रं त्वङ्गीकृत्य गणधरैः कृतं, व्यवहारजनयमतमेतत्, निश्चयनयमतं तु व्यक्त्यपेक्षया
यो यत्त्वामी तत्तेनैव, व्यक्त्यपेक्षेह तीर्थकरणधरयोरुपन्यासः प्रधानव्यक्तित्वाद्, अन्यथा पुनरुक्तदोषप्रसङ्गः ॥
तथा चात्रोक्तं भाष्यकारेण-“ननु निगमे गयं चिय केण कयं तंति का पुणो पच्छा ? । भन्नइ स वज्झकत्ता इहंतरंगो
वित्तिसोऽयं ॥ १ ॥” (विज्ञे. ३३८३) बाह्यकर्त्ता सामान्येन अन्तरङ्गस्तु व्यक्त्यपेक्षेति भावना । साम्प्रतं केपु द्रव्येषु
क्रियत इत्येतद्विष्टयन्नाह—

तं केसु कीरई ? तत्थ नेगमो भणइ इट्टपेषुं । सेसाणा सपवधेषु पज्जवेसुं न सवेषु ॥ १७६ ॥ (भा.)
‘तत्’ सामायिकं ‘केपु’ द्रव्येषु स्थितस्य सतः क्रियते-निर्वर्त्यते इति प्रश्नः, अत्र नयविभागेन निर्वचनं, तत्र नेगमो
‘भणति-नैगमनयो भापते, इट्टद्रव्येषु मनोज्ञपरिणामकारणत्वात् मनोज्ञेष्वेव शयनासनादिषु द्रव्येषु, तथा च तेषा-

मागमः—“मणुणं भोयणं भोच्चा, मणुणं सयणासणं । मणुणंसि अगारंसि, मणुणं झायए मुणी ॥ १ ॥” इत्यादि, शेषाणां—सद्ब्रह्मदीनां सर्वद्रव्येषु, शेषनया हि परिणामविशेषात् कस्यचित् किञ्चिन्मनोऽस्मिन्मिति व्यभिचारात् सर्वद्रव्येषु स्थितस्य क्रियते सामायिकं यत्र मनोऽपरिणाम इति मन्यन्ते, पर्यायेषु न सर्वेषु, अवस्थानाभावात्, तथाहि—यो यत्र निष्पादी स्थितो न स तत्र तत्सर्वपर्यायेषु, एकभाग एवावस्थितत्वात्, इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यं, अन्यथा पुनरुक्तदोषः, तथा चोक्तं भाष्यकारेण—“ननु भणियमुवग्याते केषुत्ति इहं कओ पुणो पुच्चा? । केषुत्ति तत्थ विसब्बो इह केषु ठियस्स तल्लामो ॥ १ ॥ तो किह सपइयायत्थाणं? नणु जाइमेत्तवयणातो । घग्माइसधदधाधारो सब्बो जणोऽवस्सं ॥ २ ॥” (विज्ञे. ३३८७—३३८८) अथवोपोद्घाते सर्वद्रव्याणि विषयः सामायिकस्य, इह तान्येव सर्वद्रव्याणि सामायिकस्य हेतुः, शब्देय-ज्ञेयक्रियाविषयत्वात्, अथवाऽन्यथाऽपुनरुक्तिः—कृताकृतादिगाथायां कृतमकृतं-या सामायिकं कार्यं-कर्म, कर्तुरीप्सितत-मत्वात्, केन कृतमिति कर्तृप्रश्नः, केषु द्रव्येष्विति साधकतमकरणप्रश्नः, सतमीवहुवचनं तु तृतीयावहुवचने प्राकृतत्वात्, न चैतदपि स्वमनीषिकया व्याख्यानं, यतोऽभ्यधायि भाष्यकारेण—“विसओऽवि उवग्घाए केषुत्ति इहं स एव हेउत्ति । सद्धेय-नेयकिरियानिबंधणं जेण सामइयं ॥ १ ॥ अहवा कयाकयाइसु कज्जं केण व कयं च कत्तत्ति । केषुत्ति करणभावो तइ-यत्थे सत्तमिं काउं ॥ २ ॥” (विज्ञे. ३३८९—३३९०) इत्यलं प्रसङ्गेन । द्वारम् । सम्प्रति कदा कारकोऽस्य भवती-त्येतत् नयैर्निरूपयन्नाह—

काहु. ? उविट्टे णेगम उवट्टिणः संगहो य ववहारो । उल्लुसुओ अक्कमंते सहु समत्तंमि उवउत्तो ॥ १७७ ॥ (भा.)

कदाऽसौ सामायिकस्य कारको भवतीति प्रश्नः, अत्र नयनिर्घचनं-‘उद्दिष्टे नेगम’त्ति उद्दिष्टे सति नैगमो मन्यते, इयमत्र भावना-सामान्यग्राहिणो नैगमनयस्य उद्दिष्टमात्र एव सामायिके गुरुणा शिष्योऽनधीयानोऽपि तत्क्रियाननुष्ठापी सन् सामायिकस्य कर्त्ता, चनगमनप्रस्थितमस्थककर्तृवत्, यस्मात् उद्देशोऽपि सामायिककारणं, तस्मिंश्च कारणे कार्योपचारः, ‘उच्यद्विज्ञे संग्रहो य धवहारो’त्ति संग्रहो व्यवहारश्च उपस्थितः सन् कारको भवतीति, इयमत्र भावना-इह उद्देशानन्तरं याचनाप्रार्थनाय यदा वन्दनं दस्वोपस्थितो भवति तदा प्रत्यासन्नतरकारणत्वात् संग्रहव्यवहारयोः कारक इति, ऋजु-सूत्र आक्रमन् कारको भवतीति मन्यते, एतदुक्तं भवति-उद्देशानन्तरं गुरुपादमूले घन्दित्वोपस्थितः सामायिकं पठितु-मारब्धः कारकः, वृद्धास्तु व्याचक्षते-न पठन्नेव, किन्तु समाप्ते कारक इति, सामायिकक्रियावान् प्रतिपद्यमानस्तदुपयोगर-हितोऽपि कारकः, यस्मात् सामायिकशब्दक्रिये असाधारणं कारणं, असाधारणकारणेन च व्यपदेश इति, ‘सद्गु समत्तंमि उचउत्तो’त्ति, शब्दादयो मन्यन्ते-समाप्ते सत्युपयुक्ते एव कारको भवति, त्रयाणां शब्दादीनां नयानां शब्दक्रियाधियुक्तोऽपि सामायिकोपयुक्तः कारकः, मनोज्ञतथापरिणामरूपत्वात् सामायिकत्व, कदा कारक इति गतं । सम्प्रति नयत इत्येतद् द्वारं विवरीयुराह-

आलोयणा १ य विणए २ खित्त ३ विसाऽभिगगहे ४ अ काले ५ य ।

रिक्ख ६ गुणसंपयाऽविअ ७ अभिवाहारे ८ अ अट्टमए ॥ १७८ ॥ (भा.)

इहाभिमुख्येन गुरोरात्मदोषप्रकाशनमालोचनानयः, तथा विनयः पदभावनादि क्षेत्रं-इक्षुक्षेत्रादि दिगभिन्नहो-यद्दयमा-

गलक्षणः कालः-अहरादिः ऋक्षसम्पत्-नक्षत्रसंपत् गुणाः-प्रियधर्मत्वादयः तेषां सम्पत् गुणसम्पत्, अभिव्याहरणं अभिव्याहारः अष्टमो नय इति गाथासमासार्थः, व्यासार्थं तु प्रतिपदं भाव्यकार एव सम्यक् न्यक्षेण वक्ष्यति ॥ तथा चाद्यं द्वारं व्याचिख्यासुराह-

पयज्जाण जुगं तावइआलोयणा गिहत्थेसु । उवसंपयाइ साहसु सुत्थे अत्ते तदुभये य ॥ १७९ ॥ (भा.)

‘प्रव्रज्याया’ निष्कमणस्य यत् प्राणिजातं स्त्रीपुरुषनपुंसकभेदं योग्यं-अनुरूपं, तदन्वेषणीयमिति वाक्यशेषः, तावती-एतावत्येवालोचना अवलोकना वा, केपु? -गृहस्थेषु-गृहस्थविषया, इयमत्र भावना-योग्यं हि सर्वोपाधिविशुद्धमेव भवति, ततस्तदन्वेषणमवश्यं कर्तव्यं, तच्चैवम्-कस्त्वं? को वा ते निर्घेद? इति पूर्वं प्रश्नो विधेयः, तस्मिंश्च विहिते प्रयुक्तालोचनस्य योग्यतावधारणं, तदनन्तरं सामाधिकं दद्यात्, न शेषाणां प्रतिपिद्धदीक्षाणामिति नयः, एवं तावत् गृहस्थस्याकृतसामायिकस्य सामायिकार्यमालोचनोक्ता, सम्प्रति कृतसामायिकस्य यतेः प्रतिपादयति-रूपसम्पदि साधुषु, आलोचनेति यत्तते, सूत्रे अर्थे तदुभये च, अत्रापीयं भावना-सामायिकसूत्रार्थं यदा कश्चिदुपसम्पदं प्रयच्छति यतिस्तदा स आलोचनां ददाति, अत्र विधिः सामाचार्यामुक्त एव, आह-अल्पं सामायिकसूत्रं, तत् कथं तदर्थमपि यतेरुपसंपत्?, तदभावे वा कथं यतिः? कथं वा प्रतिकमणं? प्रतिकमणमन्तरेण शुद्धिर्वेति, उच्यते, मन्दगलानादिव्याघाताद् विस्मृतसूत्रस्य यतेः सूत्रार्थमप्युपसम्पदविरुद्धैव, एथ्यत्कालं वा दुष्पमान्तमालोक्यानागतामर्पकं सूत्रमिति, तदभावेऽपि तदा चारित्र्य-

रिणामोपेतत्वात् असौ यतिरेव, शुद्धिश्चास्य यावत्तत्रमधीतं तावतेव प्रतिश्रमणं कुर्वतः, इत्यलं प्रसङ्गेन ॥ अधुना एकगा-
 धीय विनयादिद्वारात्रयं व्याचिख्यासुराह—

आलोइए विणीअस्स दिज्जाए तं पसत्थखित्तम्मि । अभिगिज्झ दोदिसाओ चरंतिअं वा जहाकमसो ॥१८०॥ (भा.)

आलोचिते सति 'विनीतस्य' पादधावनानुरागादिविनयवतः, उक्तं च भाष्यकारेण—“अणुरत्तो भत्तिगतो अमुई अणुय-
 त्तगो विसेसण्णू । उज्जुत्तमपरितंतो इच्छियमत्थं लहइ सहा ॥ १ (विदो. ३४०३) दीयते तत् सामायिकं, तस्यापि न
 यत्र फचित्, किन्तहिं, प्रशस्तक्षेत्रे-इक्षुक्षेत्रादी, उक्तं च—“उच्छुवणे सालिवणे पउमसरे कुसुमिते व वणसंडे । गंभीर-
 साणुणादे पयाहिणजले य जिणघरे वा ॥ १ ॥ दिज्जा न उ भग्ग झामिय, सुषाणसुन्नामणुन्नगेहेसु । छारंगारकयाराभिज्झादी-
 दपदुट्ठे वा ॥ २ ॥ (विदो. ३४०४-३४०५) तथा अभिगृह्य-अङ्गीकृत्य द्वे दिशो पूर्वा वा उत्तरां वा, दीयते इति वर्तते,
 तथा चरन्ती नाम यस्यां दिशि तीर्थकरकेत्रलिमनःपर्यायज्ञानावधिज्ञानिचतुर्दशपूर्वधरादयो यावत् युगप्रधाना विहरन्ति,
 'यथाक्रमं' इति गुणापेक्षं यथारूपेण दिक्ष्वेतासु दीयते, उक्तं च—“पुढाभिमुहो उत्तरमुहो व देज्जाऽहवा पडिच्छेज्जा ।
 जाए जिणादयो वा दिसाए जिणधेइयाइं व ॥ १ ॥” त्ति, गतं द्वारत्रयम् । अधुना कालादित्रयमेकगार्थैवाभिधित्सुराह—
 पडिक्कुट्टदिणे वज्जिअ रिक्खेसु अ मिगसिराइ भणिएसु । पियथम्माईगुणसंपयासु तं होइ दायवं ॥१८१॥ (भा.)

'प्रतिकुट्टानि' प्रतिपिच्छानि यानि चतुर्दश्यादीनि तानि दिनानि वर्जयित्वा, अप्रतिकुट्टेष्वेव पञ्चम्यादिषु दातव्यमिति
 योगः, उक्तं च—“घाउइसिं.पन्नरसिं वज्जिज्जा अट्टमिं च नवमिं च । छट्ठिं च वडत्थिं वारसिं वु दुण्हं पि पक्खणं ॥ १ ॥”

(विशे. ३४०७.) तेष्वपि दिनेषु प्रशस्तेषु मुहूर्तेषु दीयते, न अप्रशस्तेषु, तथा ऋक्षेषु च मृगशिरःप्रभृतिषु ग्रन्थान्तराभिहितेषु, नतु प्रतिषिद्धेषु, उक्तं च-“मिगसिर अद्वा पुस्तो तिष्णि पुषा य मूलमस्तेसा । हत्यो चित्ता य तथा दस बुद्धि-कराद् नाणस्स ॥ १ ॥” (विशे. ३४०८) तथा-संज्ञागयं रविगयं, विदुरं सगाहं विलम्बं च । राहुहयं गहभिन्नं च वज्रए सत्त नकएत्ते ॥ २ ॥ (विशे. ३४०९) सन्ध्यागतं नाम यत्र नक्षत्रे सूर्योऽनन्तरं स्यास्यति तत्सन्ध्यागतं, अपरे पुनराहुः-यत्र रविस्तिष्ठति तस्माच्चतुर्दशं पञ्चदशं वा नक्षत्रं सन्ध्यागतमिति, रविगतं यत्र रविस्तिष्ठति, पूर्वद्वारिकेषु नक्षत्रेषु पूर्वदिशा गंतव्येऽपरया दिशा गच्छतो विदुरं, सगाहं च-ग्रहाधिष्ठितं विलम्बि-यत् सूर्येण परिभुज्य मुक्तं राहुहंतं-यत्र ग्रहणमभूत् ग्रहभिन्नं-ग्रहविदारितं, तथा प्रियधर्मादिगुणसम्पत्सु सतीषु तत् सामायिकं भवति दातव्यं, उक्तं च-“पियधम्मो दढ-धम्मो संविग्गोऽवज्जमीरु असढो अ । खंतो दंतो गुत्तो थिरवय जिहंदिओ वज्जू ॥ १ ॥” (विशे. ३४१०) विनीतस्याप्येते गुणा अन्येष्टव्याः इति गार्थः ॥ अधुना चरमं द्वारं व्याचिख्यासुराह-

अभियाहारो कालिअसुअरस सुत्तथतदुभएणंति । दधगुणपज्जवेहि अ दिट्ठीवायम्मि योद्धयो ॥ १८२ ॥ (भा.)
‘अभिव्याहरणं’ शिष्याचार्योर्येचनप्रतिवचने अभिव्याहारः, स च ‘कालिकश्रुते’ आचारादौ ‘सुत्तथतदुभएणंति’ सूत्रतोऽर्थतः तदुभयतश्च, इयमत्र भावना-शिव्येण इच्छाकारेणोदमङ्गद्युद्दिशतेत्युक्ते सति इच्छापुःसरमाचार्यवचनं-अह-मस्य साधोरिदमङ्गमध्ययनमुद्देशं वा उद्दिशामि, वाचयामीत्यर्थः, आसौपदेशपारम्पर्यव्यापनार्थं क्षमाश्रमणानां हस्तेन, न स्वोपेक्षया, सूत्रतोऽर्थतस्तदुभयतोऽस्मिन् कालिकश्रुते अ(त)थोत्कालिके, दृष्टिवादे कथमित्यत आह-द्रव्यगुणपर्यार्थिश्च

दृष्टिवादे-भूतवादे बोद्धव्योऽभिव्याहारः, एतदुक्तं भवति-शिष्यवचनान्तरमाचार्यवचनमिदम्-उद्दिशामि सूत्रतोऽर्थतस्त-
दुभयतो द्रव्यगुणपर्यायरनन्तगमसहितैरिति, एवं गुरुणा समादिष्टेऽभिव्याहारे शिष्याभिव्याहारः-शिष्यो ब्रवीति-उद्दिष्ट-
मिदं मम, इच्छाम्यनुशासनं क्रियमाणं पूज्यैरिति, एवमभिव्याहारद्वारमष्टमं नीतिविशेषे नये इति ॥ व्याख्याता प्रतिद्वा-
रगाथा, साम्प्रतमधिकृतमूलगाथायामेव करणं कतिविधमित्येतत् द्वारं व्याचिख्यासुराह-

उद्देशसमुद्देशो वाथणमणुजाणणं च आयरिए । सीसंमि उद्दिसिज्जंतमाइ एअं तु जं कइहा ॥ १८३ ॥ (भा.)

गुरुशिष्ययोः सामाधिकक्रियाव्यापारणं करणं, तच्चतुर्द्धा, तद्यथा-उद्देशकरणं समुद्देशकरणं वाचनाकरणमनुज्ञाकरणं
च, छन्दोभङ्गभयादिह वाचनाकरणमेवमुपन्यस्तं, यावता तत्त्वतः अमुना क्रमेण द्रष्टव्यं-उद्देशो वाचना समुद्देशोऽनुज्ञा
चेति गुरोर्व्यापारः, 'आयरिए'ति गुराविदं करणं, गुरुविषयमित्यर्थः, 'सीसंमि उद्दिसिज्जंतमादि' शिष्ये-शिष्यविषयं
उद्दिश्यमानकरणं वाच्यमानकरणं समुद्दिश्यमानकरणमनुज्ञायमानकरणं चेति, 'एयं तु जं कइह'ति एतदेव चतुर्विधं
तत् यदुक्तं कतिविधमिति, आह-पूर्वमनेकविधं नामादिकरणमभिहितमेव इह पुनः किमिति प्रश्नः?, उच्यते, तत् पूर्वगृही-
तस्य करणमनेकविधमुक्तं, इदं पुनरस्मिन् गुरुशिष्यदानग्रहणकाले चतुर्विधं करणमिति, पूर्वं वा करणमविशेषणोक्तं, इह तु
गुरुशिष्यक्रियाविशेषाद्विशेषितमिति न पुनरुक्ता, अथवा अयमेव करणस्यावसरः, पूर्वत्र पुनरनेकान्तद्योतनार्थं विन्यासः
कृत इति 'विचित्रा सूत्रस्य कृतिरिति, कृतं विस्तरेण ॥ द्वारम् ॥ सम्प्रति कथमिति द्वारं विवरीपुराह-

कह सामाइयलंभो ? तस्सयविघाई देसवाधाई । देसविघाईफडुग अणंतवुद्दीविसुद्धस्स ॥ १०४१ ॥

एवं ककारलंभो सेसाणवि एवमेव कमलंभो । एअं तु भावकरणं करणे य भए य जं भणिअं ॥ १०४२ ॥
 'कथं' केन प्रकारेण सामायिकस्य लाभ इति प्रश्नः, अत्रोत्तरं-तस्य-सामायिकस्य द्विविधानि स्पृष्टकानि भवन्ति, यतः
 सामायिकावरणं दर्शनावरणं मिथ्यात्वमोहनीयं च, अमीपां च द्विविधानि स्पृष्टकानि भवन्ति-देशघातीनि सर्वघातीनि
 च, तत्र सर्वघातिषु स्पृष्टकेषु सर्वेष्वप्युद्घातितेषु सत्सु देशघातिष्वपि स्पृष्टकेष्वनन्तेषूद्घातितेषु अनन्तगुणवृद्ध्या प्रति-
 समयं विशुद्ध्यमानः शुभशुभतरपरिणामो भावतः ककारं लभते, तदनन्तगुणवृद्धयैव प्रतिसमयं विशुद्ध्यमानः सन् रेफं,
 एवं शोषाण्यप्यक्षराणि, अत एवाह-देशविधातिस्पृष्टकानन्तवृद्ध्या विशुद्धस्य सतः । (ततः) किं ? 'एवं' उक्तप्रकारेण लाभः
 शोषाणामपि रेफादीनामक्षराणाम्, एवमेव-उक्तप्रकारेण क्रमेण सूत्रगतपरिपाठ्या लाभः, आह-उपक्रमद्वारेऽभिहितमेतत्-
 क्षयोपशमात् जायते, पुनरुपोद्घातेऽभिहितं-कथं लभ्यते इति, तत्रोक्तं, इह किमर्थं प्रश्न इति पुनरुक्ता ?, उच्यते, त्रय-
 मप्येतदपुनरुक्तम्, यत उपक्रमे क्षयोपशमात् सामायिकं लभ्यते इत्युक्तं, उपोद्घाते स एव क्षयोपशमस्तत्कारणभूतः कथं
 लभ्यत इति प्रश्नः, इह केनां पुनः कर्मणां स क्षयोपशम इति प्रत्यासन्नतरकारणप्रश्न इत्यपुनरुक्तत्वमित्यलं प्रसङ्गेन, द्वार-
 मेवोपसंहरन्नाह-एतदेवानन्तरोदितं यत्सामायिककरणं तद् भावकरणं, एवं च मूलद्वारागाथायां 'करणे भए य' इत्युल्लेखेन
 यत्करणमिति द्वारमुपन्यस्तं तद् व्याख्यातं, एतद्व्याख्यानाच्च सूत्रेऽपि करोमीत्यवयवो व्याख्यातः, अधुना भय इति
 द्वितीयद्वारव्याख्यानार्थमाह-

होइ भयंतो भवअंतगो य रयणा भयस्स छब्भेया । सवंधि वणिणएऽणुक्केमेण अंतेऽवि छब्भेया ॥ १८४ ॥ (भा.)

भवति भदन्त इति, 'भदुइ कल्याणे सुखे च' अस्मादौणादिकोऽन्तप्रत्ययः, औणादिकत्वादेव नमो लोपः, भदन्तः-
 कल्याणः सुखश्चेत्यर्थः, प्राकृतत्वादामन्त्रे 'भन्ते' इति भवति, अथवा प्राकृतशैल्या भवान्त इति द्रष्टव्यं, तत्र भवस्य-
 संसारस्थान्तस्तेनाचार्येण क्रियते इति भवान्तकरत्वाद् भवान्तः, अथवा भवान्त इति द्रष्टव्यं, तत्र भयं-त्रासः, तमाचार्यं
 प्राप्य भयस्यान्तो भवतीति भयांतभवनात् भयान्तो-गुरुः, यदिवा अन्तं करोतीत्यन्तकः भयस्यान्तको भयान्तकः तस्य
 सम्नोधनं, उभयत्रापि प्राकृतत्वात् भन्ते इति भवति, तत्र रचना-(नामादि)विन्यासलक्षणा भयस्य पद्भेदा-पद्प्रकारा,
 नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावभेदभिन्ना, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यक्षेत्रकालभयान्यपि प्रतीतानि, द्रव्याद्भयं द्रव्यभय-
 मित्येयं सर्वत्र पद्यमीतपुरुषसमाश्रयणात्, अन्यथा वा यथायोगं भावनीयं, भावभयं सप्तधा-इहलोकभयं परलोकभयं
 आदानभयमाकस्मिकभयं आजीविकाभयं अश्लोकभयं मरणभयं चेति, तत्र यत् स्वभवात्प्राप्यते यथा मनुष्यस्य मनुष्यात्
 तिरश्चः तिर्यग्भ्य इत्यादि तदिहलोकभयं, यत् परभवादेवाप्यते, यथा मनुष्यस्य तिरश्चः तिरश्चो मनुष्यात् तत्पर-
 लोकभयं, किञ्चन द्रव्यजातमादानं तस्य नाशहरणादिभ्यो भयं आदानभयं, यद् बाह्यनिमित्तमन्तरेणाहेतुकं भयमुपजायते
 तदकस्माद्भवतीत्याकस्मिकं, तथा 'श्लोकः-प्रशंसा श्लाघा तद्विपर्ययोऽश्लोकः तस्माद्भयं. अश्लोकभयं,
 आजीविका-आजीवनं तस्या उच्छेदेन भयमाजीविकाभयं, प्राणपरित्यागभयं मरणभयं, एवं अनुक्रमेणोक्तलक्षणेन
 सर्वस्मिन् वर्णितेऽन्तेऽपि पद्भेदा वर्णयितव्याः, तद्यथा-नामान्तः द्रव्यान्तः क्षेत्रान्तः कालान्तो भावा-

न्तश्च, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यान्तो घटाद्यन्तः, क्षेत्रान्त ऊर्ध्वलोकादिक्षेत्रान्तः, कालान्तः समयाद्यन्तो, भावान्तो औदयिकादिभावान्तः ॥

एवं सद्यमिवि चन्द्रियमि एत्थं तु होइ अहिगारो । सत्तभयविष्णुमुक्के तथा भवंते भयंते य ॥ १८५ ॥ (भा.)

एयम्-उक्तेन प्रकारेण सर्वस्मिन्ननेकेभेदभिन्ने भयादौ वर्णिते सति अत्र प्रकृते भवत्यधिकारः सप्तभयविप्रमुक्तो यस्तेन, तथा यो भवान्तो यश्च भदन्तस्ताभ्यामिति, पञ्चानुपूर्व्या ग्रन्थ इत्यदोषः ॥ व्याख्यातं मूलद्वारगाथायां (भयान्तैति) द्वारद्वयं, तद्व्याख्यानाच्च भदन्त भवान्त इति गुर्वामन्त्रणार्थः सूत्रावयवः, अथ सामाधिकस्यादावेव गुरोरामन्त्रणवचः किमर्थं?, उच्यते, गुरुकुलवासोपसंग्रहार्थं, यथा सर्वदैव हि शिष्यो गुणार्थी सन् गुरुकुलवासी भवेत्, गुरुकुलवासे यस्तां प्रतिक्षणं ज्ञानादिगुणोत्सर्पणात्, उक्तं च भाष्यकृता-आमंतेइ करेमी भंते ! सामाद्यंति सीसो य । आहामन्तणवयणं गुरुणो किं कारणमियंति ? ॥ १ ॥ मन्नइ गुरुकुलवासोवसंगहत्थं जहा गुणत्थी हि । निचं गुरुकुलवासी ह्वेज्ज सीसो जतोऽभिहियं ॥ २ ॥ नाणस्स होइ भागी थिरयरतो दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ ३ ॥ (विद्ये. ३४५७-८-९) अन्यच्च-सामायिकस्यादौ गुर्वामन्त्रणवचनमभिदधान एवं ज्ञापयति-सर्वकालं प्रतिक्रमणं गुरुपादमूले कर्त्तव्यं, वसत्यन्तरेऽपि पृथक् कारणवशतः स वस्तुकामो गुरुपादमूले प्रतिक्रम्य वसति, तथा च कल्पाध्ययनोक्ता एव सामाचारी-“यदि लक्ष्मी वसतिः ततोऽन्यत्र कतिपये साधवः संवस्तुकामा आचार्यसमीपे प्रतिक्रम्य प्रादोपिककालग्रहणोत्तरकालं सूत्रपौरुषीमर्थपौरुषी च कृत्वा अन्यस्यां वसतौ गच्छन्ति, अथान्तरा श्यापदादिभयं

ततः अर्चयोरुयो हापयन्ति, ततः सूत्रयोरुयीमपि, कालमपि, तथा धरमं कायोत्सर्गं द्वितीयमाद्यं यावत्तिष्ठत्यपि सहस्ररश्मौ
 तत्र यान्ती”ति, तथेदमपि ज्ञापयति--सर्वाणि कार्याणि गुरुनापृच्छ्य कर्तव्यानि, नान्यथा, सामायिकप्रतिपत्तेरपि गुर्वाम-
 श्रणपूर्वकत्वात्, उक्तं च--“आवस्सयंपि निचं गुरुपामूलमि देसियं होइ । वीसुंपि संवसंता कारणतो जइवि सेजाए
 ॥ १ ॥ एवं चिय सपावस्सयाइं आपुच्छिऊण कजाइं । जाणावियममंतणवयणातो जेण सवेसिं ॥ २ ॥ सामाइयमादि
 मयं भदंतसदो य जं तदादीए । तेणानुवत्तइ ततो करेमि भन्तेत्ति सवेसु ॥ ३ ॥ (विशेष. ३४६१-२-३) अथ किमिति
 गुरुनापृच्छ्यैव सर्वाणि कार्याणि कर्तव्यानीति चेत्, उच्यते, इह परमार्यतः कृत्यमकृत्यं वा गुरवो जानते, विनयप्रति-
 पत्तिश्च शिष्येण कृता भवति, भगवदाज्ञा चाराधिता स्यात्, तथाहि-भगवतामियमाज्ञा-उच्छ्वासादि प्रमुच्य श्रेयं गुर्वना-
 पृच्छया न किमपि कर्तव्यमिति, उक्तं च--“किञ्चाकिञ्चं गुरवो विदंति विणयपडिवत्तिहेउंति । उस्सासाइ पमोत्तुं तदणा-
 पुच्छाए पडिसिद्धं ॥ १ ॥” (विशेष. ३४६४) अथ यत्र गुरुर्न भवति तत्र कथं कर्तव्यमिति चेत्, प्रतिसमाहितमत्र
 भाष्यकारेण--“गुरुधिरहंमि य ठवणा गुरुवएसोवदंसणत्थं च । जिणधिरहंमिव जिणधिव सेवणामंतणं सफलं ॥ १ ॥ रत्तो
 य परोदएस्सवि जह सेवा मंतदेवयाए वा । तह चेव परोक्खस्सवि गुरुणो सेवा विणयहेउं ॥ २ ॥” (विशेष. ३४६५-६)
 इति कृतं विसरेण ॥ सम्प्रति सामायिकं व्याख्येयं, अथ सामायिकमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते-समो रागद्वेषरहितः,
 अयनं गमनं, समस्यायः समायः, अयनग्रहणं शेषक्रियाणामुपलक्षणं, सर्वासामपि साधुक्रियाणां समस्य सतस्तत्त्वतो भावा-
 त्, समाय एव सामायिकं, अथवा समानि-ज्ञानदर्शनचारित्राणि तेष्वयनं समायः स एव सामायिकं, यदिवा सर्वजीवेषु

मैत्री साम, साम्न आयो-लाभः सामायः स एव सामायिकं, अथवा सम्यक्शब्दार्थः समशब्दः, सम्यग्यनं-वर्तनं समयः, अधवा सम्यगायो-लाभः सामायः, यदिवा समस्य भावः साम्यं, तस्यायः साम्यायः, सर्वत्र स्वार्थिक इकण् प्रत्ययः, प्रुपोद-रादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः, अधवा अन्यथा निरुक्तविधिः, तमुपदर्शयति—

सामं समं च सम्मं इगमिति सामाइअस्स एगट्ठा । नामं ठवणादविए भावम्मि य तस्स निक्खेवो ॥ १०४३ ॥

इह सामायिकशब्दः पदद्वयनिष्पन्नः, तत्र आद्यं पदं त्रिधा, तद्यथा-सामं समं च सम्यक्, इकमिति द्वितीयं पदं, तच्च देशीपदं कापि प्रवेशार्थं प्रवर्तते, अत्र पदयोजनां स्वयमेवात्रे वक्ष्यति, तथा सामायिकस्य एकार्थिकानि वक्तव्यानि । सम्प्रति सामादिशब्दानां निक्षेपप्रदर्शनायाह-‘नामे’ त्यादि, तेषां सामप्रभृतीनां शब्दानां निक्षेपः कर्त्तव्यः, तद्यथा-‘नाम-स्यापने द्रव्ये भावे च’ इयमत्र भावना-चतुर्विधं साम, तद्यथा-नामसाम स्थापनासाम द्रव्यसाम भावसाम, च, एवं सम-सम्यकरूपदयोरपि भावनीयं ॥ तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यसामप्रभृतीन् प्रतिपादयति—

मधुरपरिणाम सामं समं तुला सम्म खीरखंडुइ । दोरे शरस्स चिई इग्मेघाई तु दंपमि ॥ १०४४ ॥

शरीरभब्यशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यसाम मधुरपरिणामं शर्करादिद्रव्यं, द्रव्यसमं सद्भूतार्थालोचनया तुलाद्रव्यं, द्रव्यस-भ्यक् शीरखंडयुतिः-धीरखण्डयोजनं, इकमपि चतुर्धा, तद्यथा-नामेकं स्थापनेकं द्रव्येकं भावेकं च, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्येकं दोरे इति सूत्रद्वयके मौक्तिकान्यधिकृत्य भाविपर्यायापेक्षया हारस्य-सुक्ताफलकलापस्य चितिः-चयनं

प्रवेशनं द्रव्येकं, अत एवाह—'एवाइं तु दयंमि' एतान्युदाहरणानि द्रव्ये-द्रव्यविषयाणि ॥ साम्प्रतं भावसामादिप्र-
तिपादनार्थमाह—

आयोवमाए परदुक्लमकरणं रागदोसमज्झत्थं । नाणाइतिगं तस्सायपोअणं भावसामाई ॥ १०४५ ॥
आत्मोपमानेन परदुःखाकरणं, मकारोऽलाक्षणिकः, भावसामेति गम्यते, किमुक्तं भवति ?—आत्मनीच परदुःखाकर-
णपरिणामो भावसाम, तथा रागद्वेषमाध्यस्थं, अनासेवनया रागद्वेषमध्यवर्तित्वं, सर्वत्रात्मनस्तुल्यरूपेण वर्त्तनं भावसमं,
तथा ज्ञानादित्रयं-ज्ञानदर्शनचारित्ररूपमेकत्रावस्थितं भावसम्यक्, तथाहि-ज्ञानदर्शनचारित्रयोजनं भावसम्यगेव, मोक्ष-
साधकत्वात्, 'तस्ये'ति सामादि सम्बध्यते, तस्य सामादेरात्ममोतनं-आत्मनि-प्रवेशनं भावे, क्रमत एवाह-भावसामा-
दीनि प्रतिपत्तव्यानि । सम्प्रति निरुक्तिविधियोजना क्रियते, आत्मन्येव सान्न इकं-प्रवेशनं सामायिकं, यद्वक्षणेनानुपपन्नं
तत्सर्वं निरुक्तिपातनादवसेयं, तथाहि-सामन्शब्दनकारस्य आयआदेशः, तथा समस्य-रागद्वेषमध्यस्थस्यात्मनि
इकं-प्रवेशनं सामायिकं, समशब्दात्परः अयागमः सकारस्य च दीर्घता, तथा सम्यगित्येतस्य सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र-
योजनरूपस्यात्मनि इकं-प्रवेशनं सामायिकं यकारादेरायादेशनिपातनं सकारस्य च दीर्घता ॥ सम्प्रति सामायिकपर्याय-
शब्दान् प्रतिपादयति—

समया संमत्त पसत्थ संति सिच हिअ खुहं अणिदं च । अट्टुगुच्छिअमगरहियं अणवज्जमिमेऽवि एगट्टा ॥ १०४६ ॥
समता रागद्वेषमध्यवर्त्तिनस्तद्रूपत्वात्, सम्यक्त्वं ज्ञानदर्शनचारित्राणां परस्परं यत् प्रयोजनं तदात्मकत्वात्, प्रशस्तं

मोक्षसाधकत्वात्, शान्तिः मित्यात्यादिदायानलविध्यापनात्, शिवमुपद्रवकारित्याभावात्, हितं परिणामसुखावहत्वात्, शुभं शुभाध्यवसायात्मकत्वात्, अजुगुप्सितं स्वरूपतः प्रशमरूपतया जुगुप्सनीयाभावात्, अगर्हितं परममुनिभिरपि महापुरुषैः सेवितत्वात्, अनवर्यं सावद्ययोगप्रत्याख्यानात्मकत्वात्, 'इमेऽपि एगट्टे'ति इमे-अनन्तरोदिता अपि, अनन्तरोदितं 'सामाइय'मित्यादय इत्यपिशब्दार्थः, एकार्थिकाः पर्यायशब्दाः ॥ आह-ननु निरुक्तद्वार एव 'सामाइय' समइय'मित्यादयो यदि पर्यायशब्दा उक्ताः ततो भूयः किमर्थमेतेषामभिधानमिति ?, उच्यते, तत्र पर्यायशब्दमात्रता, इह तु वाक्यान्तरेणार्थनिरूपणमित्यदोषः, अथवा तत्रोक्तावप्यत्राभिधानसम्मोहार्थमदुष्टमेव, अत एवोक्तं--'इमेऽपि एगट्टा' इति, एतेऽपि तेऽपि इति ॥ सम्प्रति कण्ठतः स्वयमेव चालनां प्रतिपादयति—

को कारजो ? करितो, किं कम्मं ?, जं तु कीरई तेण । किं कारय-करणाग य अन्नमणद्धं च ? अक्खेवो ॥१०४॥
इह 'करोमि भदन्त ! सामायिक'मित्यत्र कर्तृकर्मकरणव्यवस्था कर्तव्या, यथा 'करोमि राजन् ! घटक'मित्युक्ते कुलालः कर्ता घटः कर्म दण्डादि करणमिति, अत्र कः कारकः कुलालस्थानीयः ?, अत्राह-'करितो'त्ति, तत् सामायिकं कुर्वन् आत्मैव कारकः, अथ किं कम्मं घटस्थानीयं ?, अत्राह-यत्तु क्रियते-निर्वर्त्यते तेन कर्त्रो, तच्च तद्गुणरूपं सामायिक-मेव, तुदाब्दः करणप्रश्ननिर्वचनसद्ग्रहणार्थः, तत्र किं करणं ? दण्डादिस्थानीयमिति प्रश्नः, निर्वचनमुद्देशादि चतुर्विधं, तद्यथा-उद्देशो वाचना समुद्देशः अनुज्ञा चेति, एवं व्यवस्थिते सत्याह-'किं कारगकरणाण य' इति किं कारककर-णयोः यदाव्यात् कम्मणश्च परस्परतः कुलालघटदण्डादीनामिवान्यत्यमाहोश्चिदनन्यत्वं ?, किंचातः!, उभयथापि दोषः,

तथाहि-अन्यत्वे सामायिकवतोऽपि तत्फलस्य भोक्षस्याभावः, तदन्यत्वात्, मिथ्यादृष्टेरिय, अनन्यत्वे तस्योत्पत्तिविनाशाभ्यामात्मनोऽप्युत्पत्तिविनाशप्रसङ्गः, अनिटं चैतत्, तस्यानादिमस्याभ्युपगमात्, एष आक्षेपः-चालना । इत्थं चालनामभिधाय साम्प्रतं प्रत्यवस्थानमाह-

आया हु कारओ मे सामाहअ कम्म करणमाया य । परिणामे सइ आया सामाहअमेव उ पसिद्धी ॥ १०४८ ॥

इह ममात्मैव कारको मतः, तस्य स्वातन्त्र्येण प्रवृत्तेः, तथा सामायिकं कर्म, तद्गुणत्वात्, करणमपि चोद्देशादिलक्षणं तद्रूपत्वादात्मैव, तथापि यथोक्तदोषाणामसम्भवः, कुत इत्याह-यस्मात् परिणामे सति आत्मा सामायिकं परिणमनं परिणामः-कथञ्चित् पूर्वरूपापरित्यागेनोत्तररूपापत्तिः, उक्तं च-"ऋथान्तरगमो यस्मात्, सर्वथैव न चागमः । परिणामः प्रमासिद्धः, इष्टञ्च खलु पण्डितैः ॥ १ ॥" तस्मिन् परिणामे सति आत्मा सामायिकमुपपद्यते, तथाहि-परिणामे सति तस्यात्मनो नित्यानित्याद्यनेकरूपता, अन्यथा परिणामित्वायोगात्, सा च नित्यानित्याद्यनेकरूपता द्रव्यगुणपर्यायाणां भेदाभेदसिद्धौ, अन्यथा सकलव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात्, ततो नात्र कर्तृकर्मकरणानामेकान्तेन अन्यत्वं, तद्गुणत्वात्, न खलु गुणगुणिनोरेकान्तेन भेदः, तथा सति विप्रकृष्टगुणमानत्रोपलब्धौ प्रतिनियतगुणिविषयसंशयायोगात्, तदन्येभ्योऽपि तस्य भेदाविशेषाद्, अथ च यदा कश्चिद्धरिततशाखाविसररन्ध्रोदरान्तरतः किमपि शुक्लं पश्यति तदा किमियं पताका किं वा यलाका ? इति हृदयते प्रतिनियतगुणिविषयः संशयः, नाप्येकान्तेनानन्यत्वं, तद्गुणत्वादेव, नहि गुणगुणिनोरेकांतेनानन्यत्वं, तद्गुणत्वादेव, नहि गुणगुणिनोरेकान्तेनाभेदोऽपि, तथा सति गुणिविषयसंशयानुत्पत्तिरेव,

गुणग्रहण एव तस्यापि गृहीतत्वात्, किंतु 'जात्यन्तरात्मकमन्यत्वानन्यत्वं घटते, आत्मैव कारकः आत्मैव सामायिकं आत्मैव करणमिति प्रसिद्धिः-प्रत्यवस्थानं ॥ संप्रति परिणामपक्षे सत्यप्येकत्वेऽप्यनेकत्वेऽपि चाविरोधेन कर्तृकर्मकरणव्यवस्था घटते इति दर्शयन्नाह—

एगत्ते जह मुष्टिं फरेइ अत्थंतरे घडाईणि । दयत्थंतरभावे गुणस्स किं केण सम्बद्धं ? ॥ १०४९ ॥

एकरवे-कर्तृकरणानामभेदे दृष्टः कर्तृकरणभावो, यथा मुष्टिं करोति, अत्र हि देवदत्तः कर्ता, तस्य हस्तः कर्म, तस्यैव प्रयत्नविशेषः करणमिति । तथाऽर्थान्तरे-कर्तृकरणानां भेदे दृष्टः कर्तृकर्मकरणभावो, यथा घटादीनि करोति, अत्र हि कुलालः कर्ता घटादिकं कर्म दण्डादिकं करणमिति, इह सामायिकमात्मनो गुणो वर्तते, स च गुणिनः कथञ्चिदेव भिन्नः, अत्रैव विषये वाधामुपदर्शयति-द्रव्यात् सकाशाद् गुणिन इत्यर्थः, एकान्तेनैवार्थान्तरभावे-भेदे सति गुणस्य किं केन सम्बद्धं?, न किञ्चित् केनचित्सम्बद्धमिति भावः, तथा च सति ज्ञानादीनामपि गुणत्वात् तेषामपि चात्मादिगुणिभ्य एकान्तभिन्नत्वात् संवेदनाभावतः सर्वव्यवस्थानुपपत्तिः, एवमेकान्तेनार्थान्तरभावेऽपि दोषा अभ्यूह्या इति, गुणगुणिनोरर्थान्तरत्वात् सर्वं सुस्थमिति । तदेवमुक्ते कण्ठतश्चालनाप्रत्यवस्थाने, सम्प्रति 'सर्वं सावधं योग'मित्यत्र यः सर्वशब्दस्तत्रिरूपणाय—

नामंडयणादविणु आणसे निरवसेसणु चेव । तद्दु सपधत्तसधं च भावसधं च सत्तमयं ॥ १०५० ॥

स्त्रियते इति सर्वः, तस्य सत्तया निक्षेपस्तद्यथा-नामसर्वं स्थापनासर्वं द्रव्यसर्वं आदेशसर्वं निरवशेषसर्वं सर्वधत्तसर्वं

भावसर्वं च तप्तमं, एष गाथासमासार्थः, व्यासार्थं तु भाव्यकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्र नामस्थापने क्षुण्णत्वाद्नाहृत्य
 नोपभेदव्याख्यानार्थमाह—

दधिपृ गजरो भंगा सयमसपे य दपदेसे य । आपस सयगामे नीसेसे सपगं द्रुविहं ॥ १८६ ॥ (भा.)

द्रव्ये-द्रव्यसर्वं चत्वारो भङ्गाः, तानेव सूचयति-‘सयमसपे य दपदेसे य’ इति अङ्गुल्यादिद्रव्यं यदा सर्वैरपि
 निजापयवैः परिपूर्णं वियक्ष्यते तदा सर्वमुच्यते, एवं तथैवाङ्गुल्यादिद्रव्यस्य कश्चित् स्वावयवो देशो निजावयवपरिपूर्णतया
 यदा सरुलो वियक्ष्यते तदा सोऽपि देशः सर्व एव, उभयस्मिन्-द्रव्ये तद्देशे च सर्वत्वं, एतदेवाङ्गुल्यादिद्रव्यं तद्देशो वा
 यथात्मपरिपूर्णतया वियक्ष्यते तदा प्रत्येकमसर्वत्वं, ततो द्रव्ये देशे चैवं वियक्षिते चत्वारो भङ्गाः, तद्यथा-द्रव्यं सर्वं
 देशोऽपि सर्वः १, द्रव्यं सर्वं देशोऽसर्वः २, देशः सर्वो द्रव्यमसर्वं ३, देशोऽसर्वो द्रव्यमप्यसर्वं ४, अत्र यथाक्रममुदा-
 हरणम्-अङ्गुलिद्रव्यं संपूर्णं वियक्षितं द्रव्यसर्वं, तदेव देशोनं वियक्षितं द्रव्यासर्वं, पर्व पुनः संपूर्णं वियक्षितं देशसर्वं,
 पर्वदेशस्तु देशसर्वं, तथा आदेश-उपचारः, स च बहुतरे प्रधाने वा देशेऽपि आविश्यते, तत्र बहुतरे यथा वियक्षितं
 पृतमभिधीष्य पटुतरे भुक्ते स्तोकेऽयशेषे सर्वशब्दोपचारः क्रियते-सर्वं घृतं भुक्त्विति, प्रधानेऽप्युपचारो यथा ग्रामप्र-
 पानेषु नेषु गतेषु सर्वो ग्रामो गतः, उक्तं च-“आवेसो उवयारो बहुतरगे वा पहाणतरगे वा । देसेऽपि जहा सपं भुतं सपो
 गो गोमे ॥ १ ॥” (विद्. ३४८८) इति, तत्र प्रधानपक्षमधिकृत्याह-‘आदेस सयगामो’ इति, आदेशसर्वं सर्वो

प्राप्तो गत इति आयात इति वा क्रियां । उक्तमादेशसर्वमथ निरवशोपसर्वमाह-‘निस्सेसे सवगं दुविहं’ति निरवशोपसर्वं द्विषिषं-द्विप्रकारं, तद्यथा-सर्वापरिशोपसर्वं तद्देशापरिशोपसर्वं च, तत्र-

अणिभिसिणो सपसुरा सपापरिसेससवगं णअं । तद्देशापरिसेसं संये काला जहा असुरा ॥ १८७ ॥ (भा.)

अनिमेपिणः अणिमेनयनाः सर्वसुराः, एतत्सर्वापरिशोपसर्वं, न कश्चित् देवानां मध्येऽनिमिपत्वं व्यभिचरतीति, तद्देशापरिशोपसर्वं यथा सर्वे काला असुरा इति, इयमत्र भावना-तेषामेव देवानां देश एको निकायोऽसुरः, ते च सर्वे एवासितयर्णा इति । सर्वधत्तासर्वप्रतिपादनायाह-

सा इगए सधत्ता नृपढोआरा जिग्या ग अजिया य । दये सपघडाई सपधत्ता पुणो कसिणं ॥ १८८ ॥ (भा.)

सा भवति ‘सर्वधत्ते’ति सर्वं जीयाजीयाख्यं वस्तु धत्तं-निहितं यस्यां विवधायां सा सर्वधत्ता, ननु ददातेहिंशब्दा-देनात् द्वितमिति भयित्ब्यं, कथं घत्तमिति ?, उच्यते, पृषोदरादितया शब्दान्तरत्वेनाविशोधाद्दोषः, अथवा घत्त इति द्वित्ययत् अणुत्पन्न एव, यथा शब्दः, यदिवा-सर्वं दधातीति सर्वधं, एतन्निरवशोपवचनं, सर्वधमात्तं-निगृहीतं यस्यां विव-धायां गा नवधात्ता, अत्र निष्ठांतस्य परनिपातः मुत्सादिदर्शनात्, अथवा सर्वधमात्ता सर्वधत्ता तथा यत् सर्वं तत्सर्वधा-त्तामयं, सा भवति नवधात्ता, यथा द्विप्रत्ययवताराः सर्वे पदार्थास्तद्यथा-जीयाश्च अजीयाश्च, तथाहि-यत्किञ्चनेह लोके सम-स्ति तत्सर्वं जीयाश्च अजीयाश्च, नैतद्बुध्यतिरिक्तमस्ति, अत्राह-ननु द्रव्यसर्वस्य सर्वधात्तासर्वस्य च कः प्रतिविशेषः?, अय-मत्राभिप्रायः-द्रव्यसर्वमपि विग्रहया अशेषद्रव्यविषयं भवतीति, तत आह-‘दये सपघडादी’ इह द्रव्यसर्वं पटादयो

देषे मणवइकाए जोगा दया दुहा उ भावंमि । जोगो सम्मत्ताई पसत्थ इयरो य विवरीओ ॥ १०५२ ॥
द्रव्य इति द्वारपरामर्शः 'मणवइकाए जोगा दया' इति मनोवाक्काययोग्यानि द्रव्याणि द्रव्ययोगः, इयमत्र भावना-
जीवेनागृहीतानि गृहीतानि वा स्वव्यापाराप्रवृत्तानि द्रव्ययोग इति, द्रव्याणां वा हरीतक्यादीनां योगो द्रव्ययोगः, 'दुहा
उ भावंमि' चि द्विधैव तुशब्दस्य एवकारार्थत्वात् द्विप्रकार एव, भावे भावविषयो योगः, तद्यथा-प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च, तत्र
प्रशस्तः सम्यक्त्यादिः, आदिशब्दात् ज्ञानचरणपरिग्रहः, प्रशस्तता चास्य युज्यते अनेनात्माऽपवर्गेणेत्यन्वर्थवलात्, इत-
रो-मिथ्यात्वादियोगो विपरीतः-अप्रशस्तः, युज्यतेऽनेनात्मा अष्टविधेन कर्मणेति व्युत्पत्तिभावात् । तदेवं सावद्ययोग-
मिति सूत्राययवौ व्यख्यातौ । सम्प्रति प्रत्याख्यामीत्यवयवप्रस्तावात् प्रत्याख्यानं निरूपणीयं, 'पञ्चकखामी'त्यस्य संस्कारः
प्रत्याख्यामि प्रत्याचक्षे इति वा, तत्र प्रत्याख्यामीति कोऽर्थः?, प्रतीपमभिमुखं ख्यापनं सावद्ययोगस्य करोमि, तथा
प्रत्याचक्षे इति कोऽर्थः?, प्रतिषेधस्यादरेणाभिधानं करोमि प्रत्याख्यानं, प्रतिषेधस्याख्यानं प्रत्याख्यानं निवृत्तिरित्यर्थः,
तन्निक्षेपप्ररूपणार्थमाह—

नामंठयणादविण् नित्तमहृच्छा अ भावओ तं च । नामाभिहाणसुशं ठयणाऽऽगारक्खनिक्खेवो ' ॥ १ ॥
तच्च प्रत्याख्यानं षोढा, तद्यथा-नामप्रत्याख्यानं स्थापनाप्रत्याख्यानं द्रव्यप्रत्याख्यानं क्षेत्रप्रत्याख्यानं अद्विस्ताप्रत्या-

१ गाथेयं कचिच्च एारिभद्रीचाइंसेऽपि, मूलस्थानं तु प्रत्याख्याननिर्युञ्जी, न श्रीहरिभद्रसुरिभिर्मतेयमत्र ।

स्यानें भावप्रत्याख्यानं च, तत्र नामप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानमित्यभिधानमुक्तं, यदिया यस्य प्रत्याख्यानमिति नाम स नाम-
नामरंतरभेदोपपात्तु नामप्रत्याख्यानं, स्थापनाप्रत्याख्यानम् आगारस्वयनित्सेवो इति, आकारोऽनिक्षेपश्च, अक्षप्रहण-
संज्ञेयानि निराकाराणामुपद्रवणं, इयमत्र भाषना-चित्रकर्मन्दी प्रत्याख्यानं कुर्वतो या स्थापना सा प्रत्याख्यानप्रत्या-
ख्यानरत्नोभेदोपपादात् स्थापनाप्रत्याख्यानं आकारवत्, अक्षरराट्कादी स्थापना निराकारं स्थापनाप्रत्याख्यानं ॥ सम्प्र-
ति द्रव्यप्रत्याख्यानानादिप्रतिपादनार्थमाह—

द्रव्यमि निणहगाई निपिमयाई अ हुंति गिरास्मि । भिक्गाईणमदाणे अरूच्छ भावे पुणो दुविहं ॥ १०५३ ॥
द्रव्ये द्रव्यविषयं प्रत्याख्यानं निश्चयः, आदिशब्दात् द्रव्यस्य द्रव्ययोर्द्रव्याणां द्रव्यभूतस्य द्रव्यहेतोर्वा प्रत्याख्यानं,
‘निपिमयाई ग हेन्ति गिरास्मि’ निपिपयादि भवति प्रत्याख्यानं क्षेत्रे, तत्र यो निपिपय आदिदृष्टस्य क्षेत्रप्रत्या-
ख्यानं, आदिशब्दानगरादिप्रतिपिस्परिमहः, तथा भिक्षादीनां भिक्षणं भिक्षा-प्राभृत्तिका, आदिशब्दाद्द्वत्वादिपरिमहः,
नेरामदाने प्रतिगच्छति अदित्सेति वा वचनं, अतिगच्छप्रत्याख्यानमदित्साप्रत्याख्यानं वा, भावे भावविषयं पुनर्द्विविधं
प्रत्याख्यानं, भावप्रत्याख्यानमित्यत्र ध्यं व्युत्पत्तिः, भावस्य-साधयोगस्य प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानं, भावतो वा शुभात्
परिजानात् प्रत्याख्यानं भाव एव वा साधयोगविरतिलक्षणः प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानं ॥ सम्प्रति द्वैविध्यमेवोपदर्शयति—

मुञ्ज-नोसुअ सुअ दुविहं पुवमपुपं तु रोइ नायपं । नोसुअपचस्त्राणं मूळे तह उत्तरगुणे य ॥ १०५४ ॥

द्विविधं भावप्रत्याख्यानं-श्रुतप्रत्याख्यानं नोश्रुतप्रत्याख्यानं च, ‘सुय दुविहं’ति श्रुतप्रत्याख्यानं द्विविधं भवति ज्ञातव्यं,

तद्यथा-पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं च, तत्र पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानसंज्ञितं पूर्वं, अपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं त्वातुरप्रत्याख्यानानादि, तथा नोश्रुतप्रत्याख्यानं श्रुतप्रत्याख्यानानादन्यत्, तच्च द्विधा 'मूले तह उत्तरगुणे य' मूल-गुणप्रत्याख्यानं उत्तरगुणप्रत्याख्यानं च, मूलगुणप्रत्याख्यानं द्विभेदं, तद्यथा-देशप्रत्याख्यानं सर्वप्रत्याख्यानं च, देश-प्रत्याख्यानं श्रावकाणां, सर्वप्रत्याख्यानं संयतानां, सर्वप्रत्याख्यानेन चेहाधिकारः, सामायिकानन्तरं सर्वं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामीत्युपादानात्, इह वृद्धसम्प्रदायः-पञ्चक्लायं वरिसं जाव मंसं न सइयधं, पारणगे अणेगणं जीवाणं घातो कतो, साहू विहरंता आगया, मंसं न पडिगहियं, तीए भणियं-किं तुज्झं अज्जवि वरिसं न पुञ्जइ?, साहूहिं भणियं-जावजीवमहं मंसपच्चक्खाणं, एत्थ धम्मकहा, सा संबुद्धा, पवइया, पुधं दव्वपच्चक्खाणं, पच्छा भावपच्चक्खाणं ॥ तदेवं व्याख्यातः प्रत्याख्यानमिति सूत्रावयवः, अधुना 'यावज्जीवये'ति व्याख्यायते, तत्रादौ भावार्थमभिधित्सुराह—

जावदवधारणम्मि जीवणमवि पाणधारणे भणिअं । आ पाणधारणाओ पावनिवत्ती इहं अत्थो ॥ १०५५ ॥
यावदित्यं शब्दोऽवधारणे वर्तते, जीवन्तमपि प्राणधारणे भणितं, 'जीव प्राणधारण'इति वचनात्, ततो यावज्जी-वया प्रत्याख्यामीति, कोऽर्थः?—आ प्राणधारणात्-प्राणधारणं यावत् पापनिवृत्तिरिति, परतस्तु न विधिर्नापि प्रतिषेधः, विधावाशंसादोपप्रसङ्गात्, प्रतिषेधे तु सुरादिपृत्पन्नस्य भङ्गप्रसङ्गात्, इह च जीवनं जीव इति क्रियाशब्दो, न जीवतीति जीवः-आत्मा पदार्थः, जीवनं च प्राणधारणं, जीवनं जीवितं चेत्येकार्थः; तत्र जीवितं दशधा; तथा चाह—

नामं १ ठवणा २ दविण ३ ओहे ४ भव ५ तवभवे ६ य भोगे ७ य ।
संजम ८ जस ९ कित्ती १० जीवियं च तं भण्णई दसहा ॥ १०५६ ॥

तज्जीवितं दशधा भण्यते, तद्यथा-नामजीवितं स्थापनाजीवितं द्रव्यजीवितमोघजीवितं भवजीवितं तद्भवजीवितं भोग-
जीवितं संयमजीवितं यशोजीवितं कीर्त्तिजीवितं च, एष गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु भाव्यकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्र
नामस्थापने धुण्णत्वाद्नादृत्य शेषभेदव्याख्यानार्थमाह—

दधे सच्चित्ताई आउयसद्वयया भवे ओहे । नेरइयार्इण भवे तवभव तत्थेव उप्पत्ती ॥ ११० ॥ (भा.)

द्रव्ये-द्रव्यविषयं जीवितं, द्रव्यजीवितमित्यर्थः, सच्चित्तादि सच्चित्तमचित्तं मिश्रं वा, इह कारणे कार्योपचारात् येन
द्रव्येण सच्चित्ताचित्तमिश्रभेदेन पुत्रहिरण्योभयरूपेण यस्य यथा जीवितमायत्तं तस्य तथा तद् द्रव्यजीवितमुच्यते, उक्तं
द्रव्यजीवितं, 'आउयसद्वयया भवे ओहे' ओघजीवितं-सामान्यजीवितं आयुस्सद्रव्यता-आयुःप्रदेशकर्म तस्य द्रव्यैः सह-
(वर्त्त)मानता आयुःसद्रव्यता, आयुःकर्मद्रव्यसहचारिता जीवस्येत्यर्थः, इदं च सामान्यजीवितं सकलसंसारिणामविज्ञेयेण
सर्वदा भावि, तत इदमङ्गीकृत्य यदि परं सिद्धा एव मृता, न पुनरन्ये केचन, उक्तमोघजीवितं, नैरयिकादीनां नैरयिकतिर्य-
ङ्गरामराणां भव इति स्वस्वभवे स्थितिर्भवजीवितं, उक्तं भवजीवितं, 'तवभव तत्थेव उचवत्ती' तस्मिन् भवे भूयो जीवितं
तद्भवजीवितं, किं तदित्याह-तत्रैवोत्पत्तिः तत्र-तस्मिन् अधिकृते तिर्यग्भवे मनुष्यभवे वा स्वकायस्थित्यनुसारेण भूयो
भूय उत्पत्तिः, इदं चौदारिकशरीरिणामेधावसातव्यं, अन्यत्र निरन्तरं भूयो भूयस्तत्रैवोत्पत्त्यभावात् । उक्तं तद्भवजीवितं ॥

भोगमि चक्षिमाइ संजमजीवं तु संजयजणस्स । जस कित्ती य भगवओ संजमनरजीवअहिगारो ॥१९॥ (भा.)
‘भोगे’ भोगजीवितं चक्रवर्त्यादीनाम्, आदिशब्दाद्ब्रह्मदेववासुदेवादिपरिग्रहः, उक्तं भोगजीवितं, संयमजीवितं ‘संय-
तजनस्य’ साधुलोकस्य, उक्तं संयमजीवितं, यत्र कीर्त्तिः (श्व) भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः, ततो यशोजीवितं कीर्त्तिजीवितं
च भगवतः प्रतिपत्तव्यं, यशकीर्त्त्योश्चायं विशेषः, “दानपुण्यफला कीर्त्तिः, पराक्रमकृतं यशः” अन्ये त्विदमेकमेवाभिद-
धति-केवलं संयमप्रतिपक्षभावतो दशमसंयमजीवितमविरतिगतं प्रतिभणन्ति, ‘संजमनरजीव अहिगारो’त्ति संयम-
जीवितेन नरभवजीवितेन चेहाधिकारः, ‘यावज्जीवाए’ इत्यत्र यावज्जीवत्येत्यपि संस्कारः, तत्र यावत् जीवो-जीवनं-
प्राणधरणं यावज्जीवं, ‘यावदयधरणे’ इत्यव्ययीभावः समासः, यावज्जीवं भावो यावज्जीवता तथा यावज्जीवतया, तत्र
प्राकृते तकारस्यालाक्षणिको लोप इति यावज्जीवाए इति सिद्धं, अथवा प्रत्याख्यानक्रिया अन्यपदार्थः, यावज्जीवो यस्यां
सा यावज्जीवा तथा यावज्जीवयेति, कृतं प्रसङ्गेन । तथा तिस्रो विधा यस्य स त्रिविधः सावद्ययोगः, स च प्रत्याख्येय इति
कर्म, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिः, तं त्रिविधं योगं, त्रिविधेन करणेन, अस्यैव विवरणमाह-मनसा वाचा कायेन, तस्य
च करणस्य कर्म प्रत्याख्येयो योगः, तमपि सूत्रेण एव विवृणोति, न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजाना-
मि-नानुमन्ये । आह-किं पुनः कारणमुद्देशक्रममभिलक्ष्य व्यत्यासेन निर्देशः कृतः?, उच्यते, योगस्य करणतन्त्रतोप-
दर्शनार्थं, तथाहि-योगः करणवश एव, करणानां भावे योगस्यापि भावाद् अभावे चाभावात्, करणानामेव तथाक्रिया-
रूपेण प्रवृत्तेः, अपरस्त्वाह-न करोमि न कारयामि कुर्वन्तं न समनुजानामि इत्येतावता ग्रन्थेन गतेऽन्यमपीत्यतिरिच्यते,

न चातिरिक्तेण सूत्रेण चार्थः, उच्यते, साभिप्रायमिदमनुकल्पार्थस्य सद्ग्राह्यं, तथाहि-सम्भावनेऽयमपि शब्दः, स चोभयमध्यस्थः एतत्सम्भावयति, यथा कुर्वन्तं नानुजानामि एवं कारयन्तमग्रन्थं अनुज्ञापयंतमप्यन्यं नानुजानामीति, यथा वर्त्तमानकाले कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि, एवमपि शब्दादतीते काले कृतयन्तमपि कारितवंतमपि अनुज्ञापितयंतमपि, तथाऽनागते काले करिष्यन्तमपि कारयिष्यन्तमपि अनुज्ञापयिष्यन्तमपीति त्रिकालमपि सद्ग्राहो वेदितव्यः, इह न क्रिया-क्रियावतोरैकान्तेनाभेद एव, ततो न केवला क्रिया सम्भवति इति ख्यापनार्थमन्यग्रहणं, अत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते, मा भूद् सुगधमतिविनेयसम्मोह इति । किञ्चित्तु सूत्रस्पर्शानिर्युक्तौ वक्ष्यामः । तदेवमिदमेतावत्सूत्रस्य व्याख्यातम्, इह तु 'सर्वं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामी'त्यत्र प्रत्याख्यानं गृहस्थान् साधून्पि प्रतीत्य भेदपरिणामतो निरूपयति, गुरवस्तु व्याचक्षते-तदिदमेतावत् सूत्रस्य व्याख्यातं, सम्प्रति 'त्रिविधं त्रिविधेने'त्येतदेव व्याचष्टे, तत्र त्रिविधं सावद्ययोगं प्रत्याख्येयं कृत-कारितानुमतिभेदभिन्नं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेनेति करणेन प्रत्याख्याति, तत्सद्भेदोपदर्शनार्थमाह—

सीआलं भंगसयं त्रिविहं त्रिविहेण समिद्गुत्तीहिं । सुत्तप्फासियनिच्चुत्तित्वित्थरत्थो गओ एवं ॥ १०५७ ॥

तत्राह-यद्येवमिह सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानाधिकारात् सप्तचत्वारिंशदधिकशतं प्रत्याख्यानभेदानां गृहस्थप्रत्याख्यान-भेदत्वात् अयुक्तेतदिति, अत्रोच्यते, प्रत्याख्यानसामान्यतो गृहस्थप्रत्याख्यानभेदाभिधानेऽप्यदोषात्, तत्र सप्तचत्वारिंशदधिकं भेदशतं भाव्यते-सीयालं भंगसयं गिहिपच्चम्पलाणभेयपरिमाणं । तं च विहिणा इमेणं भावेयवं पयत्तेणं ॥ १ ॥ इह योगविषये त्रयस्त्रिकाःत्रयो द्विकाः त्रय एककाः, करणानि पुनर्योगेष्वथ एवं-त्रियेकं त्रियेकं त्रियेकं चेति, "तिन्नि

तिया तिन्रि दुया तिन्रिकाका य होंति जोगेसु । त्रिदुएकं त्रिदुइकं त्रिदुएकं चैव करणाइं ॥१॥” आगतफलं तु क्रमेणैवंम्—एक एकखयस्त्रिका द्वौ नयकौ एकस्त्रिकौ द्वौ नयकाविति, स्थापना ३३३३३३३३३३३३ का पुनरत्र भावना-न करेइ न कारवेइ करंतंपि अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए काएणं एस एक्को ३३३३३३३३३३३३ भेदो, नन्वेप मज्झो देशविर- तस्य कथमुपपद्यते?, अनुमतेस्तस्य प्रतिबन्धासम्भवात्, नैप दीपः, स्वविपयाद्बहिरनुमतेरपि प्रतिबंधसंभवात्, यथा स्वयं- भूरमणसमुद्रमरस्यादिघाते, उक्तं च—“न करेइंच्चाइ तिंगं गिहिणो कह होइ देसविरयस्स ? । मन्नइ विसयस्स वहिं पडि- सेहो अणुमतीएऽपि ॥ १ ॥” अत्रैवाक्षेपपरिहारौ भाष्यकृदाह—“केइं भणंति गिहिणो त्रिविहं त्रिविहेण नत्थि संवरणं । तं न जतो निद्धिं पन्नत्तीए विसेसेइं ॥ ३ ॥ तो कह निज्जुत्तीएऽणुमइनिसेहोत्ति ? सो सविसयंमि । सामन्नेणं नत्थि उ त्रिविहं त्रिविहेण को दोसो ? ॥ २ ॥ पुत्ताइसंततिनिमित्तमेत्तमेक्कादसिं पवन्नरंस । जंपति केइ गिहिणो दिक्खाभिमुह- स्स त्रिविहंमि ॥ ३ ॥ (विसे ३५४२-३-४) एतास्त्रिसोऽपि गाथा भावार्थमङ्गीकृत्योपोद्घातनिर्युक्ता भाविता इति न भूयः प्रतन्यन्ते । आह कहं पुण मणसा करणं कारावणं अणुमती य ? । जह वइतणुजोगेहिं करणाइं तह भवे मणसा ॥ १ ॥ तयहीणत्ता वइतणुकरणाईणमहव मणकरणं । सावज्जजोगमनणं पन्नत्तं वीयरगेहिं ॥ २ ॥ कारवणं पुण मणसा चित्तेइ करेउ एस सवज्जं । चित्तेती उ कए पुण सुहु कयं अणुमती होइ ॥ ३ ॥ गाथात्रयमपीदं सुगमं, एष गतः प्रथमो भेदः, न करेइ न कारवेइ करंतंपि अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए एस एक्को ३, मणेणं काएण य विइओ २, वायाए काएण य तईओ ३, एस विइओ मूलभेदो गतो । इदाणिं तइओ-न करेइ, न कारवेइ करंतंपि अन्नं न समणुजाणइ

मणेणं एक्को १ वायाए विइओ २ काएण तंइओ ३, एस तइयो मूलभेदो गतो । इयाणि चरुथो-न करेइ न कारवेमि मणेणं वायाए काएणं एक्को १ न करेइ करंतं नाणुजाणइ विइओ २, न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ तईओ ३ । एस च-उत्थो मूलभेदो गतो । इदाणि पंचमो-न करेइ न कारवेमि मणेणं वायाए एस एक्को १ न करेइ करंतं नाणुजाणइ एस वितिओ २, न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ एस तइओ ३, एए तित्ति भंगा मणेणं वायाए य लद्धा, अण्णेऽवि तिणिण मणेण काएण य एवमेव लब्भंति, तथा अयरेऽवि तित्ति वायाए काएण य लब्भंति, एवमेते सवे नव, एवं पंचमोऽयुक्तो मूलभेदः । इयाणि छट्ठो-न करेइ न कारवेइ मणेणं एस एक्को १ तह य न करेइ करंतं नाणुजाणइ मणेणं एस विइओ २, न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणेणं एस तईओ, एवं वायाएवि तिणिण, काएण तिणिण लब्भंति, उक्तः पट्ठो मूलभेदः । अधुना सप्तमः-न करेइ मणेणं वायाए काएण य एक्को, न कारवेइ मणमाईहिं एस चितिओ, करंतं नाणुजाणइ एस तइओ, सप्तमोऽयुक्तो मूलभेदः । इदानीमष्टमः-न करेइ मणेण वायाए एक्को, तथा मणेण काएण य एस विइओ, तथा वायाए काएण य एस तइओ, एवं न कारवेइ, एत्थवि तिणिण भंगा, करंतं नाणुजाणइ, एत्थवि तिणिण, उक्तोऽष्टमो मूलभेदः । सम्प्रति नवमः-न करेइ मणेणं एक्को, न कारवेइ चितिओ, करंतं नाणुजाणइ एस तइओ, एवं वायाए तित्ति, कएण य तित्ति, उक्को नवमः । इह प्रथमभङ्गे एक एव भङ्गः द्वितीयभङ्गे त्रयः, चतुर्थभङ्गे त्रयः, चतुर्थभङ्गे त्रयः पञ्चमभङ्गे नव षष्ठभङ्गे नव सप्तमभङ्गे त्रयः अष्टमभङ्गे नव नवमभङ्गेऽपि नवेति, सर्वसङ्खयया एकोनपञ्चाशद्भङ्गाः, तत्राती-तात् सावधयोगात् प्रतिक्रमणं त्रत्युत्पन्नस्य संवरणं अनागतस्य प्रत्याख्यानमिति कालत्रयेण एकोनपञ्चाशद् गुणिताः

सप्तचत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं भवति, उक्तं च-“लङ्कफलमाणमेयं भंगा उ भयंति अङ्गणपत्रासं । तीयाणागयसंपङ्गुणियं कालेण होइ इमं ॥ १ ॥ सीयालं भंगसयं कह ? कालतिण्ण होइ गुणणाओ । तीयस्स पडिक्कमणं पञ्चुप्पणस्स संवरणं ॥ २ ॥ पच्चक्खाणस्स तहा होइ एसस्स एव गुणणाओ । कालतिण्णं भणियं जिणगणहरयायेहिं च ॥ ३ ॥ एवं तावत् गृहस्थप्रत्याख्यानभेदाः प्रतिपादिताः, सम्प्रति साधुप्रत्याख्यानभेदान् सूचयति-‘त्तिविहेणं’ति, अयमत्र भावार्थः-त्रिविधं त्रिविधेनेत्यनेन सर्वसायद्योगप्रत्याख्यानादर्थतः सप्तविंशतिभेदानाह, ते चैवं भवति-इह सायद्योगः प्रसिद्ध एव हिंसादिः, तं स्वयं न करोति न कारयति कुर्यन्तमप्यन्यं न समनुजानति, एकैकं करणत्रिकेण मनसा वाचा कारयेनेति नवभेदाः, अतीतानागतवर्तमानकालत्रयसम्बन्धाच्च सप्तविंशतिरिति, इदं च प्रत्याख्यानभेदजालं ‘समितिगुत्तीहिं’ति समितिगुप्तिभिर्निष्पद्यते, तत्र ईर्यासमितिप्रमुखाः प्रवीचाररूपाः पञ्च समितयः, गुप्तयस्तु प्रवीचाराप्रवीचाररूपा मनोगुप्त्यादयस्तिष्ठः, अन्ये व्याचक्षते-किलेता अटो प्रवचनमातरः सामायिकसूत्रेण गृहीताः, तत्र ‘करेमि भंते ! सामाइयं’ति पञ्च समित्तयो गृहीताः, ‘सयं सावज्जं जोगं पचक्खामी’ति तिस्रः गुप्तयः, अत्र समित्तयः क्रियायाः प्रवर्त्तने निग्रहे गुप्तयः, एताः तल्यटो प्रवचनस्य मातर इव मातरः, सामायिकसूत्रस्य चतुर्दशपूर्वाणां चात्रिय परिसमाप्तत्वात्, उक्तं च-“एआओ अट्ट पवयणमायाओ जासु सामाइयं चउइस पुद्याणि अ मायाणि, माउगातोत्ति मूलं भणियं होइ ॥” इहैव प्रायः सूत्रस्पर्शकनिर्युक्तिवक्यताया उक्तत्वात् मध्यग्रहणे च तुलाण्डन्यायेनाद्यन्तयोरप्याक्षेपात् इदमाह-‘सुत्तप्फा-

सियनिष्ठुत्तिवित्थरत्थो गतो एवं'ति, सूत्रस्पर्शकनिर्युक्तिवित्तराशौ गत एवमुक्तेनेति ॥ सम्प्रति सूत्र एवातीतादित्रिवि-
धकालग्रहणमुक्तमिति दर्शयन्नाह—

सामाहयं करेमि पचक्वामी पडिक्कमामित्ति । पञ्चुप्पन्नमणागयअईअकालाण गहणं तु ॥ १०५८ ॥

‘सामाधिकं करोमि’, तथा ‘प्रत्याख्यामि सावद्ययोग’मिति, तथा ‘प्रतिक्रमामि प्राकृतात् सावद्ययोगात्’, इदं हि
यथासह्यमेव प्रत्युत्पन्नानागतातीतकालानां ग्रहणमिति, उक्तं च—“अतीतं निंदइ पडुप्पन्नं संवरेइ अणागयं पच्चक्खाति”;
इति ॥ सम्प्रति तस्य भदन्त ! प्रतिक्रमामीत्येतेइ व्याख्यायते—‘तस्ये’त्यधिकृतो योगः सम्बध्यते, ननु च प्रतिक्रमामी-
त्यस्याः क्रियायाः सोऽधिकृतो योगः कर्म, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिरतस्तमित्यभिधेये किमर्थं तस्येत्यभिधीयते ?,
उच्यते, विशेषव्यापनार्थं, तथाहि—‘तस्ये’त्यत्रावयवावयविसम्बन्धे पष्ठी, ततोऽयमर्थः—योऽसौ योगस्त्रिकालविषयः तस्या-
तीतं सावद्यमंशं प्रतिक्रमामि, न शेषं वर्तमानमनागतं वा, केचित् पुनरविभागज्ञा अविशिष्टमेव सामान्येन योगं सम्बन्ध-
यति, तन्न युक्तं, अविशिष्टस्य त्रिकालविषयस्य प्रतिक्रमणासम्भवात्, अतीतविषयस्य प्रतिक्रमणस्य तत्र सूत्रेऽभि-
धानात्, अथ मन्येथाः—अविशिष्टमपि योगं समन्वय पुनर्विशेष्येऽवस्थापनीयस्तच्छब्दस्ततो न कश्चिदोपः, तदप्यसमीचीनं,
एवं सति प्रतिपत्तिगुरुताप्रसक्तेः, पूर्वं अविशेषेण योगस्य सम्बन्धः, तदनन्तरं पुनरेतच्छब्दस्य विशेषेऽवस्थापनमिति न
ऋञ्जी प्रतिपत्तिः, यद्येवं तर्हि ‘अतीतं भंते ! पडिक्कमामि’ इत्येतावदेव सुखप्रतिपत्तये कस्मान्न कृतं ?, उच्यते, पुन-
रुक्तवदोपप्रसङ्गात्, तथाहि—प्रतिक्रमणमेतत् प्रायश्चित्तमध्ये पठितं, तच्च प्रायश्चित्तमासेयिते भवति, ततोऽर्थादतीतविप-

यमेवेत्यतीतग्रहणमतिरेच्यते, तस्मात् प्रतिक्रमातीति शब्दस्यावश्यं कर्मणा भवितव्यं, तच्च भूतं सावद्ययोगं मुक्त्वा नान्यत् कर्म भवितुमर्हतीत्यर्थात् तस्यैत्यवयवावयविसम्बन्धलक्षणा पृथीति न कदाचिदर्थहानिः प्रतिपत्तिगुरुता चेति ।

आह-यदि पुनरुक्तादिभयादेवमभिधीयते तदा इदमपरमनर्थकं पदमिति दर्शयति—

तिविहेणं तु न जुतं षड्विधविहिणा समाहिअं जेण । अत्यविगणपणयाए गुणभावणयत्ति को दोसो ? ॥ १०५९ ॥

‘त्रिविधं त्रिविधेने’त्यत्र त्रिविधेनेति न युक्तं, किमित्यत आह-प्रतिपदविधिना समाहितं येन, यस्मादस्यार्थः प्रतिपदमभिहित एव, तद्यथा-मनसा वाचा कायेनेति, अत्रोच्यते-अर्थविकल्पनया गुणभावनयेति को दोषः?, अर्थविकल्पना नामाभेदोपदर्शनं गुणभायना-गुणाभ्यासस्ताभ्यां हेतुभ्यामेवमभिधाने न कश्चिद्दोषः, इयमत्र भावना-एवं ह्युक्ते सामान्यविशेषरूपत्वं सर्वस्याप्यर्थत्योपदर्शितं भवति, तथाहि-तिविहं-तिविहेणेति सामान्यरूपता दर्शिता, मरणं त्रायाए इत्यादिनां तु विशेषरूपतेति, तथा एवमभिहिते यः सामयिकलक्षणो गुणस्तस्य पुनः पुनरभिधानात्मिका भावना भवति, गुणभावना च कर्मनिर्जरणहेतुरित्यदोषः, अन्यच्च-मनसा वाचा कायेनेत्यभिहिते प्रतिपदं न करोमि न कारयामि नानुजानामीति ‘यथासह्यमनुदेशः समाना’मिति न्यायतो यथासह्यमनिष्टं मा प्रापदिति त्रिविधैकक(नेत्येव)मुच्यते, एवं त्रिविधमित्यत्राप्यादेशपरिहारौ स्वयमनुगन्तव्यौ, प्रायः समानगमत्वादिति कृतं प्रसङ्गेन । तस्य भदन्त ! प्रतिक्रमातीत्यत्र भदन्तेति पूर्ववत्, इदं चामन्त्रणमतिचारनिवृत्तिक्रियाभिमुखः सन् तद्विशुद्ध्यर्थं कुरुते, आह-ननु पूर्वमुक्तो यो भदन्तशब्दः स एवात्राप्यनुवर्त्तिष्यते, एवमर्थं ह्यादौ स प्रयुक्त इति, किमर्थमस्योपादानमिति?, उच्यते, अनु-

वर्त्तनार्थमेवायं पुनरनुस्मरणाय प्रयुक्तः, तथा च इयं पाणिनिप्रभृतीनां परिभाषा-अनुवर्त्तन्ते च नाम विधयो न चानु-
वर्त्तनादेव भवन्ति, किन्तहिं?, यत्नाद् भवन्ति, स चायं यत्नः पुनरुच्चारणमिति, अथवा सामाधिक्रियाप्रत्यर्पणवच-
नोऽयं भदन्तशब्दः, अनेन चैतत् ख्यापितं भवति-सर्वक्रियावसाने गुरोः प्रत्यर्पणं कार्यमिति, उक्तं च भाष्यकारेण-
“सामाह्वयपञ्चपणवयणो वाऽयं भदंतसद्वोक्ति । सवकिरियावसाणे भणियं पञ्चपणमणेणं ॥ १ ॥” (विज्ञे. ३५७१) प्रति-
काममीत्यत्र प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतमभिधीयते, तच्च द्विधा-द्रव्यतो भावतश्च, तथा चाह निर्युक्तिकारः—

दवम्भि निणह्गाई कुलालमिच्छंति तत्पुदाहरणं । भावम्भि तदुपउत्तो सिगावई तत्पुदाहरणं ॥ १०६० ॥

द्रव्ये-द्रव्यप्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणप्रतिक्रमणवतोरभेदोपचारात् निह्वयादिः, आदिशब्दादनुपयुक्तादिपरिग्रहः, तत्रोदाह-
रणं कुलालमिथ्यादुष्कृतं, तच्चेदं-एगस्स कुंभगारस्स कुडीए साहुणो ठिया, तत्थेगो चेह्णगो तस्स कुंभगारस्स भंडाणि
अंगुलिधणुहएण कक्करेहिं विंधइ, कुंभगारेण पडिजगयंतेण दिट्ठो, भणिओ य-कीस मे भंडाणि काणेसि ?, खुहुगो भणइ-
मिच्छादुक्कंडंति, एवं सो पुणो पुणो विंधिऊण मिच्छादुक्कंडं देइ, पच्छा कुंभगारेण तस्स खुहुगस्स कणामोडओ दिट्ठो,
सो भणइ-दुक्खाविज्जामि अहं, कुंभगारो भणइ-मिच्छामि दुक्कंडं, एवं सो पुणो पुणो कणामोडयं दाऊण मिच्छादु-
क्कंडं करेइ, पच्छा चेह्णगो भणइ-अहो सुंदरं मिच्छादुक्कंडंति, कुंभगारो भणति-तुञ्जवि एरिसं चव मिच्छादुक्कंडंति, पच्छा
ठित्तो विंधियघयस्स, एवं द्रव्यपडिक्कमणं । भावप्रतिक्रमणं प्रतिपादयति-‘भावंमी’त्यादि, भावे-भावप्रतिक्रमणं ‘तदुपयुक्तः’
तस्मिन्नधिकृते शुभव्यापारे उपयुक्तस्तदुपयुक्तो यत् करोति प्रतिक्रमणं भावप्रतिक्रमणं, तत्रोदाहरणं मृगावती, भयचं वद्ध-

माणसामी क्रोसंबीए समोसरितो, तत्थ चंदसूरा भयवंतं वंदगा सविमाणा ओइण्णा, तत्थ सिगावती अज्जा उदयणमाया दिवसोत्तिक्काउं चिरं ठिया, सेसाओ साहुणीओ तित्थयरं वंदिऊण पडिगया, सिग्घमेव वियालीभूयं, सिगावती संभंता गया अज्जचंदणासगासं, एयातो ताव पडिक्कंताओ, मियावती आलोएणं पवत्ता, अज्जचंदणाए भणिया-अज्जो ! चिरं ठियासि, किं जुत्तं नाम तुत्तं उत्तमकुल्लप्पसूयाए एगागिणीए चिरं अच्छंति !, सा सबभवेण मिच्छादुक्कंडंति भणमाणी अज्जचंदणाए पाएसु पडिया, अज्जचंदणाएयि तीए वेलाए संथारगं गयाए निहा आगया, पसुत्ता, सिगावतीएयि तिग्घसंवेगमावन्नाए पाययडियाए चेव केवल्लणं समुप्पणं, सप्पो य तेणंतेणमुवागतो, अज्जचंदणाए य संथारगतो हत्थो लंघति, सिगावतीए मा लज्जिहित्ति सो हत्थो संथारगं चडावितो, सा विबुद्धा, भणइ-किमेयंति ?, अज्जवि तुमं अच्छासित्ति मिच्छादुक्कंडं, निहापमाणं न उट्ठवियासि, मियावती भणति-एस सप्पो मा ते खाहित्ति हत्थो चडावितो, सा भणइ-कहिं सो ?, सा दाएइ, अज्जचंदणा अपेच्छमाणी भणइ-अज्जो ! किं ते अतिसयो ?, सा भणइ-आमं, तो किं छउमत्थो केवल्लिगो वा ?, सा भणइ-केवल्लिगो, पच्छ अज्जचंदणा पाएसु पडिउं भणइ-मिच्छादुक्कंडं, केवली आसाइतो, एवं भावपडिक्कमणं, एत्थ गाहा-जइ य पडिक्कमियं, अयस्स काऊण पावयं कम्मं । तं चेव न कायधं, ता होइ पए पडिक्कंतो ॥ १ ॥ (आच. ६८३) इह च प्रतिक्रमामि, भूतात् सावद्ययोगान्निवर्त्तेऽहमित्युक्तं भवति, तस्माच्च निवृत्तिर्यत्तदनुमतिविरमणमिति, तथा निंदामि गंदं इति, अत्र निन्दामि जुगुप्से इत्यर्थः, गंदं इति च तदेयोक्तं भवति, यद्येवं तत एकार्थत्वे को मेदः ?, उच्यते, सामान्यार्थाभेदेऽपि इष्टविशेषार्थो गहोऽशब्दः, यथा सामान्ये गमनार्थे गच्छतीति गौः सर्पतीति सर्पः,

तथापि गमनविशेषोऽत्रगम्यते शब्दार्थादेव, एवमिहापि निन्दागर्हयोरर्थविशेषोऽवसातव्यः, तमेवार्थविशेषं दर्शयति—
सचरित्तपच्छयावो निन्दा तीए चउक्कनिक्खेवो । देवे चित्तगरसुआ भावे सुवह् उदाहरणा ॥ १०६१ ॥

सचरित्रस्य सत्त्वस्य पश्चात्तापः स्वप्रत्यक्षं जुगुप्सा निन्दा, उक्तं च—‘आत्मसाक्षिकी निन्दे’ति, तस्याश्च निन्दाया नामादि-
भेदश्चतुष्को निक्षेपः, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यनिन्दायां चित्रकरसुता उदाहरणम्—सा जहा रण्णा परिणीया, अप्पाणं
निन्दियाइया तथा कहेयथा, हेट्ठा कहाणं कहियंति पुणो न भन्नइ, भावनिन्दायां सुवह्नुदाहरणानि योगसङ्गहे वक्ष्यंते,
लक्षणं पुनरिदम्—हा दुट्टु कयं हा दुट्टु कारिअं हा दुट्टु अणुमयं हत्ति । अंतो अंतो उज्झइ, पच्छातावेण वेवंतो ॥ १ ॥

गरिहावि तथाजातीयमेव नवरं परप्पगासणया । द्दंमि य मरुणायं भावे सुवह् उदाहरणा ॥ १०६२ ॥
गर्हापि तथाजातीयव-निन्दाजातीयैव, नवरं—एतावान् विशेषः, परप्रकाशनया गर्हा भवति, किमुक्तं भवति?—या गुरोः
प्रत्यक्षं जुगुप्सा गर्हेति, ‘परसाक्षिकी गर्हे’ति वचनात्, सापि नामादिभेदाच्चतुर्विधा, तत्र नामस्थापने अनादृत्याह-द्रव्ये
द्रव्यगर्ह्यां मरुक्कोदाहरणं, तच्चेदम्—आणंदपुरे मरुओ ण्हुसाए समं संवासं काऊण उवज्झायस्स कहेइ, जहा सुमिणए
ण्हुसाए समं संवासं गतोमिति । भावगर्ह्यां साधोरुदाहरणं,—गंतूण गुरुसमीवं काऊण य अंजलिं विणयमूलं । जह अप्पणो
तह परे जाणावण एस गरिहा उ ॥ १ ॥ (ओघ. १५८)ति । किं निन्दामि गर्हे इत्यत आह—‘आत्मानं’ अतीतसावद्य-
योगकारिणमश्लक्ष्यं, अथवा अत्राणं—त्राणविरहितं अतीतसावद्ययोगं निन्दामि गर्हे, सामाधिकेनाधुना त्राणमिति, अथवा
‘अत सातत्यगमने’ अतनं—सततभवनप्रवृत्तं अतीतं सावद्यं योगं निन्दामि गर्हे, निवर्त्तयामीति तात्पर्यार्थः, ‘व्युत्सृजामी’ति

विविधार्थो विशेषणार्थो वा विशब्दः उच्छब्दो भृशार्थे सृजामि-त्यजामि, विविधं विशेषेण वा भृशं त्यजामि अतीतसावद्य-
योगमिति भावः, ननु करोमि भदन्त ! सामाधिक्रमिति सावद्ययोगविनिवृत्तिरित्युच्यते, तस्य व्युत्सृजामीति शब्दप्रयोगे
नैपरीत्यमापद्यते, तत्र, यस्मात् मांसादिविरमणक्रियानन्तरं व्युत्सृजामीति प्रयोगे तद्विपक्षत्यागो मांसभक्षणनिवृत्तिरभि-
धीयते. एवमिहापि सामाधिकानन्तरं व्युत्सृजामीति प्रयोगे तद्विपक्षत्यागः सावद्ययोगनिवृत्तिरवगम्यते इति, स च व्युत्सर्गो
नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तत्र नामस्थापने अनाहत्याह—

दपविउस्सर्गो खलु पसन्नचंदो भवे उदाहरणं । पडियागयसंवेगो भावम्मिधि होइ सो चैव ॥ १०६३ ॥

द्रव्यव्युत्सर्गो-गणोपधिशरीरान्नपानादिव्युत्सर्गः, अथवा द्रव्यव्युत्सर्गो नाम आर्चस्थानादिव्याचिनः कायोत्सर्गः, अत
एवाह-द्रव्यव्युत्सर्गं खलु पसन्नचंद्रो राजर्षिर्भवत्युदाहरणं, भावव्युत्सर्गस्त्वज्ञानादिरित्यागः, अथवा धर्मशुद्ध्याचिनः
कायोत्सर्गः, तथा चाह-प्रत्यागतसंवेगो भावव्युत्सर्गोऽपि स एव-प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिरुदाहरणमिति गाथाक्षरार्थः, भावार्थः
कथानकादवसेयः, तत्रेदम्-पोयणपुरे नगरे पसन्नचंदो राया, तत्थ भयं महावीरो समोसहो, ततो राया धम्मं सोऊण
संजायसंवेगो पपइतो, गीयत्थो जाओ, अन्नया जिणकणं पडिवज्जिडकामो सत्तभावणाए अप्पाणं भावेति, तेणं कालेणं
तेणं समएणं रायगिहे मसाणपडिमं पडिवन्नो, भयंयपि महावीरो तत्थेय रायगिहे समोसहो, लोणो पवंदओ नीति, दुवे य
वाणियगा पोयणपुरातो तत्थेय आगवा, तत्थेणो पसन्नचंदं पसिऊण भणइ-एस अम्हाण सामी रायसिंरि परिच्चइऊण
तवसिंरि पडिवन्नो, अहो एवस्स घण्णया, विइओ भणइ-कत्तो एयस्स धन्नया ? जो य असंजायवलं पुसं रजे उवेऊण

पघइतो, सो तवस्सी पंचतनिवेहिं मंतीहि य परिहविज्जाइ, नगरं च उत्तमखयं पवन्नं, अंतैरंरपि कमपि अवंतथं गयं न जाणि-
 अइ, ता एवमणेण ब्रह्म लोगो दुक्खे ठवितोत्ति अददुधो एस, तं सोऊण तस्स कोवो जातो, चित्तिं चउणेण-को मम
 पुत्तस्स अवकरेइ?, नूणममुगो, ता किं तेण?, एयावत्थगतोवि विणिवाएमि, माणससंगामेण रोइज्जाणं पवन्नो, हत्थिणा
 हत्थिं वावाएइ, आसेण आसं, इच्चाइ विभासा, एत्थंतरे सेणिओ भयवं वंदतो जाइ, तेण दिट्ठो, वंदितो, णेण ईसिंपि नो
 निज्जाइतो, सेणिएण चित्तिं-सुक्कज्जाणोवगतो एस भयवं, एरिसंमि ज्ञाणे कालगयस्स का गई हवइत्ति भयवं पुच्छिउस्सं,
 ततो गतो, वंदिऊण पुच्छित्तो णेण भयवं, जंमि ठाणे ठित्तो वंदितो मए पसन्नचंदो तंमि मयस्स कहिं उववातो भवति?,
 भयवया भणियं-अहेसत्तमाए पुढवीए, ततो सेणिएणं चित्तिं-हा किमेयं?, पुणो पुच्छिउस्सं, एत्थंतरंमि पसन्नचंदस्स माणसे
 संगामे पहाणनायगेण सहावडियस्स असिसत्तिचक्कऋप्पणिपमुहाणि पहरणाणि खयं गयाणि, ततोऽणेण सिरत्ताणेणं वावा-
 एमित्ति परामुसियमुत्तमंगं जाव लोअं कडं पासइ, ततो संवेगमावन्नो महया विसुज्जमाणपरिणामेणं अत्ताणं निंदिउं पवत्तो,
 समाहियं पुणरवि अणेण सुक्कज्जाणं, एत्थंतरंमि पुणरवि पुच्छित्तो सेणिएणं भयवं-जारिसे ज्ञाणे संपइ पसन्नचंदो वट्टइ
 तारिसे मयस्स कहिं उववातो?, भगवया भणियं-अणुत्तरेसु, ततो सेणिएण भणियं-पुवं किमन्नहा परुवियं? उयाहु मया
 अन्नहा अवगच्छियं?, भयवया भणियं-न अन्नहा परुवियं, सेणिएण भणियं-कहमेयंति?, भयवया सवो बुत्ततो कहितो,
 एत्थंतरे पसन्नचंदसमीवे दिवो देवदुंडुभिसणाहो महंतो कलयलो उद्धाइतो, ततो सेणिएण भणियं-भयवं! किमेयंति?,
 भयवया भणितं-तरसेव विसुज्जमाणपरिणामस्स केवलनाणं समुप्पणं, ततो रो देवा महिमं करेति, एस एव दब्बविउस्सग-

भाष्यविवस्सगोसु उदाहरणं ॥ साम्प्रतं समाप्तौ यथाभूतोऽस्य सामायिकस्य कर्ता भवति तथाभूतं सङ्क्षेपतोऽभिधिसुराह—
सावज्जोगविरओ तिविहं तिविहेण वोसरिअ पावो । सामाइअमाईए एसोऽणुगमो परिसमत्तो ॥ १०६४ ॥
सावद्ययोगविरतः, कथमित्याह—त्रिविधं त्रिविधेन व्युत्सूच्य-परित्यज्य पापं, पाठांतरं सावद्ययोगविरतः सन् त्रिविधं
त्रिविधेन व्युत्सूचति—परित्यजति पापमेप्यत् सामायिकादौ—सामायिकारम्भसमये । एषोऽनुगमः परिसमाप्तः, अथवा
सामायिकादौ सूत्रे, आदिशब्दात् सर्वसावद्यं योगं प्रत्याख्यामीत्याद्यवयवपरिग्रहः, उक्तोऽनुगमः, साम्प्रतं नयास्ते च
नैगमसद्ब्रह्मव्यवहारः सुसूत्रशब्दसमभिलेख्यभूतभेदभिन्नाः खल्वोद्यतः सप्त भवन्ति, स्वरूपं चैतेषामधो न्यक्षेण प्रदर्शित-
मिति नेह प्रतन्यते, केवलमत्र स्थानाशून्यार्थमेते ज्ञानक्रियाद्वयान्तर्भावेन समासतः प्रोच्यन्ते, तथा चाह—

विज्जाचरणनः सुं सेससमोआरणं तु कायधं । सामाइअनिसुत्ती सुभासिअत्था परिसमत्ता ॥ १०६५ ॥

विद्याचरणनयोः, ज्ञानक्रियानययोरित्यर्थः, 'सेससमोआरणं तु कायध'मिति शेषनयसमवतारः कर्तव्यः, तुशब्दो
विशेषणार्थः, स चैतद्विशिनष्टि—तौ च ज्ञाननयक्रियानयौ वक्तव्यौ, एवं सामान्त्रिकनिर्युक्तिः सुभाषितार्था परिसमाप्ता ॥

सम्प्रति स्वद्वार एव शेषनयान्तर्भावेनाविष्कृतनामानावनन्तरोपन्यस्तगाथागततुशब्देन चावश्यवक्तव्यतयाऽभिहितौ ज्ञान-
चरणनयाबुच्येते, तत्र ज्ञाननयदर्शनमिदं—ज्ञानमेवैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं प्रधानं, युक्तियुक्त्वात्, तथा चाह—

नायम्मि गिण्हियेवे अगिण्हिअवम्मि चेष अत्थम्मि । जइअवमेव इय जो उवएसो सो णओ नाम ॥ १०६६ ॥
'नायमि' ज्ञाते सम्यक्परिच्छिन्ने 'ग्रहीतव्ये' उपादेये, 'अगिण्हियंमि'सि अग्रहीतव्ये—अनुपादेये, हेये इति भावः,

चशब्दः खलूमयोर्ग्रहीतव्याग्रहीतव्ययोर्ज्ञातत्वानुकर्षणार्थः उक्षेपणीयवस्तुसमुच्चयार्थो वा; एवकारस्त्ववधारणार्थः, तस्य
 चैवं व्यवहितं प्रयोगो द्रष्टव्यः—ज्ञात एव ग्रहीतव्ये, तथा अग्रहीतव्ये उपेक्षणीये च ज्ञात एव, नाज्ञातेऽर्थे ऐहिकामु-
 ष्मिके, तत्र ऐहिको ग्रहीतव्यः स्रक्कन्दनादिः अग्रहीतव्यो विषयाखण्डकादिः उपेक्षणीयस्तृणादिः, आमुष्मिको ग्रहीतव्यः
 सम्यग्दर्शनादिः अग्रहीतव्यो मिथ्यात्वादिः उपेक्षणीयो विवक्षया अभ्युदयादिः, तस्मिन्नर्थे यतितव्यमेव, अनुस्वारलोपात्
 यतितव्यं, एवमनेन क्रमेण ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना सत्त्वेन प्रवृत्त्यादिलक्षणो यत्नः कार्य इत्यर्थः, इत्थं चैतदङ्गी-
 कर्तव्यं, सम्यक् अज्ञाते प्रवर्तमानस्य फलविसंवाद्दर्शनात्, तथा चोक्तमन्यैरपि—“विज्ञप्तिः फलदा पुंसां, न क्रिया फलदा
 मता । मिथ्याज्ञानात् प्रवृत्तस्य, फलासंवाद्दर्शनात् ॥ १ ॥” तथा आमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिनाऽपि ज्ञान एव यतितव्यं,
 तथा चागमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः, यत उक्तम्—“पढमं नाणं तथो दया, एवं चिट्टइ सबसंजए । अज्ञानी किं काहिति ?
 किंवा नाही छेयपावगं ? ॥ १ ॥” इत्थैतदेवमङ्गीकर्तव्यं, यस्मात् तीर्थकरणार्थरगीतार्थानां केवलानां विहारक्रियापि
 निषिद्धा, तथा चागमः—“गीयथो य विहारो वीओ गीयथमीसितो भणितो । एत्तो तइयविहारो नाणुन्नातो जिणवरेहि
 ॥ १ ॥” न खल्वन्येनान्यः समाकृत्यमाणः सम्यक्पन्थानं प्रतिपद्यते इत्यभिप्रायः, एवं तावत् क्षायोपशमिकं ज्ञानमधि-
 कृत्योक्तं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव वेदितव्यं, यस्माद्दर्हतोऽपि भवाम्भोधितदृश्यस्य दीक्षाप्रतिपन्नस्य
 उत्कृष्टतपश्चरणवतोऽपि न तावदपवर्गप्राप्तिरूपजायते यावज्जीवाजीवाद्यखिलवस्तुपरिच्छेदरूपं केवलज्ञानं नोत्पन्नमिति,
 तस्माद् ज्ञानमेव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितं, ‘इइ जो उवदेसो सो नओ नामं’ति पृचमुक्कन्यायेन

य उपदेशो ज्ञानप्राधान्यख्यापनपरः स नयो नाम, ज्ञाननय इत्यर्थः, अयं च चतुर्विधे सम्यक्त्वादिसामायिके सम्यक्त्व-
सामायिकं श्रुतसामायिकं चेच्छति, अस्य ज्ञानात्मकत्वात्, देशविरतिसामायिकं सर्वविरतिसामायिकं तु नेच्छति, तयोस्तत्का-
र्यत्वात्, गुणभूते वेच्छति, उक्तो ज्ञाननयः, सम्प्रति क्रियानयावसरः, तद्दर्शनं चेदं-क्रियैव ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्ति-
कारणं प्रधानं, युक्तियुक्तत्वात्, तथा चायमप्युक्तक्षणमेव स्वपक्षसिद्धये गाथामाह-‘नायंमि णिणिहयवे’ इत्यादि, अस्य
क्रियानयदर्शनानुसारेण व्याख्या-ज्ञाते ग्रहीतव्याग्रहीतव्ये चैव अर्थे ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना यतितव्यमेव, न
यस्मात् प्रवृत्त्यादिलक्षणप्रयत्नव्यतिरेकेण ज्ञानवतोऽप्यभिलषितार्थावाप्तिरुपलभ्यते, तथा चोक्तमन्यैरपि-‘क्रियैव फलदा
पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीमध्यभोगज्ञो, न ज्ञानात् सुखितो भवेत् ॥ १ ॥’ तथाऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थि-
नापि क्रियैव कर्तव्या, तथा च भगवद्ब्रह्मचरनप्येवमेव व्यवस्थितं, यत उक्तम्-‘चेइयकुलगणसंघे आधरियाणं च पवयण
सुर च । संघेसुचि तेण कयं तयसंजममुज्जमंतेण ॥ १ ॥’ इत्थैतदेवमङ्गीकरणीयं, यस्मात्तीर्थकरणधरैः क्रियाविकलानां
ज्ञानमपि विफलमेवोक्तं, तथा चागमः-सुबहुंपि सुयमहीयं किं काहिइ चरणविपहीणस्स ? । अंधस्स जह पलित्ता दीय-
सयसहस्सकोडीवि ॥ १ ॥’ इतिक्रियाविकलत्वात् तस्येत्यभिप्रायः, एवं तावत् क्षायोपशमिकं चारित्रमङ्गीकृत्योक्तं, चारित्रं
क्रियेत्यनर्थान्तरं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव विज्ञेयं, यस्मादहंतोऽपि भगवतः समुत्पन्नकेवलज्ञान-
स्यापि न तावत् मुक्तयथासिः सम्भवति यावदखिलकर्मन्धनानलभृता पञ्चदशस्वामिद्विरणकालमात्रावस्थाधिनी सर्वसं-
वररूपा चारित्रिक्रिया नायाप्यते, ततः क्रियैव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितं, ‘इइ जो उवदेसो सो

नयो नामं'ति एवमुक्तेन न्यायेन य उपदेशः क्रियायाः प्राधान्यख्यापनपरः स नयो नाम, क्रियानय इत्यर्थः, अयं चतुर्विधे सामायिके देशविरतिसर्वविरतिरूपं सामायिकद्वयमेवेच्छति, क्रियाप्रधानत्वादस्य, सम्यपत्यसामायिकश्रुतसामायिके तु तदर्थमुपादीयमानत्वेनाप्रधानत्वान्नेच्छति, गुणभूते वा इच्छतीति, उक्तः क्रियानयः, इत्थं ज्ञाननयक्रियानयस्वरूपं श्रुत्वाऽविदिततदभिप्रायो विधेयः संशयापन्नः सद्भाह-किमत्र तत्त्वं?, पक्षद्वयेऽपि युक्तिसम्भवात्, आचार्यः पुनराह—

सर्वेऽपि नयाणं बहुविह्वत्तव्यं निसामित्ता । तं सधनयविशुद्धं जं चरणगुणद्विओ साहू ॥ १०६७ ॥

अथवा ज्ञानक्रियानयमतं प्रत्येकमभिधायाधुना स्थितपक्षमुपदर्शयति—'सर्वेऽपि नयाण'मित्यादि, सर्वेषामपि—मूल-नयानां, अपिशब्दात् तन्नेदानां द्रव्यास्तिकादीनां बहुविधवक्तव्यतां—सामान्यमेव विशेषा एव उभयमेव परस्परमनपेक्ष-मित्यादिरूपं, अथवा नामादिनयानां मध्ये को नयः कं साधुमिच्छतीत्यादिरूपां निशम्य-श्रुत्या तत् सर्वनयविशुद्धं—सर्व-नयसम्मतं वचनं यच्चरणगुणस्थितः साधुः, यस्मात्सर्वे नयास्तत्त्वतो भावनिक्षेपमिच्छंतीति ॥

इति श्रीमलयगिरिविरचितायामाचदयकटीकायां सामायिकाध्ययनं समाप्तम् ॥

सामायिकस्य विवृतिं कृत्वा यदवाप्तमिह मया कुशलम् । तेन खलु सर्वलोको लभतां सामायिकं परमम् ॥ १ ॥

यस्माज्जागद भगवान् सामायिकमेव निरुपमोपायम् । शारीरमानसानेकदुःखनाशस्य मोक्षस्य ॥ २ ॥ ग्रन्थाग्रं २२०००

इति श्रीमलयगिरिविरचितायामाचदयकवृहद्भूतौ सामायिकाध्ययनं समाप्तम् ।

इत्याचार्यश्रीमलयगिरिविचितायामावश्यकवृहत्तौ
सामायिकाध्ययनविवरणं ॥

अथ चतुर्विंशतिस्तवाख्यं द्वितीयमध्ययनं ॥

तदेवमुक्तं सामायिकाध्ययनम्, अधुना चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनं प्रारभ्यते—
तत्राध्ययनोद्देशसूत्रारम्भेषु सर्वेष्वेव कारणाभिसम्बन्धौ वक्तव्यावित्येष वृद्धप्रवादः, ततः प्रथमतः कारणमुच्यते,
तत्रेदं—जाल्यादिगुणसम्पत्समन्वितेभ्यो विनेयेभ्यो गुरुणा सूत्रतोऽर्थतश्चावश्यकश्रुतरकन्धः प्रदातव्यः, स चाध्ययनस-
मुदायरूपः, तथा चोक्तम्—‘एतो एकैकं पुण अञ्जयणं कित्तइस्सामि’त्ति, प्रथमं चाध्ययनं सामायिकं, तच्चोपदेशितम्, इदानीं
द्वितीयं चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनमारभ्यते, द्वितीयता चास्य द्वितीयावयवत्वात्, द्वितीयावयवत्वस्य सिद्धमाचार्योपद-
श्रिताधिकारगाथाप्रामाण्यात्, सा चेयम्—‘सावज्जजोगविरइं उक्कित्तण गुणवतो य पडिवत्ती । खलियस्स निंदणा यणत्ति-
निच्छ गुणधारणा चेव ॥ १ ॥’ इयमत्र भावना—यथा क्लिष्ट युगपदशक्योपलम्भस्य पुरुषस्य दिदृक्षोः क्रमेणांगान्युपद-
श्यन्ते, एवमत्राप्यावश्यकश्रुतरकन्धस्य क्रमेण सामायिकादीन्यङ्गान्युपदर्शयन्ते इति, इदमेव कारणमुद्देशसूत्रेष्वपि योज-
नीयं, एतदेव च सर्वोध्ययनेषु, न पुनर्भेदेन वक्ष्यामः, सम्प्रति सम्बन्ध उच्यते—इहानन्तराध्ययने सावद्ययोगविरतिलक्षणं
सामायिकमुपदिष्टं, इह तु तदुपदेष्टृणामर्हतामुत्कीर्त्तनं प्रतिपाद्यते, अथवा सामायिकाध्ययने तदासेवनात् कर्मक्षय उक्तः,
यत् उक्तं निरुक्तिद्वारे—‘सुम्मदिद्धी अमोहो सोही सम्भाव दंसणं वोही । अविबज्जओ सुदिद्धित्ति एणमाइं निरुत्ताइं ॥१॥’

शोषिः कर्मक्षय इत्यनयोत्तरं, इहापि चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने भगवदर्हद्गुणोत्कीर्तनरूपाया भक्तैस्तत्त्वतोऽसावेव कर्म-
क्षयः प्रतिपाद्यते, तथा च दृश्यते—“भक्तीर्षे जिणवराणं खिज्जंती पुषसंचिया कम्म” इत्यादि, एवमनेन सम्बन्धेनायाव-
स्यास्य चतुर्विंशतिसंवाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि प्रपञ्चतो वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे चतुर्विंशतिस्तवाध्य-
यनमिति नाम, ततश्चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनशब्दाः प्ररूपणीयाः, तथाचाह—

चउवीसगरपस्स उ निक्खेवो होइ चउवीसगरस्स छक्को थयस्स उ चउक्कओ होइ ॥ १०६८ ॥
चतुर्विंशतिस्तवस्य निक्षेपो नामनिष्पन्नो होइ नामनिष्पन्नो । चउवीसगरस्स छक्को थयस्स उ चउक्कओ होइ ॥ १०६८ ॥
क्यभेदोपदर्शनार्थः, वाक्यमेदश्च अध्ययनान्तरवक्तव्यताया उपक्षेपादिति, तत्र चतुर्विंशतिशब्दस्य निक्षेपः षड्विधः, स्तव-
शब्दस्य चतुर्विधः, तुदाब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्पत्यादध्ययनस्य च, एष गाथारूमासार्थः । अवयवार्थं तु भाव्यकार एव
वाच्यति, तत्राद्यमयवमधिकृत्य निक्षेपोपदर्शनार्थमाह—

नामंठयणादविण खित्ते काले तहेय भावे य । चउवीसगरस्स एसो निक्खेवो छविहो होइ ॥ १०६९ ॥ (भा.)
‘नामं’ति नामचतुर्विंशतिः स्थापनाचतुर्विंशतिर्द्रव्यचतुर्विंशतिः क्षेत्रचतुर्विंशतिस्तथैव भावचतुर्विं-
शतिः, चतुर्विंशतिशब्दस्य एषोऽन्तरोदितो निक्षेपः षड्विधो भवति । तत्र नामचतुर्विंशतिः जीवस्य अजीवस्य वा यस्य
चतुर्विंशतिरिति नाम क्रियते, चतुर्विंशत्यक्षरायली वा, स्थापनाचतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतेः केषांचित्स्थापना, द्रव्यचतुर्विंश-
तिश्चतुर्विंशतिर्द्रव्याणि, सचित्ताचित्तमिश्रभेदभिन्नानि, तत्र सचित्तानि द्विपदचतुष्पदापदभेदभिन्नानि, अचित्तानि

कार्यपणादीनि, मिश्राणि द्विपदादीन्येव कटकाद्यलङ्कृतानि, क्षेत्रचतुर्विंशतिविंशतिः क्षेत्राणि भरतादीनि, क्षेत्र-
 प्रदेशा वा चतुर्विंशतिः क्षेत्रचतुर्विंशतिः, चतुर्विंशतिप्रदेशावगाढं वा द्रव्यं क्षेत्रचतुर्विंशतिः, कालश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिः
 समयादयः, एतत्कालस्थिति वा द्रव्यं कालचतुर्विंशतिः, भावचतुर्विंशतिः चतुर्विंशतिर्भावसंयोगाः, चतुर्विंशतिगुणकृष्णा-
 दिद्रव्यं वा भावचतुर्विंशतिः, इह सच्चित्तद्विपदमनुब्यचतुर्विंशत्याऽधिकार इति गार्थार्थः ॥ उक्ता चतुर्विंशतिः, अधुना
 स्तवनिक्षेपप्रतिपादनार्थमाह—

नामंठवणादविए भावे य थयस्स होइ निक्खेवो । दवत्थओ पुप्फाई संतगुणकित्तणा भावे ॥ १९३ ॥ (भा.)

‘नामं’ति नामस्तवः स्थापनास्तवः द्रव्यविषयो द्रव्यस्तवः ‘भावे चे’ति भावविषयो भावस्तवः, इत्थं स्तवस्य निक्षेपो-
 न्यासो भवति चतुष्प्रकार इति शेषः, तत्र धुण्णत्वात्त्रामस्थापने अनाहृत्य द्रव्यस्तवभावस्तवस्वरूपमाह—द्रव्यस्तवः
 पुष्पादिः, आदिशब्दात् गन्धधूपादिपरिग्रहः, कारणे कार्योपचाराच्चैवमाह, अन्यथा द्रव्यस्तवः पुष्पादिभिः समभ्यर्चन-
 मिति द्रष्टव्यं, तथा सदगुणोत्कीर्त्तना भाव इति, सन्तश्च ते गुणाश्च सदगुणाः, अनेनासत्सु गुणेषूत्कीर्त्तनानिपेधमाह,
 कारणे सृषावादोपप्रसङ्गात्, सदगुणानामुत्कीर्त्तना उत्-प्रावत्येन परया भक्त्या कीर्त्तना-संशब्दना यथा-‘प्रकाशितं
 यथैकेन, त्वया सम्यक् जगन्नयम् । समग्रैरपि नो नाथ !, परतीर्यार्थिधिपस्तथा ॥ १ ॥ विद्योतयति वा लोकं, यथैकोऽपि
 निशांकरः । समुद्गतः समग्रोऽपि, किं तथा तारकागणः ? ॥ २ ॥’ इत्यादिलक्षणो भावे इति द्वारपरामर्शो, भावस्तव
 इत्यर्थः ॥ इह चालितप्रतिष्ठितोऽर्थः सम्यग्ज्ञानाय प्रभवतीति चालनां कदाचिद् विनेयः करोति, कदाचित्स्वयमेव गुरु-

रपि, तथा चोक्तम्—“कथं पुच्छे सीसो कथं वपुष्ठा कहति आयरिया ॥” इत्यादि; तत्र वित्तपरित्यागादिना द्रव्य-
स्त्व एव ज्यायानित्यल्पबुद्धीनामाशङ्कासम्भवः, तद्बुद्ध्यासाध्यं तदनुवादपुरस्सरमाह—
दद्यत्थर्षो भावत्थर्षो दद्यथर्षो बहुगुणत्ति बुद्धि सिआ ।

अनिउणमइवयणमिणं छज्जीवहिअं जिणा वित्ति ॥ १९४ ॥ (भा.)

छजीवकायसंजम दद्यथर्षो सो विरुद्धई कसिणो । तो कसिणसंजमविज्ज पुण्फाईअं न इच्छंति ॥ १९५ ॥ (भा.)
द्रव्यस्तवो भावस्तव इत्यनयोर्मध्ये द्रव्यस्तवो बहुगुणः—प्रभूतगुण इत्येवं बुद्धिः स्याद्, एवं चेन्मन्यसे इति भावः,
तथाहि—फिलास्मिन् क्रियमाणे वित्तपरित्यागाच्छुभ एवाध्ययसायः तीर्थस्य चोन्नतिकरणं, दृष्ट्वा च तं क्रियमाणमन्येऽपि
प्रतियुज्यन्ते इति स्वपरानुग्रहः, सर्वमिदं सप्रतिपक्षं चेतसि निधाय द्रव्यस्तवो बहुगुण इत्यस्यासारतारव्यापनायाह—अ-
निपुणमत्तिचचनमिदमिति, अनिपुणमतेर्वचनमिदं यत् द्रव्यस्तवो बहुगुण इति, किमित्यत आह—‘पइजीवहितं’
पण्णां—शुचिबीकायिकादीनां जीवानां हितं जिनाः—तीर्थकृतो भुवते ॥ किं पइजीवहितमित्यत आह—पण्णां जीवनि-
कायानां—शुचिव्यादिलक्षणानां संयमः—सङ्घट्टनापरित्यागः पइजीवकायसंयमः असौ हितं, यदि नासौ ततः किमि-
त्यत आह—‘द्रव्यस्तवे’ पुष्पादिसमभ्यर्चनलक्षणे ‘सः’ पइजीवकायसंयमः ‘कृत्स्लः’ सम्पूर्णो ‘विरुध्यते’ न सम्यक्
सम्पद्यते, पुष्पादिसंशुद्धनसङ्घट्टनादिना कृत्स्लसंयमव्याघातभावात्, यतश्चैवं ‘तो’त्ति तस्मात् कृत्स्लसंयमं प्रधानं
विद्वांसः, ते तत्रतः साधय द्रच्यन्ते, कृत्स्लसंयमग्रहणमकृत्स्लसंयमविदुषां. श्रावकाणां व्यपोहार्यं, पुष्पादिकं- द्रव्यस्तवं

नेच्छन्ति-न बहु मन्यन्ते, यचोके-‘द्रव्यस्तवे क्रियमाणे वित्तपरित्यागात् शुभ एवाध्यवसाय’ इत्यादि; तदपि यत्किञ्चित्, व्यभिचारात्, कस्यचिदल्पसत्त्वस्य अविवेकिनो वा शुभाध्यवसायानुपपत्तेः, दृश्यते यशःकीर्त्याद्यर्थमपि सत्त्वानां द्रव्यस्तवे प्रवृत्तिः, शुभाध्यवसायभावे तु स एव भावस्तवः, इतरस्तु तत्कारणत्वेनाप्रधानमिति, तथा भावस्तव एव सति तत्त्वतस्तीर्थस्योन्नतिकरणं, भावस्तवतः सम्यगमरादिभिरपि पूज्यत्वात्, तमेव च दृष्ट्वा क्रियमाणमन्ये सुतरां प्रतिबुद्ध्यन्ते इति स्वपरानुग्रहोऽपीहैवेति गाथाद्वयभावार्थः ॥ आह-यद्येवं किमयं द्रव्यस्तव एकान्ततो हेय एव वर्त्तते?, आहोभ्यिदुपादेयोऽपीति?, उच्यते, साधूनां हेय एव, श्रावकाणामुपादेयोऽपि, तथा चाह—

अकसिणपवत्तगाणं विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो । संसारपयणुकरणो दधथओ कूवदिट्ठतो ॥ १९६ ॥ (भा.)

अकृत्स्नं, संयममिति सामर्थ्यात् गम्यते, प्रवर्त्तयन्तीत्यकृत्स्नप्रवर्त्तकास्तेषां, विरताविरतानां श्रावकाणामेव-द्रव्यस्तवः खलु युक्त एव, खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, किंकृदयमित्याह-संसारप्रतनुकरणः, संसारक्षयकारक इति भावः, आह-यः प्रकृत्यैवासुन्दरः स कथं श्रावकाणामपि युक्तः?, उच्यते, अत्र कूपदृष्टान्तः, जहा नवनगराइसंनिवेशे केई पभूतजलाभावतो तण्हादिपरिगया तदपनोदारथं कूपं खणति, तेसिं च जइवि तण्हाइया वहुंति मडियाकदमादीहि य मलिणिजंति तहावि तदुब्भवेणं चैव पाणीएणं तेसिं ते तिण्हाइया सो य मलो पुबगो य फिट्ठइ, सेसकालं च ते तदज्ञे य लोगा सुह-भागिणो य भवन्ति, एवं दधथए जइवि असंजमो तहावि ततो चैव सा परिणामबुही भवति जा असंजमोवज्जियं अञ्चं च निरयसेसं खवेंति, तम्हा विरताविरतेहिं एस दधथओ कायबो, सुभाणुवंधी पभूयतरनिञ्जराफलो यत्ति, उक्तः स्तवः ।

अत्रान्तरेऽथयनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चानुयोगद्वारचिन्तायां न्यक्षेण निरूपित एवेति नेह प्रतन्यते । समग्रति सूत्रा-
ल्यपकनिष्पन्ननिक्षेपावसरः, स च सूत्रे भवति, सूत्रं चानुगमे, स चानुगमो द्विधा-सूत्रानुगमो नियुक्त्यनुगमश्च, तत्र नियु-
क्त्यनुगमस्त्रियिधः, तद्यथा-निक्षेपनियुक्त्यनुगम उपोद्घातनियुक्त्यनुगमः सूत्रस्पर्शकनियुक्त्यनुगमश्च, तत्र निक्षेपनियुक्त्यनु-
गमोऽनुगतो यक्ष्यते च, उपोद्घातनियुक्त्यनुगमस्त्वाभ्यां द्वारगाथाभ्यां समवगन्तव्यः, तद्यथा-‘उद्देशे निद्देशे य निगमे’
इत्यादि, ‘किं कइविदं कस्स कइ’मित्यादि, सूत्रस्पर्शकनिक्षेपनियुक्त्यनुगमस्तु सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगमे, स
चावसरप्राप्त एव, युगपच्च सूत्रादयो व्रजन्ति, तथा चोक्तम्-“सुतं सुत्ताणुगमो सुत्तालावयकतो अ निक्खेवो । सुत्तप्फा-
सियनिज्जुत्ति नया य समगं तु यच्चंति (विद्दे. २८०९) विषयविभागः पुनरयममीयां वेदितव्यो-“होइ कयत्थो वोत्तुं सपय-
च्छेयं सुयं सुयाणुगमो । सुत्तालावयनासो नामाइन्नासविणियोगं ॥ १ ॥ सुत्तप्फासियनिज्जुत्तिनियोगो सेसओ पयत्थादी ।
पायं सो छिय नेगमनयाइमयगोयरो भणितो ॥ २ ॥” (विद्दे. १००९-१०) अत्राक्षेपपरिहारा न्यक्षेण सामायिकाध्य-
यने एव निरूपिता इति नेह वितन्यन्ते, तत्र सूत्रानुगमेऽस्खलितदिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयम्, तच्चेदम्-

लोगस्त उज्जोयगरे, घम्मतित्थयरे जिणे । अरिहंते किच्चाइस्सं, चउयीसंपि केवली ॥ १ ॥ (सूत्रं)

अस्य व्याख्या, तदुद्देशं चेदं-“संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्ययस्थानं, व्याख्या सूत्रस्य
पद्धिधा ॥ १ ॥” तत्रास्खलितपदोच्चारणं संहिता, सा च प्रतीता, अधुना पदानि-लोकस्य उद्योतकरान् घर्मतीर्यकरान्
विनान् अर्हतः कीर्तयिष्यामि चतुर्विंशतिमपि केवलिन इति । अधुना पदार्थः-लोक्यते-प्रमाणेन दृश्यते इति लोकः;

अयं चेह तावत् पञ्चास्तिकायात्मको गृह्यते, तस्य लोकस्य उद्योतकरणशीला उद्योतकरास्तान्, केवलालोकेन तत्पूर्वक-
वचनदीपेन वा सर्वलोकप्रकाशकरणशीलानित्यर्थः, तथा दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः, उक्तं च—“दुर्गतिप्रसृ-
तान् जन्तून्, यस्माद् धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्मं इति स्मृतः ॥१॥” तीर्यते संसारसागरोऽनेनेति
तीर्थं, धर्म एव धर्मप्रधानं वा तीर्थं धर्मतीर्थं तत्करणशीला धर्मतीर्थकरास्तान्, तथा रागद्वेषकपायेन्द्रियपरीपहोप-
सर्गाद्यप्रकारकर्मजैतृवाजिनास्तान्, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हतीत्यर्हन्तस्तान् अर्हतः, कीर्त्तयिष्यामि-
स्वनामभिः स्तोष्ये, चतुर्विंशतिः सङ्ख्या, अपिशब्दो भावतस्तदन्यसमुच्चयार्थः, केवलं ज्ञानमेपां विद्यत इति केवलिनः
तान् केवलिनः, इति पदार्थः, पदविग्रहोऽपि यानि समासभाञ्जि पदानि तेषु दर्शित एव । सम्प्रति चालनावसरः—तत्र सा
तावत् तिष्ठतु, सूत्रस्पर्शनिर्युक्तिरेवोच्यते, स्वस्थानत्वात्, उक्तं च—“अक्वलियसंहियाई वक्खाणचउक्कए दरिसियंमि ।
सुत्तप्फासियनिजुत्तित्वित्थरत्थो इमो होइ ॥ १ ॥” चालनामपि चात्रैव वक्ष्यामः, तत्र ‘लोकस्योद्योतकरा’निति यदुक्तं
तत्र लोकनिरूपणायाह—

नामंठवणादविए खित्ते काले भवे य भावे य । पज्जवलोगे य तद्वा अट्टविहो लोगनिक्खेवो ॥ १०६९ ॥

नामलोकः स्थापनालोकः क्षेत्रलोकः काललोकः भवलोकः पर्यायलोकश्च, एवमष्टविधो लोकनिक्षेप
इति गाथासमासार्थः, व्यासार्थन्तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्र नामस्थापने क्षुण्णत्वादनाहत्य द्रव्यलोकमभिधित्सुराह—
जीवमजीवे रुवमरूवी सपएसमप्पएसे य । जाणाहि दव्वलोगं निच्चमनिच्चं च जं दधं ॥ १९७ ॥ (भा.)

जीवाजीवावित्यत्रानुस्वारं प्राकृतंत्यादलाक्षणिकं; तत्र सुखदुःखज्ञानोपयोगलक्षणो जीवः, विपरीतस्त्वजीवः, एतौ च द्वौ भेदो प्रत्येकं रूप्यरूपिभेदौ, तथा चाह-रूप्यरूपिण इति, तत्रानादिकर्मसन्तानपरिगता रूपिणः, अरूपिणस्तु कर्मरहिताः सिद्धाः, अजीयास्तेऽरूपिणो धर्माधर्माकाशास्तिकायाः, रूपिणः परमाणवादयः, एतौ च जीवाजीवावोद्यतः समप्रदेशाप्रदेशावगन्तव्यौ, तथा चाह-समप्रदेशाप्रदेशाविति, तत्र परमाणुव्यतिरेकेण सर्वेऽप्यस्तिकायाः समप्रदेशाः, परमाणु-यस्त्वप्रदेशाः, अथवा पुद्गलास्तिकायो द्रव्याद्यपेक्षया चिन्तनीयः, तद्यथा-द्रव्यतः परमाणुरप्रदेशः व्युत्पादयः समप्रदेशाः, क्षेत्रत एकप्रदेशावगढोऽप्रदेशः व्यादिप्रदेशावगढाः समप्रदेशाः, कालत एकसमयस्थितिकोऽप्रदेशो व्यादिसमयस्थितिकाः समप्रदेशाः, भायंत एकगुणकृष्णादिप्रदेशाः द्विगुणकृष्णादिकाः समप्रदेशाः, इदमेव जीवाजीवत्रांतं जानीहि द्रव्यलोकं, द्रव्यमेव लोको द्रव्यलोकसं, अस्मैव शेषधर्मोपदर्शनायाह-नित्यानित्यं यद्द्रव्यं, चशब्दादभिलाष्यानभिलाष्यादिसमुच्चयः ॥ साम्प्रतं जीवाजीवयोर्नित्यतानित्यतामेवोपदर्शयति—

गइ १ सिद्धा २ भविआया ३ अभविअ ४ पुग्गल १ अणागयद्धा २ य ।

तीअद्ध ३ तिन्नि काया ४ जीवाजीवट्ठिई चउद्धा ॥ १९८ ॥ (भा.)

अस्या सामायिकाध्ययन इव व्याख्या कर्तव्या ॥ अधुना क्षेत्रलोकः प्रतिपाद्यते—

आगासस्स पणसा उब्बे य अहे अ तिरिअलोणअ । जाणाहि खित्तलोनं अणंत जिणदेसियं सम्मं ॥१९९॥ (भा.)
प्रकृष्टाः देशाः प्रदेशाः आकाशस्य प्रदेशान् ऊर्ध्वं चेति ऊर्ध्वलोकं अधश्चेति अधोलोकं तिर्यंगलोकं च जा-

नीहि क्षेत्रलोकं क्षेत्रलोकः तं, ऊर्ध्वादिभिर्भागस्तु प्रतीतः, अनन्त-अंतरहितमलोकं काशस्यापरिमित-
त्वात्, अत्र सूत्रेऽनुस्वारलोपः प्राकृतत्वाद्यसेयः, जिनदेशितं सर्वज्ञकथितं सम्यक् शोभनेन विधिना ॥ साम्प्रतं काल-
लोकप्रतिपादनार्थमाह—

समयावलिअमुहुत्ता दिवसमहोरत्त पक्व मासा य ।

संवच्छर जुग पलिआ सागर ओसप्पि परियद्दा ॥ २०० ॥ (भा.)

परमनिकृष्टः कालः समयः, असंख्येयसमयात्मिका आचलिका, द्विघटिको मुहूर्तः, द्वादशादिमुहूर्त्तौ दिवसः, त्रिंशन्मुह-
र्त्तौऽहोरात्रः, पञ्चदश अहोरात्राणि पक्षः, द्वौ पक्षौ मासः, द्वादश मासा संवत्सरः, पञ्चसंवत्सरं युगं, पल्योपमं उद्धारादि-
भेदात् त्रिकिंपं, पल्योपमानां दशकोटीकोट्यः सागरोपमं, दशसागरोपमकोटीपरिमाणा उत्सर्पिणी, एवमवसर्पिण्यपि
द्रष्टव्या, परार्थतः पुद्गलपरार्थतः, स चानन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाणः, ते अनन्ता अतीतः कालः, अनन्ता एवानागतः
कालः ॥ उक्तः काललोकः, काल एव लोकः काललोकः ॥ अधुना भवलोकमभिधित्सुराह—

नेरइयदेयमणुआ तिरिखल्लजोणीगया य जे सत्ता । तम्मि भवे वटंता भवलोगं तं विआणाहि ॥ २०१ ॥ (भा.)

नेरयिकदेयमणुव्यास्तिर्यग्योनिगताश्च ये सत्याः—प्राणिनस्तस्मिन् भवे वर्तमाना यदनुभावमनुभवन्ति तं भवलोकं
जानीहि, भव एव लोको भवलोक इति व्युत्पत्तेः ॥ साम्प्रतं भावलोकमुपदर्शयति—

ओदइण उवसमिण एवइण अ तथा न्ओवसमिण अ । परिणाभि सच्चिवाण छविहो भावलोगे य ॥ २०२ ॥ (भा.)

कर्मण उदयेन निर्वृत्तः औदयिकः, तथा उपशमेन, कर्मण इति गम्यते, निर्वृत्त औपशमिकः, क्षयेण निर्वृत्तः क्षायिकः; तथा उदितकर्मांशस्य क्षयेण अनुदितस्योपशमेन निर्वृत्तः क्षायोपशमिकः, परिणाम एव पारिणामिकः, सन्निपातो-
द्वित्रिभायानां संयोगः, सन्निपाते भवः सन्निपातिकः; स च ओघतोऽनेकमेदोऽवसेयः, अतिरुद्धास्तु पञ्चदश भेदाः, उक्तं
च-“ओदइयत्तोवसमे परिणामेकैक गतिचउकेवि । खयजोगेवि चउरो तदभावे उवसमेणंपि ॥ १ ॥ उवसमसेढी एको
केवळिणोऽपि य तहेव सिद्धस्स । अतिरुद्धसन्निवाइय भेदा एमेव पन्नरस ॥ २ ॥” एवमनेन प्रकारेण पङ्क्तिः-पट्टप्रकारो
भावलोकः, भाव एव लोको भावलोकः ॥

तिथी रागो य दोसो य, उइत्तो जस्स जंतुणो । जाणाहि भावलोगं अणंतजिणदेसिअं सम्मं ॥ २०३ ॥ (भा.)

तीप्रः-उत्कटो रागः-अमिष्वद्भ्रक्षणो द्वेषः-अप्रीतिलक्षणो यस्य जन्तोः प्राणिन उदीर्णस्तं प्राणिनं तेन भावेन
लोप्यत्यात् जानीहि भावलोकमनन्तजिनदेशितं एकवाक्यतया अनन्तजिनकथितं सम्यक्-अवैपरीत्येन ॥ संग्रति
पर्यायलोको वक्तव्यः, तत्रोपतः पर्याया धर्मा उच्यन्ते, इह पुनर्नगमनवदर्शनं मूढनयदर्शनं चाधिकृत्य पर्यायलोकमाह-
दद्यगुणवित्तपञ्चवभवाणुभावे अ भावपरिणामे । जाण चउविहमेअं पज्जवलोअं समासेण ॥ २०४ ॥ (भा.)

द्रव्यस्य गुणा-रूपादयः तथा क्षेत्रस्य पर्याया-अगुरुलघवः, भरतादिभेदा इत्यन्ये, भवस्य-नरकादेरनुभावाः-तीव्रत-
मदुःखादिरूपाः, तयो चोक्तम्-“अच्छिनिमीलियमेत्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव पडिवद्धं । नए नेरइयाणं अहोनिस्स पच्चमा-
णाणं ॥ १ ॥ अनुभा. उपियणिजा सदरता ख्वगंधफासा य । नए नेरइयाणं दुक्कयकम्मोवलिच्चाणं ॥ २ ॥” इत्यादि,

एवं शेषभवानुभावा अपि वाच्याः, तथा भावस्य-जीवाजीवादिसम्बन्धिनः परिणामाः-तेन तेन अज्ञानात् ज्ञानं नीला-
छोहितमित्यादिप्रकारेण भवनानि भावपरिणामाः, एवमेतं चतुर्विधमोघतः पर्यायलोकं समासेन सङ्घेण जानीहि अव-
बुध्यस्व ॥ तत्र यदुक्तं द्रव्यगुणा इत्यादि तदुपदर्शनेन निगमयन्नाह—

यद्भारसगंधसंठाण-फासठाणगइचन्नभेएय । परिणामेय बहुविहे पज्जवलेगं विआणाहि (समासेणं) ॥२०५॥ (भा.)

वर्णरसगन्धसंस्थानस्पर्शस्थानगतिवर्णभेदान्, चशब्दात् रसगन्धसंस्थानादिभेदांश्च, इयमत्र भावना-वर्णादयः सप्रभेदा
ग्रहीतव्याः, तत्र वर्णस्य भेदाः कृष्णादयः पञ्च, रसस्यापि तिक्तादयः पञ्च, गन्धस्य सुरभीतररूपौ द्वौ भेदौ, संस्थानं
परिमण्डलादिभेदात् पञ्चधा, स्पर्शः कठिनादिभेदादष्टधा, स्थानमवगाहनालक्षणं, तद् आश्रयप्रदेशभेदादनेकधा, गतिर्द्विधा-
सृशद्गतिरसृशद्गतिश्च, अथवा चशब्दः कृष्णादिवर्णादीनां स्वभेदापेक्षया एकगुणकृष्णाद्यनेकभेदोपसङ्ग्रहार्थः, अनेन
किञ्च द्रव्यगुणा इत्येतद् व्याख्यातं, परिणामांश्च बहुविधानित्यनेन तु चरमद्वारम्, शेषद्वारद्वयं पुनः स्वयमेव भावनीयं,
परिणामांश्च बहुविधानिति जीवाजीवभावगोचरान्, किमित्यत आह- पर्यायलोकं जानीहि, पर्याय एव लोकः पर्याय-
लोक इति व्युत्पत्तेः ॥ सम्प्रति लोकपर्यायशब्दान् निरूपयति—

आलुक्कई पलुक्कइ लुक्कइ संलुक्कई य एगट्टा । लोगो अट्टविहो खलु तेणेसो बुच्चई लोगो ॥ १०७० ॥

आलोक्यते इत्यालोकः, प्रलोक्यते इति प्रलोकः, लोक्यते इति लोकः, संलोक्यते इति संलोकः, एते चत्वारोऽपि

शब्दा एकार्थिकाः, यत एवै लोकादशब्दस्य व्युत्पत्तिः-लोक्यते इति लोकः, आलोकादयश्च पर्यायाः, तेन कारणेन अष्ट-
विधः खलु लोको लोक उच्यते ॥ व्याख्यातो लोकः, साम्प्रतं उद्योत उच्यते, अत्राह—

दुविही खलु उज्जोओ नापद्यो दवंभावसंजुतो । अग्गी दबुज्जोओ चंदो सुरो मणी विज्जू ॥ १०७१ ॥

‘द्विविधो’ द्विप्रकारः, खलुशब्दो मूलभेदापेक्षया न व्यक्त्यपेक्षयेतिविशेषणार्थः, उद्योत्यते-प्रकाश्यतेऽनेनेति; उद्योतो
ज्ञातव्यो विज्ञेयो द्रव्यभावसंयुक्तः, द्रव्योद्योतो भावोद्योतश्चेति भावः, तत्र द्रव्योद्योतोऽग्निश्चन्द्रः सूर्यो मणिः-चन्द्र-
कान्ताविलक्षणो विद्युत् मतीता, एते द्रव्योद्योतः, एतैर्घटादीनामुद्योतेऽपि तद्गतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेरभावात् सकल-
वस्तुधर्मानुद्योतनाच्च, न ह्यन्यादिभिः सदसन्नित्यानित्याद्यनन्तधर्मात्मकस्य वस्तुनः सर्व एव धर्माः धर्मास्तिकायादयो
वा धोत्यन्ते, तस्मादन्यादयो द्रव्योद्योत इति ॥ अधुना भावोद्योतमाह—

नाणं भायुज्जोओ जह् मणियं सधभावदंसीहिं । तस्स उवओगकरणे भायुज्जोअं विआणाहि ॥ १०७२ ॥

ज्ञायते यथावस्थितं वस्तुनेनेति ज्ञानं, ततो भावोद्योतः, तेन घटादीनामुद्योतने तद्गतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेर्निश्चय-
प्रतिपत्तेश्च भावात्, तस्य तदात्मकत्वात्, एतावता चाविशेषेणैव ज्ञानं भावोद्योत इति प्राप्तमत आह-यथा मणितं
यथावस्थितं सर्वभावदर्शिभिः, तथा यत् ज्ञानं, सम्यग्ज्ञानमिति भावः, तदपि नाविशेषेणोद्योतः, किन्तु?, तस्य ज्ञानस्यो-
पयोगे करणे सति भावोद्योतं विजानीहि, नान्यदा, तदैव तस्य वस्तुनो ज्ञातव्यसिद्धेः इति गार्थः ॥ इत्थमुद्योतस्वरूप-
मभिधाय साम्प्रतं वेनोद्योतेन लोकस्योद्योतकरा जिना भवन्ति तेनेय युक्तानुपदर्शयन्माह—

लोगस्तुज्जोअगरा दब्बुज्जोएण न ह्नु जिणा ह्नुति । भावुज्जोअगरा पुण ह्नुति जिणवरा चउधीसं ॥ १०७३ ॥
 लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन नैव जिना भवन्ति, किन्तु तीर्थकरनामकम्मोदयतो अतुलसत्त्वार्थसम्पादनेन भावोद्यो-
 तकराः पुनर्भवन्ति जिनवराश्चतुर्विंशतिरिति, अत्र पुनःशब्दो विशेषणार्थः, स चैतद् विशिनष्टि-आत्मानमधिकृत्य केव-
 लज्ञानेनोद्योतकराः, लोकप्रकाशकवचनप्रदीपापेक्षया तु शेषकतिपयभव्यविशेषानधिकृत्योद्योतकराः अत एवोक्तं भवति,
 कोऽर्धः ? , न न भवन्ति, ननु भवन्त्येव, कांश्चन प्राणिनोऽधिकृत्योद्योतकरत्वंस्यासम्भवात्, चतुर्विंशतिग्रहणमधिकृताव-
 सार्थिणीगततीर्थकरसङ्ख्याप्रतिपादनार्थं ॥ उद्योताधिकारे एव द्रव्योद्योतभावोद्योतयोर्विशेषप्रतिपादनार्थमाह—

दब्बुज्जोओज्जोओ परिमिअग्गि पयासेइ ॥ १०७४ ॥

द्रव्योद्योतोद्योतो-द्रव्योद्योतप्रकाशः पुद्गलात्मकत्वात् तथाविधपरिणामयुक्तत्वाच्च प्रकाशयते, पाठान्तरं प्रभासते,
 परिमिते क्षेत्रे, अत्र यदा प्रकाशयति तदा प्रकाश्यं वस्तु अध्याह्रियते, यदा तु प्रभासते तदा स एव दीप्यते इति गृह्यते,
 भावोद्योतोद्योतो लोकालोकं प्रकाशयति प्रकटार्थं ॥ उक्त उद्योतः, सम्प्रति करमवसरप्राप्तमपि धर्मतीर्थकरानित्यत्र
 वक्ष्यमाणत्वाद्दिहाय धर्मं प्रतिपिपादयिषुराह—

दुह दधभावधम्मो दधे सवस्स दधमेवऽह्वा । तित्ताइसरवो वा गम्माइत्थी कुल्लिगो वा ॥ १०७५ ॥

धर्मो द्विविधः, तद्यथा-द्रव्यधर्मो भावधर्मश्च, तत्र द्रव्ये इति द्वारपरामर्शः, द्रव्यविषयो धर्मं उच्यते-द्रव्यस्य-अ-
 तुपयुक्तस्य धर्मो मूलोत्तरगुणानुष्ठानं द्रव्यधर्मः, इहानुपयुक्तो द्रव्यं 'अनुपयोगो द्रव्य'मिति वचनात्, द्रव्यमेव वा

धम्मो द्रव्यधम्मः-धम्मस्तिकायः 'तित्ताहसंहावो वा' इति तिक्कादिर्वो द्रव्यस्य स्वभावो द्रव्यधम्मः 'गम्माइत्थी कुल्लिगो व'त्ति गम्यादिधम्मः स्त्रीविषयो द्रव्यधम्मः, तत्र केषाञ्चित् मातुलदुहिता गम्या केषाञ्चिदगम्येत्यादिः तथा कुलिङ्गो वा-कुलीयिकधम्मो द्रव्यधम्मः, पाठान्तरं 'दुविहो य होइ धम्मो दवधम्मो य भावधम्मो य । धम्मत्थिकाउ दवे दवस्स व जो भवे भावो ॥ १ ॥' सुगमं । भावधम्मप्रतिपादनार्थमाह—

दुह होइ भावधम्मो सुअ चरणे वा सुअम्मि सज्झाओ । चरणम्मि समणधम्मो खंतीमाई भवे दसहा १०७३
द्विविधो भवति भावधम्मः, तद्यथा-श्रुते चरणे च, श्रुतधर्मश्चरणधर्मश्चेत्यर्थः, तत्र श्रुते श्रुतविषयो धम्मः स्वाध्या-
यो-वाचनादिः, चरणे चरणविषयो धम्मः श्रमणधर्मो, दशाधा दशप्रकारः क्षान्त्यादिः, पाठान्तरं वा 'भावंमि होइ
दुविहो सुयधम्मो खलु चरिचधम्मो य । सुयधम्मो सज्झातो चरित्तधम्मो समणधम्मो ॥ १ ॥' सुगमं । संप्रति तीर्थ-
निरूपणार्थाह—

नामं ठवणात्तियं दवत्तियं च भावत्तियं च । इक्किंकिं पि अ इत्तो पोगविहं होइ नायवं ॥ १०७७ ॥
'नामं'ति नामतीर्थं स्थापनातीर्थं द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च, 'एत्तो'त्ति नामादिनिक्षेपमात्रकरणान्तरमेकं नामती-
र्थं अनेकविधं भवति ज्ञातव्यं ॥ तत्र नामतीर्थमनेकविधं जीवाजीवविषयादिभेदात्, स्थापनातीर्थं साकारानाकारभेदात्,
द्रव्यतीर्थं आगमनोआगमादिभेदात्, तत्र शरीरभव्यशरीरद्रव्यतीर्थप्रतिपादनार्थमाह—

दाहोयस्समं तण्हाइ छेअणं मलपवाहणं चैव । तीहिं अत्थेहिं निउत्तं तम्हा तं दवओ तित्थं ॥ १०७८ ॥

इह शरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं नो आगमतो द्रव्यतीर्थं मांगधरंदामादि परिगृह्यते, बाह्यदाहादेरेव तत उपशमसम्प्रा-
यात्, तथा चाह-दाहोपशममिति, दाहो-बाह्यः सन्तापः तस्योपशमो यस्मिन् तदाहोपशमं 'तण्हावुच्छे(इच्छे)पणं'ति
तृपः-पिपासायाः छेदनं जलसङ्घातेन तदपनयनात्, तथा मलो बाह्यः अङ्गसमुत्थस्तस्य प्रवाहणं, प्रवाह्यतेऽनेनेति प्रवाहणं,
जलेन तस्य प्रक्षालनात्, एवं त्रिभिरर्थैः कारणगतैर्निर्युक्तं निश्चयेन युक्तं निर्युक्तं-प्ररूपितं, यदिया प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे
तृतीया, त्रियु अर्थेषु नियोजितं, यस्मादेवं बाह्यदाहादिविषयमेव तस्मात् मागधांदि द्रव्यतीर्थं, मोक्षसाधकत्वाभावात् ॥
सम्प्रति भावतीर्थमधिकृत्याह—

कोहम्मि उं निग्गहिण्ण दाहस्सोवसमणं हवइ तत्थं । लोहम्मि उ निग्गहिण्ण तण्हावुच्छेअणं होइ ॥ १०७९ ॥
अट्ठविहं कम्मरयं बहुण्हिं भवेहिं संचिअं जग्गहा । तव-संजमेण धोवइ तग्गहा तं भावओ तित्थं ॥ १०८० ॥

इह भावतीर्थमपि आगमनो आगमभेदतोऽनेकप्रकारं, तत्र नो आगतो भावतीर्थं क्रोधादिनिग्रहसमर्थं प्रवचनमेव गृह्यते,
तथा चाह-क्रोधे एव निगृहीते दाहस्य द्वेषानलजातस्यान्तः प्रशमनं भवति तथ्यं-निरुपचरितं, नान्यथा, तथा लोभ
एव निगृहीते 'तण्हावुच्छेयणं होति'ति तृपः-अभिव्यंगलक्षणायाः छेदनं-व्यपगमो भवति, तथा अष्टविधं अष्टप्रकारं
सर्वेषु जीवानुरंजनात् कर्मरजः बहुभिर्भयैः सञ्चितं तपःसंयमेन धाव्यते-शोधयते यस्मात् तस्मात् प्रवचनं भावतीर्थम् ॥
पुंसणनाणचरित्तसु निउत्तं जिणवरहिं सवेहिं । एएण होइ तित्थं एस्सो अन्नोऽवि पज्जाओ ॥ १०८१ ॥

पुंसणनाणचरित्तसु निउत्तं सवैः ऋपभादिभिर्जिनवरैः-तीर्थकृद्भिः, यस्मादित्थंभूतेषु नियुक्तं तस्मात्

प्रवचनं भावतीर्थं, अथवा येन कारणेनेत्यंभूतेषु त्रिव्यर्थेषु नियुक्तमेतेन कारणेन प्रवचनं भावतस्त्रिस्थं, एष त्रिस्थलक्षणः तीर्थशब्दापेक्षया अन्यः पर्यायः ॥ उक्तं तीर्थं, अधुना कर उच्यते—
नामकरो षवणकरो दशकरो खित्त-काल-भावकरो । एसो खलु करगस्स उ निक्खेवो छविहो होइ ॥ १०८२ ॥
नामकरः स्यापनाकरः द्रव्यकरः 'क्षेत्रकालभावकरो' इति कदाचद्ः प्रत्येकमभिसम्बध्यते क्षेत्रकरः कालकरो भाव-
करश्च, एष खलु कर एष करकस्तस्य निक्षेपः पट्टिधो भवति ॥ तत्र नामस्थापने धुण्णत्वादनादृत्य द्रव्यकरमभिधित्सुराह—
गो-महिंसु-टि-पत्तुं छगलींपि अ करा मुजेअघा । तत्तो अ तणपलाळे सुसकटंगारकरमेव ॥ १०८३ ॥
सीउंपरजंयाण बलिवक्करे घटे अ चम्मे य । चुल्लगकरे अ भणिए अट्टारसमा करुण्णत्ती ॥ १०८४ ॥
गोमधिपोट्टपशूनां छगलीनामपि च करा ज्ञातव्याः, तत्र गोकरो गोयाचनं, यथा एतावतीषु विक्रीतास्वेका गौदीति-
व्येति, यदिवा गोविश्रयस्य रूपकयाचनं गोकरः १ एवं महिपकर, २, उट्टकरः ३ पशुकरः ४ छगली-उरश्चा' तत्करः
छगलीकरः ५ ततस्तृणपिपयः करः तृणकरः ६ पलालकरः ७ तथा युसकरः ८ काटकरः ९ अट्टारकरः १० शीता-लाल-
उपद्विस्तामाश्रित्य करो-भागो धान्ययाचनं शीताकरः ११ उरश्चरो-वेहली तद्विपयः करो रूपकयाचनं उरश्चरकरः १२,
एवं जघाकरः १३ पलीयर्द्धकरः १४ घटकरः १५ चर्मकरः १६ चुल्लगो-भोजनं तदेव करः चुल्लगकरः, स घायं ग्रामेपु
पण्डुलादीनधिकृत्य प्रसिद्ध एव १७ अष्टादशां कस्त्योत्पत्तिः स्वकल्पनाशिल्पिनिर्मिता, पूर्वोक्तसप्तदशकरव्यतिरिक्तः स्वे-
च्छया कल्पितोऽष्टादशः करः, स त्थीत्पत्तिक इति प्रसिद्धः ॥ उक्तो द्रव्यकरः, सम्प्रति क्षेत्रकरादीनभिधित्सुराह—

नित्तम्मि जंमिं खित्ते काले जो जम्मि होइ कालम्मि । दुविहो उ होइ भावे अपसत्थो तह पसत्थो अ ॥ १०८५ ॥
यो यस्मिन् क्षेत्रे शुल्कादिरूपो विचित्रः करः स क्षेत्रे-क्षेत्रविषयः करः, तथा यो यस्मिन् काले भवति कुटिकादानादि-
रूपः करः स काले कालकरः, द्विविधश्च भवति भावे भावकरः, द्विविध्यमेव दर्शयति-प्रशस्तः तथा अप्रशस्तश्च, तत्रा-
प्रशस्तपरित्यागात् (प्रशस्तो भहतीति) प्रशस्तमेवाभिधित्सुराह—

कलहकरो डमरकरो असमाहिकरो अनिवुइकरो अ । एसो अ अप्पंसत्थो एवमाई मुणेअघो ॥ १०८६ ॥

आह-उरुप्रयोजनसद्भावात् तदुद्देशेऽप्ययमेवादावप्रशस्तः कस्मान्नोपन्यस्तः?, उच्यते, इह मुमुक्षुणा प्रशस्त एव
भाय जासेवनीयो, नेतर इति ख्यापनार्थमादी प्रशस्त उक्त इत्यदोषः, तत्र कलहो-वाचिकं भण्डनं तत्करणशीलोऽप्र-
शस्तक्रोधाद्यधिकभाववशतः कलहकरः, कायवाङ्मनोभिर्विचित्रं ताडनं डमरं तत्करणशीलो डमरकरः, तथा समाधानं
समाधिः-स्वार्थं न समाधिरसमाधिः-अस्वार्थनिबन्धना सा सा कायादिचेष्टा तत्करणशीलोऽसमाधिकरः, निर्वृत्तिः-सुखं
अनिर्वृत्तिः-पीडा तत्करणशीलोऽनिर्वृत्तिकरः, एष तुशब्दस्यावधारणार्थत्वादेव एव जात्यपेक्षया, न व्यत्ययेपेक्षया, एव-
मादिव्यत्ययेपेक्षया, अप्रशस्तो भावकरो ज्ञातव्यः ॥ सम्प्रति प्रशस्तं भावकरमभिधित्सुराह—

अत्थकरो हिअकरो कित्तिकरो गुणकरो जसकरो अ । अभयंकर निवुइकरो कुलगर तित्थंकरंतकरो ॥ १०८७ ॥

इह अर्थो नाम विद्याऽपूर्वं धनार्जनं शुभमर्थं इति ततः प्रशस्तविचित्रकर्मक्षयोपशमादिभावतस्तत्करणशीलोऽर्थकरः,
एवं हितादिष्वपि भावनीयं, नवरं हितं-परिणामपथ्यं यत्किञ्चित्कुशलानुबन्धि, कीर्त्तिः-दानपुण्यफला गुणा-ज्ञानादयः

यशः-पराक्रमकृतं, पराक्रमसमुत्थः साधुवाद इति भावः, अभयादयः प्रकटार्थाः, नवरमन्तंकर इत्यत्रान्तः कर्मणां तत्फलभूतस्य वा संसारस्य परिगृह्यते ॥ उक्तो भावकरः, अधुना जिनादिप्रतिपादनार्थमाह—
जिअकोह-माण-माया जितलोभा तेण ते जिणा हुंति। अरिणो हन्ता रयं हन्ता अरिहन्ता तेण बुचंति ॥१०८८॥
जितक्रोधमानमाया जितलोभा येन कारणेन भगवन्तस्तेन कारणेन जिना भवन्ति, 'अरिणो हन्ता' इत्यादि गाथा-
दलं यथा नमस्कारनिर्युक्तां व्याख्यातं तथैव द्रष्टव्यं ॥ साम्प्रतं 'कीर्त्तयिव्यामि' इत्यादि व्याचिख्यासुरिदमाह—
कित्तेमि कित्तणिल्ले सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरित्ते तवविणयो दंसिओ जेहिं ॥ १०८९ ॥
'कित्तेमि'त्ति प्राकृतत्वात् कीर्त्तयिव्यामि, नामभिर्गुणैश्च, किंभूतान्?—कीर्त्तनीयान्, स्तवाहानित्यर्थः, कस्येत्यत्राह—'सदे-
वमनुजासुरस्य लोकस्य त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति-दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षकारणानि, सूत्रे चैकवचनं
समाहारत्वात्, तथा तपोविनयोऽत्र दर्शितः यैः, तत्र तप एव कर्मविनयात् तपोविनयः ॥

चउचीसंति अ संखा उसमाईथा उ भणणमाणा उ । अविस्इग्गहणा. पुण एरवयमहाविदेहेसु ॥ १०९० ॥
घतुधिंशतिरिति संख्या, ते तु ऋषभादिका भण्यमाना एव, तुशब्द एवकार्यः, अपिशब्दग्रहणात् पुनः ऐरवत-
महाविदेहेषु ये भगवन्तस्तद्ग्रहोऽपि वेदितव्यः, इह सूत्रे 'तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश' इति न्यायादैरावतमहाविदेहाश्रेयुक्त्वात् ॥
कसिणं केवलकल्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तम्हा ते केवली हुंति ॥ १०९१ ॥
'कृत्स्नं' सम्पूर्णं 'केवलकल्पं' केवलोपमं, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—'सामर्थ्ये घर्णनायां च, छेदने

करणे तथा । औपम्ये चाधिवासे च, कल्पशब्दं विदुर्बुधाः ॥ १ ॥” लोकं पञ्चास्तिकायात्मकं जानन्ति विशेषरूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे बहु वक्तव्यं, तत्तु नोच्यते, ग्रन्थविस्तरभयात्, केवलं ‘निर्दिशेपं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वय ॥१॥’-मित्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूहं, धर्मसङ्ग्रहणीटीका च परिभाषनीया, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्तै केवलिनो भवन्ति, केवलमेपां विद्यते इति केवलिनः इति व्युत्पत्तेः, अहोऽत्राकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थ-मुक्तं ?, उच्यते, केवलचारित्रप्रामाण्यपूर्विका नियमतः केवलज्ञानावाप्तिरिति न्यायदर्शनार्थमित्यदोषः । तदेवं व्याख्यातो लोकस्येत्यादिरूपः सूत्रप्रथमश्लोकः ॥

साम्प्रतमत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निदर्श्यते, तत्र लोकस्योद्योतकरानित्युक्तं, अत्राह—अशोभनमिदं यदुक्तं-लोकस्येति, लोको हि चतुर्दशरज्ज्वात्मकत्वेन परिमितः, केवलोद्योतश्चापरिमितो, लोकालोकव्यापकत्वात्, यद्वक्ष्यति—‘केवलियनाणलंभो लोगालोगं पगासेइ’ ततः सामान्यतः उद्योतकरान् यदिवा लोकालोकयोरुद्योतकरानिति वाच्यं, नतु लोकस्येति, तदयुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततः आकाशास्तिकायभेद एव लोक इति न पृथगुक्तः, न चेत्तदनार्थं, यत उक्तम्—“पंचलथिकायमइओ लोगो’ इत्यादि । अपरस्त्वाह—लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव सायु, धर्मतीर्थकरानिति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि—ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, उच्यते, इह लोकै-कदेशे ग्रामैकदेशे ग्रामशब्दवत् लोकशब्दमवृत्तिदर्शनात् मा भूत्तद्योतकरेष्ववधिविभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्यय

इति तद्व्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्युक्तं । आह-यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यं, उच्यते, इह लोके येऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु मुधिकया धर्मार्थमवतरणतीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा भण्यन्ते, ततो मा भूदतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरानित्याह । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-ययोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, उच्यते, इह केषांचिदिदं दर्शनं-“ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, मृदां (भवं) तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥” इत्यादि, ततस्तन्मतपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु मा भूत् सम्प्रत्यय इति तद्व्यवच्छेदार्थं जिनानित्याह, जिना नाम रागादिजेतारः, ते च कुनयपरिकल्पिता जिना न भवन्तीति, तीर्थनिकारतः पुनरिह भवाङ्कुरोत्पादनाद्, अन्यथा स न स्यात्, वीजाभावात्, तथा चोक्तमन्यैरपि-“अज्ञानपांशुपिहितं पुरातनं कर्मबीजमपिनाशि । वृष्णाजलाभिपिकं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥ दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ २ ॥” आह-यद्येवं जिनानित्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते, उच्यते, इह प्रयत्ने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना उच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानजिनाश्छमस्यवीतरागाश्च, ततो मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्युदुष्टं । अपरस्त्वाह-अर्हत् इति न वाच्यं, न खल्वनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेकेणापरे सम्भवन्ति, उच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोषः, आह-यद्येवं तर्हि अर्हत् इत्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्यकं, न, तस्य विशेषणत्वात्, विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वादिति । अपरस्त्वाह-केवलिन इति न वाच्यं, यथोक्तस्वरूपाणामर्हतां केवलित्वव्यभि-

चाराभावात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानं फलवत्, तथा चोक्तं—“सम्भवे व्यभिचारे च विशेषणमर्थवद्
 भवति”, यथा नीलोत्पलमिति, व्यभिचाराभावे तु तदुपादीयमानमपि न कञ्चनार्थं पुष्पाति, यथा कृष्णो अमरः शुद्धा
 बलाकैति, तस्मात् केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह केवलिन एव यथोक्तस्वरूपा अर्हन्तो, नान्ये
 इति नियगार्थेन स्वरूपज्ञापनार्थमिदं विशेषणमित्यनयद्यं, न खल्वेकान्ततो व्यभिचारसम्भवे एव विशेषणोपादानं फलवत्,
 उभयपक्ष्यभिचारे एकपक्ष्यभिचारे स्वरूपपरिज्ञाने च सिद्धोक्तिः तरप्रयोगदर्शनात्, तत्र उभयपक्ष्यभिचारे यथा नी-
 लोत्पलमिति, एकपक्ष्यभिचारे अप् द्रव्यं पृथिवी द्रव्यमिति, स्वरूपपरिज्ञाने यथा परमाणुरप्रवेश इत्यादि, तस्मात्केवलिन
 इत्यपुष्टं । आह—यद्येवं केवलिन इत्येव सुन्दरं, शेषं तु लोकस्योद्योतकरानित्यादि किमर्थमिति, उच्यते, इह श्रुतकेवलि-
 प्रशुतयोऽपि केवलिनो विद्यन्ते, तन्ना भूषेणु सम्प्रलय इति तत्प्रतिक्षेपार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्युक्तं । एवं व्यादिसं-
 योगापेक्षया विचिनयगतागिज्ञेन स्वपिया विशेषणसाफल्यं पाच्यमिति कुतं प्रसङ्गेन, प्रयासस्य गमनिकामात्रफलत्वात् ॥
 तत्रप्रति गपुक्तं ‘कीर्त्तयिष्यामि’ इति कीर्त्तनं कुर्वन्नाह यत्रकृत—

उत्तरभमजिज्ञं च पंरे संभवमभिनंवरणं च सुमहं च । पउमपहं सुपासं जिणं च चंदपहं वंदे ॥ २ ॥

सुविषिं च पुष्कवंतं सीपल सिञ्जंस वासुपुञ्जं च । विमलमणंतं च जिणं धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥

पंरे चरे च मत्तिं पंरे चुणिचुपयं नमिजिणं च । वंवाभि रिद्धनेमिं पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

*प्रागं विपुणागपि सूत्रगाथानां व्याख्या—इह भगवतागर्हतां नामानि अन्यर्थमधिकृत्य सामान्यलक्षणतो विशेषल-

क्षणतश्च वाच्यानि, तत्र सामान्यलक्षणमिदम्—'वृष उद्धरने' एष आगमिको धातुः, समग्रसंयमभारोद्धरणात् वृषभः, सर्वे एव भगवन्तो यथोक्तरूपा इति विशेषहेतुप्रतिपादनायाह—

ऊरुसु उसभलंछण उसभं सुमिणम्मि तेण उसभजिणो ।

जेण भगवतो दोसुवि ऊरुसु उसभा उप्पराहुत्ता लंछणभूया, जेणं च मरुदेवाए भयवतीए चोद्धसण्हं महासुमिणाणं पढमं उसभो सुमिणे दिट्ठो तेण तस्स उसभत्ति नामं कयं, सेसत्तिथयराणं मायरो पढमं गयं पासंति, तओ वसभो । अक्ष-
रामनिका त्वयं-यतो भगवत ऊर्वोः वृषभाधूर्ध्वमुखौ लान्छनं मरुदेवी च भगवती स्वप्ने प्रथमं ऋषभं दृष्टवती तेन भग-
वान् ऋषभजिनः । साम्प्रतमजितः, तस्य सामान्येनाभिधाननिबन्धनसिद्धं-परीपहोपसर्गादिभिर्न जितः अजितः, सर्व एव
च भगवन्तो यथोक्तरूपा इति विशेषनिबन्धनमभिधित्सुराह—

अस्सेसु जेण अजिआ जणणी अजितो जिणो त्महा ॥ १०९२ ॥

अदोए-अहविषयेषु येन कारणेन भगवतो जननी अजिता गर्भस्थे भगवत्यभूत् तस्मादजितो जिनः, अत्र वृद्धसम्प्रदायः
भयवतो अम्मापियरो जूयं रंमंति, पढमं राया जिणियाइतो, जाहे भयवं आयातो ताहे देवी जिणाइ, नो राया, ततो
अस्सेसु कुमारप्पभावा देवी अजियत्ति अजिओ नामं कयं ॥ तथा सम्भवन्ति-प्रकरणेण भवंति चतुस्त्रिंशदतिशयगुणा
यस्मिन् स सम्भवः, सर्व एव च भगवन्तो यथोक्तरूपा इति विशेषनिबन्धनमभिधित्सुराह—

अभिसंभूया सासृत्ति संभवो तेण बुचई भयवं ।

अभिसम्भूतानि-सम्यक् भवन्ति ससृत्यानि तस्मिन् गर्भजाते तेन कारणेन भगवान् सम्भव इत्युच्यते, 'पुत्रास्त्री'त्य-
पिऋणो घप्रत्ययः, तथा च वृद्धसम्प्रदायः-गवभगए जेण अहिगा सस्सनिष्फत्ती जाया तेण संभवो इति ॥ तथा अभि-
नन्दते देवेन्द्रादभिरित्यभिनन्दनः, सर्वं एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाह—

अभिनंदेइ अभिक्खं सक्को अभिनंदणो तेण ॥ १०९३ ॥

शक्रो गर्भादारभ्याभिक्षणं-प्रतिक्षणं अभिनन्दितवानिति अभिनन्दनः, 'कृद्बहुल मिति वचनात् कर्मण्यनद्, तथा च
वृद्धसम्प्रदायः-गवभप्पभिई अभिक्खणं सक्केण अभिनंदियाइतो तेण से अभिणंदणोत्ति नामं कयं । इदानीं सुमतिः,
तस्य सामान्याभिधाननिवन्धनमिदम्-शोभना मतिरस्येति सुमतिः, सर्वं एव च भगवंतः सुमतय इति विशेषनिवन्ध-
नप्रतिपादनार्थमाह—

जणणी सवत्थ विणिच्छएसु सुमइत्ति तेण सुमतिजिणो ।

येन कारणेन गर्भगते भगवति सर्वेषु विनिश्चयेषु-कर्त्तव्येषु सुमतिः-अतीव मतिः सम्पन्ना जाता तेन कारणेन भगवान्
सुमतिजिनः, जनीसुमतिहेतुत्वात् सुमतिरिति भावः, शोभना मतिरस्मादभूदिति व्युत्पत्तेः, तथा च वृद्धसम्प्रदायः-
जणणी गवभगए सपत्थ विणिच्छएसु अतीव मइसम्पन्ना जाया, दोण्हं सवत्तीण मयपइयाणं ववहारो छिन्नो, जहा मम पुत्तो
भविस्सइ, सो जोणणत्थो एयस्स असोणवरपायवस्स अहे ववहारं तुब्भं छिदिहिति, ताव एगयाओ भवइ, इयरी भणइ-

परं भवतु, पुत्रमाया नेच्छइ, भणइ-ववहारो छिज्जव, ततो भावं नाऊण छिन्नो ववहारो, दिन्नो तीसं पुत्तो, एवमादी गम्भगुणेणं जणणीए सुमती जायत्ति सुमइनामं कयं । इदानीं पद्मप्रभः, तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणमिदं-निष्पङ्कतया पद्मस्यैव प्रभा यस्य स पद्मप्रभः, तत्र सर्वं एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपाः ततो विशेषकारणमाह—

पउमसयणम्मि जणणीएँ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०९४ ॥

येन कारणेन तस्मिन् भगवति गर्भगते जनन्या देव्या पद्मशयनीये दौर्हृदमभूत्, तच्च देवतया सम्पादितं, भगवांश्च स्वरूपतः पद्मवर्णस्तेन कारणेन पद्मप्रभ इतिनामविपयीकृतः । सम्प्रति सुपार्श्वः, तस्यायमोद्यतो नामान्वयर्थः, शोभनानि पार्श्वीणि यस्यास्ती सुपार्श्वः, तत्र सर्वं एव भगवन्त एवंभूतास्ततो विशिष्टं नामान्वयमभिधित्सुराह—

गम्भगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

यतो गर्भगते भगवति तत्प्रभावतो जननी जाता सुपार्श्वं ततो जिनः सुपार्श्व इतिनामविपयीकृतः, एवं सामान्याभिधानं विशेषाभिधानं चाधिकृत्यान्वयार्थाभिधानविस्तरो भावनीयः, इह पुनः सुज्ञानत्वात् ग्रन्थविस्तरभयाच्च नाभिधीयते । सम्प्रति चन्द्रप्रभः-चन्द्रस्यैव प्रभा-ज्योत्स्ना सौम्यमस्येति चन्द्रप्रभः, तत्र सर्वेऽपि तीर्थकृतश्चन्द्रवत् सोमले-न्याकास्ततो विशेषमाह—

जणणीइ चंदपिअणम्मि डोहलो तेण चंदाभो ॥ १०९५ ॥

येन कारणेन भगवति गर्भगते जनन्याः चन्द्रप्रभाने दौर्हृदमजायत चन्द्रसदृशवर्णश्च भगवान् तेन चन्द्राभः-चन्द्रप्रभ-

इति विष्टुतः । सम्प्रति सुविधिः, शोभनो विधिरस्येति सुविधिः; विधिर्नाम सर्वत्र कौशलं, तत्र सर्व एव भगवन्त इदृशा इति विशेषकारणमाह—

सद्यविहीसु अ कुसला गढभगए तेण होइ सुविहिज्जिणो ।

भगवति गर्भगते जननी सर्वविधिषु कुशलाऽभवत् तेन सुविधिजिन इति नाम कृतं ॥ सम्प्रति शीतलः, सकलसत्त्वसन्तापकरणविरहादाह्लादजननाद्य शीतलः, तत्र सर्वेऽपि भगवन्तः शत्रूणां मित्राणां चोपरि शीतगृहसमानास्ततो विशेषमाह—

पिउणो दाहोवसमो गढभगए सीअलो तेण ॥ १०९६ ॥

भगवतः पितुः पूर्वोत्पन्नोऽसदृशः पितृदाहोऽभवत्, स चौपर्थेर्नानाप्रकारेर्नोपशाम्यति, भगवति तु गर्भगते देव्या परामर्शे स दाह उपशान्तः, तेन शीतल इति नाम । इदानीं श्रेयान्, समस्तभुवनस्य हितकारित्वात् प्रशस्यतरः श्रेयान्, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वात् सेयंस इत्युच्यते, तत्र सर्वेऽपि भगवन्तल्लोक्यस्यापि श्रेयांस इति विशेषमाह—

महरिहसिज्जारुहणम्मि डोहलो तेण होइ सिज्जंसो ।

तस्य राशः पितृपरम्परागता वैवतापरिगृहीता शय्या अर्च्यते, यस्तामाश्रयति तस्योपसर्गं देवता करोति, गर्भगते च भगवति देव्या दीर्घहमजायत-शय्यामारोहामि, तत्रोपविष्टा, देवता समारसितुमपक्रान्ता, सा हि तीर्थकरनिमिच्चं देवतया रक्षिता, एवं गर्भप्रभावतो देव्याः श्रेयो जातमिति श्रेयांस इति नाम कृतम् । साम्प्रतं वासुपूज्यः—वासवो—देवाः तेषां पूज्यः वासुपूज्या, सर्व एव भगवन्त इदृशा इति विशेषमाह—

गर्भगते तं वसूहिं पूरुहं तेण वसुपुज्जो ॥ १०९७ ॥

तस्मिन् भगवति गर्भगते वासवो-देवराजः अभीक्ष्णं जननीं पूजयति, तेन वासुपूज्य इति नाम, पृषोदरादित्वादि-
ष्टरूपनिष्पत्तिः, अथवा वासवो नाम वैश्रमणः, स गर्भगते भगवति तत् राजकुलमभीक्ष्णं वसुमी-रल्लैः पूजयति
पूरयति तेन कारणेन वासुपूज्यः । सम्प्रति विमलः, विगतो (मलो) विगतमलो विमलः, ज्ञानादियोगाद्धा मलः, तत्र
सर्वेऽपि भगवन्त एवंभूता अतो विशेषमाह—

विमलतणु-बुद्धि जणणी गग्भगए तेण होइ विमलजिणो ॥

गर्भगते भगवति जनन्यात्तनुः-शरीरं बुद्धिश्च विमला, तद्वैहिंदं चेत्यमजायत, यथाऽहं विमला भवामि, तेन कारणेन
नामतो भवति विमलजिनः । साम्प्रतमनन्तः, अनन्तकर्मांशजयाद् अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येत्यनन्तः, तत्र सर्वेऽपि
भगवन्त इहद्या अतो विशेषमाह—

रयणविचित्तमणंतं दामं सुमिणे तओऽणंतो ॥ १०९८ ॥

रत्नविचित्रं-रत्नविचितं अनन्तं-अतिमहाप्रमाणं दाम स्वप्ने जनन्या दृष्टं अतोऽनन्त इति । सम्प्रति धर्मः, दुर्गतौ
प्रपतन्तं सत्त्वसङ्घातं धारयतीति धर्मः, तत्र सर्वेऽपि भगवन्त इहद्याः ततो विशेषमाह—

गग्भगए जं जणणी जाय सुधम्मत्ति तेण धम्मजिणो ।

भगवति गर्भगते येन कारणेन विशेषतो जननी जाता सुधर्मा-दानदयादिरूपशो भनधर्मपरायणा तेन नामतो

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकदृष्टिः समाप्ता ॥

आवश्यकस्य मलयगिरीयाया वृत्तेर्भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ।

विषयः	पत्राङ्कः	विषयः	पत्राङ्कः
प्रयोजनानुपन्याससाफल्यम्—(वचनप्रामाण्यम्)	...	ज्ञानपञ्चकक्रमसिद्धिः, एकैन्द्रिये श्रुतसिद्धिः, लक्षणादि-	...
मङ्गलवर्षा, नामादिलक्षणादि, द्रव्यमङ्गले नयवर्षा, मङ्गलो-	१	भेदैर्मतिश्रुतयोर्भेदः ।	...
पयोगे मङ्गलता, नामादीनां भिन्नता, नामाद्येकान्तनिरासः ।	२	अवग्रहादयो मतिभिदाः (गा. २) । (संशयादीहाया भेदः)	२०
द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकविचारः । (महत्वाविसिद्धसेनमते) ।	१२	अवग्रहादीनां स्वरूपम् । (गा. ३) व्यञ्जनावमहे शान्तं,	२२
नन्दिनिक्षेपाः ।	...	चक्षुर्मनसोरप्राप्यकारिता ।	...
ज्ञानपञ्चकस्वरूपं (गा. १) प्रत्यक्षपरोक्षविभागः, आत्मनो	१२	अवग्रहादीनां कालमानम् । (गा. ४) ।	२३
शास्त्रत्वं, इन्द्रियाणां करणत्वेऽपि व्यवधायकता, केबूले	...	शब्दादीनां प्राप्ताप्राप्तबद्धशृष्टतादि (गा. ५) । (शब्दस्या-	...
शेषज्ञानभावसिद्धिः ।	...	प्राप्यकारितानिरासः)	...
ज्ञानपञ्चकार्यक्यसिद्धिः ।	...	शब्दस्याकाशगुणत्वगप्राप्तम् ।	...

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकदृष्टिः समाप्ता ॥

आवश्यकस्य मलयगिरीयाया वृत्तेर्भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ।

विषयः	पत्राङ्कः	विषयः	पत्राङ्कः
प्रयोजनानुपन्याससाफल्यम्—(वचनप्रमाण्यम्)	१	ज्ञानपञ्चकम्सिद्धिः, एकेन्द्रिये द्रुतसिद्धिः, लक्षणादि-	२०
मन्त्रलक्षणा, नामारिलक्षणानि, द्रव्यमन्त्रले नयपर्या, मन्त्रलो-	२	भेदेर्गतिद्युतयोर्भेदः ।	२२
पयोगे मन्त्रलवा, नामादीनां भिन्नता, नामारोफान्तनिरासः ।	१२	अवप्रहादयो मतिभिदाः (गा. २) । (संशयदीहाया भेदः)	२३
द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकविचारः । (महवाविसिद्धसेनमते) ।	१२	अवप्रहादीनां स्वरूपम् । (गा. ३) व्यञ्जनावयमहे ज्ञानं,	२४
नन्दनिवेष्टाः ।	१२	पहुर्मनसोरप्राप्यकारिता ।	२७
ज्ञानपञ्चकस्वरूपं (गा. १) प्रत्यक्षपरोक्षविभागः, आत्मनो	१३	अवप्रहादीनां फालमानम् । (गा. ४) ।	२८
शास्त्रं, इन्द्रियाणां करणत्वेऽपि व्यवधायकता, केवले	१३	शब्दादीनां प्राप्ताप्राप्तवद्धृष्टत्वादि (गा. ५) । (शब्दस्या-	२९
ज्ञेयज्ञानाभावात्सिद्धिः ।	१३	प्राप्यकारितानिरासः)	३०
ज्ञानपञ्चकार्यस्यसिद्धिः ।	१७	शब्दस्याकाशगुणत्वमपालम् ।	३८

विषयः	पन्नाङ्कः
इन्द्रियविषयाणामात्माहृतमेयता, प्रकाश्यप्रकाशकविषय- मानभेदः ।	२९
मिश्रपराघातशब्दश्रवणम् (गा. ६) ।	३१
शब्दपुद्गलानां महणनिसर्गौ, (गा. ७) ।	३२
त्रिविधेन शरीरेण ग्रहणं भाषा च, (गा. ८) । भाषाया ग्रहणमोक्षौ, भेदाच्च (गा. ९) ।	३४
भाषाया लोकव्याप्तिः, पूर्णरीतिश्च, (गा. १०-११) । (जैनसमुद्घातरतीत्या न व्याप्तिः) ।	३५
आभिनवोधिकस्यकार्यिकानि (गा. १२)	३८
सत्पदादीनि द्वाराणि (गा. १३-१४) । (सम्यक्त्वे व्यवहारनिश्चयौ) । (क्रियानिष्ठयोर्भेदाभेदौ) । (अव- गाहरर्षनयोर्भेदः) ।	३९.

विषयः	पन्नाङ्कः
अष्टाविंशतिर्भेदाः । (द्रव्यक्षेत्रकालभावविचारः) । द्युत- ज्ञानकथनप्रतिष्ठा । (गा. १६) ।	४४
यावदक्षरं प्रकृतिः, अक्षरिर्भेदः । (गा. १७-१८) अक्षराद्या भेदाः, (गा. १९) (अक्षरभेदाः) । अनक्ष- रद्युतम् (गा. २०) अज्ञानज्ञप्रविष्टविचारः ।	४६
शास्त्रलाभरीतिः (गा. २१) । बुद्धियुगाः (गा. २२) । श्रवणविधिः (गा. २३) । अनुयोगविधिः, (३गा. २४) । अवचेः प्रकृतयः, (गा. २५) । (यावत्प्रकृतिमणनेऽश- क्तिः (गा. २६) ।	४९
अवध्यादीनि द्वाराणि (गा. २७-२८) । अवधेर्नि- क्षेपाः, (गा. २९) ।	५१
अवचेर्जपन्यं क्षेत्रम् (गा. ३०) ।	५२

विषयः	पत्राङ्कः	विषयः	पत्राङ्कः
अप्येकल्लट्टं क्षेत्रम्, (गा. ३२) । पोटाडभिजीवावस्था-	...	उत्कृष्टावधीनां गतिषु सत्ता, संस्थानं च (गा. ५३-५५) ।	६७
नम्, सूचिश्रेणिस्त्वादेशः । ...	५३	आनुगामिकेतरावधी, (अन्तगतविभेदाः), (गा. ५६) ।	६८
अवधेः क्षेत्रकालप्रतिबन्धः (गा. ३२-३५) । कालादि-	...	क्षेत्रकालद्रव्यपर्यवेष्टवस्थानम्, (गा. ५७-५८)	७०
शुद्धिनियमः (गा. ३६) । क्षेत्रस्य सूक्ष्मता,	५४	क्षेत्रकालद्रव्यपर्यायाणां वृद्धिद्वानी, (गा. ५९) ।	७१
(गा. ३७) । ...	...	स्पर्धकानधिः, (प्रतिपाल्यप्रतिपालिनौ) (गा. ६०-६१) ।	७२
अप्येः प्रस्थापकनिष्ठापकौ (गा. ३८) । द्रव्यक्षेत्रवर्गणाः	५७	याह्नान्तरावधयोः प्रतिपातोत्पातो, (गा. ६२-६३)	...
(गा. ३९-४०) । ...	...	द्रव्यपर्यायप्रतिबन्धः (गा. ६४) ।	७३
गुरुलज्जदीनि द्रव्याणि (गा. ४१) । अवधेर्द्रव्ये-	...	साकारादीनि (गा. ६५) । अवधेरबाह्याः (गा. ६६) ।	७४
त्रादिप्रतिबन्धः, (गा. ४२-४३) । ...	६१	सम्बन्धासम्बन्धाः (गा. ६७) । गत्याद्यतिदेशः । (गा. ६८) ।	७५
परमाप्येद्रव्यादि (गा. ४४-४५)	६३	आमर्शोपध्यायाः (६९-७०) ।	७८
शिवंरुत्तरकपोरवधिः, (गा. ४६-४७)	६४	वासुदेवचम्पयईतां घलम्, (गा. ७१-७५) । (क्षीराश्र-	...
देयानामपद्धिर्गूर्पमवधिः, (गा. ४८-५१) । आयु-	...	यायाः) । ...	७९
मानेनावधिः, (गा. ५२) ।	६५	मनःपर्यायस्वरूपम्, (गा. ७६) ।	८३

विषयः	पत्राङ्कः
केवलज्ञानस्वरूपम्, (गा. ७७) ।	८२
प्रज्ञापनीयभाषणं द्रव्यश्रुता च, (गा. ७८) । (सि- द्धानां १५ भेदाः) ।	८३
श्रुतेनाधिकारः, प्रदीपदृष्टान्तौऽनुयोगे, (पीठिका .), (गा. ७९) । आवश्यकनिक्षेपाः (अगीतार्थासंवि- प्रस्य रत्नवणिजो ज्ञातौ, एकार्थिकानि, .. श्रुतनिक्षेपाः, पञ्चधा सूत्राणि, स्कन्धनिक्षेपाः, अर्थोधिकाराः, उपक- मादीनां भेदप्रभेदाः, ब्राह्मण्यादीनां दृष्टान्ताः, गङ्गाप्र- याहदर्शिकया, पूर्वोत्पूर्व्याद्याः, प्रमाणायमलोकोत्तरा- दिभेदाः, अध्ययनादीनां निक्षेपाः, मध्यमङ्गलचर्चा ।	८६
उपोद्घातमङ्गलम्, (गा. ८०) । द्रव्यभाक्तीर्थे, सुखा- यतारादिभेदाः ।	९७
श्रीवीरजमस्कारः, (गा. ८१) ।	९९

गणघटतद्वंशवाचकवंशप्रवचनानां नमस्कारः; (गा. ८२) । निर्युक्तिरुचनप्रतिशा, (गा. ८३) । निर्युक्तिविषयाणि शास्त्राणि । (८४-८६) ।	१००
गुरुपरस्परगतता सामाधिकनिर्युक्तिः, (गा. ८७) । (द्रव्यपरस्परतायां दृष्टान्तः) ।	१०१
निर्युक्तवेऽप्यर्थानां विभाषणम्, (गा. ८८) । तपोनिय- मज्ञानदृक्षः क्लृप्तुमवृष्टिर्मन्थनं च (गा. ८९-९०) ।	१०४
सूत्रकृतौ हेतवः, (गा. ९१) । अर्थभाषका अर्हन्तः सूत्रकृतौ गणपराः, (गा. ९२) । श्रुतचरणसाराः (गा. ९३) ।	१०६
अचरणस्य न मोक्षः, पोतदृष्टान्तः; सापेक्षे ज्ञानक्रिये । (गा. ९४-१०३) ।	१०७

क्षये केवलं, उत्कृष्टकर्मस्थितौ नैकमपि, कोटाकोटयन्वर्त्तमानः ।

(गा. १०४-१०६) । ... १११

पत्यादयो दृष्टान्ताः, (गा. १०७) । (अल्पबहुबन्धवर्चो) । ११३

अनन्तानुबन्ध्यादयः, (गा. १०८-१११) । अतिचारे

मूलच्छेदे च हेतवः, । (गा. ११२) ... ११६

चारित्रपञ्चकम्, (गा. ११३-११५) । (परिहारे ३०.

द्वाराणि) । ... ११८

उपशमश्रेणिः, (गा. ११६) । सूक्ष्मसम्परायः । (गा.

११७) । ... १२३

कपायसामर्थ्यम्, (गा. ११८-२०) । ... १२५

क्षपकश्रेणिः, (गा. १२१-२३) । (गाथात्रयस्यासमी-

चीनता) । ... १२६

केवलस्याशेषविषयता, (गा. १२४) । जिनप्रवचनादीनि,

(गा. १२५) एकार्थिकानि, (गा. १२६-१२८) । १२८

अनुयोगनिक्षेपाः, ७ (गा. १२९) । ... १३०

काष्ठादिदृष्टान्तैर्भाषकाद्याः, (गा. १३२) । ... १३८

व्याख्यानविधौ गवादिदृष्टान्ताः, (गा. १३३) ... १३९

शिष्यगुणदोषाः, शैलघनाद्या दृष्टान्ताः, (गा. १३४-६) । १४१

उद्देशादीनि उपोद्घातद्वाराणि २६ । (गा. १३७-१३८) । १४६

उद्देशनिक्षेपाः ८ (गा. १३९) । निर्देशनिक्षेपाः (गा.

१४०) । निर्देशे नयाः, (गा. १४१) । ... १४८

निर्गमनिक्षेपाः ६, (गा. १४२) । ... १५१

नयसारभयः, (गा. १४३-४४) । १-२ मू० भा०] । १५२

कुलकरवक्तव्यता, हस्तिनो नीतव्यञ्ज (गा. १४५-१६६) ।

३ मू० भा०) । ... १५३

विषयः

पत्राङ्कः

श्रीरूपभभवाः, २० स्थानफानि, श्रीरूपभक्त्व्यता, अभियेकः, १५७
वंशस्थापना (गा. १८५-१८६) । दृष्टिः विवाहः,
नृपत्यं उमाद्याः, आहाराद्याः (गा. १८७-२३०) । १९२
सम्योघनादीनि २१, लोकान्तिकाः सांवत्सरिकदानं राजानः
कुमाराश्च तयःकर्म क्षान्तर्शीणि साधुसाध्वीमानं गणधर
गणः पर्यायः सर्वायुः । (गा. २३१-२३५) । ... २०१
ऋपदीक्षा नमिदिनमी, विद्याधरनिकायाः १६, तापसाः
पारणं श्रेयांसयुक्तं पारणकानां स्थानानि दातारः, आदि-
त्यमण्डलं, धर्मचक्रं, चक्रोत्पातः, मरुदेवीमोक्षः, मरी-
चिदीक्षा, पट्टलण्डसाधनं, सुन्दरीदीक्षा, ९९ श्रावदीक्षा,
षाडुयलिदीक्षा, (गा. ३३६-३४९ । ३७ भा.) । २१५
परिग्रामकृत्वा, अयमहाः ५, माहनाः, तीर्थकृत्किदशाह-
त्वानि, चक्रिणो वासुदेवाः, जिनान्तराणि, मरीचिमानः,

विषयः

... पत्राङ्कः

ऋपभनिर्वाणं, अष्टापदीतीर्थं भरतकेवलं दुर्भाषणं श्रीवी-
रमवाः । (गा. ३५०-४५७) । ... २३३
स्वप्ना अपहारः निश्चलता अभिप्रहः जन्म नाम भीषणं लेख-
शाला विवाहः प्रियदर्शना दानं लोकान्तिकाः, दीक्षाम-
हः सिद्धनमस्कारपूर्वं पापाकरणनियमः, कुमारसंज्ञे
गोपोपसर्गः कोष्ठाके दिव्यानि (लोहार्यः), शूलपाणिः ।
स्वप्नदशकं अष्टान्दकः, चण्डकौशिकः प्रदेशिमहिमा
कम्बलशम्बली पुष्यः, गोशालः, नियतिप्रहः, पाटक-
दाहः, उपहासः सुनिचन्द्रः, सोमाजयन्ती मनुष्य-
मांसं पथिकाभिः सुखत्रासः, मण्डपदाहः मेघः अना-
योदनं नन्दिपेणः, विजयाप्रगल्भे, वाहनं अयस्कारः
यक्षः तामली लोकावधिः पराङ्मुहस्थानं कटपूतना
वग्गूरुः तिलस्तम्बः, वैश्यायनः, शङ्खगणराजः आनन्दः ।

विषयः

प्रतिमाः पेढालः सङ्गमकः सुखसातप्रभः कौशाग्धी च- मरोत्पातः मेण्डिकः अग्निमहः स्वातिदत्तः ऋजुवालुका तपः महासेनवनं महिमा । (गा. ४५८-५४२ । ४६-११४ भा. । ... २५२	पत्राङ्कः
समवसरणादीनि द्वाराणि, करणनियमानियमौ-देवविधिः, देशनाकालः प्रतिविम्बानि पर्षदः सामायिकप्रतिपत्तिः तीर्थभ्रमणसः परमरूपादि संशयच्छेदः द्युत्तिदानं बलिः गणघरवेशना (गा. ५४३-५९०) । ... ३०१	
गणघराणां नामानि, संशयाः, परिवारः, इन्द्रभूत्युक्तिः, (१२१-१२६ भा.) ... ३११	
संशयाः वदपगमाः, (६४१ । १३२ भा.) । ... ३१२	
गणघराणां जन्मभूमिनिश्चयगोत्रपर्यायायुर्ज्ञानमोक्षतपांसि, (गा. ६५९) । ... ३३७	

विषयः

एकादशधा फालः, चेतनाचेतनस्थितिः, अद्वाकालभेदाः, यथायुष्ककालः, (गा. ६६४) । ... ३४०	पत्राङ्कः
उपक्रमकाले इच्छाकाराद्याः सामाचार्यः, इच्छाकारः, (गा. ६८१) । सिध्याकारः (६८७) तथाकारः, (गा. ६९०) । आवश्यकी (६९४) नैयेधिकी (६९६) । (१३५-१३६ भा.), आष्टच्छायाः (गा. ६९७) । उपसम्पत् (गा. ७०२) । ... ३४१	
प्रमार्जननिपचाश्रुतिकर्मादीनि (गा. ७१७ । १३७ भा.) (हा. १२३) । चारित्रोपसम्पत्, (गा. ७२३) । ३५१	
अध्यवसानाद्या आयुष्कोपकमाः, भये सोमिलकथा, वृण्डा- दयो निमित्ते, प्रशस्ताप्रशस्तदेशकालौ, प्रमाणकालः, भावे भङ्गाः । (गा. ७३५) । ... ३५५	

विषयः	पत्राङ्कः
पुरुषनिक्षेपाः १०, फारणनिक्षेपाः ४, तद्ब्रव्यान्वद्वय्ये नि- मित्तनिमित्तिनी, समवाय्यसमवायिनौ कर्त्रादि, भावे- ऽसंयमादि, प्रद्युत्तितोऽशरीरत्वान्तं, प्रत्ययेऽवध्यादि लक्षणं १२ सदशसामान्यादि श्रद्धात्तादि वा, (गा. ७५३) । ३६३	
गूलनयाः, स्यात्पदं, अवधारणविधिः, दिगम्बरीयमत्तमीक्षा । ३६९	
नैगमलक्षणं, (मित्रसामान्यनिरासः), सद्वद्व्यवहारजुसू- त्रराजसमभिरूढैवभूतलक्षणानि, प्रत्यक्वसतिप्रदेश- दृष्टान्ताः, प्रमेदवस्त्वं । ... ३७१	
वसस्यामिपृत्ते शालमहाशाली क्रीण्डिन्यादयस्त्वामसाः पुण्ड- रीकण्डरीकौ दीक्षा साख्युपाश्रयावस्थितिः, उत्सार- करणः, दृष्टिधादानुराग रुक्मिणीदीक्षा विद्याद्वयम्, उत्त- रापथे सहनिस्वारः पुर्वांगुत्सवः पुष्पावचयः राक्षः श्रावकता, (गा. ७७२) । ... ३८३	

विषयः	पत्राङ्कः
आर्यरक्षितवृत्ते स्वर्णतन्दी पञ्चशैलः इङ्गिनी जीवत्स्वामी प्रभावती गान्यारः गुटिकाशतं युद्धं पर्युपणोपवासः क्षा- संगं, रक्षितस्य विद्यार्थ्य पाटलीपुत्रे गमनं, दीक्षा, भद्रगुप्त- निर्यापणा वञ्जस्वामिपार्श्वेऽध्ययनं फल्गुररक्षितदीक्षा रथावर्तः कुटुम्बदीक्षा वृद्धानुवर्तनं पुष्पमित्रत्रयं नयानु- योगानां पार्थक्यं, (गा. १२४ सू. भा.) । मथुरायां शक्रागमः, गोष्ठ्यामृहिलवृत्तं, (गा. ७७७) । ... ३९१	
निह्वाधिकारः, १ (१२५-१२६ भा.) २ (१२७-१२८) ३ (१२९-१३०) ४ (१३१-१३२) ५ (१३३- १३४) ६ (१३५-१४०) ७ (१४१-१४४) । ४०१	
वोटिकनिरासः (सविस्तरं) (१४५-१४८ भा.) । दोषद्वयादि ७८८ । ... ४१८	

विषयः	पत्राङ्कः
दृष्टानुभववादी सम्प्रदायं, (आनन्दादिश्रायकचरित्राणि)	४५६
(गा. ८४४) ।	...
खल्कलीरियुत्तम् ।	४५७
अनुकम्पणा हेतवः, तद्दृष्टान्ताश्च वैद्यादयः, अभ्युत्थाना- द्ययः, (गा. ८४९) ।	...
कालमानं, प्रतिपद्यमानादयः, अन्तर्ग, अविष्टविरहो आक- र्ष्योः स्पर्शन्ता भागः पर्योयाः, दृग्दन्ताया दृष्टान्ताः	४६०
(गा. ८७९) ।	...
इत्युपोद्घातनिर्युक्तिः ।	...
सुप्तस्य दोषा गुणाः, सूक्ष्मशक्तिनिर्मुक्तियानां सममनु- गमः, (गा. ८८६) ।	४८२
इत्पर्यायिकअन्तं नमस्कारे, समुत्थानवाचनालब्धितः स्वामी निक्षेपास्तेषु नयाः किमाविपदप्रया सत्यवादि-	...

विषयः	पत्राङ्कः
अनुगतते मयःसंयमादि, सामायिकस्यारगादि उद्योगं, (गा. १४९-१५५) ।	४२८
प्रतानो द्रव्येण्यपत्तारः, द्रव्यपर्यायपेक्षया सामायिकं ।	४३१
सामायिकस्य भेदाः सम्यक्प्रवादीनां भेदाः (१५० भा.)	...
गा. ७९५ ।	४३३
सन्निहितारगादेः सामायिकम्, (गा. ८०३) ।	४३५
सामायिकप्रसिद्धेदुर्गैरिक्कालगत्वापीनि द्वाराणि अलङ्का- सदिष्टारगानि, रिमितेषुः, (गा. ८२९) ।	४३६
प्रणपर्यायक्यापिताविगतः, (गा. ८३०) ।	४५१
प्रणपर्यायीनो दोषेष्टदे पोल्लनादयो दृष्टान्ताः, (गा. ८४०) ।	४५१
प्रणपर्यायीनां परिमितेषुः, यानापरणादिरूपकम्, (गा. ८४१) ।	४५५

विषयः	पत्राङ्कः
नवपद्या च निरूपणं वस्तूनि चारोपणायाः प्रकृत्यायाः, सार्गोवा हेतयः, (गा. ९०३) । ...	... ४८५
देशकनिर्यामकमहांगोपवानि, (गा. ९२७) । ...	... ४९४
रागद्वेषप्रायेन्द्रियाणां भेदाः स्वरूपं दृष्टान्ताश्च, (गा. ९२८) । ४९७	
परीपहस्वरूपं, उपसर्गानां स्वरूपं दृष्टान्ताश्च । ...	... ५०८
अनेकधाऽर्द्धत्रिरुचयः, नमस्कारफलं च, (गा. ९२६) । ५१०	
कर्मशिल्पादिसिद्धाः, कर्मसिद्धाः, (गा. ९२९) । शिल्प- सिद्धाः । (गा. ९३०) । विद्यासिद्धाः, (गा. ९३१- २) । मन्त्रे (३३) योगे. (३४) आगमार्थयोः, (गा. ३५) यात्रायां (३६) ...	... ५११
दुर्द्धिसिद्धस्वरूपं, बुद्धेर्भेदाः, औत्पत्तिक्या लक्षणं दृष्टान्ताश्च, (गा. ९४४) । ...	... ५१६
धेनयिक्या लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च (गा. ९४५) । ...	... ५२३

विषयः

कर्मजाया लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च, (गा. ९४६) । ...	... ५२६
पारिणामिक्या लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च, (गा. ९५१) । ...	... ५२७
तपःकर्मक्षयसिद्धौ सिद्धस्वरूपं समुद्रयातः शैलेर्वा शाटीदृष्टान्तः पूर्वप्रयोगादयः लोकाप्रप्रतिष्ठितावादि द्वैप- त्यागभारा अवगाहना संस्थानं देनाप्रदेशापर्शना सिद्धानां लक्षणं सुखं च पर्यायाः, नमस्कारफलम्, (गा. ९९२) । ५३४	
आचार्यनिक्षेपादि, (ग. ९९९) ...	... ५४९
उपाध्यायनिक्षेपादि, (गा. १००७ । भा. १५१) साधुनिक्षे- पादि, (गा. १०१७) उपसंहारा, संक्षेपविसारवर्षा, (गा. १०२०) । ...	... ५५०
कामद्वारं प्रयोजनपले त्रिदंड्यावयो दृष्टान्ताः, (गा. १०२५) । ५५३	
सम्बन्धः सामायिकसूत्रं च सव्याख्यानं, निक्षेप्यपदानि, (गा. १०२९) । ...	... ५५४

विषयः

पत्राङ्कः

नामादिक्रणानि, (भा. १५२-१७४) । क्षेत्रकालकर-	
णानि, भावेऽत्र श्रुतवद्वानिशीथाख्यानि, (गा. १०३६) ।	
नोधुतकरणम्, (गा. १०३१) ।	५५८
कृताश्रुतादिद्वारसप्तकम्, (उरिष्टोपदेशादिषु) । आलोच-	
नाया नयाः, (गा. १०४० । १७५-१८३ भा.) ।	५६५
देशसर्वघातिघाते सामायिकं, (गा. १०४१) ।	५७२
भयनिक्षेपाः, अन्तं योढा, (१८४-१८५ भा.) ।	५७२
सामायिकसूत्रस्यार्थः, सामायिकैकार्याः निक्षेपा एषाम्, (गा. १०४५)	५७४
सामायिकस्य पर्योयाः, कर्तृकर्मकरणविचारः, आत्मा का-	
रकः, (गा. १०४९)	५७५
सर्वस्य निक्षेपाः, (गा. १०५०) । देशसर्वोदि, (गा. १८६-१८९ भा.) ।	५७६

विषयः

पत्राङ्कः

सावधार्यः, (गा. १०५१) । द्रव्यभावयोगाः (गा. १०५३) ।	५७८
प्रत्याख्याने द्रव्यादिभेदाः, (गा. १०५४) । यावच्छ-	
ब्धार्यः, (गा. १०५५) ।	५७९
जीवितनिक्षेपाः, (गा. १०५६ । १८९-१९० भा.) ।	५८०
प्रत्याख्याने १४७ भङ्गाः (गा. १०५७) । त्रिकालमहं- णम्, (गा. १०५८) ।	५८१
त्रिविधादेरपुनरुक्तता, (गा. १०५९) ।	५८३
द्रव्यभावप्रतिक्रमणोदाहरणे, (गा. १०६०) । निन्द्या- गर्हयोः, (१०६१-१०६२) ।	५८४

विषयः पत्राङ्कः
ज्ञानक्रियानयवफल्यता, (गा. १०६५-१०६७) । ... ५८६

इति सामायिकाध्ययनम्

अध्ययनसम्बन्धः, चतुर्विंशत्यादेर्निक्षेपाः, (गा. १०६८) ।

चतुर्विंशतेः, (गा. १९२ भा.) स्वस्व, (गा.

१९३) । भावस्वमहत्ता, (गा. १९४-१९५) ।

कूपदृष्टान्तो द्वये, (गा. १९६ भा.) । ... ५८८

‘ लोगरसं’ सूत्रव्याख्या । ... ५९१

लोकनिक्षेपाः ८ (गा. १०६९) जीवाजीवतिस्यस्वादि,

कालभवभावपर्यवलोकाः, (गा. १९७-२०५) । ५९२

विषयः पत्राङ्कः

लोकपर्यायाः, उद्योतनिक्षेपाः ४, (गा. १०७४) । ... ५९४

धर्मनिक्षेपाः ४ (गा. १०७५-६) । तीर्थनिक्षेपाः ४,

त्रिस्यत्रयर्थोद्याः पर्यायाः (गा. १०८१) । ... ५९५

करनिक्षेपाः ६, द्रव्यकटाः १८ प्रशस्तभावकरः, (गा.

१०८२-७) ... ५९६

अर्द्धलीतंनचतुर्विंशतिकेवल्लिपदानि (गा. १०८९-९१) ।

चालनासमायी । ... ५९७

ऋषभादिगाथात्रयार्थः, (गा. १०९२-९९) ... ५९९

इति चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनम् ।

श्रेष्ठी देवचंद लालभाइ जैनपुस्तकोद्धारफंडद्वारा मुद्रिताः

लभ्यग्रन्थाः—

ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्	ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
४३	आनंदकाव्यमहोदधिः (षष्ठं मौक्तिकम्)	०-१०-०	७३	नवपदप्रकरणम् (बृहद्भृत्तिसहितम्)	४-०-०
४२	सुवोधसासाचारी	०-८-०	७४	लोकप्रकाशः (द्वितीयो विभागः)	२-८-०
४४	प्रवचनसारोद्धारः (सटीक उत्तरार्द्धः)	४-०-०	७५	महावीरचरित्रम् (गुणचन्द्रगणिकृतं प्राकृतम्)	४-०-०
४६	आनंदकाव्यमहोदधिः (सप्तमं मौक्तिकम्)	१-८-०	७६	तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम् (भाष्यटीकायुतं उत्तरार्द्धम्)	६-०-०
४७	तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम् (भाष्यटीकायुतं पूर्वार्द्धम्)	६-०-०	७७	लोकप्रकाशः (तृतीयो विभागः)	२-०-०
४८	नवपदप्रकरणम् (लघुभृत्तिसहितम्)	१-०-०	७८	भरतेश्वरबाहुबलिवृत्तिः (प्रथमो विभागः)	२-०-०
४९	पंचपत्तुकग्रन्थः (स्वोपज्ञटीकाऽन्वितः)	३-०-०	७९	भफामर-कल्याणमन्दिर— नमिऊणस्तोत्रत्रयं सटीकम्	५-०-०
७०	आनंदकाव्यमहोदधिः (अष्टमं मौक्तिकम्)	१-८-०	८०	प्रियङ्गुसूत्रपकथा	१-८-०
७१	आचारप्रदीपः	१-८-०			
७२	विचाररत्नाकरः	३-०-०			

ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्	ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
८१	अनेकार्थरत्नमञ्जूषा (अष्टलक्षार्थी)	३-०-०		मुद्रयमाणाः ग्रन्थाः	
८२	कल्पसूत्रम् (चारसासूत्रम्) सचित्रम्	१२-०-०	८५	आवदयकसूत्रम् (मलयगिरीयदीकायुतं)	
८३	ऋषभपञ्चाशिका (दीकाभाषान्तरयुता)	४-०-०		तृतीयो विभागः, सम्पूर्णः) अयं ग्रन्थः	
८४	जैनधर्मवरस्तोत्रम् (दीकाभाषान्तरयुतम्)	३-०-०	८६	लोकप्रकाशः (चतुर्थ विभागः, सम्पूर्णः)	

प्राप्तिस्थानम्—

शेठ देवचंद लालभाई जैन धर्मशाला,
बडोखाचू चकला, गोपीपुरा, सुरत.

श्रीमतीआगमोदयसमितिद्वारा मुद्रिताः

लभ्यग्रन्थाः—

ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्	ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
१४	गणेशोपनिषद्भाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	०-५-०	५१	स्तुतिचतुर्विंशतिका (शोभनमुनिकृता	
१५	गणेशोपनिषद्भाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	०-५-०		सचिन्ना, सटीका च)	८-०-०
१७	धर्मविन्युप्रकरणम् (सटीकम्)	०-१२-०	५२	स्तुतिचतुर्विंशतिका (शोभनमुनिकृता	
४५	भक्तानन्दसूत्रोपादपूर्तिकान्यसप्तः (टीकाभाषान्तरयुतः प्रथमो विभागः)	१-०-०		सचिन्ना, टीकाभाषान्तरयुता च)	६-०-०
५१	गणेशोपनिषद्भाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	२-०-०	५३	चतुर्विंशतिका (गणेशोपनिषद्भाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	६-०-०
५२	गणेशोपनिषद्भाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	२-०-०		सचिन्ना, टीकाभाषान्तरयुता)	
५३	गणेशोपनिषद्भाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	२-०-०	५४	भक्तानन्दसूत्रोपादपूर्तिकान्यसप्तः (टीकाभाषान्तरयुतो द्वितीयो विभागः)	३-८-०
५४	गणेशोपनिषद्भाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	३-०-०	५५	नन्द्यादिसप्तसूत्रगाथाविषयानुक्रमः	२-०-०

प्रथाङ्कः	प्रन्थनामानि	मूल्यम्
५६	आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं, प्रथमो विभागः)	४-०-०
५७	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतः प्रथमो विभागः)	३-८-०
५९	चतुर्विंशतिजिज्ञानन्दस्तुतिः (पं. मेरुविजयकृता, सचिन्ना, टीकाभाषान्तरयुता)	६-०-०

प्रथाङ्कः	प्रन्थनामानि	मूल्यम्
६०	आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं, द्वितीयो विभागः)	३-८-०
६१	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतो द्वितीयो विभागः)	३-८-०

प्राप्तिस्थानम्—

श्रेष्ठ देवचंद लालभाई जैन धर्मशाला,
बडेखान् चकला, गोपीपुरा, सुरत.

श्रीजैनआनंदपुस्तकालय,

लभ्यग्रन्थाः—

१ अहिंसाटकं, सर्वशसिद्धिः, पेन्द्रस्तुतिश्च	०-८-००	१५ परिणाममाळा (लेजर पेपर)	०-१२-००	२७ युक्ति-प्रबोधः	१-८-००
२ अनुयोगद्वार-चूर्णिः, हारिभग्वीयचूर्णिश्च	१-१२-००	” ” (इरुंग पेपर)	०-१५-००	२८ छलितविस्तार (सटीप्यन)	०-१०-००
३ उत्तराध्ययन-चूर्णिः	३-८-००	१६ प्रवचन-सरोव्वारः (पूर्वार्धम्)	३-०-००	२९ वखवर्णसिद्धिः	०-४-००
४ ऋषिभाषितानि	०-२-००	१७ ” ” (उत्तरार्धम्)	३-०-००	३० विचार-रत्नाकरः	२-४-००
५ उषेतिचक्रप्रकीर्णकम् (सटीकम्)	३-०-००	१८ पंचाशकादिशाखाटकम् मूलभागम्	३-०-००	३१ विशेषावश्यक-विषयानुक्रमः अका- राधिक्रमः	०-३-००
६ जिनस्तुति-देवना (हिन्दी)	०-६-००	१९ पंचाशकादिशाखाटकस्यकाराणानुक्रमः	३-०-००	३२ वंदारच्युतिः	१-४-००
७ तापतरंगिणी	०-८-००	२० पंचवस्तुक्रम्यः (सटीकः)	२-४-००	३३ श्राद्धविधिः (हिन्दी)	१-८-००
८ त्रिपटीयदेवनासंग्रहः	०-८-००	२१ पयरणसंदोहो	०-१२-००	३४ श्लेषलोक-प्रकाशः	२-०-००
९ दशवैकालिक-चूर्णिः	४-०-००	२२ प्रज्ञया-विधान-कुलकादि	०-३-००		
१० प्रकीर्णकद्वाराकम् (संस्कृतछायाचित्रम्)	१-८-००	२३ प्रत्याखयानादि-विशेषणवती-धीशचीशी	१-४-००		
११ द्रव्यलोकप्रकाशः	१-०-००	२४ शारसायुधं (सचित्रं)	१२-०-००		
१२ नंदीआदिभकाराधिक्रमो विषयकमञ्च	१-८-००	२५ मध्यमसिद्धग्रन्था व्याकरणम्	०-८-००		
१३ नंदीचूर्णिहारिभग्वीयचूर्णीः	१-४-००	२६ यशोविजयजीकृत १२५, १५०, ३५०,			
१४ नवपद-प्रकरण-बृहदच्युतिः	३-०-००	शाखायाः सप्तगानि (साक्षिपाठ सहितानि)	०-८-००		

मुद्र्यमाणाः ग्रन्थाः

बृहत्सिद्धग्रन्थाभ्याकरणम्
आचारंगसूत्रच्युतिः
भगवतीसूत्र दानशेखरसूरिकृतच्युतिसहितम्
पुष्पमाळा अपरनाम उपदेशमाळाप्रकरणच्युतिः
सायथंसूत्रम् (हारिभग्वीयटीकासहितम्)

श्री-जैन-आनंद-पुस्तकालय, ओशवाल महोछा, गोपीपुरा, सुरत.

सूर्यपुरे श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाण्डागारे

द्वयगि०

॥ ६११ ॥

लभ्यग्रन्थाः—

वंचित्ती प्रकरणम् (मटीकं)	२-८-०	शैषपपदप्रतिशिका (उपसोमीया, स०)	१-०-०	पंचप्रतिक्रमणादिसूत्र (मूलभाष्य, शास्त्री)	०-१०-०
गंदेहदोहाशब्दी (शृंगुषियुक्ता)	२-०-०	श्रीपालपरित्रम् (मं० श्लोकवदम्)	मेढ	राइदेवसिप्रतिक्रमणसूत्र (मूल, शास्त्री)	०-४-०
उपनिषुभननोत्रम् (मटीकं)	०-४-०	” (मा० हिन्दी अनुवादयुतं)	२-०-०	धर्म० उत्सूत्रखण्डनम् (सटीकं)	१-०-०
संपेर्गंगगाथा (मं० प्रोपाप्रनिष्ठा)	२-८-०	धैर्यवन्दनकुलकम् (सटीकम्)	२-४-०	श्रीजिनदत्तसूरिचरित्र (पूर्वावर्द्ध)	१-८-०
नाट्यरीपाप्रिकाकल्पम्	०-८-०	मापुंषप्रतिक्रमणसूत्र (हिन्दीराज्यार्थयुक्त)		श्रीजिनदत्तसूरिचरित्र (उत्तरावर्द्ध)	१-८-०
गणनररग्नोत्रम् (मटीकम्)	०-८-०		१-०-०	दृढत्ववनायली	१-८-०
दंवांपिक्कीपदप्रतिशिका (उपसोमीया, मटीका)	१-०-०	प्रायःरुपंचप्रतिक्रमणसूत्र (” ”)	१-०-०	प्राकृतव्याकरणम्	१-०-०

प्राप्तिस्थानम्—

श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानमंडार,
शीतलवाडी-उपाश्रय,
औशवाल महोछा, गोपीपुरा, सुरत.

॥ ६१२ ॥

सूचिपत्रम्.

भोहमट्यां श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाण्डागारे

लभ्यग्रन्थाः—

द्वादशकुलकम् (सटीकं)	श्रीपालचरित्रम् (संस्कृतं श्लोकबद्धम्)	शेट	पंचप्रतिक्रमणादिसूत्र (मूलमात्र, शाब्दी)	०-१०-०
पदस्थानप्रकरणम् (सटीकं)	" (प्रा० हिन्दी अनुपादयुतं)	२-०-०	" (" युजराती)	०-१०-०
भक्त्यामरस्तोत्रम् (सटीकं)	साधुपंचप्रतिक्रमणसूत्र (हिन्दीशान्दार्ययुक्त)	१-०-०	राष्ट्रदेवसिप्रतिक्रमणसूत्र (मूल, शाब्दी)	०-४-०
कल्याणमन्दिरस्तोत्रम् (सटीकं)	श्रावकपंचप्रतिक्रमणसूत्र (" ")	१-०-०	दादासाहेबकी पूजा (शाब्दी)	०-२-०

प्राप्तिस्थानम्—

श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानमंडार,
महावीरस्वामि-जैन-मंदिर,
पायथुनी, मुंबई ३.

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहिताया
आवश्यकवृत्तेर्तृतीयो भागः समाप्तः ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकवृत्तिः समाप्ता ॥

इति श्रीश्री-देवचन्द्र लालभ्रातृ-जैनपुस्तकोद्वारे श्रथाङ्कः ८५

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहिताया
आवश्यकघृतेर्तृतीयो भागः समाप्तः ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकघृतिः समाप्ता ॥

इति श्रीश्री-देवचन्द्र लालभाट्ट-जैनपुस्तकोद्धारे श्रुथाङ्कः ८५